

พระอภิธรรมปิฎก

เล่มที่ ๔

กถาวัตถุ ภาคที่ ๒

ทศยปัลลภาสกั

วรรคที่ ๖

นิยามกถา

[๑๐๗๗] สกวาทิ นิยาม คือ ทางอันแน่นอน เป็นสังขตะ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง เป็น
ที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๗๘] ส. นิยามเป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ต้านทาน ก็เป็น ๒ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๒ อย่าง ที่พึงก็
เป็น ๒ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๒ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๒ อย่าง อมตะ

ก็เป็น ๒ อย่าง นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีความสูงและต่ำ มีความเลวและประณีต มีความอุกฤษฎ์และทราม มีเขตแดน หรือความแตกต่าง หรือร่อง หรือระหว่างขั้นแห่งนิพพาน ๒ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๙๕] ส. นิยามเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีบุคคลบางพวก ก้าวลงสู่นิยาม ได้นิยาม ยังนิยามให้เกิดขึ้น ให้เกิดขึ้นพร้อม ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิดโดยยังให้เกิด ให้เกิดพร้อมได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีบุคคลบางพวก ก้าวลงสู่อสังขตะ ได้อสังขตะ ยังอสังขตะ ให้เกิดขึ้น ให้เกิดขึ้นพร้อม ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิดโดยยังให้เกิด ให้เกิดพร้อมได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๙๖] ส. นิยามเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรรคเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิยามเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสคาปัตตนิยาม เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสคาปัตติมรรค เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสคาปัตติมรรค เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสคาปัตตนิยาม เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สกทาคามินิยาม ฯลฯ อนาคามินิยาม ฯลฯ อรหัตตนิยาม

เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. อรหัตตมรรคเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรหัตตมรรค เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรหัตตนิยาม เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๑] ส. โสคาปัตตนิยาม เป็นอสังขตะ ฯลฯ อรหัตตนิยาม เป็น

อสังขตะ นิพพาน เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะ เป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานก็เป็น ๕ อย่าง ฯลฯ มีระหว่างขั้นแห่งนิพพาน ๕ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๒] ส. นิยาม เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มัจฉัตตนิยาม คือทางอันแน่นอนอนข้างผิด เป็นอสังขตะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มัจฉัตตนิยามเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมัตตนิยาม คือ ทางอันแน่นอนอนข้างถูก เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่านิยามเป็นอสังขตะหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เมื่อนิยามเกิดขึ้นแล้วดับไป บุคคลยังเป็นผู้ไม่แน่นอน
อยู่หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า ๕

ป. ถ้าอย่างนั้น นิยามก็เป็นอสังขตะนะสิ.

ส. เมื่อมีจิตตนิยามเกิดขึ้นแล้วดับไป บุคคลเป็นไม่แน่นอน
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น มิจิตตนิยาม ก็จะเป็นอสังขตะไปนะสิ.

นิยามกถา จบ

อรรถกถานิยามกถา

ว่าด้วย นิยาม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องนิยาม นิยามเป็นอสังขตะ. ในปัญหานี้ ท่านเรียก
อริยมรรคว่า นิยาม เพราะพระบาลีว่า บุคคลผู้สามารถเพื่อก้าวลงสู่นิยาม
อันถูกต้องในกุศลธรรมทั้งหลายดังนี้. ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะ
นิกายอันธกะทั้งหลายว่า เมื่อนิยามนั้นเกิดขึ้นและดับไปแล้วก็ดี บุคคลนั้น
ย่อมชื่อว่าเป็นไม่เที่ยงก็หาไม่ เหตุใด เพราะเหตุนี้ นิยามที่เกิดขึ้นแก่บุคคล
นั้น จึงชื่อว่าเป็นอสังขตะ คือ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง เพราะอรรถว่าเป็นของเที่ยง
ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
ต่อจากนั้นเมื่อสกวาทิจะแสดงว่า ติว่า นิยามนั้นเป็นอสังขตะไซริ์ นิยามนั้น
ก็พึงมีอย่างนี้ จึงกล่าวคำว่า เป็นนิพพาน เป็นต้น. คำถามเปรียบเทียบมี
อรรถง่ายทั้งนั้น. คำว่า บุคคลบางพวกก้าวล่วงสู่นิยาม เป็นต้น สกวาทิกกล่าว
เพื่อแสดงความเป็นสังขตะของนิยามฯ ในปัญหาว่า มรรคป็นอสังขตะหรือ
เป็นต้น ปรวาทิยอมปฏิเสธ เพราะมรรคนั้นยังมีการเกิดและการดับ. ในปัญหา
ว่า นิยามเป็นสังขตะหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธ หมายเอานิยามในมรรคแม้

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 6

ดับไปแล้วก็เป็นของมีอยู่. ในคำทั้งหลายมีคำว่า โสดาปัตตนิยาม เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบเนื้อความอนุโลมและปฏิโลมโดยนัยนั้น.

ถูกสกวาทิถามว่า อสังขตะเป็น ๕ อย่างหรือ ปรวาทีเมื่อไม่เห็น สถานที่มาของสังขตะ ๕ อย่าง จึงปฏิเสธ. ถูกถามครั้งที่ ๒ ก็ตอบรับรอง เพราะคำว่า นิยามแห่งสัมมัตตนิยาม ๔ อย่าง และเพราะความเป็นอสังขตะ ของพระนิพพาน ๑. ปัญหาว่าด้วย มิจฉัตตนิยาม สกวาทิกล่าวแล้ว เพื่อแสดงความไม่ถูกต้องแห่งความเป็นอสังขตะ ด้วยเหตุสักแต่คำวานิยามนั้นนั่นแหละ ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถานิยามกถา จบ

ปฏิจสมุปปาทกถา

[๑๐๘๔] สกวาที ปฏิจสมุปปาทเป็นอสังขตะ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง เป็น
ที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิจสมุปปาทเป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่างหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ต้านทานก็เป็น ๒ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๒ อย่าง ที่พึงก็
เป็น ๒ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๒ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๒ อย่าง อมตะ
ก็เป็น ๒ อย่าง นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิพพานก็เป็น ๒ อย่างหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีความสูงและต่ำ มีความเลวและความประณีต มีความ
อุกฤษฏ์และทราม มีเขตแดน หรือความแตกต่าง หรือร่อง หรือระหว่างชั้น
แห่งนิพพาน ๒ อย่างนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๕] ส. ปฏิจสมุปบาทเป็นอสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชาก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชชาเป็นสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิจสมุปบาทก็เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิจสมุปบาทเป็นอสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารที่เกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจย ก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารที่เกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจย เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิจสมุปบาทก็เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิจสมุปบาทเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิญญาณที่เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจย ก็เป็นอสังขตะ

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้นเลย

ส. วิญญาณที่เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจย เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิจสมุปบาทก็เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิจสมุปบาทเป็นอสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นามรูปที่เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย ก็เป็นอสังขตะ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นามรูปที่เกิดเพราะวิญญานเป็นปัจจัย เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิจสุปปบาทก็เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิจสมุปบาทเป็นอสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ขราและมรณะที่มีเพราะชาติเป็นปัจจัยก็เป็นอสังขตะ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ขราและมรณะที่มีเพราะชาติเป็นปัจจัย ก็เป็นสังขตะ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิจสมุปบาทก็เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่ ปฏิจสมุปบาทเป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย ชรา มรณะ มีเพราะชาติเป็นปัจจัย โดยพระตลาคตทั้งหลายจะอุบัติขึ้นหรือมิอุบัติขึ้นก็ตาม ชาติุนั้นได้ตั้งอยู่แล้วเทียว เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม คือความที่ธรรมนี้เกิดขึ้นเพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย พระตลาคตตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง คั่นพบด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งชาติุนั้น ครั้นตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว ครั้นคั่นพบด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว จึงบอก แสดง ประกาศ เผยแพร่ ขยาย ทำให้ง่าย และได้ชี้แจงว่า ชราและมรณะมีเพราะชาติเป็นปัจจัย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชาติมีเพราะภพเป็นปัจจัย ฯลฯ มีสังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย โดยตลาคตทั้งหลายจะอุบัติขึ้น หรือมิอุบัติขึ้นก็ตาม ชาติุนั้นได้ตั้งอยู่แล้วเทียว ฯลฯ และได้ชี้แจงว่าสังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ภิกษุทั้งหลาย ความจริงแท้ ความไม่คลาดเคลื่อน ความไม่เป็นโดยประการอื่น คือความที่ธรรมเกิดขึ้นเพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย สภาวะธรรมนั้น ดังกล่าวนี้อันใด นี้เรากล่าวว่า ปฏิจสมุปบาท ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ปฏิจสมุปบาทก็เป็นอสังขตะนะสิ.

[๑๐๘๗] ส. ปัจจยาการบท ๑ ว่า สังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใดเป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม ในปัจจยาการนั้น สภาวะนั้นเป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทาน ก็เป็น ๒ อย่าง ฯลฯ หรือมีระหว่างขั้นแห่ง
นิพพาน ๒ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๘] ส. ปัจจยาการบท ๑ ว่า สังขารมีเพราะอวิชาเป็นปัจจัย
ดังนี้ สภาวะใดเป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยามในปัจจยาการนั้น สภาวะนั้น
เป็นอสังขตะ ปัจจยาการอีกบท ๑ ว่า วิญญาณมีเพราะสังขารเป็นปัจจัย
ดังนี้ สภาวะใดเป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม ในปัจจยาการนั้น สภาวะนั้น
ก็เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๓ อย่างหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะ เป็น ๓ อย่างหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทาน ก็เป็น ๓ อย่าง ฯลฯ มีระหว่างขั้นแห่งนิพพาน
๓ อย่างนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๙] ส. ปัจจยาการบท ๑ ว่า สังขารทั้งหลายมีเพราะอวิชา

เป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใด เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม ในปัจจัยการนั้น
สภาวะนั้นเป็นอสังขตะ ปัจจัยการอีกบท ๑ ว่า วิญญาณมีเพราะสังขาร
เป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใด เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม ในปัจจัยการนั้น
สภาวะนั้นก็เป็นอสังขตะ ฯลฯ ปัจจัยการอีกบท ๑ ว่า ชรามรณะมีเพราะ
ชาติเป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใด เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม ในปัจจัยการ
นั้น สภาวะนั้นก็เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๑๒ อย่างหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๑๒ อย่างหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทาน ก็เป็น ๑๒ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๑๒ อย่าง ฯลฯ

มีระหว่างขั้นแห่งนิพพาน ๒ อย่างนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ปฎิจจสมุปบาทกถา จบ

อรรธปฏิบัติสมุปปาทกถา

ว่าด้วย ปฏิบัติสมุปปาท

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องปฏิบัติสมุปปาท. ในเรื่องนั้นชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะของนิกายปุพพเสลียะ และมโหสิสาสะทั้งหลายว่า ปฏิบัติสมุปปาท
เป็นอสังขตะ เพราะพระบาลีในนิทานวรรคว่า การอุบัติขึ้นแห่งพระตถาคต
เจ้าก็ดี การไม่อุบัติก็ดี ชื่อว่าธัมมัญญิตตา คือ ความตั้งอยู่แห่งธรรม มีอยู่ ดังนี้
คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ปัญหา
ว่า อวิชาเป็นสังขตะ เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อแสดงสภาวะปฏิบัติสมุปปาท
แห่งธรรมทั้งหลายมีวิชาเป็นต้นนั้นแหละ. กึ่งหนึ่ง ๆ ในธรรมเหล่านั้น
ท่านเรียกว่า ปฏิบัติสมุปปาทมีอยู่ด้วยอรรถอันใด อรรถอันนั้นนั้นแหละท่าน
ได้กล่าวไว้แล้วในปฏิบัติสมุปปาทวิภังค์.

คำว่า สังขารมีเพราะอวิชาเป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใดเป็นธัมมัญญิต
เป็นอาทิ สกวาทิกล่าวเพื่อทำลายอรรถแห่งลัทธิที่ปรวาทินามที่ตั้งไว้แล้ว
ด้วยพระสูตรนั้นนั้นแหละ.

ก็ในข้อนี้ พึงทราบเนื้อความว่า ธาตุใดเป็นสภาวะตั้งอยู่แล้วในก่อน
ธาตุนั้นเทียว ท่านเรียกว่าเป็นธัมมัญญิต ธรรมนิยาม ธาตุนั้นเว้นจากอวิชา
เป็นคนมีอยู่ส่วนหนึ่งก็หาไม่ และคำว่า ธัมมัญญิต และธรรมนิยามนี้เป็นชื่อแห่ง
ปัจจัยทั้งหลายมีวิชาเป็นต้นนั้นแหละ. จริงอยู่ เมื่อพระตถาคตทรงอุบัติ
แล้วก็ดี ยังมีได้ทรงอุบัติก็ดี สังขารทั้งหลายก็ย่อมเกิดเพราะอวิชาเป็นปัจจัย
ทั้งธรรมทั้งหลายมีวิญญานเป็นต้นย่อมเกิดแต่ธรรมทั้งหลายมีสังขารเป็นต้น
เพราะฉะนั้น ความตั้งอยู่อันใดเพราะอรรถว่าเป็นเหตุแห่งสังขารธรรมทั้งหลาย

ในบทนี้ว่า อวิชาปจฺจยา สงฺขารา เป็นต้น เพราะเหตุนั้น ธรรมนั้น จึงชื่อว่า
ฉัมมฐิติ อนึ่งความที่ธรรมเหล่านั้นนั้นแหละเป็นนิยามเพราะอรรถว่าเป็นเหตุ
ฉะนั้น ธรรมนั้น จึงชื่อว่า ฉัมมนิยาม เพราะฉะนั้นฉัมมฐิตีก็ดี ฉัมมนิยาม
ก็ดี ท่านจึงเรียกว่าอวิชา สกฺวาทีถาว่า สภาวะนั้น คืออวิชาเป็นอสังขตะ
นิพพานก็เป็นสังขตะหรือ? ปรวาทีตอบรับรองด้วยความสามารถแห่งลัทธิ
ถูกถามอีกว่า อสังขตะเป็น ๒ อย่างหรือ ปรวาทีตอบปฏิเสธเพราะไม่มี
ในพระสูตร แต่ตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธิ. แม้ในบทที่เหลือทั้งหลาย
ก็นั้นนั้นแหละ. อนึ่ง ในที่นี้ บัณฑิตพึงทราบเช่นกับคำที่กล่าวไว้แล้วใน
หนหลังโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล.

อรรถกถาปัจจุสมุปปาตกถา จบ

สังขตา

[๑๐๕๐] สกวาที สังขะ ๔ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานก็เป็น ๔ ที่เร้นก็เป็น ๔ ที่ฟังเป็น ๔ ที่หมาย
ก็เป็น ๔ ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๔ อมตะก็เป็น ๔ นิพพานก็เป็น ๔ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิพพาน ก็เป็น ๔ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีความสูงและต่ำ มีความเลวและประณีต มีความ
อุกฤษฏ์และทราม มีเขตแดน หรือความแตกต่าง หรือร่อง หรือระหว่าง
ชั้นแห่งนิพพาน ๔ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๑] ส. ทุกขสังขเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุกข์เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทุกขสังขเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุกข์ทางกาย ทุกข์ทางใจ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส
อุปายาส เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมุทัยสังข์เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมุทัยเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมุทัยสังข์เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามตัณหา ภวตัณหา วิภวณหา เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคสังข์เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรรคเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคสังข์เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๒] ส. ทุกข์เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุกข์สังข์เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทุกข์ทางกาย ทุกข์ทางใจ โสกะ ปรีทวะ ทุกข์ โทมนัส

อุปายาส เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุกขสังขเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมุทัยเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมุทัยสังขเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมุทัยสังขเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรรคสังขเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาทิฎฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรรคสังขเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๓] ส. นิโรธสังขเป็นสังขตะ นิโรธเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ทุกขสังขเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิโรธสังเป็นอสังขตะ นิโรธเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมุทัยสังเป็นอสังขตะ สมุทัยเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิโรธสังเป็นอสังขตะ นิโรธเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรรคสังเป็นอสังขตะ มรรคเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๔] ส. ทุกขสังเป็นอสังขตะ ทุกข์เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิโรธสังเป็นอสังขตะ นิโรธเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมุทัยสังเป็นอสังขตะ สมุทัยเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิโรธสังเป็นอสังขตะ นิโรธเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคสังเป็นอสังขตะ มรรคเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิโรธสังเป็นสังขตะ นิโรธเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๕] ป. ไม่ฟังกล่าวว่าจะ ๔ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ อย่างนี้ แท้ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น ๔ อย่าง เป็นไฉน คำว่า นี้ทุกข์ นี้แท้ นี้ไม่ผิด นี้ไม่เป็นอย่างอื่น ฯลฯ คำว่า นี้ทุกข์สมุทัย ฯลฯ คำว่า นี้ทุกข์นิโรธ ฯลฯ คำว่า นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา นี้แท้ นี้ไม่ผิด นี้ไม่เป็นอย่างอื่น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ อย่างนี้แล แท้ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น สัจจะ ๔ ก็เป็นอสัจจะ นะสิ.

สังกถา จบ

อรรถกถาสังกถา

ว่าด้วย สัจจะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสัจจะ. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใดมีความเห็นผิดจลลัทธินิกายปุพพเสถียรทั้งหลายว่า สัจจะทั้ง ๔ คือ ทุกขสัจจะ สมุทัยสัจจะ นิโรธสัจจะ และมรรคสัจจะ เป็นอสัจจะ เพราะอาศัยพระสูตรว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัจจะ ๔ อย่างนี้แท้ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น เป็นต้น ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ก็พึงทราบคำอธิบายปัญหานั้นว่า บรรดาทุกข์ สมุทัย และมรรคทั้งหลาย ชื่อว่าวัตถุสัจจะ เป็นสัจจะ ลักษณะสัจจะ คือนิพพาน เป็นอสัจจะ ชื่อว่าวัตถุสัจจะย่อมไม่มีในนิโรธ นิโรธนั้นเป็นอสัจจะอย่างเดียว. เพราะฉะนั้น

๑. พุ. ป. ๓๑/๕๔๕.

ปรวาที่จึงตอบรับรองว่าใช่ แต่การตอบรับรองนั้นสักแต่ว่าเป็นลัทธิของท่านเท่านั้น. จริงอยู่ ปรวาที่นั้นยอมปรารณาทุกซ์ว่าเป็นวัตถุสัจจะ ทั้งปรารณาสมุทัยและมรรคก็เช่นนั้น. ส่วนกรรมเหล่าใดมีการนำออกจากทุกซ์อันเป็นเครื่องเบียดเบียน และเหตุให้เกิดทุกซ์แห่งกรรมเหล่านั้นเป็นลักษณะ กรรมเหล่านั้นชื่อว่า ลักษณะสัจจะ. อนึ่งชื่อว่ากรรมมีทุกซ์ เป็นต้น เว้นจากพาชนลักษณะ เป็นต้น ย่อมไม่มี. บรรดาคำทั้งหลายว่า ตาณะคือที่ด้านทาน เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบอธิบายโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ.

ในปัญหาว่า **ทุกซ์สัจจะ** ปรวาที่ตอบรับรอง เพราะหมายเอาลักษณะสัจจะ ด้วยสามารถแห่งลัทธิ. ในปัญหาว่า **ทุกซ์** ปรวาที่ตอบปฏิเสธ หมายเอาวัตถุสัจจะ. เบื้องหน้าแต่นี้สุทธิกปัญหาก็ดี ปัญหาว่าด้วยการเปรียบเทียบก็ดีทั้งหมด บัณฑิตพึงทราบโดยทำนองแห่งพระบาลีนั้นแหละ. ในอวสาน พระสูตรที่ปรวาที่นำมา เพื่อตั้งไว้เป็นลัทธิ พระสูตรนั้นไม่เป็นเช่นกับที่นำมานั้นแหละ เพราะความที่อรรถนั้นท่านถือเอาผิดด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาสัจจกถา จบ

อารูปปกถา

[๑๐๕๖] สกวาที อากาसानัญจายตนะเป็นอสังขตะหรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง เป็น
ที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อากาसानัญจายตนะเป็นอสังขตะ นิพพานเป็นอสังขตะ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ต้านทาน เป็น ๒ อย่าง ฯลฯ มีระหว่างชั้นแห่งนิพ-
พาน ๒ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อากาसानัญจายตนะเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อากาसानัญจายตนะเป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส
เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร

เป็นกำเนิด เป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมที่เป็นเหตุเข้าถึงอากาสนัญจายตนะ มีอยู่ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมที่เป็นเหตุเข้าถึงสังขตะ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลายผู้เข้าถึงอากาสนัญจายตนะ มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลายผู้เข้าถึงสังขตะ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๗] ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิด แก่ ตาย จุตี อุบัติ ในอากาสนัญจายตนะ ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิด แก่ ตาย จุตี อุบัติ ในอสังขตะ ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๘] ส. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในอากาสนัญจายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อากาสนัญจายตนะ เป็นจตุโวการภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็นจตุโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อรูป ๔ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อรูป ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นสภาพไม่
หวั่นไหว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอรูป ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นสภาพ
ไม่หวั่นไหว ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า อรูป ๔ เป็นอสังขตะ

อรุปรูปกา จบ

อรรถกถาอรุปรูปกา

ว่าด้วย ภพไม่มีรูป

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง อารูปปะ คือภพไม่มีรูป ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด
มีความเห็นผิดว่า ธรรมเหล่านั้นแม้ทั้งปวง เป็นอสังขตะ เพราะอาศัย
พระบาลีว่า ภพไม่มีรูปทั้ง ๔ เป็นสภาพไม่หวั่นไหว ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิวา อากาธานัญญาตนะ เป็นต้นโดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถง่ายทั้งนั้น. แม้พระสูตร
ที่สาธกนั้น ก็ไม่เป็นเช่นกับที่นำมานั้นแหละ เพราะไม่รู้อรรถแล้วนำมา
ดังนี้แล.

อรรถกถาอรุปรูปกา จบ

นิโรธสมาปัตติกา

[๑๑๐๐] สกวาที นิโรธสมาบัติ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง เป็น
ที่หมาย เป็นฐานะอันไม่จุติ เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิโรธสมาบัติเป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ต้านทาน เป็น ๒ อย่างและมีระหว่างขั้นแห่งนิพพาน
๒ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิโรธสมาบัติเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีคนบางพวก เข้านิโรธ ได้นิโรธ ยังนิโรธให้เกิดขึ้น
ให้เกิดขึ้นพร้อม ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้นอย่างยัง
ให้เกิด ให้เกิดพร้อมได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีคนบางพวก เข้าอสังขตะ ได้อสังขตะ ยังอสังขตะ
ให้เกิดขึ้น ให้เกิดขึ้นพร้อม ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิด
ขึ้นอย่างยิ่ง ให้เกิด ให้เกิดพร้อมได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความผ่องแผ้ว ความออกจากนิโรธ ปรากฏได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความผ่องแผ้ว ความออกจากอสังขตะ ปรากฏได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้เข้านิโรธ มีวิจิสังขารดับไปก่อน แต่นั้นกายสังขาร
ดับ แต่นั้นจิตตสังขารดับ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้เข้าอสังขตะก็มีวิจิสังขารดับไปก่อน แต่นั้นกาย
สังขารดับ แต่นั้นจิตตสังขารดับ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้ออกจากนิโรธมีจิตตสังขารเกิดขึ้นก่อน แต่นั้นกาย
สังขารเกิดขึ้น แต่นั้นวิจิสังขารเกิดขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้ออกจากอสังขตะ ก็มีจิตตสังขารเกิดขึ้นก่อน แต่นั้น
กายสังขารเกิดขึ้น แต่นั้นวิจิสังขารเกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๑] ส. ผัสสะ ๓ คือ สุธมฺมผัสสะ อนิมิตตผัสสะ อปฺปณฺหิต
ผัสสะ ย่อมถูกต้องผู้ออกจากนิโรธแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ ๓ คือ สุกฺขณฺณผัสสะ อนิมิตฺตผัสสะ อัปฺปนฺนิตฺตผัสสะ ย่อมถูกต้อง ผู้ที่ออกจากอสังขตะแล้ว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๒] ส. จิตของผู้ที่ออกจากนิโรธแล้ว เป็นธรรมชาติโน้มไปสู่วิวะก เอียงไปสู่วิวะก น้อมไปสู่วิวะก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จิตของผู้ที่ออกจากอสังขตะแล้ว ก็เป็นธรรมชาติโน้มไปสู่วิวะก เอียงไปสู่วิวะก น้อมไปสู่วิวะก หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่า นิโรธสมาบัติเป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. นิโรธสมาบัติเป็นสังขตะหรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น นิโรธสมาบัติก็เป็นอสังขตะ นะสิ.

นิโรธสมาบัติตติกา จบ

อรรถกถานิโรธสมาบัติกถา

ว่าด้วย นิโรธสมาบัติ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องนิโรธสมาบัติ. ในเรื่องนั้น ความไม่เป็นไปแห่งนามขันธ์ ๔ ชื่อว่านิโรธสมาบัติ. ก็นิโรธสมาบัตินั้นอันบุคคลเมื่อจะทำชื่อว่ายอมทำได้ คือ เมื่อเข้านิโรธสมาบัติ เขายอมเข้าได้ เหตุใด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกนามขันธ์ ๔ นั้นว่า เป็นสมาบัติที่ดับไปแล้ว. แต่ใคร ๆ ไม่พึงกล่าวว่าเป็นสังขตธรรม หรือเป็นอสังขตธรรม เพราะไม่มีลักษณะแห่งสังขตธรรมและอสังขตธรรม.

ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะ และอุตตราปถกะทั้งหลายว่า นิโรธสมาบัติไม่เป็นสังขตะ เพราะเป็นอสังขตะ ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า นิโรธสมาบัติ เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำเป็นต้นว่า ยังนิโรธให้เกิดขึ้น สกวาทิกกล่าวแล้วด้วยสามารถแห่งการได้เฉพาะซึ่งการเข้าสมาบัติเท่านั้น. อธิบายว่า เหมือนอย่างว่าชนทั้งหลายยอมยังสังขตธรรมทั้งหลาย มีรูป เป็นต้น ให้เกิดขึ้นได้โดยวิธีใด แต่ใคร ๆ ชื่อว่ายังอสังขตะให้เกิดขึ้นได้โดยวิธีนั้นหาได้ไม่. คำว่า ความผ่องแผ้ว ความออกจากนิโรธ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นผลสมาบัติ. แต่ความผ่องแผ้ว ความออกจากอสังขตะนั้น ไม่ปรากฏเลย เพราะฉะนั้น ปรวาทิจึงตอบปฏิเสธ.

คำว่า ถ้าอย่างนั้น ความว่า ลัทธิว่า นิโรธสมาบัติ เมื่อไม่เป็นสังขตะก็ต้องเป็นอสังขตะ ดังนี้ แต่คำนี้ไม่เป็นเหตุในความเป็นอสังขตะ เพราะฉะนั้น แม้ปรวาทิกกล่าวแล้ว คำนั้นก็หาเป็นเช่นกับคำที่กล่าวนั้นไม่ ดังนี้แล.

อรรถกถานิโรธสมาบัติกถา จบ

อากาศกถา

[๑๑๐๔] สภาวที อากาศเป็นอสังขตะหรือ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง เป็น
ที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๕] ส. อากาศเป็นสังขตะ นิพพานเป็นอสังขตะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ต้านทาน เป็น ๒ อย่าง ฯลฯ มีระหว่างชั้นแห่ง
นิพพาน ๒ อย่างนั้น หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๖] ส. อากาศเป็นอสังขตะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีชนบางพวกทำอนาคาสให้เป็นอากาศได้ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีชนบางพวกทำสังขตะให้เป็นอสังขตะได้ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๗] ส. มีชนบางพวก ทำอากาศให้เป็นอนากาศได้ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีชนบางพวกทำอสังขตะให้เป็นสังขตะได้ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๘] ส. ในอากาศ นกทั้งหลายบินไปได้ พระจันทร์และพระอาทิตย์โคจรไปได้ ดวงดาวทั้งหลายโคจรไปได้ ผู้มีฤทธิ์แสดงฤทธิ์ได้ ชนทั้งหลายไกวแขนได้ โบกมือได้ ขว้างก้อนดินไปได้ ขว้างลูกขลุบไปได้ แผลงฤทธิ์ไปได้ แผลงศรไปได้หรือ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ในอสังขตะ นกทั้งหลายก็บินไปได้ พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็โคจรไปได้ ดวงดาวทั้งหลายก็โคจรไปได้ ผู้มีฤทธิ์ก็แสดงฤทธิ์ได้ ชนทั้งหลายก็ไกวแขนได้ โบกมือได้ ขว้างก้อนดินไปได้ ขว้างลูกขลุบได้ แผลงฤทธิ์ไปได้ แผลงศรไปได้หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๙] ส. ชนทั้งหลายล้อมอากาศ ทำให้เป็นเรือน ทำให้เป็นนางได้หรือ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ชนทั้งหลายล้อมอสังขตะ ทำให้เป็นเรือน ทำให้เป็นนางได้หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๐] ส. เมื่อขุคบ่ออยู่ อนากาศ คือที่มีโชอากาศ กลายเป็นอากาศได้หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขตะ ก็กลายเป็นอสังขตะได้ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๑] ส. เมื่อถมบ่อเปล่าอยู่ข้างฉางเปล่าให้เต็มอยู่ ขังหม้อเปล่าให้เต็มอยู่ อากาศอันตรธานไปได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ ก็อันตรธานไปได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อากาศเป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อากาศเป็นสังขตะ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อากาศก็เป็นอสังขตะ นะลิ.

อากาศกถา จบ

อรรถกถาอากาศถา

ว่าด้วย อากาศ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอากาศ. ในเรื่องนั้น อากาศมี ๓ อย่าง คือ ปริจเฉท-
ทากาศ คือช่องว่างอันเป็นที่กำหนด กสิณคฆาฎิมากาส คือช่องว่างที่
เพิกขึ้นของกสิณ และอชฎากาส คือช่องว่างของท้องฟ้า แม้คำว่า ดุจฉากาส
คือช่องว่างอันว่างเปล่า ก็เป็นชื่อของอชฎากาสนั้นนั่นแหละ. บรรดา
อากาศเหล่านั้น ปริจเฉททากาศ คือช่องว่างที่คั่นอยู่ระหว่างรูปกับรูป เป็น
สังขตะ ส่วนอากาศที่เหลือแม่ทั้ง ๒ นี้สักว่าเป็นบัญญัติ.

ก็ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกายอุตตราปถกะ และ
มหีสาสกะทั้งหลายว่า อากาศแม่ทั้ง ๒ คือกสิณคฆาฎิมากาส และอชฎากาส
ไม่ใช่สังขตะ เหตุใด เพราะเหตุนี้ จึงเป็นอสังขตะ ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิวา อากาศ เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตั้งทั้งนั้นแล.

อรรถกถาอากาศถา จบ

อากาโสสนิทัสสโนติกถา

[๑๑๑๓] สกาวาที อากาสเป็นสนิทัสสนะ คือเห็นได้ด้วยจักขุ หรือ ?

ป. ฏกแล้ว

ส. เป็นรูป เป็นรูปายตนะ เป็นรูปธาตุ เป็นสีเจิว เป็นสีเหลือง เป็นสีแดง เป็นสีขาว เป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาณ กระทบที่จักขุ มาสู่คลองแห่งจักขุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๔] ส. อากาสเป็นสนิทัสสนะหรือ ?

ป. ฏกแล้ว.

ส. อาศัยจักขุและอากาสจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๕] ส. อาศัยจักขุและอากาสจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น หรือ?

ป. ฏกแล้ว.

ส. คำว่า อาศัยจักขุและอากาสจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า อาศัยจักขุและรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้

ป. ฏกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า อาศัยจักขุและรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณ

ขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า อาศัยจักขุและอากาศ จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๑๑๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อากาศเป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นช่องในระหว่างต้นไม้อันทั้ง ๒ ช่องในระหว่างเสาทั้ง ๒ ช่องศาล ช่องหน้าต่าง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นช่องในระหว่างต้นไม้อันทั้ง ๒ ช่องในระหว่างเสาทั้ง ๒ ช่องศาล ช่องหน้าต่าง ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่าอากาศเป็นสนิทัสสนะ.

อากาศสนิทัสสนโณติกถา จบ

อรรถกถาอากาศสนิทัสสนโณติกถา

ว่าด้วย อากาศเป็นของเห็นได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอากาศเป็นของเห็นได้ด้วยจักขุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า อชฎากาสทั้งปวงเป็นของเห็นได้ เพราะอาศัยความเป็นไปแห่งความรู้ ในที่ทั้งหลาย มีช่องลูกตาลเป็นต้น ดังนี้ คำถามของสกวาทินว่า อากาศเป็นสนิทัสสนะ คือเห็นได้ด้วยจักขุ หรือ โดยหมายชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทินจึงกล่าวว่า เป็นรูป เป็นต้น เพื่อท้วงปรวาทินั้นว่า ถ้าอากาศเป็นของเห็นได้ไซ้ อากาศก็พึงเป็นอย่างนี้ ๆ. ในปัญหาทั้งหลายว่า อาศัยจักขุและอากาศ เป็นต้น ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะ

ความไม่มีพระสูตรเห็นปานนั้น ย่อมตอบรับรองเพราะอาศัยการเข้าไป
เห็นที่ทั้งหลาย มีภายในห้อง มีช่องอันหยาบเป็นต้น. ในข้อว่า ท่านเห็น
ช่องในระหว่างต้นไม้มทั้ง ๒ นี้ อธิบายว่า มโนวิญญาณที่เกิดทางมโนทวาร
ย่อมเกิดว่านี้ คือ อากาศ มิใช่จักขุวิญญาณเห็น เพราะไม่มีรูปารมณ์
ในระหว่างช่องที่เห็นรูปต้นไม้วด้วยจักขุ. แม้ในคำที่เหลือทั้งหลายก็นัยนี้
เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ถ้อยคำที่ปรวาทีนามากแล้วนั้น จึงไม่สำเร็จ
ประโยชน์ ดังนี้แล.

อรรถกถาอากาศสนิทัสสโนติกถา จบ

ปฐวีธาตุ สนิทสนาตยาทิกถา

[๑๑๑๗] สกวาที ปฐวีธาตุเป็นสนิททสนนะ หรือ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว

ส. เป็นไป เป็นรูปายตนะ เป็นไปธาตุ เป็นสีเจียว เป็นสีเหลือง เป็นสีแดง เป็นสีขาว เป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาณ กระทบที่จักขุมาสู่คลองแห่งจักขุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๘] ส. ปฐวีธาตุเป็นสนิททสนนะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อาศัยจักขุและปฐมวีธาตุ จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๙] ส. อาศัยจักขุและปฐวีธาตุจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. คำว่า อาศัยจักขุและปฐวีธาตุจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า อาศัยจักขุและรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หาก คำว่า อาศัยจักขุและรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า อาศัยจักขุและปฐวีธาตุ จึงเกิด
จักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๑๒๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ปฐวีธาตุเป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นแผ่นดิน แผ่นหิน ภูเขา มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นแผ่นดิน แผ่นหิน ภูเขา ด้วยเหตุที่นั้น
ท่านจึงต้องกล่าวว่า ปฐวีธาตุเป็นสนิทัสสนะ ฯลฯ

ป. ไม่พึงกล่าวว่า อาโปธาตุ เป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นน้ำ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นน้ำ ด้วยเหตุที่นั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า
อาโปธาตุเป็นสนิทัสสนะ ฯลฯ

ป. ไม่พึงกล่าวว่า เตโชธาตุเป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นไฟที่โพลงอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นไฟที่โพลงอยู่ ด้วยเหตุที่นั้นท่านจึง
ต้องกล่าวว่า เตโชธาตุเป็นสนิทัสสนะ ฯลฯ

ป. ไม่พึงกล่าวว่า เตโชธาตุเป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นต้นไม้ที่ถูกลมโยกอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นต้นไม้ที่ถูกลมโยกอยู่ ด้วยเหตุนี้แหละ

ท่านจึงต้องกล่าวว่า วาโยธาตุเป็นสนิทัตสนะ ฯลฯ

ปฐวีธาตุสนิทัตสนาตยาทิกถา จบ

อรรถกถาปฐมวิชาตุ สนิทัตสนาตยาทิกถา

ว่าด้วย ปฐวีธาตุเป็นต้นเป็นสนิทัตสนะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องปฐวีธาตุเป็นสนิทัตสนะ คือเป็นของเห็นได้ด้วย
มังสัจจุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะ
ทั้งหลายว่า ปฐวีธาตุ เป็นต้น คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ
เป็นของเห็นได้ด้วยตา เพราะเห็นวันฉายตนะ คือสี แห่งการไหวของ
แผ่นหิน น้ำ เปลวไฟ ต้นไม้ นั้นเที่ยวด้วย คือเรื่องปฐวีธาตุ ฯลฯ แห่งโอกาส
อันตั้งอยู่เฉพาะแห่งอินทรี ๕ คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ ด้วย
คือเรื่องจักขุนทรี ฯลฯ เห็นรูปมีมือและเท้า เป็นต้น ในเวลาเคลื่อนไหว
กายด้วย คือเรื่องกายกรรม ฯลฯ บรรดาเรื่องทั้งหมด ทั้ง ๑ เรื่อง คำถาม
ต้นของสกวาทิหมาชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือ
ในที่ทั้งปวง บัณฑิตพึงทราบโดยทำนองแห่งพระบาลี และพึงทราบโดยนัย
ที่กล่าวไว้ในหนหลังนั้นแหละ. เรื่องสุดท้ายว่า กายกรรมไม่เป็นสนิทัตสนะ
คือไม่เป็นของเห็นได้ด้วยตา ท่านทำเรื่อง ปฐวีธาตุเป็นสนิทัตสนะ
ไว้เป็นข้อแรก.

อรรถกถापฐวีธาตุสนิทัตสนาตยาทิกถา จบ

จักขุนทรียสนิทัสสนันตือาทิกถา

[๑๑๒๑] สกวาที จักขุนทรีย์เป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว

ส. เป็นรูป เป็นรูปายตนะ เป็นรูปธาตุ ฯลฯ มาสู่คฺลอง
แห่งจักขุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๒๒] ส. จักขุนทรีย์เป็นสนิทัสสนะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อาศัยจักขุและจักขุนทรีย์ จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๒๓] ส. อาศัยจักขุและจักขุนทรีย์ จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า อาศัยจักขุและจักขุนทรีย์ จึงเกิดจักขุวิญญาณ
ขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมียอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี

ส. คำว่า อาศัยจักขุและรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้
เป็นสูตรมียอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. หากว่า คำว่า อาศัยจักขุและรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ
ขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมียอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า อาศัยจักขุและจักขุนทรีย์
จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๑๒๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อินทรีย์ ๕ เป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นจักษุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นจักษุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย ด้วย
เหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า อินทรีย์ ๕ เป็นสนิทัสสนะ ฯลฯ

จักษุนทรียสนิทัสสนันตือาทิกถา จบ

กายกัมมสนิทัตสนันติกถา

[๑๑๒๕] สกวาที กายกรรมเป็นสนิทัตสนนะหรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นรูปายตนะ เป็นรูปธาตุ เป็นสีเขียว เป็นสีเหลือง เป็นสีแดง เป็นสีขาว เป็นวินัยแห่งจักษุวิญญาณ กระทบที่จักษุ มาสู่ครองแห่งจักษุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรม เป็นสนิทัตสนนะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อาศัยจักษุและกายกรรม จึงเกิดจักษุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อาศัยจักษุและกายกรรม จึงเกิดจักษุวิญญาณขึ้น

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า อาศัยจักษุและกายกรรม จึงเกิดจักษุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริงหรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า อาศัยจักษุและรูป จึงเกิดจักษุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริงหรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า อาศัยจักษุและรูป จึงเกิดจักษุวิญญาณขึ้น ดังนี้

เป็นสูตรมีอยู่จริงหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า อาศัยจักขุและรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ
ขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า อาศัยจักขุและกายกรรม
จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๑๒๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า กายกรรมเป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นอาการก้าวไปข้างหน้า ถอยกลับ แลเหลียว
คู่แขน เขี้ยวคแขน มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นอาการก้าวไปข้างหน้า ถอยกลับ
แลเหลียว คู่แขน เขี้ยวคแขน ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า กายกรรม
เป็นสนิทัสสนะ.

กายกัมมสนิทัสสนันตติกถา จบ

ปริโยสานกถาบัณฑิตพึงทราบว่ ตั้งแต่ปฐมวิชาตสนิทัสสนะ จนถึงกาย
กัมมสนิทัสสนะ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. นิยามกถา ๒. ปฏิจจสมุปาทกถา ๓. สัจจกถา ๔. อารูปกถา
๕. นิโรธสมาปัตตติกถา ๖. อากาสกถา ๗. อากาโสสนิทัสสนันตติกถา
๘. ปฐมวิชาตสนิทัสสนาตยาทิกถา ๙. จักขุนทรียังสนิทัสสนันตือาทิกถา
๑๐. กายกัมมังสนิทัสสนันตติกถา.

วรรคที่ ๖ จบ

วรรคที่ ๗

สังคหิตถา

[๑๑๒๗] สกวาที ธรรมบางเหล่าที่ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยธรรมบางเหล่า ไม่มีหรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ธรรมบางเหล่า ที่นับเข้าได้ จัดเข้าหัวข้อได้ นับเนื่องแล้ว ด้วยธรรมบางเหล่า มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ธรรมบางเหล่า ที่นับเข้าได้ จัดเข้าหัวข้อได้ นับเนื่องแล้ว ด้วยธรรมบางเหล่า มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ธรรมบางเหล่าที่ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยธรรมบางเหล่าไม่มี.

[๑๑๒๘] ส. จักขายตนะนับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ป. นับเข้าได้ในรูปชั้น.

ส. หากว่า จักขายตนะนับเข้าได้ในรูปชั้น ด้วยเหตุนี้ นั่นท่าน จึงต้องกล่าวว่า จักขายตนะท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยรูปชั้น.

ป. โสตายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ ฯลฯ ชิวหายตนะ ฯลฯ กายายตนะ นับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ส. นับเข้าได้ในรูปชั้น.

ป. หากว่า กายายตนะนับเข้าได้ในรูปชั้น ด้วยเหตุนี้ นั่นท่าน จึงต้องกล่าวว่า กายายตนะท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยรูปชั้น.

[๑๑๒๙] ส. รูปายตนะ ฯลฯ สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ ฯลฯ รสายตนะ ฯลฯ โสภณัฐพายตนะ นับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ป. นับเข้าได้ในรูปจันท์.

ส. หากว่า โขภฏฐัพพายตนะนับเข้าได้ในรูปจันท์ ด้วยเหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า โขภฏฐัพพายตนะ ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยรูปจันท์.

[๑๑๓๐] ส. สุขเวทนานับเข้าได้ในจันท์ไหน ?

ป. นับเข้าได้ในเวทนาจันท์.

ส. หากว่า สุขเวทนานับเข้าได้ในเวทนาจันท์ ด้วยเหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า สุขเวทนาท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยเวทนาจันท์.

ป. ทุกขเวทนา ฯลฯ อทุกขมสุขเวทนา นับเข้าได้ในจันท์ไหน ?

ส. นับเข้าได้ในเวทนาจันท์.

ป. หากว่า อทุกขมสุขเวทนานับเข้าได้ในเวทนาจันท์ ด้วยเหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า อทุกขมสุขเวทนาท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยเวทนาจันท์.

[๑๑๓๑] ส. สัญญาอันเกิดแต่จักขุสัมผัส นับเข้าได้ในจันท์ไหน ?

ป. นับเข้าได้ในสัญญาจันท์.

ส. หากว่า สัญญาอันเกิดแต่จักขุสัมผัส นับเข้าได้ในสัญญาจันท์ ด้วยเหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า สัญญาอันเกิดแต่จักขุสัมผัส ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยสัญญาจันท์.

ป. สัญญาอันเกิดแต่โสตสัมผัส ฯลฯ สัญญาอันเกิดแต่ มโนสัมผัส นับเข้าได้ในจันท์ไหน ?

ส. นับเข้าได้ในสัญญาจันท์.

ป. หากว่า สัญญาอันเกิดแต่มนโสมผัส นับเข้าได้ใน สัญญาชั้น ด้วยเหตุ นั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า สัญญาอันเกิดแต่มนโสมผัส ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยสัญญาชั้น.

[๑๑๓๒] ส. เจตนาอันเกิดแต่จักขุสัมผัส ฯลฯ เจตนาอันเกิดแต่ มโนสัมผัส นับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ป. นับเข้าได้ในสังขารชั้น.

ส. หากว่า เจตนาอันเกิดแต่มนโสมผัส นับเข้าได้ใน สังขารชั้น ด้วยเหตุ นั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า เจตนาอันเกิดแต่มนโสมผัส ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยสังขารชั้น.

[๑๑๓๓] ส. จักขุวิญญาณ ฯลฯ มโนวิญญาณ นับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ป. นับเข้าได้ในวิญญาณชั้น.

ส. หากว่า มโนวิญญาณนับเข้าได้ในวิญญาณชั้น ด้วย เหตุ นั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า มโนวิญญาณท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วย วิญญาณชั้น.

ป. ธรรมเหล่านั้น ท่านสงเคราะห์เข้าด้วยธรรมเหล่านั้น ก็เหมือนอย่างโคพลิพัทธ์ ๑ ที่เขาสงเคราะห์ คือล้าม ไว้ด้วยทามหรือ เชือก บิณฑบาตที่เขาสงเคราะห์ คือแขวน ไว้ด้วยสาแหรก สุนัขที่เขา สงเคราะห์ คือผูก ไว้ด้วยเชือกผูกสุนัข.

ส. หากว่า โคพลิพัทธ์หนึ่ง เขาสงเคราะห์ คือล้าม ไว้ ด้วยทามหรือเชือก บิณฑบาตสงเคราะห์ คือแขวน ไว้ได้ด้วยสาแหรก สุนัขเขาสงเคราะห์ คือผูก ไว้ด้วยเชือกผูกสุนัข ด้วยเหตุ นั้นท่านจึงต้อง กล่าวว่า ธรรมบางเหล่า ที่ท่านสงเคราะห์ไว้ด้วยธรรมบางเหล่า มีอยู่.

สังคหิตกถา จบ

อรรถกถาสังคหิตกถา

ว่าด้วย ธรรมที่สงเคราะห์กันได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องธรรมที่สงเคราะห์กันได้. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลักษณะของนิกายราชคิริกะ และสิทธัตถะทั้งหลายว่า ธรรมบางเหล่าชื่อว่า สงเคราะห์กันได้กับธรรมบางเหล่า คือโคคู่หนึ่ง มีโคพลีพท์เป็นต้น ที่เขาผูกไว้ด้วยเชือกเป็นต้น ย่อมไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนั้น ธรรมทั้งหลายบางอย่างที่สงเคราะห์กับธรรมทั้งหลายบางอย่าง จึงไม่มี ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนี้มีอยู่คำเป็นต้นว่า การสงเคราะห์รูปโดย ความเป็นอันเดียวกันได้ ก็ไม่มีประโยชน์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น เพื่อจะแสดงธรรมที่สงเคราะห์กันได้ด้วยอรรถ อย่างหนึ่ง คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิด้วยสามารถแห่งลักษณะของตน. บัดนี้การสงเคราะห์ธรรม อันบัณฑิตย่อมหาได้ด้วยอรรถอันใด เพื่อแสดง อรรถอันนั้น พระสกวาทิจึงเริ่มคำว่า ธรรมบางเหล่าที่ท่านสงเคราะห์ เข้าไว้ด้วยธรรมบางเหล่าไม่มีหรือ. คำทั้งหมดนั้นมีอรรถง่ายทั้งนั้น เหมือนอย่างโคพลีพท์ ๑ ที่เขาล่ามไว้ด้วยทามหรือเชือก นี้เพื่อตั้ง ลักษณะของตน บัณฑิตพึงทราบว่ ลักษณะของปรวาทินั้นถูกสกวาทิผู้ไม่ยินดี คำอุปมานั้น ไม่คัดค้านคำอุปมานั้นทำลายเสียแล้ว ด้วยคำว่า หากว่าโค พลีพท์ ๑ เขาล่ามไว้ด้วยทามหรือเชือก... ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงต้อง กล่าวว่ธรรมบางเหล่าที่ท่านสงเคราะห์ไว้ด้วยธรรมบางเหล่ามีอยู่ ดังนี้. ในข้อนี้ พึงทราบเนื้อความว่า ถ้าว่ ชื่อว่าโคพลีพท์เป็นต้นที่เขาสงเคราะห์ กัน คือผูกไว้คู่หนึ่งสำหรับเทียมแอก ด้วยเชือกเป็นต้น ตามลักษณะของท่าน ไม่มีใคร ธรรมทั้งหลายบางอย่างที่สงเคราะห์กันได้ก็ไม่มี ดังนี้.

อรรถกถาสังคหิตกถา จบ

สัมปยุตตกา

[๑๑๓๔] สกวาที ธรรมบางเหล่า ที่สัมปยุตด้วยธรรมบางเหล่า
ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมบางเหล่า ที่สหระคต เกิดร่วม ระคน เกิดกับดับ
พร้อม มีวิัตถุอันเดียวกัน มีอารมณ์อันเดียวกันกับด้วยธรรมบางเหล่า
มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ธรรมบางเหล่า ที่สหระคต เกิดร่วม ระคน
เกิดกับดับพร้อม มีวิัตถุอันเดียวกัน มีอารมณ์อันเดียวกันกับด้วยธรรม
บางเหล่า มีอยู่ก็ต้องไม่กล่าวว่า ธรรมบางเหล่า ที่สัมปยุตด้วยธรรมบางเหล่า
ไม่มี.

[๑๑๓๕] ส. เวทนาขันธเกิดร่วมกับสัญญาขันธ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เวทนาขันธ เกิดร่วมกับสัญญาขันธ ด้วยเหตุ
นั้นนะ ท่านจึงต้องกล่าวว่า เวทนาขันธสัมปยุตด้วยสัญญาขันธ.

ส. เวทนาขันธ เกิดร่วมกับสังขารขันธ กับวิญญาณขันธ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เวทนาขันธ เกิดร่วมกับวิญญาณขันธ ด้วย
เหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เวทนาขันธ สัมปยุตด้วยวิญญาณขันธ.

ส. สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เกิดร่วมกับ

เวทนาชั้น กับสัญญาชั้น กับสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณชั้น เกิดร่วมกับสังขารชั้น ด้วย เหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า วิญญาณชั้น สัมผัสด้วยสังขารชั้น.

ป. น้ำมัน ชับอยู่ ชิมอยู่ ในงา รส ชับอยู่ ชิมอยู่ ในอ้อย ฉันท ไฉ ธรรมเหล่านั้น ก็แทรกอยู่ ชิมอยู่ กับธรรมเหล่านั้น ฉันทนั้น หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

สัมปยุตตกถา จบ

อรรถกถาสัมปยุตตกถา

ว่าด้วย สัมปยุตตธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสัมปยุตตธรรม คือประกอบทั่วพร้อมโดยอาการ ๔ มี เอกุปปาตาทา เป็นต้น. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายราชกิริยะ และสิทธัตถิกะทั้งหลายว่า ธรรมทั้งหลายมีเวทนา เป็นต้น ไม่เข้าไปตามแล้ว คือไม่เกิดร่วม ในสัญญา เป็นต้น เหมือนน้ำมัน ชับอยู่ชิมอยู่ในงา เพราะธรรมไร ๆ ไม่สัมปยุตกับธรรมไร ๆ ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนี้มีอยู่ คำว่า สัมปยุตแล้วด้วยญาณเป็นต้นนี้ก็หาประโยชน์มิได้ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น เพื่อแสดงสัมปยุตตธรรม ด้วยอรรถอัน ๑ ที่สัมปยุตกันได้นั้นแหละ คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ ด้วยสามารถแห่งลักษณะของตน. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถง่ายทั้งนั้น เพราะมี นัยเหมือนกับที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแหละ.

อนึ่ง อุปมาปัญหาใดว่า น้ำมันจับอยู่ชิมอยู่ในงา เป็นต้น ที่ปรวาทินำมาแล้ว อุปมาปัญหานั้นไม่มีความกำหนดความต่างกันจากลักษณะของงาและน้ำมัน เหมือนเวทนาและสัญญา จริงอยู่ คำว่า งาจะเป็นเมล็ดงาหรือเปลือกงาแม้ทั้งปวง ตักว่าเป็นโวหาร ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ บุคคลทั้งหลายทำให้งาเกิดแล้ว ก็ถือเอาด้วยโวหารที่นั่นนั่นแหละ. ชื่อว่า งา ย่อมไม่ปรากฏโดยสัจฐานตั้งแต่ต้น เหตุใด เพราะเหตุที่นั่น อุปมาปัญหานี้ก็เช่นกันไม่นำมานั่นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาสัมปยุตตกถา จบ

เจตสิกกถา

[๑๑๓๖] สกวาที เจตสิกธรรมไม่มีหรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. ธรรมบางเหล่า ที่สหระคต เกิดร่วม ระคน สัมปยุต
เกิดกับดับพร้อม มีวัตถุเดียวกัน มีอารมณ์อันเดียวกันด้วยจิตมีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า ธรรมบางเหล่า ที่สหระคต เกิดร่วม ระคน
สัมปยุต เกิดกับดับพร้อม มีวัตถุอันเดียวกัน มีอารมณ์อันเดียวกันด้วยจิต
มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า เจตสิกธรรมไม่มี.

[๑๑๓๗] ส. ผัสสะเกิดร่วมกับจิตหรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า ผัสสะเกิดร่วมกับจิต ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึง
ต้องกล่าวว่า ผัสสะเป็นเจตสิก.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา ฯลฯ สัทธา วิริยะ สติ
สมาธิ ปัญญา รากะ โทสะ โมหะ ฯลฯ อโนตตปปะ เกิดร่วมกับจิต หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า อโนตตปปะเกิดร่วมกับจิต ด้วยเหตุที่นั่น
ท่านจึงต้องกล่าวว่า อโนตตปปะ เป็นเจตสิก.

ป. เพราะทำวิเคราะห์ว่า เกิดร่วมกับจิต จึงชื่อว่าเจตสิก
หรือ ?

ส. ปรากฏแล้ว.

ป. เพราะทำวิเคราะห์ว่า เกิดร่วมกับผัสสะ ก็ชื่อว่า

ผัสสสิกหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เพราะทำวิเคราะห์ว่า เกิดร่วมกับจิต จึงชื่อว่าเจตสิก

หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ส. เพราะทำวิเคราะห์ว่า เกิดร่วมกับเวทนา ฯลฯ กับ
สัญญา ฯลฯ กับเจตนา ฯลฯ กับสังขาร กับวิริยะ กับสติ กับสมาธิ กับ
ปัญญา กับราคะ กับโทสะ กับโมหะ ฯลฯ กับอโนตตปปะ ก็ชื่อว่า อโนต-
ตปปสิก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ส. เจตสิกธรรมไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **จิตนี้และบรรดา
เจตสิก ธรรมย่อมปรากฏแก่ผู้ทราบชัดโดยความเป็นอนัตตา ครั้นทราบ
ชัดธรรมทั้ง ๒ นั้น ทั้งที่หยาบและประณีตแล้ว ก็เป็นผู้มีความเห็นโดย
ชอบ ทราบชัดว่ามีอันแตกต่างเป็นธรรมดา ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่
หรือ ?**

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น เจตสิกธรรมก็มีอยู่นะสิ.

[๑๑๓๘] ส. เจตสิกธรรมไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนแก้วัญจะ ภิกษุ**

ในธรรมวินัยนี้ ย่อมทนายได้แม้ซึ่งจิต แม้ซึ่งการที่ตริก แม้
ซึ่งการที่ตรอง ของสัตว์อื่น ๆ ของบุคคลอื่น ๆ ว่าใจของเป็นอย่างนี้
บ้าง ใจของท่านเป็นโดยประการนี้บ้าง จิตของท่านเป็นฉะนั้นบ้าง ดังนี้
เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น เจตสิกธรรมก็มีอยู่ นะสิ.

เจตสิกกถา จบ

อรรถกถาเจตสิกกถา

ว่าด้วย เจตสิก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเจตสิก คือสภาวะธรรมที่ประกอบจิต. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกาชราชคิริกะ และสิทธัตถดิเก
ทั้งหลายว่า ธรรมทั้งหลายชื่อว่า ผัสสดิเก คือธรรมที่ประกอบกับผัสสเจตสิก
เป็นต้นไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนั้น แม้เจตสิกก็ไม่พึงมี เจตสิกธรรมก็ไม่มี
ดังนี้คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
คำว่า ผัสสะเกิดร่วมกับจิต ที่สกวาทีกล่าวแล้ว หมายถึงการเกิดพร้อม
กันของสัมปยุตตธรรม. คำถามว่า ชื่อว่าผัสสดิเก ย่อมมีแก่สกวาที่ผู้ไม่เห็น
อยู่ซึ่งโวหารเช่นนั้น. เมื่อปรวาทีกล่าวคำว่า ชื่อว่าเจตสิก เพราะอรรถว่า
อาศัยจิตโดยโวหารมีอยู่ ฉะนั้นเจตสิก แม้นั้นชื่อว่า ผัสสดิเก เพราะอรรถ
ว่า อาศัยผัสสะนั้นนั้นหรือ คำตอบรับรองเป็นของสกวาที่เพราะคำนั้น
ไม่ผิด. คำที่เหลือมีอรรถตั้งขึ้นทั้งนั้นแล.

อรรถกถาเจตสิกกถา จบ

๑. ที. ที. ๕/๓๔๐.

ทานกถา

[๑๑๓๕] สกวาที ทาน คือ เจตสิกธรรม หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. จะให้เจตสิกธรรมแก่คนอื่น ๆ ก็ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จะให้เจตสิกธรรมแก่คนอื่น ๆ ก็ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จะให้ผัสสะแก่คนอื่น ๆ ก็ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จะให้เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา สัทธา วิริยะ สติ
สมาธิ ฯลฯ ปัญญา แก่คนอื่น ๆ ก็ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๔๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ทาน คือเจตสิกธรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ทาน มีผลไม่น่าปรารถนา มีผลไม่น่าใคร่ มีผลไม่
เป็นที่พอใจ มีผลแสดง มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ทานมีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ
มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ทาน มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผล

เป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงต้องกล่าวว่า ท่าน คือ เจตสิกธรรม.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ท่านมีผลน่าปรารถนา และ ท่านก็คือจิวร หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จิวร มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ท่านมีผลน่าปรารถนา และ ท่านก็คือ บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๔๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ท่าน คือ เจตสิกธรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ธรรมเหล่านี้ คือ ศรัทธา หิริ และทานที่เป็นกุศล ไปตามสัตบุรุษ ธรรม ๓ ประการนี้แล สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวว่า เป็นทางไปสู่เทวโลก เพราะบุคคลไปสู่เทวโลก ได้ด้วยธรรม ๓ ประการนี้ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ทาน ก็คือ เจตสิกธรรม นะสิ.

[๑๑๔๒] ป. ไม่ฟังกล่าววาทาน คือ เจตสิกธรรม หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการนี้ เป็นทานใหญ่ ปราภกว่าเลิศ ปราภภูโดยราตรี ปราภภูว่าเป็นวงศ์ เป็นธรรมเก่าแก่ อันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายมิได้ลบล้าง ไม่เคยลบล้าง ไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ ไม่คัดค้านแล้ว ทาน ๕ เป็นใจน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละปาณาติบาต เป็นผู้เว้นขาดแล้วจากปาณาติบาต อริยสาวกผู้เว้นขาดแล้วจากปาณาติบาต ชื่อว่า ให้อภัย ให้ความเป็นผู้ไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้ ครั้นให้อภัย ให้ความเป็นผู้ไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียน แก่สัตว์หาประมาณมิได้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนหาประมาณมิได้นี้เป็นทานข้อแรก ซึ่งเป็นทานใหญ่ ปราภกว่าเลิศ ปราภภูโดยราตรี ปราภภูว่าเป็นวงศ์ เป็นธรรมเก่าแก่ อันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายมิได้ลบล้าง ไม่เคยลบล้าง ไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ ไม่คัดค้านแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก อริยสาวก ละอทินนาทาน ฯลฯ ละกามเมตฺตมิจจาจาร ฯลฯ ละมุสาวาท ฯลฯ ละฐานะอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทคือดื่มสุรามรัย เป็นผู้เว้นขาดแล้วจาก อริยสาวกผู้เว้นขาดแล้วจากฐานะอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือ ดื่มน้ำมากแล้วคือสุรามรัย ชื่อว่า ให้อภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่

เบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้ ครั้นให้อภัย ให้ความไม่มีเวณ ให้ความไม่มีเบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนหาประมาณมิได้ นี้เป็นทานข้อคัมภ ๕ ซึ่งเป็นทานใหญ่ ปรากฏว่าเลิศ ปรากฏโดยราตรี ปรากฏว่าเป็นวงศ์ เป็นธรรมแก่แก่ อันสมณพราหมณ์และผู้รู้ทั้งหลาย มิได้ลบล้าง ไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ ไม่คัดค้านแล้ว. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการนี้แล เป็นทานใหญ่ ปรากฏว่าเลิศ ปรากฏโดยราตรี ปรากฏว่าเป็นวงศ์ เป็นธรรมแก่แก่ อันสมณพราหมณ์ทั้งหลาย มิได้ลบล้าง ไม่เคยลบล้าง ไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ ไม่คัดค้านแล้ว ดังนี้ เป็นสูตรมียู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ทาน ก็คือ เจตสิกธรรม นะสิ.

[๑๑๔๓] ส. ไม่ฟังกล่าววาทาน คือ ไทยธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมให้ข้าว ให้น้ำ ให้ผ้า ให้นยาน ให้ดอกไม้ ให้ของหอม ให้เครื่องลูบไล้ ให้ที่นอน ให้ที่พัก ให้เครื่องประทีป ดังนี้ เป็นสูตรมียู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ทาน คือ ไทยธรรม นะสิ.

๑. อัง. อฎฐก ๒๓/๑๒๕.

[๑๑๔๔] ป. ทาน คือ ไทยธรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ไทยธรรม มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ทานมีผลน่าปรารถนา และ ทาน ก็คือ จีวร หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. จีวร มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ทานมีผลน่าปรารถนา และ ทานก็คือ บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ทาน คือ ไทยธรรม

ทานกถา จบ

อรรถกถาทานกถา

ว่าด้วย ทาน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องทาน. ในเรื่องนั้น ชื่อว่าทานมี ๓ อย่าง คือ จากเจตนา วิรติ ไทยธรรม. ทานชื่อว่า จากเจตนา มีที่มาในคำว่า ศรัทธา หิริ และทานที่เป็นกุศล. ทานชื่อว่า วิรติ มีที่มาในคำว่า พระอริยสาวก ผู้เว้นขาดจากปาณาติบาตแล้ว ย่อมให้อภัยแก่สัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ วิรติทาน คือ วิรติเจตสิก ๓ อันเป็นเหตุงดเว้นจากอกุศลทุจริตนั้น ในอัฐกนิบาตอังคตตรนิกายเรียกทานนี้ว่า มหาทานที่ ๑. ทานชื่อว่า ไทยธรรม คือวัตถุอันบุคคลพึงให้ มีที่มาในคำว่า บุคคลยอมให้ทาน คือ ขำวน้ำ เป็นต้น. พึงทราบวินิจฉัยในทานเหล่านี้ต่อไป บุคคลยอมให้วัตถุอันควรให้เพราะจากเจตนา ฉะนั้นจากเจตนาจึงชื่อว่า ทาน อีกอย่างหนึ่ง ชนทั้งหลายยอมให้วัตถุที่พึงให้ด้วยจากเจตนา นี้ เพราะเหตุนั้น จากเจตนา นี้ จึงชื่อว่าทาน. วิรติ ชื่อว่าทาน เพราะอรรถว่าการตัดหรือเพราะอรรถ ว่าการทำลาย ซึ่งอกุศลจิต จจริงอยู่วิรติทานนั้น เมื่อเกิดขึ้นย่อมตัดหรือ ทำลายเจตนาอันเป็นเหตุทุจริตที่บังเกิดขึ้นพร้อมแล้วว่าเป็นผู้มีความกลัวภัย เป็นต้น. ไทยธรรมอันใด อันเขายอมให้เพราะเหตุนี้ ไทยธรรมนั้น จึงชื่อว่า ทาน ได้แก่ ไทยธรรม คือวัตถุอันบุคคลพึงให้ ทานแม้ทั้ง ๓ อย่างมี ประการยังกล่าวมานี้ เมื่อว่าโดยอรรถก็มีอยู่เพียง ๒ อย่าง คือ เจตสิกธรรม และ ไทยธรรม.

ในปีฐานั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายราชคิริกะ และสิทธิคติทั้งหลายว่า เจตสิกธรรมเท่านั้นเป็นทาน ไทยธรรม คือ

วัตถุอันบุคคลพึงให้ ไม่ใช่ทาน ดังนี้ คำถามสกวาทิว่า ทานคือเจตสิก เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น คำถามของสกวาทิว่า จะให้เจตสิกธรรมแก่คนอื่น ๆ ก็ได้หรือ ดังนี้ เพื่อท้วงปรวาทินั้นด้วยสามารถแห่งไทยธรรม คำตอบปฏิเสธเป็นของปรวาทิ เพราะบุคคลนั้นไม่อาจเพื่อให้เจตสิกธรรม เหมือนการให้ข่าน้ำ เป็นต้นได้. เมื่อสกวาทิถามปัญหานั้นซ้ำอีก ปรวาทินั้นนั้นแหละก็ตอบรับรองด้วยสามารถแห่งพระสูตรว่า พระอริยสาวกผู้เว้นขาดจากปาณาติบาตแล้ว ย่อมให้อภัยแก่สัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้. แต่ในปัญหาทั้งหลาย มีปัญหาว่าด้วย ผัสสะ เป็นต้น ปรวาทิเมื่อไม่เห็นโฆหารว่า บุคคลจะให้ผัสสะได้ เป็นต้น จึงตอบปฏิเสธ.

คำว่า ทานมีผลไม่น่าปรารถนา เป็นต้น ท่านกล่าวแล้ว เพื่อแสดงซึ่งความที่ธรรมอันมิใช่เจตสิกเป็นทานมีอยู่. จริงอยู่ อเจตสิกทาน คือ การให้ข่าน้ำ เป็นต้น ย่อมไม่ให้วิบากอันน่าปรารถนาต่อไป แต่คำนี้บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นท่านกล่าวแล้ว เพื่อนิยามในความเป็นอิฏฐผล ได้แก่ นิยาม คือมรรค.

ก็ในคำเมื่อนี้ อธิบายว่า ผิดว่า อเจตสิกทาน คือ การให้ข่าน้ำ เป็นต้น พึงเป็นทานไซ้รู้ ก็เมื่อบุคคลให้แก่สัตว์อื่นไม่น่าปรารถนา ไม่น่าชอบใจ ด้วยจิตเกื้อกูลอนุเคราะห์ ผลอันไม่น่าปรารถนานั้นนั้นแหละพึงเกิดขึ้น คุณไม้สะเดา เป็นต้นยังผลสะเดา เป็นต้นให้เกิดขึ้นอยู่ แต่ในที่นี้ การให้ด้วยเจตนาอันเป็นเหตุบริจาทย่อมให้ซึ่งผลอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลเหตุใด เพราะเหตุฉะนั้น ครั้นเมื่อไทยธรรม คือวัตถุอันบุคคลพึงให้ แม้ไม่น่าปรารถนา ก็ย่อมชื่อว่าเป็นทานมีผลอันน่าชอบใจทั้งสิ้น ดังนี้. เมื่อปรวาทิตั้งเจตสิกธรรม

เป็นทานอย่างนี้แล้ว สกวาที่จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า ทานมีผลนำปรารถนา ดังนี้ เพื่อจะยังไทยธรรมโดยปริยายนี้ ให้สำเร็จความเป็นทาน. แต่ปรวาทิ เมื่อไม่เห็นความที่จิวรทานเป็นต้น มีผลอันนำปรารถนา จึงปฏิเสธ. การชำระพระสูตรย่อมถูกต้องทั้งใน วาทะของปรวาทิและทั้งในวาทะของสกวาติ แต่ย่อมไม่ถูกโดยเนื้อความ อย่างเดียวกัน.

คำว่า ไทยธรรมมีผลนำปรารถนา นี้ สกวาที่ตอบปฏิเสธสักว่า ความเป็นอิฏฐผลเท่านั้น เพราะฉะนั้นในคำว่า ถ้าอย่างนั้นก็ไม่พึงกล่าวว่า ทานคือไทยธรรม นี้ ย่อมไม่ถูก เพราะความที่ไทยธรรมนั้น บุคคล พึงกล่าวว่าเป็นอิฏฐผลทีเดียว. อนึ่ง ไทยธรรมชื่อว่า ทานนั้นแหละ เพราะ อรรถว่าอันบุคคลพึงให้. สำหรับเรื่องทานนี้ ท่านกล่าวไว้เพื่อจะปลดเปลื้อง ความปะปนกันแห่งทานทั้ง ๒ เท่านั้น ดังนี้ แล.

อรรถกถาทานกถา จบ

ปริโภคมยปญญกถา

[๑๑๔๕] สกวาทิ บุญสำเร็จแต่การบริโภคเจริญได้ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะสำเร็จแต่การบริโภคเจริญได้หรือ เวทนา
สัญญา เจตนา จิต สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา สำเร็จ
แต่การบริโภคเจริญได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๔๖] ส. บุญสำเร็จแต่การบริโภคเจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจริญได้คุณเครื่องเถา คุณเครื่องเถาอย่างทราย คุณต้นไม้
คุณหญ้า คุณแพแห่งหญ้าปล้อง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๔๗] ส. บุญสำเร็จแต่การบริโภคเจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทายกให้ทานแล้วไม่สนใจก็เป็นบุญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นได้แก่ผู้ไม่นึก เป็นได้แก่ผู้ไม่กังวล เป็นได้แก่ผู้ไม่
สนใจ เป็นได้แก่ผู้ไม่กระทำไว้ในใจ เป็นได้แก่ผู้ไม่จงใจ เป็นได้แก่ผู้ไม่
ปรารถนา เป็นได้แก่ผู้ไม่ตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุญเป็นได้แก่ผู้นึกถึง เป็นได้แก่ผู้กังวล เป็นได้แก่
ผู้สนใจ เป็นได้แก่ผู้ทำไว้ในใจ เป็นได้แก่ผู้จงใจ เป็นได้แก่ผู้ปรารถนา

เป็นได้แก่ผู้ตั้งใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุญเป็นได้แก่ผู้นึกถึง เป็นได้แก่ผู้กังวล เป็นได้แก่ผู้สนใจ เป็นได้แก่ผู้ทำไว้ในใจ เป็นได้แก่ผู้ตั้งใจ เป็นได้แก่ผู้ปรารถนา เป็นได้แก่ผู้ตั้งใจ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้

[๑๑๔๘] ส. บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทายกถวายทาน ตรีกามวิตกอยู่ ตรีกพยาบาทวิตกอยู่ ตรีกวิหิงสาวิตกอยู่ ก็เป็นบุญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่เป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว มารวมกันได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่เป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว มารวมกันได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ ประการนี้ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการเป็นไฉน ฟ้ำและแผ่นดินนี้

ประการแรก ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก ฟังข้างนี้และฟังข้างโน้นแห่งสมุทร
นี้ประการที่ ๒ ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก แคนอาทิตย์อุทัย และดาวอัสดงคต
นี้ประการที่ ๓ ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก ธรรมของสัตบุรุษและธรรมของ
อสัตบุรุษ นี้ประการที่ ๔ ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
๔ ประการนี้แล ไกลกัน ไกลกันนัก.

ท้องฟ้ากับแผ่นดิน ไกลกัน ฟังสมุทรเขาก็ว่าไกลกัน แคนอาทิตย์
อุทัย และดาวอัสดงคต ก็ไกลกัน ธรรมของสัตบุรุษ กับธรรมของอสัตบุรุษ
กล่าวได้ว่า ไกลกันกว่านั้นอีก.

สมาคมของพวกสัตบุรุษ ยั่งยืน คงที่ อยู่ได้แม้ตลอดกาล ที่ดำรง
ชีพอยู่ แต่สมาคมของพวกอสัตบุรุษ ย่อมเสื่อมไปเร็วเพราะฉะนั้น
ธรรมของสัตบุรุษ จึงไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศลและ
อกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่เป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว
มารวมกันได้

[๑๑๔๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ชนเหล่าใด ปลุก
สร้างสวน ปลุกสร้างป่า สร้างสะพาน ขุดบ่อน้ำ สระน้ำ สร้างที่พักอาศัย
ให้เป็นทาน บุญย่อมเจริญมากแก่ชนเหล่านั้นทุกเมื่อ ทั้งกลางวันกลางคืน

ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมจะไปสู่สวรรค์ ดังนี้
เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุญก็สำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้ละสิ.

[๑๑๕๐] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ห้วงน้ำคือบุญ ห้วงน้ำคือกุศล ๔ ประการนี้ นำมาซึ่งความสุข มีอารมณ์
งาม มีสุขเป็นวิบาก ยังสัตว์ให้เป็นไปในสวรรค์ เป็นไปพร้อมเพื่อผล
อันน่าปรารถนา เพื่อผลอันน่าใคร่ เพื่อผลอันน่าพึงใจ เพื่อประโยชน์
เพื่อความสุข ๔ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อบริโภค
จีวรของบุคคลใด เข้าใจโศสมธิหาประมาณมิได้อยู่ ห้วงน้ำคือบุญ ห้วงน้ำ
คือกุศล ของบุคคลนั้น ก็หาประมาณมิได้ นำมาซึ่งความสุข มีอารมณ์งาม
มีสุขเป็นวิบาก ยังสัตว์ให้เป็นไปในสวรรค์ เป็นไปพร้อมเพื่อผลอันน่า
เมื่อบริโภคคิลานปัจจัยเภสัชบริวารของบุคคลใด เข้าใจโศสมธิหาประมาณ
มิได้อยู่ ห้วงน้ำคือบุญ ห้วงน้ำคือกุศล ของบุคคลนั้น ก็หาประมาณมิได้
นำมาซึ่งความสุข มีอารมณ์งาม มีสุขเป็นวิบาก ยังสัตว์ให้เป็นไปในสวรรค์
ย่อมเป็นไปเพื่อพร้อมเพื่อผลอันน่าปรารถนา น่าใคร่ เพื่อผลอันน่าพึงใจ
ห้วงน้ำคือกุศล ๔ ประการนี้แล นำมาซึ่งความสุข มีอารมณ์งาม มีสุข

เป็นนิบาต ยังสัตว์ให้เป็นไปในสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อผลอันนำปรารถนา
เพื่อผลอันนำใคร่ เพื่อผลอันนำพึงใจ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข ดังนี้
เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ตัวอย่างนั้น บุญก็สำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้ละสิ.

[๑๑๕๑] ส. บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทายกให้ทาน ปฏิภาหกรับแล้วไม่บริโภคนิเวศน์ แต่ทิ้งเสีย
สละเสีย เป็นบุญได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ทายกให้ทาน ปฏิภาหกรับแล้วไม่บริโภคนิเวศน์ แต่
ทิ้งเสีย สละเสีย เป็นบุญได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่ บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์
เจริญได้

[๑๑๕๒] ส. บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทายกให้ทาน ครั้นเมื่อปฏิภาหกรับแล้ว พระราชา
ริบไปเสีย หรือโจรลักไปเสีย หรือไฟไหม้เสีย หรือน้ำพัดไปเสีย หรือ
ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักนำไปเสีย เป็นบุญได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ทายกให้ทาน ครั้นเมื่อปฏิภาหกรับแล้ว พระ

ราชาธิปไตย หรือโจรสลัดไปเสีย หรือไฟไหม้เสีย หรือน้ำพัดไปเสีย หรือทายาทผู้ไม่เป็นที่รักนำไปเสีย ก็เป็นบุญได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุญสำเร็จแต่การบริโภคนัย ย่อมเจริญได้

ปริโภคมยบุญญกถา จบ

อรรถกถาปริโภคสมบุญญกถา

ว่าด้วย บุญสำเร็จแต่การบริโภค

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องบุญสำเร็จแต่การบริโภค คือการใช้สอย. ในปัญหานี้ นั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกายราชคิริกะ และสิทธัตถดิคะทั้งหลายว่า บุญชื่อว่า สำเร็จแต่การบริโภคมียู่แก่ชนทั้งหลาย เพราะถือเอาพระสูตรทั้งหลายว่า บุญย่อมเจริญมากแก่ทายกเหล่านั้นทุกเมื่อ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน และพระสูตรว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อบริโภคจีวรของบุคคลใดเป็นต้น ดังนี้ โดยไม่พิจารณา คำถามของสกวาทิว่า บุญสำเร็จแต่การบริโภค เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้นสกวาทิ จึงเริ่มกล่าวคำว่า ผัสสะสำเร็จแต่การบริโภค เป็นต้น เพื่อจะท้วงด้วยคำว่า กุศลธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น. ชื่อว่าบุญ นอกจากนี้ไม่ใช่ เพราะฉะนั้น ท่านพึงยังผัสสะเป็นต้นให้เจริญได้หรือ ดังนี้. คำนั้นทั้งหมดปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะไม่ใช่เจริญบุญให้ทายกเหล่านั้น. คำทั้งหลายมีคำว่า เจริญได้ดุจเครื่องเสนา เป็นต้น สกวาทิกล่าว เพื่อท้วงด้วยคำว่า เครื่องเสนาเป็นต้น แม้เว้นจากการบำรุงหรือการทำให้เจริญ ย่อมเจริญเองได้นั้นแหละ ฉันทใด ตามลัทธิของท่าน บุญทั้งหลาย

ยอมเจริญ ฉะนั้นหรือ? แต่คำนั้น ปรวาทิตอบปฏิเสธว่า ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น เพราะบุญนั้นเจริญเช่นนั้นหาได้ไม่.

ในปัญหาว่า ทายกให้ทานแล้วไม่สนใจก็เป็นบุญได้หรือ ปรวาทิตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธิว่า ปุริมเจตนาของทายกนั้นยอมเจริญได้ด้วยคารุณิกของปฏิคาหกทั้งหลาย บุญนั้นยอมเจริญอย่างนี้. ลำดับนั้น จึงถูกสกวาทิซักถามด้วยคำเป็นต้นว่า เป็นได้แก่ผู้ไม่นึก เป็นต้น ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอาจากเจตนาของทายก. ในคำเหล่านั้น คำว่า ผู้ไม่นึก ได้แก่ ภวังค์ของทายกผู้ไม่นึกไม่สละด้วยการพิจารณา อันเป็นปุเรจาริกในทานเจตนา. คำว่า ผู้ไม่กังวล ได้แก่ หาคความคำนึงถึงทานเจตนาไม่ได้. คำว่า เป็นได้แก่ผู้ไม่สนใจ ได้แก่ ไม่มี ความสนใจ ทานเจตนา จริงอยู่ อาวัชชนจิตของทายกนั้นเมื่อตัดกระแสภวังค์ขาดแล้ว ก็เกิดในวิถีของตนจึงชื่อว่าสนใจทานเจตนา สกวาทิยอมถามว่า บุญของ ทายกเป็นได้แก่ผู้ไม่มีความสนใจยอมมีด้วยจิตนี้ ด้วยกิจอย่างนี้. คำว่า ผู้ไม่กระทำไว้ในใจ ได้แก่ ผู้ไม่ทำซึ่งใจจริงอยู่ อาวัชชนจิตที่กำลังมี ทานเป็นอารมณ์เกิดติดต่อกันนั้น ชื่อว่า ย่อมทำไว้ซึ่งใจ อธิบายว่า เขา ไม่ทำอย่างนี้. อนึ่งคำว่า ซึ่งใจนี้ เป็นทุคยาวิภัตติ ท่านใช้เป็นสัตตมวิภัตติ แปลว่า ในใจ. คำว่า ผู้ไม่จงใจ ได้แก่ ทายกนั้นไม่ให้เจตนาในทานเกิดขึ้น. คำว่า ผู้ไม่ปรารถนา ได้แก่ ทายกนั้นไม่ทำฉันทะในกุศลอันบังเกิดขึ้นพร้อมแล้วด้วยความต้องการ. คำว่า ผู้ไม่ตั้งใจ อธิบายว่า ไม่ให้จิต ตั้งอยู่ด้วยสามารถแห่งทานเจตนา. คำว่า ผู้กังวล ในข้อว่า บุญเป็นได้แก่ผู้นึกถึงมิใช่หรือ นั้นได้แก่ เพราะคำนึงถึงทานเป็นอารมณ์. อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า ความคำนึงถึงทานพึงมีแก่ทายก หรือว่า บุญของ

ทายกผู้ค้ำเงินถึงทานนั้นย่อมเกิดติดต่อกันไป. แม้ในปัญหาทั้งหลาย มีคำว่า แห่งผัสสะ ๒ หรือ เป็นต้น ปรวาทที่ย่อมตอบปฏิเสธ เพราะความไม่มี ผัสสะทั้ง ๒ เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันของทายก ย่อมตอบรับรอง หมายเอาผัสสะเป็นต้นอย่างละ ๒ คือผัสสะของทายกและผู้บริโภค. อีกอย่างหนึ่ง ลัทธิของปรวาทที่นั่นว่า การประชุมพร้อมกันแห่งปัญจวิญญาณมีอยู่แก่ ทายก ดังนี้ จึงตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธิที่นั่น. ลำดับนั้น สกวาที่ จึงถามปัญหามีคำว่า กุศล เป็นต้น กะปรวาทที่นั่น เพื่อปิดทวารแห่ง การบรรยาย คือมิให้มีการพูดอ้อมค้อม แล้วก็ท้วงด้วยธรรมอันเป็นข้าศึก แก่กันและกันโดยตรง. แม้ในปัญหาว่า กุศล เป็นต้นนี้ ปรวาทที่ตอบปฏิเสธ หมายเอาความไม่มีการประกอบซึ่งกันและกัน แห่งกุศลและอกุศลใน ขณะเดียวกัน แต่ตอบรับรองเพราะลัทธิว่า จิตอันสำเร็จด้วยการบริโภค เป็นจิตที่ไม่ประกอบกัน. ที่นั่น สกวาที่จึงดำนิปรวาทที่นั่นด้วยพระสูตร. ในการนำพระสูตรมาอ้างนั้น ปรวาทที่กล่าวแล้วว่า บุญย่อมเจริญมาก แก่ชนเหล่านั้นทุกเมื่อ หมายเอาบุญที่เกิดติดต่อกันไปด้วยสามารถแห่ง การสร้างสถานที่ทั้งหลายมีการสร้างสวน เป็นต้น และด้วยสามารถแห่ง การตามระลึกถึงกุศลทั้งหลาย อันมีการปฏิสังขรณ์ เป็นต้น. คำว่า ห้วงน้ำ คือบุญของบุคคลนั้นหาประมาณมิได้ แม่นี้ ปรวาทที่กล่าวกำหนดเอาคำ แห่งพระสูตรว่า ภิกษุเห็นปานนี้ ใช้สอยจิ๋วของเรา เพราะความที่เป็น ปัจฉัยอันเราถวายแก่ภิกษุผู้มีปกคิอยู่ด้วยความไม่ประมาท และด้วยความ สามารถแห่งการแสดงความชื่นชม. ปรวาทที่นั่นย่อมกำหนดบุญนั้นว่า สำเร็จด้วยการบริโภค คือใช้สอย ดังนี้.

อันที่จริง ไทยธรรมที่ปฏิบัติหกรับแล้วยังไม่บริโภคก็ตามที บุญ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 68
นั้นย่อมเกิดแก่ทายกนั้นทั้งนั้น เหตุใด เพราะเหตุนั้น วาตะของสกวาทิ
จึงนับว่ามีค่าสูงกว่า ในปัญหานี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความว่า ไทยธรรม
อันปฏิบัติหรับแล้ว ของบพว่า ครั้นเมื่อปฏิบัติหรับแล้ว ดังนี้ คำ
ที่เหลื้อมีอรรถค่นทั้งนั้น แล.

อรรถกถาปริโคมยปญญกถา จบ

อิโตทินนถา

[๑๑๕๓] สกวาที บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ยังอรรถภาพให้เป็นไปได้
ในปรโลกนั้น ด้วยทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เมื่อให้จิวรแก่โลกนี้ ก็บริโภคนั้นในปรโลกหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อให้บิณฑบาตแต่โลกนี้... เมื่อให้เสนาสนะแต่โลกนี้
... เมื่อให้กิลานปัจฉยเภสัชชบิหารแต่โลกนี้... เมื่อให้ของขบเคี้ยวแต่
โลกนี้... เมื่อให้ของกินแต่โลกนี้... เมื่อให้น้ำดื่มแต่โลกนี้ ก็บริโภคน้ำดื่ม
นั้นในปรโลกหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๕๔] ส. บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ยังอรรถภาพให้เป็นไปได้ในปรโลก
ด้วยทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้อื่นเป็นผู้กระทำแก่ผู้อื่น สุขและทุกข์ผู้อื่นกระทำให้
ผู้อื่นกระทำผู้อื่นให้เสวยผลหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๕๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่ บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ยังอรรถภาพให้เป็น
ไปได้ในปรโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแก่โลกนี้หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พวกเปรต เห็นเขาให้ทานเพื่อประโยชน์แก่ตน ย่อม
อนุโมทนา ย่อมยังจิตให้เลื่อมใส ย่อมยังปีติให้เกิดขึ้น ย่อมได้โสมนัส มิใช่

หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า เปรตเห็นเขาให้ทานเพื่อประโยชน์แก่ตน
ย่อมยังจิตให้เลื่อมใส ย่อมยังปีติให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้แหละท่านจึงต้องกล่าว
ว่า บุคคลผู้ไปสู่ปรโลกยังอัธยาศัยให้เป็นไปได้ในปรโลกนั้น ด้วยทานอัน
บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้.

[๑๑๕๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ยังอัธยาศัยให้เป็น
ไปได้ในปรโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า น้ำฝนตกในที่ดอน
ย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่ม ฉนใด ทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ ย่อมเข้าไปสำเร็จ
แก่บุคคลผู้ละไปแล้ว ฉนนั้นแล.

ห้วงน้ำที่เต็ม ย่อมไหลหลากยังสมุทรสาครให้เต็มรอบได้ฉนใด
ทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ ย่อมเข้าไปสำเร็จแก่บุคคลผู้ละไปแล้ว
ฉนนั้นแล.

ภิกขุกรรมไม่มีในเปตโลกนั้นเลย โครักขกรรมก็ไม่มี ณ ที่นั้น
พาลิขกรรมก็เช่นกัน การซื้อขายด้วยเงินก็ไม่มี บุคคลผู้ละไปแล้ว คือ
ผู้ที่ตายไปแล้ว ย่อมยังอัธยาศัยให้เป็นไปในเปตโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคล
ให้แล้วแต่โลกนี้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้ไปสู่ปรโลกก็ยังอัธยาให้
ไปได้ในปรโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ นะสี.

[๑๑๕๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ยังอัธยาให้
เป็นไปได้ในปรโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
มารดาบิดาแลเห็นฐานะ ๕ ประการ จึงปรารถนาบุตรซึ่งจะเกิดในสกุล
ฐานะ ๕ เป็นไฉน ? เราเลี้ยงเขามาแล้ว เขาก็กเลี้ยงเราตอบ เขาก็กช่วยทำ
กิจของเรา สกุลวงศ์จักดำรงอยู่นาน เขาก็กดูแลทรัพย์มรดกสืบไป ก็หรือ
เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว เขาก็กทำบุญส่งไปให้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มารดา
บิดาแลเห็นฐานะ ๕ ประการนี้แล จึงปรารถนาบุตรซึ่งจะเกิดในสกุล.

บัณฑิตแลเห็นฐานะ ๕ ประการ จึงปรารถนาบุตร คือ เราเลี้ยง
เขามาแล้ว เขาก็กเลี้ยงเราตอบ เขาก็กช่วยทำกิจของเรา สกุลวงศ์จักดำรง
อยู่ได้นาน เขาก็กดูแลทรัพย์มรดกสืบไป ก็หรือเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว
เขาก็กทำบุญส่งไปให้ บัณฑิตทั้งหลายแลเห็นฐานะ ๕ ประการนี้ จึง
ปรารถนาบุตร.

เพราะฉะนั้น สัปบุรุษชน คนเรียวร้อย จึงเป็นคนกตัญญูกตเวที
เมื่อระลึกถึงอุปการคุณที่ท่านได้ทำก่อน ย่อมเลี้ยงมารดาบิดา ทำกิจของ
ท่านตามฐานะที่ท่านเป็นบุพพการี บุตรผู้อยู่ในโอวาท บิดามารดาเลี้ยง
มาแล้ว เลี้ยงตอบ ไม่ทำวงศ์สกุลให้เสื่อม มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล เป็น
บุตรที่ควรสรรเสริญ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ก็ยังอรรถภาพให้เป็น
ไปได้ในปรโลก ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ นะสี.

อิโตทินนกา จบ

อรรถกถาอิโตทินนกา

ว่าด้วย ทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้. ในเรื่องนั้น ชน
เหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกายราชคิริกะ และลัทธิชัตติกะทั้งหลาย
ว่า วัตถุอันใดมีจิรวทานเป็นต้นที่บุคคลให้แล้วจากโลกนี้มีอยู่ เปรต
ทั้งหลายย่อมยังอรรถภาพให้เป็นไปได้ด้วยวัตถุอันนั้นนั่นแหละ ดังนี้ เพราะ
อาศัยพระบาลีว่า **ชนทั้งหลายผู้ละไปแล้ว คือผู้ที่ตายไปแล้ว ย่อมยัง
อรรถภาพให้เป็นไปในเขตโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้** ดังนี้
คำถามของสกวาทิว่า **ทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ เป็นต้น** โดยหมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถูกสกวาทิซักถามปัญหา
ด้วยการให้จิรวเป็นต้นอีก ก็ตอบปฏิเสธ.

ชื่อว่า **ผู้อื่นเป็นผู้กระทำแก่ผู้อื่น** ข้อนี้ท่านอธิบายไว้ว่า ผู้อื่น
เป็นผู้ทำกรรมทั้งหลายเพื่อให้วิบากเกิดแก่ผู้อื่น มิใช่ตนเองทำให้แก่ตน.
ก็ปรวาทินั้นถูกถามปัญหาอย่างนี้ ก็ตอบปฏิเสธ เพราะกลัวผิดจากพระสูตร.
คำว่า **พวกเปรตเห็นเขาให้ทาน** อธิบายว่า เห็นบุคคลผู้ให้ทาน.

ในคำเหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบเนื้อความว่า ก็โภกะทั้งหลาย ย่อม
เกิดขึ้นแก่เปรตทั้งหลายเหล่านั้นในที่นั้น เพราะการอนุโมทนาของตน

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 73
เหตุใด เพราะเหตุนั้น ลัทธิของปราวาทินั้น แม้ตั้งอยู่ด้วยเหตุนี้ ก็นับว่าไม่
เป็นอันตั้งอยู่ได้ เพราะว่ เปรตทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมยังอัศภาพให้เป็น
ไปได้ด้วยวัตถุอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ก็หาไม่. ในการนำพระสูตรมา
อ้างแม้ที่เหลือก็มีนัยนี้นั้นแหละ.

อรรถกถาอิโตทินนกา จบ

ปฐวิกัมมวิปาโกติกา

[๑๑๕๘] สกวาที แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. แผ่นดินมีสุขเวทนา มีทุกขเวทนา มีอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยสุขเวทนา ประกอบด้วยทุกขเวทนา ประกอบด้วยอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยผัสสะ ประกอบด้วยเวทนา ประกอบด้วยสัญญา ประกอบด้วยเจตนา ประกอบด้วยจิต มีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ ของแผ่นดินนั้นมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. แผ่นดินไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ไม่มีอทุกขมสุขเวทนา ไม่ประกอบด้วยสุขเวทนา ไม่ประกอบด้วยทุกขเวทนา ไม่ประกอบด้วยอทุกขมสุขเวทนา ไม่ประกอบด้วยผัสสะ ไม่ประกอบด้วยเวทนา ไม่ประกอบด้วยสัญญา ไม่ประกอบด้วยเจตนา ไม่ประกอบด้วยจิต ไม่มีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจของแผ่นดินนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า แผ่นดินไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของแผ่นดินนั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่าแผ่นดินเป็นกรรมวิบาก.

[๑๑๕๙] ส. ผัสสะ เป็นกรรมวิบาก และผัสสะมีสุขเวทนา มีทุกขเวทนา มีอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยสุขเวทนา ประกอบด้วย

ทุกขเวทนา ประกอบด้วยอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยผัสสะ ประกอบด้วย
ด้วยเวทนา ประกอบด้วยสัญญา ประกอบด้วยเจตนา ประกอบด้วยจิต
มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก และแผ่นดินมีสุขเวทนา มี
ทุกขเวทนา มีอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยสุขเวทนา ประกอบด้วย
ทุกขเวทนา ประกอบด้วยอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยผัสสะ ประกอบด้วย
ด้วยเวทนา ประกอบด้วยสัญญา ประกอบด้วยเจตนา ประกอบด้วยจิต
มีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ
ความปรารถนา ความตั้งใจของแผ่นดิน มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๐] ส. แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก แต่แผ่นดินไม่มีสุขเวทนา
ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของแผ่นดิน
นั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ เป็นกรรมวิบาก แต่ผัสสะไม่มีสุขเวทนา ไม่มี
ทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น
ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๑] ส. แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. แผ่นดินเช็ดชูได้ เขี่ยบยำได้ ตัดได้ ทำลายได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมวิบาก เชิดชูได้ เหยียบย่ำได้ ตัดได้ ทำลายได้
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๒] ส. แผ่นดิน บุคคล จะพูน จะเพิ่ม จะถม จะก่อ จะเสริม
ก็ทำได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมวิบาก บุคคลจะพูน จะเพิ่ม จะถม จะก่อ
จะเสริม ก็ทำได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๓] ส. แผ่นดินทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมวิบากทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๔] ส. กรรมวิบาก ทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า นิธิ คือ บุญ ไม่
ทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ โจรลักไม่ได้ ผู้มีอันจะพึงตายเป็นสภาวะควรทำบุญ
ผู้นั้นพึงประพฤติสุจริต ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า กรรมวิบากทั่วไปแก่
ชนอื่น ๆ

[๑๑๖๕] ส. แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. แผ่นดินตั้งอยู่ด้วยดีก่อน สัตว์ทั้งหลายจึงบังเกิดขึ้น
ในภายหลัง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิบากบังเกิดขึ้นก่อน ต่อภายหลังสัตว์ทั้งหลายจึงทำ
กรรมเพื่อได้วิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๖] ส. แผ่นดินเป็นวิบากแห่งกรรมของสัตว์ทั้งปวงหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งปวง บริโภคแผ่นดิน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งปวง บริโภคแผ่นดินหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บางพวกบริโภคแผ่นดิน แล้วปรินิพพานมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บางพวก ไม่ยังกรรมวิบากให้สิ้นไปแล้วปรินิพพาน
มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๗] ส. แผ่นดินเป็นวิบากแห่งกรรมของสัตว์ผู้จะเป็นจักรพรรดิ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์อื่น ๆ บริโภคแผ่นดิน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์อื่น ๆ บริโภควิบากแห่งกรรมของสัตว์ผู้จะเป็น
จักรพรรดิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์อื่น ๆ บริโภควิบากแห่งกรรมของสัตว์ผู้จะเป็น
จักรพรรดิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์อื่น ๆ บริโภคผัสสะ เวทนา เจตนา จิต สัทธา
วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของสัตว์ผู้จะเป็นจักรพรรดิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กรรมที่ยังสัตว์ให้ไปพร้อมเพื่อความเป็นใหญ่ กรรม
ที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นเจ้าเป็นใหญ่ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็น
ใหญ่ กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อม เพื่อความเป็นเจ้าเป็นใหญ่มีอยู่ ด้วย
เหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก.

ปฐวิกัมมวิปาโกติกา จบ

อรรถกถาปฐวิภังคปิฎก

ว่าด้วย แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องแผ่นดินเป็นกรรมวิบาก คือเป็นผลของกรรม.
ในเรื่องนั้น คำว่า ความเป็นแห่งชนทั้งหลายผู้เป็นใหญ่ ชื่อว่า อิศริยะ.
คือความเป็นใหญ่ ความเป็นแห่งอธิปตฺชนทั้งหลายชื่อว่า อาธิปฺจจะ คือ
ความเป็นอธิบดี หรือความเป็นเจ้าเป็นใหญ่ และกรรมมีความเกี่ยวข้องกับ
ด้วยความเป็นอิสระและความเป็นอธิบดีในแผ่นดินมีอยู่ ดังนี้ ท่านกล่าวไว้
ในคำว่า กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อม เพื่อความเป็นใหญ่ กรรมที่ยัง
สัตว์ให้เป็นไปพร้อม เพื่อความเป็นเจ้าเป็นใหญ่ มีอยู่ ดังนี้ เหตุใด เพราะ
เหตุนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า
แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า แผ่นดิน เป็นต้น
โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำว่า แผ่นดิน
มีสุขเวทนา เป็นต้น สกวาทิกกล่าวด้วยความสามารถการแสดงสภาพ
แห่งกรรมวิบาก. ผัสสะอันต่างด้วยสุขเวทนา เป็นต้นมีอยู่ในวิบากทั้งหลาย
ที่ท่านแสดงไว้ โดยนัยเป็นต้นว่า ผัสสะ เป็นกรรมวิบาก ก็ผัสสะนั้นด้วย
กรรมทั้งหลายมีสัญญาเป็นต้นด้วย สัมปยุตกันกับกรรมทั้งหลายมีสุขเวทนา
เป็นต้น กรรมทั้งหลายมีสุขเวทนาเป็นต้น ก็สัมปยุตกับกรรมทั้งหลาย
มีสัญญาเป็นต้น กรรมเหล่านี้แม้ทั้งหมดเป็นไปกับด้วยอารมณ์ คือรับ
อารมณ์ได้ ก็อวัชชนจิต กล่าวคือ การรับอารมณ์อันเป็นปุเรจาริก
เป็นต้นแห่งกรรมเหล่านั้น และเจตนา อันเป็นกัมมปัจจัยแห่งกรรมเหล่านั้น
ก็มีอยู่ในกรรมเหล่านั้น กรรมใดมีวิบากที่น่าปรารถนา การปรารถนา

ธรรมนั้นมีคัมภีร์เป็นมูลเป็นไปทั่วแล้วด้วยสามารถแห่งความตั้งใจมีอยู่
ดังนั้นสกวาทีจึงถามว่า ตามลัทธิของท่านแผ่นดินเป็นอย่างนี้ ๆ หรือ
ปรวาทิตอบปฏิเสธ. ปฏิโลมปุจฉาเป็นต้น มีอรรถง่ายทั้งนั้น.

ในปัญหาว่า กรรมวิบากทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ หรือ เป็นต้น ปรวาทิต
ตอบปฏิเสธ หมายเอาธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น ย่อมตอบรับรอง
หมายเอารูปที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน และหมายเอาความที่แผ่นดินเป็นต้น
เป็นของทั่วไป. พระสูตรว่า นิธิคือบุญ ไม่ทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ เป็นคำที่
สกวาทีนำพระสูตรจากลัทธิของปรวาทิตมาแสดง.

ในปัญหาว่า สัตว์ทั้งปวงบริโภคนดินหรือ ปรวาทิตตอบปฏิเสธ
หมายเอาสัตว์ผู้ไม่อาศัยแผ่นดิน แต่ตอบรับรองหมายเอาสัตว์ผู้อาศัย
แผ่นดิน. ในปัญหาว่า สัตว์ทั้งปวงไม่บริโภคนดินย่อมปรินิพพาน
หรือ ปรวาทิตตอบรับรอง หมายเอาสัตว์ทั้งหลายผู้ปรินิพพานในอรุปรภพ.
คำว่า **ไม่ยังกรรมวิบากให้สิ้นไป** นี้ สกวาทีกล่าวด้วยสามารถแห่ง
ลัทธิของปรวาทิต เพราะลัทธิของปรวาทิตนั้นว่า สัตว์ทั้งหลายยังกรรม
วิบากให้สิ้นไปแล้วจึงจะปรินิพพานได้ แต่ในลัทธิของสกวาที การไม่ยัง
วิบากที่เกิดขึ้นจากกรรมที่ทำแล้วให้ปราศจากไปให้สิ้นไปแล้วนิพพาน
ไม่มี. อนึ่ง ว่าโดยลัทธิแห่งท่านเหล่านั้น ปฐวีธาตุ ชื่อว่าเป็นวิบากที่เกิด
ขึ้นแล้ว เพราะเป็นสาธารณวิบาก ก็การที่หวังว่า การไม่ให้ปฐวีธาตุ
ซึ่งตั้งอยู่โดยความเป็นวิบากนั้นให้สิ้นไปแล้วปรินิพพานนั้น ย่อมไม่ถูก
ดังนี้ ย่อมควร. ปรวาทิตตอบปฏิเสธด้วยสามารถแห่งลัทธิ. ในปัญหาว่า
บริโภคนดินแห่งกรรมของพระเจ้าจักรพรรดิหรือ ปรวาทิตตอบปฏิเสธ
หมายเอาธรรมที่มีผัสสะเป็นต้นที่ไม่ทั่วไป ย่อมตอบรับรอง หมายเอา

ธรรมที่เป็นสาธารณะ. ลัทธิแห่งท่านเหล่านั้นว่า แผ่นดิน สมุทฺร พระจันทร์ และพระอาทิตย์ เป็นต้น เป็นกรรมวิบากทั่วไปแก่สิ่งทั้งปวง. ในคำว่า กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นพร้อมเพื่อความเป็นใหญ่ นี้ ความว่า ชื่อว่า ความเป็นอิสระ เพราะความเป็นผู้มีทรัพย์มาก ชื่อว่า อธิปไตย คือ ความเป็นใหญ่ยิ่ง ความเป็นอธิบดี เพราะยังชนทั้งหมดให้เป็นไปในอำนาจของตน อธิบายว่า ชื่อว่า ความเป็นอธิบดีเพราะอรรถว่าควรแก่การยกย่องจากชนเหล่านั้น. ในปัญหานี้ กรรมชื่อว่ายังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นอิสระและความเป็นอธิบดีด้วยสามารถแห่งการได้เฉพาะซึ่งแผ่นดิน ไม่ใช่ด้วยสามารถแห่งการให้เกิดแผ่นดิน เพราะฉะนั้น คำว่า ปฐวี คือแผ่นดินนั้น จึงไม่สำเร็จในความเป็นกรรมวิบาก ด้วยประการฉะนี้.

อรรถกถาปฐวีกัมมวิปาโกติกา จบ

ชราภรณ์วิปากกถา

[๑๑๖๕] สกวาที ชราภรณ์ เป็นวิปาก หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ชราภรณ์ มีสุขเวทนา มีทุกขเวทนา มีอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยสุขเวทนา ประกอบด้วยทุกขเวทนา ประกอบด้วยอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยผัสสะ ประกอบด้วยเวทนา ประกอบด้วยสัญญา ประกอบด้วยเจตนา ประกอบด้วยจิต มีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ ของชราภรณ์นั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชราภรณ์ไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของชราภรณ์นั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ชราภรณ์ไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของชราภรณ์นั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า ชราภรณ์ เป็นวิปาก.

[๑๑๗๐] ส. ผัสสะ เป็นวิปาก และผัสสะมีสุขเวทนา มีทุกขเวทนา ฯลฯ มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชราภรณ์ เป็นวิปาก และชราภรณ์มีสุขเวทนา มีทุกขเวทนา ฯลฯ มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของชราภรณ์นั้น

มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๑] ส. ชรามรณะ เป็นวิบาก แต่ชรามรณะไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งชรามรณะ นั้นไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ เป็นวิบาก แต่ผัสสะไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของชรามรณะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๒] ส. ชรามรณะแห่งอกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งอกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งอกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งอกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๓] ส. ชรามรณะแห่งอกุศลธรรม ไม่พึงกล่าวว่าเป็นวิบากแห่งอกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งอกุศลธรรม ไม่พึงกล่าวว่าเป็นวิบากแห่งอกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๔] ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๕] ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม ไม่พึงกล่าวว่าเป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม ไม่พึงกล่าวว่าเป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๖] ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๗] ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม ไม่พึงกล่าวว่าเป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม ไม่พึง

กล่าวว่าเป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ชรามรณะเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มี
ผิวพรรณจีรีว กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีอายุน้อย
มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็น
ผู้มีผิวพรรณจีรีว กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีอายุน้อย
มีอยู่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า ชรามรณะเป็นวิบาก.

ชรามรณวิปาโกติกา จ

อรรถกถาชรามณังวิปาโกติกา

ว่าด้วย ชรามรณะเป็นวิบาก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องชรามรณะเป็นวิบาก คือความแก่ความตายเป็น
วิบาก. ในปัญหานี้ ชื่อว่าชรา เพราะความที่เป็นผู้มีผิวพรรณทราม
ชื่อว่า มรณะ เพราะความเป็นผู้มีอายุน้อย อนึ่ง กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็น
ไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีผิวพรรณทราม และให้มีอายุน้อยนั้น มีอยู่ ในคำว่า
กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีผิวพรรณทราม และให้มี
อายุน้อยนั้น มีอยู่ ในคำว่า กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็น
ผู้มีผิวพรรณจีรีว กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีอายุ

น้อยมีอยู่ ดังนี้ เพราะฉะนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกาย
อันธกะทั้งหลายว่า **ชรามณะเป็นวิบาก** คือเป็นผล ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในปัญหาปฏิโลม
คำว่า **ชรามณะไม่มีอารมณ์** อธิบายว่า รูปธรรมทั้งหลายไม่มีอารมณ์
ส่วนชรามณะแห่งรูปทั้งหลาย คือนามธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าไม่มี
อารมณ์เพราะความไม่มีลักษณะแห่งสัมปโยคะ.

ในปัญหาว่า **ชรามณะแห่งอกุศลธรรมเป็นวิบากแห่งอกุศลธรรม**
หรือ **ปรวาทิ**ที่ตอบรับรองตามลัทธิว่า ขึ้นชื่อว่าชราและมณะพึงเป็น
วิบากที่ไม่น่าปรารถนา. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ ย่อมตอบปฏิเสธซึ่งความ
ที่ชรามณะแห่งอกุศลธรรมว่าเป็นวิบากของอกุศลธรรม. และย่อมตอบ
รับรองชรามณะแห่งอกุศลธรรมว่าเป็นวิบากของอกุศลธรรมนั้นแหละ
ข้างหน้า. อนึ่ง สกวาทิตำหนักรวมปัญหาให้เป็นอย่างเดียวกัน ด้วยสามารถ
แห่งคำถามว่า **ชรามณะแห่งกุศลและอกุศลธรรม** แต่ชราและมณะ
แห่งกุศลและอกุศลนั้นมีในขณะเดียวกันหามิได้. ชื่อว่าคำปริยาย คือ
พูดอ้อมค้อม เพราะคำอันบุคคลพึงกล่าวว่า **ชรามณะเป็นวิบากของ**
อัพยากตะ อันมิใช่วิบากทั้งหลาย ดังนี้ ไม่มี เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไม่
อธิบายปัญหาว่าด้วยอัพยากตะ.

ในชื่อว่า **กรรมที่ยังสัตว์ให้เข้าไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีผิวพรรณ**
จีร์วี นี้ อธิบายว่า ชื่อว่า ความเป็นผู้มีผิวพรรณไม่ดีเพราะมีผิวพรรณ
ไม่บริสุทธิ์ ชื่อว่า ความเป็นผู้มีอายุน้อยเพราะไม่สามารถให้อายุเป็น
ไปได้ยั่งยืน. ในปัญหานี้ อกุศลธรรมเป็นกัมมปัจจัยแก่รูปที่มีผิวพรรณ
ไม่งามซึ่งมีกรรมเป็นสมุฏฐาน. แต่วิบากแห่งอกุศลธรรมนั้น ชื่อว่าย่อม

ไม่มีแก่รูปนั้นเพราะเป็นสภาวะธรรมไม่เหมือนกัน. อนึ่ง วิบากแห่งอกุศลธรรมนั้นย่อมเป็นปัจจัยแก่สมุฏฐานทั้งหลายมีอุตสมุฏฐานเป็นต้น ด้วยสามารถแห่งการให้ได้รูปที่มีผิวพรรณทรามนั้น และด้วยสามารถแห่งการเข้าไปตัดซึ่งอายุ. อกุศลธรรมนั้น ชื่อว่าเกี่ยวข้องกับด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณไม่ดี และเป็นผู้มีอายุน้อยด้วยประการฉะนี้. ธรรมนั้น ชื่อว่าไม่ให้เข้าไปด้วยสามารถแห่งความเกิดขึ้นแห่งชราและมรณะ โดยตรงเหมือนผัสสะอันเป็นวิบากเป็นต้น เพราะฉะนั้น ชราและมรณะนั้นจึงไม่สำเร็จในความเป็นวิบาก. คำที่เหลือในที่นี้ เช่นกับด้วยคำที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถาธรรมนังวิปาโกติกถา จบ

อริยัมมวิปากกถา

[๑๑๙๕] สกวาที วิบากแห่งอริยธรรมไม่มี หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. สามัญญะ^๑ มีผลมาก พรหมัญญะ^๑ มีผลมาก มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สามัญญะมีผลมาก พรหมัญญะ มีผลมากก็

ต้องไม่กล่าวว่าวิบากแห่งอริยธรรมไม่มี.

[๑๑๙๖] ส. วิบากแห่งอริยธรรมไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสดาปัตติผลมีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าโสดาปัตติผลมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิบากแห่งอริยธรรมไม่มี.

ส. สกทาคามีผล ฯลฯ อนาคามีผล อรหัตผล มีอยู่มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อรหัตผลมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิบากแห่งอริยธรรมไม่มี.

๑. สามัญญะ - คุณเครื่องความเป็นสมณะ, พรหมัญญะ - คุณเครื่องความเป็นพรหมทั้ง ๒ นี้ หมายถึง

อริยมรรค.

[๑๑๘๑] ส. โสคาปัตติผล ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผลแห่งทาน ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสคาปัตติผล ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผลแห่งศีล ฯลฯ ผลแห่งภาวนา ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สกทาคามีผล ฯลฯ อนาคามีผล ฯลฯ อรหัตผล ไม่
เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผลแห่งทาน ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรหัตผล ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผลแห่งศีล ฯลฯ ผลแห่งภาวนา ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๒] ส. ผลแห่งทานเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสคาปัตติผลเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผลแห่งทานเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สกทาคามีผล ฯลฯ อนาคามีผล ฯลฯ อรหัตผลเป็น

วิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผลแห่งศีล ฯลฯ ผลแห่งภาวนาเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสคาปัตติผลเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผลแห่งภาวนาเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สกทาคามีผล ฯลฯ อานาคามีผล อรหัตผลเป็นวิบาก

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๓] ส. กามาวจรกุศลมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกุตตรกุศลมีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปาวจรกุศล ฯลฯ อรูปาวจรกุศลมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกุตตรกุศลมีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๔] ส. โลกุตตรกุศลไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามาวจรกุศลไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลกุตตรกุศลไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปาวจรกุศล ฯลฯ อรูปาวจรกุศลไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๕] ป. กามาวจรกุศลมีวิบาก เป็นอภยคามิ คือก่อวิปากวิภูไป หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. โลกุตตรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก เป็นอภยคามิ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. รูปาวจรกุศล ฯลฯ อรูปาวจรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก เป็นอภยคามิ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. โลกุตตรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก เป็นอภยคามิ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๖] ป. โลกุตตรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก แต่เป็นอปภยคามิ คือหลักวิปากวิภูไป หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กามาวจรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก แต่เป็นอปภยคามิ หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. โลกุตตรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก แต่เป็นอปจยคามิ

หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปาวจรกุศล ฯลฯ อรูปาวจรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก

แต่เป็นอปจยคามิ หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อริยธรรมวิปากกถา จบ

อรรถกถาอริยมวิปากกถา

ว่าด้วย วิบากแห่งอริยธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องวิบากแห่งอริยธรรม. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิคายอันธกะทั้งหลายว่า สามัญญผล คือ ผลแห่งความเป็นสมณะ สักว่าการละกิเลสเท่านั้นหาใช่จิตและเจตสิกธรรม ไม่ ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า วิบากแห่งอริยธรรมไม่มีหรือ โดย หมายถึงชนเหล่านั้น. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า วิบากแห่งอริยธรรม ได้แก่ ผลของอริยมรรค คำตอบรับรองของปราวาทิโดยลัทธินี้ว่า อริยผล สักว่าเป็นการสิ้นไปแห่งกิเลส. คำว่า สามัญญะ ได้แก่ คุณเครื่องความเป็นสมณะ คำนี้เป็นชื่อของอริยมรรค สมจริง ดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเป็นสมณะ และผลแห่งความเป็นสมณะแก่เธอทั้งหลาย ดังนี้. แม้นในคุณเครื่องความเป็นพรหม คือพรหมัญญะ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ในปัญหาทั้งหลาย มีคำว่า โสคาปัตติผลไม่เป็นวิบากหรือ เป็นต้น
ปรวาทที่ตอบรับรองซึ่งความที่อริยผลทั้งหลายไม่เป็นวิบาก เพราะหมาย
เอาความที่โสคาปัตติมรรคเป็นต้นไม่มีการสังสมวิญญะ ย่อมตอบปฏิเสธ
ผลแห่งทานเป็นต้น คือหมายเอาเป็นวิปากวิญญ. จริงอยู่ ท่านห้ามอรรถแห่ง
ออาจคามิติกะ^๑ ด้วยคำอย่างนี้ว่า ธรรมเหล่าใดย่อมไปสู่ที่มีการสังสม
อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าวิบาก เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่านั้นจึงชื่อว่า
ออาจคามิ อีกอย่างหนึ่ง ธรรมเหล่าใดเมื่อสังสมย่อมไปสู่ที่มีการสังสม
เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า ออาจคามิ ธรรมเหล่าใดเมื่อไม่มี
การสังสมวิบากย่อมไป เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า อปจยคามิ
เพราะฉะนั้น ปรวาทที่จึงตอบรับรองด้วย ปฏิเสธด้วย อย่างนี้.

คำถามว่า กามาวจรกุศลมีวิบากเป็นออาจคามิ คือเป็นธรรม
สังสมวิปากวิญญ. ดังนี้ เป็นของปรวาทิ คำตอบรับรองและปฏิเสธเป็น
ของสกวาทิ. จริงอยู่ โลกียกุศลวิบาก ชื่อว่า ออาจคามิ เพราะอรรถว่า
มีปกติ ไม่สังสมจตุติ ปฏิสนธิ และวิญญะเป็นไป โลกุตตรกุศลนี้ย่อมเป็น
ธรรมมีวิบากทั้งนั้น มิใช่ไม่มีวิบากด้วยเหตุสักแต่คำว่า เป็นอปจยคามิ
คือเป็นธรรมไม่สังสมจตุติ ปฏิสนธิ และวิญญะ. ฟังทราบคำตอบรับรอง
และปฏิเสธของสกวาทิในที่นี้ เพราะหมายเอาเนื้อความนี้ ด้วยประการ
ฉะนี้แล.

อรรถกถาอริยัมมวิปากกถา จบ

๑. คำว่า ออาจคามิติกะได้กำหนด ๓ แห่งออาจคามิในติกมติกา.

วิปากโกวิปากัมมฉัมโมติกถา

[๑๑๘๗] สกวาทิ วิปาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. วิปากของวิปากนั้น ก็เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิปากของวิปากนั้น ก็เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อเป็นอย่างนั้น วิปากนั้น ๆ ก็ไม่มีการทำที่สุดทุกข์ ไม่มีความขาดตอนแห่งวิภูฏะ ไม่มีอนุปาทาปรีนิพพาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๘] ส. วิปาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า วิปาก หรือว่าธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปากก็ดี คำว่าธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก หรือว่าวิปากก็ดี คำทั้ง ๒ นี้ก็อย่างเดียวกัน เสมอกัน เท่ากัน เหมือนกัน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๙] ส. วิปาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิปาก กับธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก ธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก กับวิปาก สหคตกัน เกิดร่วมกัน ระคนกัน สัมปยุตกัน เกิด-

ด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุอันเดียวกัน มีอารมณ์อันเดียวกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๕๐] ส. วิบาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อกุศลอันนั้น วิบากแห่งกุศลก็อันนั้นแล กุศลอันนั้น
วิบากแห่งกุศลก็อันนั้นแล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๕๑] ส. วิบาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลฆ่าสัตว์ด้วยจิตใจ ก็ไหม้ในนรกด้วยจิตนั้น
แหละ บุคคลให้ทานด้วยจิตใจ ก็บันเทิงในสวรรค์โดยจิตนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๕๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า วิบาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก

ส. ถูกแล้ว.

ป. วิบาก คือ ชั้น ๔ ส่วนนามธรรม เป็นอัญญมัญญ-
ปัจจัย มิใช่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า วิบาก คือ ชั้น ๔ ส่วนนามธรรมเป็นอัญญ-
มัญญปัจจัย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า วิบากเป็นธรรมที่เป็นเหตุ
แห่งวิบาก.

วิปาโกวิปากัมมัมโมติกา จ

อรรถกถาวิปาโกวิปากัมมชัมโมติกถา

ว่าด้วย วิปากะเป็นวิปากัมมชัมม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องวิปากะเป็นวิปากัมมชัมม คือวิปากะเป็นธรรม
ที่เป็นเหตุให้วิปากะเกิดขึ้น. ในปัญหานี้ วิปากะเป็นปัจจัยแก่วิปากด้วย
อำนาจแห่งอัญญมัญญปัจจัย เป็นต้นมีอยู่. คนเหล่าใดมีความเห็นผิดดู
ลักษณะของนิคายอันระกะทั้งหลายว่า แม้วิปากก็เป็นวิปากัมมชัมม คือ
เป็นธรรมที่เป็นเหตุให้วิปากเกิดขึ้น. ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึง
คนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำว่า **วิปากของวิปากนั้น**
ก็เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก ความว่า สกวาทิข้อมถามว่า วิปากใด
มีอยู่ วิปากเหล่านั้นเป็นวิปากัมมชัมมแก่วิปากที่เป็นวิปากัมมชัมม
นั้นหรือ? ปรวาทิตอบปฏิเสธหมายเอาภาวะแห่งการให้ผลต่อไป. ถูกถาม
ครั้งที่ ๒ ตอบปฏิเสธ โดยคิดไปจากลัทธิ แต่ท่านก็ข้อมตอบรับรอง
หมายเอาความเกิดขึ้นแห่งวิปากอื่นเพราะเป็นปัจจัยแก่วิปากเหล่านั้น. ก็
ครั้งเมื่อความเป็นเช่นนั้นมีอยู่ การไม่ตัดวิญญะข้อมปรากฏว่า วิปาก
แห่งวิปากเหล่านั้นก็เป็นวิปากแห่งวิปากเหล่านั้นต่อไป ราวกะกุศลและ
อกุศลหรือ? ปรวาทิถูกถามปัญหานี้ ก็ตอบปฏิเสธเพราะกลัวผิดจากลัทธิ.
ก็ในการพิสูจน์ถ้อยคำว่า **คำว่าวิปากหรือว่าธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก**
ก็ดี เป็นต้น ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะว่า ถ้าว่า ความที่วิปากเป็นอรรถ
อันเดียวกับธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปากไซ้ คำว่ากุศล อกุศลและอัพยากตะ
ก็จะพึงมีอรรถอันเดียวกันได้.

ในคำว่า **วิบากกับกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก** นี้ มีคำอธิบายว่า เมื่อปรวาทที่กำหนดอยู่ซึ่งวิบากในนามชั้นทั้ง ๔ ชั้น ๑๑ ชื่อว่าเป็น วิปាកัมมกรรม คือเป็นกรรมที่เป็นเหตุให้วิบากเกิดขึ้น เพราะอรรถว่าเป็นปัจจัยในปัจจัยทั้งหลายมีอัญญมัญญปัจจัยเป็นต้น และเพราะอรรถว่าเป็นปัจจัยขุบัน ดังนั้น เมื่อถูกสกวาทิถามว่า **วิบากเป็นกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาคะหรือ** จึงตอบรับรองว่า **ใช่**. ลำดับนั้น สกวาทิ เพื่อท้วงปรวาทินั้น จึงกล่าวคำอย่างนี้ว่า **วิบากในนามชั้น ๔ ในขณะเดียวกันก็ดี กรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบากในนามชั้น ๔ ก็ดี เป็นกรรมที่ท่านรับรองแล้ว เหตุใด เพราะเหตุนี้ ความที่วิบากและกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาคะเหล่านั้นย่อมปรากฏว่าเป็นธรรมสหระคตกันหรือ ปรวาทที่ตอบปฏิเสธ หมายเอากรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก คือ กุศล. คำว่า **อกุศลอันนั้น** ความว่า ถ้าวิบากเป็นกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาคะตามลัทธิของท่านไซ้ วิบากใด เป็นอกุศลวิบาก วิบากนั้นก็ถึงความ เป็นอกุศล. ถามว่า เพราะเหตุไร? แก้วเพราะความที่ท่านกล่าวว่าอกุศลวิบากเป็นสภาวะอย่างเดียวกันกับ ด้วยกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาคะ. แม้ในคำว่า **กุศลอันนั้น** เป็นต้น ก็นัยนี้ นั้นแหละ.**

คำว่า **อัญญมัญญปัจจัย** นี้ ปรวาทิกกล่าวได้ด้วยสามารถสัก แต่ว่าเป็นปัจจัยแห่งสหชาตกรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น คำว่า **อัญญมัญญปัจจัย** นี้จึงไม่สำเร็จประโยชน์. แม้การกล่าวถึงความที่มหาภูตรูปทั้งหลายเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันนั้นก็หาใช่เป็นวิบากไม่ ทั้งไม่เป็นกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบากด้วย ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาวิปាកวิปាកัมมัมมโมคคิถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. สังกหิตกถา ๒. สัมปยุตตกถา ๓. เจตสิกกถา ๔. ทานกถา
๕. ปริโภคมขปุญญกถา ๖. อิตโThinนกถา ๗. ปฐวิกัมมวิปาโกติกถา
๘. ชรามรณวิปาโกติกถา ๙. อริยธัมมวิปากกถา ๑๐. วิปาโกวิปาก-
ธัมมธัมมโมติกถา.

วรรคที่ ๗ จบ

ฉกติกถา

[๑๑๕๓] สกวาที คติมี ๖ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคติไว้ ๕ คือ นรก กำเนิด
ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย มนุษย์ เทวดา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคติไว้ ๕ คือ นรก
กำเนิด ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย มนุษย์ เทวดา ก็ต้องไม่กล่าวว่า คติมี ๖.

[๑๑๕๔] ส. คติมี ๖ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสูรพวกกาลกัญชิกา มีรูปร่างเหมือนกัน มีการเสวย
อาหารเหมือนกัน มีอาหารอย่างเดียวกัน อายุเท่ากัน กับพวกเปรต
ทำอวาหะวิวาหะกับด้วยเปรต มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อสูรพวกกาลกัญชิกา มีรูปร่างเหมือนกัน
มีการเสวยอาหารเหมือนกัน มีอาหารอย่างเดียวกัน มีอายุเท่ากันกับ
เปรต ทำอวาหะวิวาหะกับด้วยพวกเปรต ก็ต้องไม่กล่าวว่า คติมี ๖.

[๑๑๕๕] ส. คติมี ๖ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พวกอสูรบริษัทท้าวเวปจิตติ มีรูปร่างเหมือนกัน มี

การเสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน มีอาหารอย่างเดียวกัน มีอายุเท่ากัน กับ
พวกเทวดา ทำอวาหะวิวาหะกับด้วยพวกเทวดา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พวกอสูรบริษัทท้าวเวปจิตติ มีรูปร่างเหมือน
กัน มีการเสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน มีอาหารอย่างเดียวกัน มีอายุเท่ากัน
กับพวกเทวดา ทำอวาหะวิวาหะกับด้วยพวกเทวดา ก็ต้องไม่กล่าวว่า
คติมี ๖.

[๑๑๕๖] ส. คติมี ๖ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พวกอสูรบริษัทท้าวเวปจิตติ เคยเป็นเทวดา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าพวกอสูรบริษัทท้าวเวปจิตติ เคยเป็นเทวดา
ก็ต้องไม่กล่าวว่า คติมี ๖.

[๑๑๕๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า คติมี ๖ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มีอสุรกาย มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่ามีอสุรกาย ด้วยเหตุที่นั่นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า
คติมี ๖.

นคตักกา จบ

อรรถกถาคติกา

ว่าด้วย คติ ๖

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องคติ ๖. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใดมีความเห็นผิดคือ
ลักษณะของนิกายอันธกะ และอุตตราปถกะทั้งหลายว่า คติมี ๖ รวมทั้ง
อสุรกาย ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็น
ของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิ เพื่อจะท้วงด้วยสามารถแห่งคติทั้งหลาย
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำหนดไว้ในเรื่องโลมหังสนสูตรว่า **ดูก่อน
สารีบุตร คติ ๕ เหล่านี้แลมีอยู่** ดังนี้ จึงกล่าวว่า **พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสคติไว้ ๕ มิใช่หรือ** เป็นต้น ปรวาทิตอบรับรองเพราะกลัวผิดจาก
พระสูตร. ถามว่า ก็เพราะเหตุไร สกวาทิจึงไม่รับรองคติ ๖ แม้อสุรกาย
ท่านก็สงเคราะห์เข้าในอบายภูมิ ดังคำนี้ว่า **พระอริยเจ้าพ้นแล้วจาก
อบายทั้ง ๔** ดังนี้ มิใช่หรือ? แก้วว่า ท่านสงเคราะห์อสุรกายไว้ในข้อนั้น
ก็จริง ถึงอย่างนั้นก็ไม่จัดเป็นคติ. ถามว่า เพราะเหตุไร? แก้วว่า เพราะ
ไม่มีคติส่วนหนึ่งต่างหาก. จริงอยู่ พวกอสูรชื่อว่ากาลกัญชิกาในจำพวก
อสุรกาย ท่านสงเคราะห์เข้าในคติแห่งเปรต. บริษัทของท้าวเวปจิตติ
ท่านสงเคราะห์เข้าในคติแห่งพวกเทพ. คำว่า อสุรกาย นี้ ชื่อว่าเป็นส่วน
หนึ่งต่างหากย่อมไม่มี.

บัดนี้ สกวาทิจึงเริ่มคำว่า **อสูรพวกกาลกัญชิกา** เป็นต้น เพื่อจะ
แสดงอรรถอย่างเดียวกันนั้นนั่นแหละ. ในคำเหล่านั้น คำว่า **สมานวณฺณา**
ได้แก่ มีรูปร่างสัณฐานอย่างเดียวกัน. คำว่า **มีรูปร่างน่าเกลียด** ได้แก่
มีรูปพิการ มีลักษณะชั่ว. คำว่า **มีการเสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน** ได้แก่

มีการประพุดติในเมถุนธรรมเช่นเดียวกัน. คำว่า มี อาหารอย่างเดียวกัน
ได้แก่ มีอาหาร มีน้ำลาย น้ำมูก น้ำเหลืองและเลือดเป็นต้นอย่างเดียวกัน.
คำว่า มีอายุเท่ากัน ได้แก่ มีการกำหนดอายุเหมือนกัน. คำว่า อาวาหะ
และวิวาหะ ได้แก่ การรับหญิงสาว และการให้หญิงสาว.

ในฝ่ายเทพเจ้า **สุกุกปกุเข** ในพวกคุณงามความดี คำว่า มี
รูปร่างเหมือนกัน ได้แก่ เป็นผู้มรูปร่างสวยงามเช่นเดียวกัน ถึงพร้อม
ด้วยรัศมี อันนำมาซึ่งความเลื่อมใสที่น่าทศนา คือนำรักนาคู. คำว่า มีการ
เสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน ได้แก่ มีการบริโภคมกคุณ ๕ เหมือนกัน. คำว่า
มีอาหารอย่างเดียวกัน ได้แก่ อาหารมีสุธาโภชนเป็นต้นเหมือนกัน.
คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวมาแล้วทั้งนั้น. คำว่า มีอสุรกายมิใช่หรือ นี้ เป็น
การสำเร็จประโยชน์แต่เพียงว่าอสุรกายมีอยู่เท่านั้น แต่ไม่สำเร็จว่าเป็น
คติของอสุรกายนั้น เพราะไม่มีการกำหนดคติของอสุรกายไว้ส่วนหนึ่ง
ดังนี้แล.

อรรถกถาคติกา จบ

อันตราภวถา

[๑๑๘๘] สกวาที อันตราภ^๐ มีอยู่หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นกามภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูปภพหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นอรุภพหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๙] ส. อันตราภพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภพมีอยู่ในระหว่างกามภพและรูปภพหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภพมีอยู่ในระหว่างรูปภพและอรุภพหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๐] ส. อันตราภพไม่มีอยู่ในระหว่างกามภพและรูปภพหรือ ?

๑. ภพในระหว่าง.

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อันตรรกพไม่มีอยู่ในระหว่างกามภพและ
รูปภพ ก็ต้องไม่กล่าวว่า อันตรรกพมีอยู่.

ป. อันตรรกพไม่มีอยู่ในระหว่างรูปภพกับอรุภพหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า อันตรรกพไม่มีอยู่ในระหว่างรูปภพกับอรุภพ
ก็ต้องไม่กล่าวว่า อันตรรกพมีอยู่.

[๑๒๐๑] ส. อันตรรกพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรรกพนั้น เป็นกำเนิดที่ ๕ เป็นคติที่ ๖ เป็น
วิญญานฐิติที่ ๘ เป็นสัตตาวาสที่ ๑๐ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตรรกพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรรกพ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร
เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอันตรรกพมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงอันตรรกพมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จุตินอยู่ ใน

อันตราภหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีในอันตราภ

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภเป็นปัญญาโวหารภหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๒] ส. กามภมีอยู่ กามภ เป็นภ เป็นคติ เป็นสัตตवास เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญาณฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภมีอยู่ อันตราภ เป็นภ เป็นคติ เป็นสัตตवास เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญาณฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงกามภมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอันตราภมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงกามภมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงอันตราภมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อับดีอยู่

ในกามภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อับดีอยู่

ในอंतरภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๑๐. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในกามภพ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๑๑. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในอंतरภพ

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๑๒. กามภพ เป็นปัญจโวหารภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๑๓. อंतरภพ เป็นปัญจโวหารภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๓] ๑๔. รูปภพมีอยู่ รูปภพ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส
เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญาณฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๑๕. อंतरภพมีอยู่ อंतरภพ เป็นภพ เป็นคติ เป็น
สัตตาวาส เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญาณฐิติ เป็นการได้อัตภาพ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงรูปภพ มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอเนกภาพมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงรูปภพมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงอเนกภาพ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติอยู่

อยู่ ในรูปภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติอยู่

ในอเนกภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในรูปภพ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในอเนกภาพ

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปภพเป็นปัญจโวหารภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรรกภาพเป็นปัญญาโวหารภาพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๔] ส. อรูปภพ มีอยู่ อรูปภพ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรรกภาพ มีอยู่ อันตรรกภาพ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอรูปภพ มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอันตรรกภาพ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงอรูปภพ มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงอันตรรกภาพ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติอยู่ ในอรูปภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติ

อยู่ ในอันตราภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในรูปภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในอันตราภพ

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปภพเป็นจตุโวหารภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภพเป็นจตุโวหารภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๕] ส. อันตราภพมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภพมีอยู่สำหรับสัตว์ทั้งปวงทีเดียว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับสัตว์ทั้งปวงทีเดียว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับสัตว์ทั้งปวงทีเดียว

ก็ต้องไม่กล่าวว่า อันตราภพมีอยู่

[๑๒๐๖] ส. อันตราภพมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภพมีอยู่สำหรับบุคคลผู้กระทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้ทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้ทำอนันตริยกรรม ก็ต้องไม่กล่าวว่า อันตราภพมีอยู่.

[๑๒๐๗] ส. อันตราภพมีอยู่สำหรับบุคคลผู้ไม่ทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภพมีอยู่สำหรับบุคคลผู้ทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้ไม่ทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้ไม่ทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพมีอยู่สำหรับบุคคลเข้าถึงนรก ฯลฯ สำหรับบุคคลผู้เข้าถึงอสังขยัตถ์ ฯลฯ สำหรับบุคคลผู้เข้าถึงอรุปรภพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้เข้าถึงอรุปรภพ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้เข้าถึง
อรุปรภพ ก็ต้องไม่กล่าวว่า อันตราภพมีอยู่.

[๑๒๐๘] ๓. อันตราภพมีอยู่สำหรับบุคคลผู้ไม่เข้าถึงอรุปรภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. อันตราภพมีอยู่สำหรับบุคคลผู้เข้าถึงอรุปรภพหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้เข้าถึงอรุปรภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้ไม่เข้าถึงอรุปรภพ

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๙] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อันตราภพมีอยู่หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลผู้อันตราปรินิพพายี มีอยู่ มิใช่หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บุคคลผู้อันตราปรินิพพายีมีอยู่ ด้วยเหตุนี้
นะท่านจึงต้องกล่าวว่า อันตราภพมีอยู่

๓. อันตราภพ ชื่อว่ามีอยู่ เพราะทำอธิบายว่า บุคคลผู้
อันตราปรินิพพายีมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะทำอธิบายว่า บุคคลผู้อุปหัจจปรินิพพายีมีอยู่
อุปหัจจภพ ก็ชื่อว่ามีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตรรกภพ ชื่อว่ามีอยู่ เพราะทำอธิบายว่า บุคคล
ผู้อันตราปรินิพพายีมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะทำอธิบายว่า บุคคลผู้สังขารปรินิพพายีมีอยู่
 ฯลฯ บุคคลผู้สังขารปรินิพพายีมีอยู่ สสังขารภพก็ชื่อว่ามีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อันตราภวถา จบ

อรรถถา อันตรา ภวถา

ว่าด้วย อันตราภพ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอันตราภพ คือ ภพที่คั่นในระหว่าง. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายบุพพเสลียะ และสมมติยะทั้งหลาย
ว่า สัตว์ หมายถึงผู้จะปฏิสนธิ ผู้ไม่มีทิพพจักขุยอมเป็นผู้ราวกะมี
ทิพพจักขุ ผู้ไม่มีฤทธิ์ยอมเป็นผู้ราวกะผู้มีฤทธิ์เส็งแลคอยู่ซึ่งการอยู่ร่วม
ของบิดามารดา และการมีระคู เขาดำรงอยู่ประมาณ ๗ วัน หรือเกิน
กว่านั้นในทีใด ที่นั้น ชื่อว่า อันตราภพ เพราะถือเอาบทพระสูตรว่า
บุคคลชื่อว่าอันตราปรินิพพายี คือ ผู้ปรินิพพานในระหว่างอายุยังไม่ทัน

ถึงท่ามกลางแห่งอายุขัย โดยไม่พิจารณา ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า **อันตราภมียู่หรือ** โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ เพราะตั้งอยู่ในลัทธิ. ลำดับนั้น สกวาทิ เพื่อจะท้วงปรวาทินั้น ด้วยสามารถแห่งภพทั้ง ๓ เหล่าใด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วนั้น จึงกล่าวคำว่า **เป็นกามภพ เป็นต้น.**

ในปัญหานั้น อธิบายว่า ผิว่า ภพไร ๆ ชื่อว่าอันตราภมียู่ตามลัทธิของท่านไซริ์ ภพนั้นก็พึงเป็นจุขปัญจโวการภพ ภพใดภพหนึ่งแห่งกามภพทั้งหลาย เป็นต้น นั้นแหละ เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงถามท่านว่า **เป็นกามภพ หรือรูปภพ หรืออรูปภพ ชื่อว่า อันตราภพ** ตามลัทธิของท่าน. ปรวาทิเมื่อไม่ปรารภนาเช่นนั้น จึงปฏิเสธทั้งหมด. คำว่า **มีอยู่** ในระหว่างกามภพ เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อท้วงว่า ถ้าอันตราภมียู่ไซริ์ อันตราภพนั้นก็พึงเป็นเหมือนกับเขตแดนแห่งเขตแดนทั้ง ๒ ปรวาทิเมื่อไม่ปรารภนาเช่นนั้น จึงปฏิเสธปัญหาทั้งปวง ย่อมปฏิเสธไป เพราะลัทธิอย่างเดียว แต่ยอมไม่ปฏิเสธตามความเป็นจริง โดยคำนั้นนั้นแหละ สกวาทิจึงกล่าวปฏิเสธกะปรวาทิว่า **ท่านก็ต้องไม่กล่าวว่า อันตราภมียู่** แม้คำว่า อันตราภพเป็นกำเนิดที่ ๕ เป็นต้น สกวาทิถามเพื่อท้วงว่า อันตราภพนั้นไม่รวมอยู่ในกำเนิด เป็นต้นตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำหนดไว้แล้ว ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ อันตราภพนั้นก็พึงเป็นภพที่เกินจากกำเนิดจากคิดเป็นต้นนั้น ๆ. คำว่า **กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอันตราภมียู่หรือ** สกวาทิถามเพื่อท้วงว่า ถ้าอันตราภพเมื่อนั้น พึงเป็นภพหนึ่งต่างหากไซริ์ กรรมที่ยังสัตว์ให้เข้าถึงซึ่งอันตราภพนั้นก็พึงมี จุขกรรมที่ยังสัตว์ให้เข้าถึงกามภพ เป็นต้น ดังคำที่พระศาสดา

ทรงจำแนกไว้แล้วและแสดงแล้วว่าเป็นกรรมมีอยู่จริง อย่างนี้ ดังนี้.
อนึ่ง ลัทธิเหล่านั้นในลัทธิของปรวาทิว่า กรรมโดยเฉพาะที่ชื่อว่าอันยัง
สัตว์ให้เข้าถึงซึ่งอंतरภาพไม่มี สัตว์ใดจักเข้าถึงซึ่งภพใด ๆ ย่อมเกิด
ในอंतरภาพได้ด้วยกรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงซึ่งภพนั้นนั่นแหละ เหตุใด
เพราะเหตุนี้ ปรวาทิจึงตอบว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น. แม้อุคสกาที่ถาม
ว่า สัตว์ผู้เข้าถึงอंतरภาพมีอยู่หรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธตามลัทธิว่า
สัตว์เหล่านั้นชื่อว่าผู้เกิดในกามภพนั้นแหละ. แม้อุคถามว่า สัตว์ทั้งหลาย
เกิดอยู่...ในอंतरภาพหรือ ปรวาทิเมื่อไม่ปรารถนาซึ่งความเกิด ความ
แก่ ความตาย และจุดอุปบัติในอंतरภาพนั้น จึงตอบปฏิเสธ แม้อุคถาม
ด้วยสามารถแห่งรูปเป็นต้น ย่อมตอบปฏิเสธ เพราะลัทธิแห่งชนเหล่านั้น
ว่า รูปของสัตว์ในอंतरภาพเห็นไม่ได้ แม้ธรรมทั้งหลายมีเวทนาเป็นต้น
ก็ไม่หายาบเหมือนสัตว์เหล่าอื่น. ด้วยเหตุนี้นั่นแหละ พึงทราบการปฏิเสธ
แม้ในความเป็นแห่งปัญจโวการภพ.

บัดนี้ คำว่า กามภพ เป็นภพ เป็นคติ เป็นต้น ชื่อว่าเป็นการ
เปรียบเทียบภพ. ในข้อนี้อธิบายว่า ถ้าภพไร ๆ ชื่อว่าอंतरภาพพึงมี
ตามลัทธิของท่านไซ้รู้ ก็บรรดาภพทั้งหลาย มีกามภพเป็นต้นมีอยู่ การ
แตกต่างกันแห่งภพและคติเป็นต้น พึงยังเห็นได้ ฉนใด แม้อันอंतरภาพ
นั้น ก็ยังเห็นได้ ฉนนัน ในอंतरภาพยังเห็นไม่ได้ ฉนใด แม้อัน
กามภพเป็นต้นเหล่านี้ก็ยังไม่เห็นไม่ได้ ฉนนัน เพราะว่า การจำแนกด้วยดี
แห่งภพและคตินั้นแหละมีอยู่ในความเป็นแห่งภพที่มีอยู่ มิใช่ในภพนอกจาก
นี้ก็อะไรเล่า เป็นเหตุแปลกกันระหว่างกามภพเป็นต้นเหล่านั้นกับอंतरภาพ

ในที่นี้. ปรวาทิ ข่อมตอรับรองและตอบปฏิเสธซึ่งปัญหานั้น ๆ ด้วย
สามารถสักแต่ว่าลัทธิ.

ถูกสกวาทิถามว่า อันตรรกมียู่สำหรับสัตว์ทั้งปวงทีเดียวหรือ
ปรวาทิ นั้นไม่ต้องการอันตรรกมียุ่แก่สัตว์ผู้เกิดในนรก อสังขญีสัตว์
และอรุปรหม เพราะฉะนั้นจึงปฏิเสธ. ข่อมตอรับรองโดยปฏิโลม
ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ. คำว่า อนันตรรกมียู่สำหรับบุคคลผู้ทำ
อนันตริยกรรม. เป็นต้น สกวาทิกล่าว เพื่อจำแนกแสดงภพทั้งหลาย
โดยนัยที่ปรวาทินั้นไม่ปรารถนาอันตรรกมียุ่เหล่าใดเหล่านั้น.
คำนั้นทั้งหมด บัณฑิตพึงทราบโดยทำนองแห่งพระบาลีพร้อมกับการ
อ้างพระสูตร แล.

อันตรรกวถา จบ

กามคุณกถา

[๑๒๑๐] สกวาที กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุหรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. ความพอใจเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า ความพอใจเกี่ยวกับกามคุณนั้นมีอยู่ ก็ต้อง
ไม่กล่าวว่า กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุ.

ส. ความกำหนดเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น ความกำหนด
ด้วยอำนาจความพอใจเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น ความดำริเกี่ยวกับ
กามคุณ ๕ นั้น ความกำหนดเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น ความกำหนดด้วย
อำนาจความดำริเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น ปิติเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น
โสมนัสเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น ปิติโสมนัสเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น มีอยู่
มิใช่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า ปิติโสมนัสเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้นมีอยู่ ก็
ต้องไม่กล่าวว่า กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุ.

[๑๒๑๑] ส. กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุหรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. จักขุของมนุษย์ทั้งหลาย ไม่เป็นกามธาตุหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน ของมนุษย์ทั้งหลาย
ไม่เป็นกามธาตุ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มโนของมนุษย์ทั้งหลาย ไม่เป็นกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า กามคุณ ๕ ในโลก มีมโนเป็นที่ ๖ พระพุทธเจ้าทั้งหลายประกาศแล้ว บุคคลสำรองความพอใจ ในกามคุณ ๕ และมโนนี้แล้ว ย่อมหลุดพ้นจากทุกขได้ ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่ฟังกล่าวว่า มโนของมนุษย์ทั้งหลาย ไม่เป็นกามธาตุ.

[๑๒๑๒] ส. กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามคุณ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงกามคุณมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงกามคุณมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จุตินอยู่ อุบัติ- อยู่ ในกามคุณ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในกามคุณ

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามคุณ เป็นปัจจุโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมอุบัติขึ้น พระ
ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมอุบัติขึ้น คู่พระสาวกย่อมอุบัติขึ้นในกามคุณ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามธาตุ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร
เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามคุณ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร
เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงกามธาตุ มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงกามคุณ มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงกามธาตุมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. สัตว์ผู้เข้าถึงกามคุณมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติ-
อยู่ ในกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติ-
อยู่ ในกามคุณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในกามคุณ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในกามคุณ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. กามธาตุ เป็นปัญจโวการภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. กามคุณ เป็นปัญจโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมอุบัติขึ้น พระ
ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมอุบัติขึ้น คู่พระสาวกย่อมอุบัติขึ้น ในกามธาตุ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมอุบัติขึ้น พระ
ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมอุบัติขึ้น คู่พระสาวกย่อมอุบัติขึ้น ในกามคุณ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๑๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่า กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
กามคุณนี้ ๕ อย่าง ๕ อย่างเป็นไฉน ? รูปซึ่งเป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาณ
อันนำปรารถนา นำใคร่ จำเริญใจ นำรัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความ
กำหนด เสียงซึ่งเป็นวิสัยแห่งโสตวิญญาณ กลิ่นซึ่งเป็นวิสัยแห่งฆาน
วิญญาณ รสซึ่งเป็นวิสัยแห่งชีวหาวิญญาณ โผฏฐัพพะซึ่งเป็นวิสัยแห่ง
กายวิญญาณ ที่นำปรารถนา นำใคร่ จำเริญใจ นำรัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้ง
แห่งความกำหนด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ อย่าง ฉะนี้แล ดังนี้
เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ก็กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุนะสิ.

กามคุณกถา จบ

อรรถกถากามคุณกถา

ว่าด้วย กามคุณ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกามคุณ. ในเรื่องนั้น ในลัทธิของสกวาทีก่อน
วัตถุกามก็ดี กิเลสกามก็ดี กามภพก็ดี ท่านเรียกว่า กามธาตุ. จริงอยู่
ในบรรดากามเหล่านั้น วัตถุกามชื่อว่ากามเพราะอรรถว่าเป็นสิ่งที่น่า
ปรารถนา ชื่อว่าธาตุเพราะอรรถว่าเป็นสภาวะ เป็นนิสสัคตะ และเป็น
สูญญตะ ฉะนั้น จึงชื่อว่า กามธาตุ กิเลสกามชื่อว่ากามเพราะอรรถว่า
เป็นสิ่งที่น่าปรารถนาด้วยเพราะอรรถว่าเป็นการชอบใจด้วย ชื่อว่าธาตุ
เพราะอรรถตามที่กล่าวแล้วนั้นแหละ ฉะนั้นจึงชื่อว่า กามธาตุ กามภพ
ชื่อว่ากามเพราะเหตุ ๓ คือ เพราะอรรถว่าเป็นสิ่งที่น่าใคร่ ๑ เพราะ
อรรถว่าเป็นเครื่องก้าวไป ๑ เพราะอรรถว่าเป็นสถานที่เป็นไปแห่ง
วัตถุกาม ๑ ชื่อว่าธาตุเพราะอรรถตามที่กล่าวแล้วนั้นแหละ ฉะนั้นจึง
ชื่อว่า กามธาตุ. ก็ในลัทธิของผู้อื่นถือเอา กามคุณ ๕ เท่านั้นเป็นกามธาตุ
เพราะอาศัยสักแต่บาลีว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณนี้ ๕ อย่าง**
ดังนี้. เพราะฉะนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดนี้คุณลักษณะของนิกายปุพพเสลियะ
ทั้งหลาย สกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น จึงถามว่า **กามคุณ ๕ เท่านั้น** เป็นต้น
เพื่อท้วงซึ่งความที่กามคุณนั้นเป็นสภาพที่แตกต่างไปจากกามธาตุ คำ
ตอบรับรองเป็นของปรวาทิด้วยสามารถแห่งลัทธิ. คำว่า **มีอยู่มิใช่หรือ**
 เป็นต้น สกวาทิกกล่าวแล้วเพื่อแสดงถึงกิเลสกาม.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **ความพอใจเกี่ยวกับกามคุณนั้น** ได้แก่
เกี่ยวพร้อมเฉพาะแล้วด้วยกามคุณ คือมีกามคุณเป็นอารมณ์. ในคำ
ทั้งหลายว่า **ก็ต้องไม่กล่าวว่า กามคุณ ๕ เท่านั้น** นี้ความว่า บรรดา

ธรรมทั้งหลาย มีความพอใจเกี่ยวกับกามคุณนั้น เป็นต้นมีอยู่ ท่านก็
ไม่ควรกล่าวว่ากามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุ. อธิบายว่า ก็ธรรม
ทั้งหลายมีความพอใจ เป็นต้นแม่เหล่านี้ ชื่อว่ากามด้วย ชื่อว่าธาตุด้วย
เพราะอรรถว่าเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา แม้เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่ากามธาตุ
กันตะ เป็นต้นชื่อว่าธาตุ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่ากามเพราะอรรถว่า
เป็นการชอบใจ แม้เพราะเหตุนี้ก็ชื่อว่า กามธาตุ. คำว่า จักขุของมนุษย์
ทั้งหลาย เป็นต้น สกวาติกล่าวเพื่อแสดงถึงวัตถุกาม.

ในปัญหาเหล่านั้น ประวาที่ถูกถามว่า มโนของมนุษย์ทั้งหลาย
ไม่เป็นกามธาตุหรือ? อีก เพราะปฏิเสธซึ่งความที่อายตนะแม่ทั้ง ๖ ว่า
ไม่เป็นกามธาตุเป็นแต่วัตถุกาม ทั้งไม่ตอบรับรองซึ่งความที่ใจนั้นว่า
เป็นกามธาตุ เพราะหมายเอาหคคตและโลกุตตรจิต. อันที่จริง มโนที่
เป็นไปในภูมิ ๒ แม้ทั้งหมดก็ชื่อว่ากามธาตุทั้งนั้น เหตุใด เพราะเหตุนั้น
สกวาติจึงดำนิประวาที่นั้นด้วยการอ้างพระสูตร. คำว่า กามคุณเป็นภพ
 เป็นต้น สกวาติกล่าวเพื่อแสดงซึ่งความที่ภพเป็นกามธาตุ. แต่โวหารว่า
ภพ ในคำสักว่ากามคุณย่อมไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนั้น ประวาที่จึง
ปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น. คำทั้งปวงว่า กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึง
กามคุณ เป็นต้น สกวาติกล่าวแล้วเพื่อแสดงซึ่งความที่โวหารสักว่า
กามคุณเป็นกามธาตุก็หาไม่. จริงอยู่ กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงซึ่งกามภพ
อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่ากามธาตุมีอยู่ และสัตว์ทั้งหลายผู้เกิดในกามภพ
นั้นแหละก็มีอยู่ ฉะนั้นบัณฑิตพึงทราบเนื้อความในที่ทั้งปวงโดยอุบายนี้
ว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมเกิดย่อมแก่ ย่อมตาย ย่อมจุติ และย่อมอุบัติในกามภพ
นั้น มิใช่ในกามคุณทั้งหลาย ดังนี้แล.

อรรถกถากามคุณกถา จบ

กามกถา

[๑๒๑๔] สกวาที อายุณะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ความพอใจที่เกี่ยวกับอายุณะ ๕ นั้น มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความพอใจเกี่ยวกับอายุณะนั้นมีอยู่ ก็ต้อง
ไม่กล่าวว่า อายุณะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม.

ส. ความกำหนดเกี่ยวกับอายุณะ ๕ นั้น ความกำหนด
ด้วยอำนาจความพอใจเกี่ยวกับอายุณะ ๕ นั้น ความดำริเกี่ยวกับ
อายุณะ ๕ นั้น ความกำหนดเกี่ยวกับอายุณะ ๕ นั้น ความกำหนดด้วย
อำนาจความยินดีเกี่ยวกับอายุณะ ๕ นั้น ปิติเกี่ยวกับอายุณะ ๕ นั้น
โสมนัสเกี่ยวกับอายุณะ ๕ นั้น ปิติโสมนัสเกี่ยวกับอายุณะ ๕ นั้น
มีอยู่ มิใช่หรือ.

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าปิติโสมนัสเกี่ยวกับอายุณะ ๕ นั้น มีอยู่ ก็
ต้องไม่กล่าวว่า อายุณะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม.

[๑๒๑๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อายุณะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
กามคุณนี้ ๕ อย่าง ๕ อย่างเป็นไฉน ? รูปที่เป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาณ ฯลฯ
โณฐัพพะที่เป็นวิสัยแห่งกายวิญญาณ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ จำริ่ใจ
น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความยินดี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕

อย่าง ฉะนั้นแล ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ก็อายตนะ ๕ เท่านั้น เป็นการ ณะสิ.

[๑๒๑๖] ส. อายตนะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณนี้ ๕ อย่าง ๕ อย่างเป็นไฉน ? รูปอันเป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาณ ฯลฯ โสภณรูปอันเป็นวิสัยแห่งกายวิญญาณ ที่น่าปรารถนา นำใคร่ จำเริญใจ นำรัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความยินดี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ อย่าง ฉะนั้นแล อีกอย่างหนึ่ง ทั้ง ๕ อย่างนี้มีใช้กาม แต่ ทั้ง ๕ อย่างนี้ เรียกในวินัยของพระอริยะว่า กามคุณ

ความกำหนดด้วยอำนาจความดำริเป็นกามคุณของบุรุษ สิ่งที่สวยงาม ในโลกไม่ใช่กาม ความกำหนดด้วยอำนาจความดำริ เป็นกามของบุรุษ สิ่งที่สวยงามย่อมตั้งอยู่ในโลกอย่างนั้นแล แต่สำนักปราชญ์ย่อมจำกัด ความพอใจในสิ่งที่สวยงามนี้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า อายตนะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม.

กามกถา จบ

อรรถกถากถา

ว่าด้วย กาม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกาม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจ
ลัทธิของนิกายปุพพเสลียะทั้งหลายว่า อายตนะทั้ง ๕ มีรูปายตนะเป็นต้น
เท่านั้นเป็นกาม เพราะอาศัยสักแต่พระบาลีว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
กามคุณนี้ ๕ อย่าง ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่า **อายตนะ ๕** เท่านั้น
เพื่อแสดงซึ่งความที่กิเลสกามนั้นแหละเป็นกามโดยแท้ ดังนี้ โดยหมายเอา
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถกถาตั้ง
ตั้งนั้นแล.

อรรถกถากถา กบ

รูปธาตุกถา

[๑๒๑๓] สกวาที รูปธรรม รูปเป็นธาตุ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. รูป เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร เป็น
กำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงรูปมียู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงรูปมียู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติอยู่
ในรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน มีอยู่ในรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เป็นปัญจโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๑๔] ส. รูปธาตุ เป็นภพ เป็นคติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูป เป็นภพ เป็นคติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงรูปธาตุมียู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงรูปมียู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงรูปธาตุมียู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงรูปมียู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติอยู่

ในรูปธาตุ หรือ?

ส. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติอยู่

ในรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในรูปธาตุ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปธาตุ เป็นปัจจุโวการภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูป เป็นปัจจุโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปธรรมเป็นไปธาตุ รูปมีอยู่ในกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามธาตุวันั้น รูปธาตุก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามธาตุอันนั้น รูปธาตุก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลประกอบด้วยกามภพ เป็นผู้ประกอบด้วยภพ

สอง คือ กามภพ และรูปภพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

รูปธาตุกถา จบ

อรรถกถารูปธาตุกถา

ว่าด้วย รูปธาตุ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปธาตุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า รูปธรรมเท่านั้น ชื่อว่า รูปธาตุ
ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา รูป ดังนี้ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. ที่นั้น สกวาทิเพื่อจะได้แย้งด้วยอรรถว่า รูปภพ
ก็ชื่อว่า รูปธาตุ มิใช่เพียงสักแต่รูปอย่างเดียวเท่านั้น ด้วยอรรถนั้น จึง
กล่าวว่า รูปธาตุ เป็นต้น. คำทั้งหมดนั้น บัณฑิตพึงทราบเนื้อความ
โดยนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในเรื่องกามคุณนั้นแหละ.

ถูกสกวาทิถามว่า **กามธาตุอันนั้น รูปธาตุก็อันนั้นแหละหรือ**
ปรวาทิเมื่อเห็นผิดจากการกำหนดภูมิ จึงตอบปฏิเสธ. ถูกถามซ้ำอีก
ก็ตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธิของตน ก็เมื่อความเป็นเช่นนั้น
มีอยู่ รูปนั้นก็ย่อมปรากฏเพราะการประชุมกันด้วยภพทั้ง ๒ คือ กามภพ
รูปภพ ด้วยเหตุนี้ สกวาทิ จึงกล่าวกะปรวาทินั้นว่า **บุคคลประกอบ**
ด้วยกามภพ เป็นต้น ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะความไม่มีรูปเพียงรูป
เดียวทั้ง ๒ ภพ ดังนี้แล.

อรรถกถารูปธาตุกถา จบ

อรุปรชาตูกถา

[๑๒๑๕] สกวาที อรุปรธรรม เป็นอรุปรชาตุ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เวทนา เป็นภพ เป็นคตติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร
เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงเวทนาเมื่ออยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงเวทนาเมื่ออยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จุตติอยู่ อุบัติอยู่
ในเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา สัตถุญา สังขาร วิญญาน มีอยู่ในเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนาเป็นจตุโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๐] ส. อรุปรชาตุ เป็นภพ เป็นคตติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา เป็นภพ เป็นคตติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงรูปธาตุมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงเวทนามีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. สัตว์ผู้เข้าถึงรูปธาตุมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. สัตว์ผู้เข้าถึงเวทนามีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จุตีอยู่ อุบัติอยู่

ในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จุตีอยู่ อุบัติอยู่

ในเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในรูปธาตุ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. รูปธาตุเป็นจตุโวการภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. เวทนาเป็นจตุโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรูปธรรม เป็นรูปธาตุ เวทนา สัญญา สังขาร

วิญญาณ มีอยู่ในกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามธาตุอันนั้น อรูปธาตุก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามธาตุอันนั้น อรูปธาตุก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ประกอบด้วยกามภพ เป็นผู้ประกอบด้วยภพ

๒ คือ กามภพ และอรูปภพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปธรรม เป็นรูปธาตุ อรูปธรรม เป็นอรูปธาตุ

รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามธาตุอันนั้น รูปธาตุก็อันนั้นแหละ อรูปธาตุก็
อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามธาตุอันนั้น รูปธาตุก็อันนั้นแหละ อรูปธาตุก็
อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ประกอบด้วยกามภพ เป็นผู้ประกอบด้วยภพ

๓ คือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อรุปรชาตูกถา จบ

๔

อรรถกถารุปรชาตูกถา

ว่าด้วย อรุปรชาตูกถา

แม้ในเรื่องอรุปรชาตูกถา ในบัดนี้ บัณฑิตก็พึงทราบเนื้อความโดยอุบาย
นี้นั้นแหละ คือตามที่กล่าวแล้ว. แต่ในอรุปรชาตูกถาทั้งหลาย ก็อนามจันทร์
๔ ท่านทำการแสดงไว้ในที่นี้โดยนัยว่า เวทนาเป็นภพ เป็นต้น เพราะถือ
เอาเวทนาขั้นนั้นแหละ. ในปัญหานี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความอย่างนี้
ว่า สกวาที่ถามว่า เวทนา อันถึงซึ่งการนับว่าเป็น อรุปรชาตูกถาทั้งหลาย
เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งมีภพเป็นต้น ตามลัทธิของท่านหรือ. คำที่เหลือ
พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถารุปรชาตูกถา จบ

รูปธาตุยา อายตนกถา

[๑๒๒๑] สกวาที อตภาพมีอายตนะ ๖ อยู่ในรูปธาตุ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนั้น มีฆานายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนั้น มีคันชยตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปธาตุนั้น มีชีวหายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนั้น มีรสายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปธาตุนั้น มีกายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนั้น มีโศภฐัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๒] ส. ในรูปธาตุนั้น ไม่มีคันชยตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนั้น ไม่มีฆานายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปธาตุนั้น ไม่มีรสายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุ นั้นไม่มีชีวหายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น ไม่มีโศภณัฐพายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น ไม่มีกายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๓] ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขตนะ และรูปายตนะด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมโนตนะ และคันธตนะด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมโนตนะ และคันธตนะด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขตนะ และรูปายตนะด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ และรสตนะด้วย ฯลฯ

ในรูปชาตุนั้น มีกายตนะ และมีโศภณัฐพายตนะด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๔] ส. ในรูปชาตุนั้น มีโสตตนะ และสัทตตนะด้วย ฯลฯ

ในรูปชาตุนั้น มีมโนตนะ และธัมมตนะด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมโนตนะ และคันธตนะด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมโนตนะ และธัมมตนะด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ และรสายตนะด้วย ฯลฯ
ในรูปชาตุนั้น มีกายตนะ และมีโณภูฏัพพายตนะด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๕] ส. ในรูปชาตุนั้น มีฆณายตนะ แต่ไม่มีคันชตนะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขตนะ แต่ไม่มีรูปายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีฆณายตนะ แต่ไม่มีคันชตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีโศตตตนะ แต่ไม่มีสัททตนะ ฯลฯ
ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ แต่ไม่มีธัมมตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๖] ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ แต่ไม่มีรูปายตนะ ฯลฯ

ในรูปชาตุนั้น มีกายตนะ แต่ไม่มีโณภูฏัพพายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขตนะ แต่ไม่มีรูปายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีกายตนะ แต่ไม่มีโณภูฏัพพายตนะ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีโศตตตนะ แต่ไม่มีสัททตนะ ฯลฯ

ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ แต่ไม่มีธัมมายตนะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๗] ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขายตนะ มีรูปายตนะ และเห็นรูป
นั้น ได้ด้วยจักขุนั้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ มีคันธายตนะ และ สูด
กลิ่น นั้นด้วยฆานะนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขายตนะ มีรูปายตนะ และเห็นรูป
นั้น ได้ด้วยจักขุนั้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ มีรสายตนะ และลิ้มรส
นั้นได้ด้วยชีวหานั้น ฯลฯ ในรูปชาตุนั้น มีกายายตนะ มีโณภูฐัพพายตนะ
และถูกต้องโณภูฐัพพะนั้นได้ด้วยกายนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๘] ส. ในรูปชาตุนั้น มีโสตายตนะ มีสัททายตนะ ฯลฯ ใน
รูปชาตุนั้น มีมนายตนะ มีธัมมายตนะ และรู้แจ้งธรรมนั้นได้ด้วยมโนนั้น
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ มีคันธายตนะ และสูด
กลิ่น นั้นได้ด้วยฆานะนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ มีธัมมายตนะ และรู้แจ้ง
ธรรมนั้นได้ด้วยมโนนั้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ มีรสายตนะ ฯลฯ ใน
รูปชาตุนั้น มีกายตนะ มีโณฏฐัพพายตนะ และถูกต้องโณฏฐัพพะนั้นได้
ด้วยกายนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๕] ส. ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ มีคันธตนะ แต่สูคกลิน
นั้นด้วยฆานะนั้นไม่ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขตนะ มีรูปายตนะ แต่เห็นรูป
นั้น ด้วยจักขุนั้นไม่ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ มีคันธตนะ แต่สูคกลิน
นั้น ด้วยฆานะนั้นไม่ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีโศตตนะ มีสัททตนะ ฯลฯ ในรูป
ชาตุนั้น มีมนายตนะ มีธัมมายตนะ แต่รู้แจ้งธรรมนั้นด้วยมโนนั้นไม่ได้
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๐] ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ มีรสายตนะ ฯลฯ ใน
รูปชาตุนั้น มีกายตนะ มีโณฏฐัพพายตนะ แต่ถูกต้องโณฏฐัพพะนั้นด้วย

กายนั้นไม่ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขายตนะ มีรูปายตนะ แต่เห็นรูปนั้นด้วยจักขุนั้นไม่ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีกายตนะ มีโณฐัพพายตนะ แต่ถูกต้องโณฐัพพะนั้นด้วยกายนั้นไม่ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีโศตยตนะ มีลัททยตนะ ฯลฯ ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ มีธัมมยตนะ แต่รู้แจ้งนั้นด้วยมนานั้นไม่ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๑] ส. ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ มีคันธยตนะ และสูตกลิ่นนั้นไว้ด้วยฆานะนั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีกลิ่นเกิดแต่รากไม้ กลิ่นเกิดแต่แก่น กลิ่นเกิดแต่เปลือก กลิ่นเกิดแต่ใบ กลิ่นเกิดแต่ดอก กลิ่นเกิดแต่ผล กลิ่นสด กลิ่นเป็นพิษ กลิ่นหอม กลิ่นเหม็น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๒] ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ มีรสายตนะ และลิ้มรส นั้น ไปด้วยชีวหานั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีรสเกิดแต่รากไม้ รสเกิดแต่ลำต้น
รสเกิดแต่เปลือก รสเกิดแต่ใบ รสเกิดแต่ดอก รสเกิดแต่ผล รสเปรี้ยว
หวาน ขม เผ็ด เฝื่อน ปร่า เฝื่อน ผาด ดี ไม่ดี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๓] ส. ในรูปชาตุนั้น มีกายายตนะ มีโณภูฏัพพายตนะ และ
บุคลิกผู้ถูกต้องโณภูฏัพพะนั้นได้ด้วยกายนั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีสัมผัสแข็ง อ่อน ละเอียด หยาบ สุข-
สัมผัส ทุกขสัมผัส หนัก เบา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อตภาพอันมีอายตนะ ๖ มีอยู่ในรูปชาต
หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ในรูปชาตุนั้น มีมานนิमित ชิวหานิมิต กายนิमित มิใช่
หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ในรูปชาตุนั้น มีมานนิमित ชิวหานิมิต กาย-
นิमित ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า อตภาพอันมีอายตนะ ๖ มีอยู่ใน
รูปชาต.

รูปชาตฺถยา อายตฺตนาถา จป

อรรถกถารูปธาตุยา อายตนกถา

ว่าด้วย อายตนะในรูปธาตุ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอายตนะในรูปธาตุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะและสมัตติยะทั้งหลายว่า อรรถภาพของหมู่พรหมเหล่านั้นมีอายตนะครบทั้ง ๖ เพราะอาศัยพระสูตรว่า พวกพรหมที่มีรูป มีความสำเร็จได้ด้วยใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งปวง มีอินทรีย์อันไม่บกพร่อง คือมีอรรถภาพสมบูรณ์ ดังนี้ จึงสำคัญว่า แม้นามนิมิตคือรูปร่างของจมูก ของพวกพรหมเหล่านั้นว่า เป็นอายตนะเดียว คือหมายความว่า เป็นฆานายตนะนั่นแหละ ดังนี้ คำถามของสกวาทิวว่า อรรถภาพ ของพวกพรหม มีอายตนะทั้ง ๖ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิด้วยสามารถแห่งลัทธิ. ที่นั่น สกวาทิเพื่อจะท้วงด้วยสามารถแห่งอายตนะที่ไม่มีอยู่ในพวกพรหมนั้น จึงเริ่มกล่าวกะปรวาทินั้นว่า ในรูปธาตุนั้น มีฆานายตนะหรือ เป็นต้น ลำดับนั้นปรวาทิก็ตอบรับรองด้วยลัทธิว่า สัตฐานนิมิตของอายตนะทั้ง ๓ คือ ฆานายตนะ ชิวหายตนะ กายายตนะ ที่เป็นภายใน มีฆานายตนะเป็นต้น อันใดมีอยู่ในรูปธาตุนั้น สัตฐานนิมิตนั้นนั่นแหละเป็นอายตนะ ดังนี้. ถูกถามด้วยสามารถแห่งคันธายตนะเป็นต้นซึ่งเป็นของภายนอก ปรวาทิเมื่อเสพคู้ณอยู่ซึ่งอารมณ์แห่งฆานายตนะเป็นต้นนั้นจึงไม่ปรารถนาฆานปสาทเป็นต้นในรูปธาตุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตอบปฏิเสธ. ในปัญหาปฏิโลมและปัญหาว่าด้วยการเปรียบเทียบทั้งหลาย บัณฑิตพึงทราบเนื้อความโดยอุบายนี้แหละ.

คำว่า ในรูปชาตุนั้น มีมานายตนะ มีคันชยตนะ และสูตกลิ้น
นั้นด้วย ฆานะนั้นหรือ ดังนี้ สกวาทิกกล่าวหมายถึงอาจารย์บางพวกใน
ลัทธิต่อหน้านั้น. ได้ยินว่า อาจารย์บางพวกเหล่านั้นมีความสำคัญว่า ใน
รูปชาตุนั้นมีอายตนะภายในครบทั้ง ๖ บริบูรณ์ แต่ชื่อว่าอายตนะก็พึง
ทำกิจของตน คือรับอารมณ์ได้ตามหน้าที่ เพราะฉะนั้น อายตนะเหล่านั้น
จึงสูตกลิ้น ลิมรส ถูกต้องซึ่งกลิ้นเป็นต้นเหล่านั้น ด้วยฆานะเป็นต้น
เหล่านั้น ดังนี้. ปรวาทิอาศัยลัทธินั้น จึงตอบรับรองว่า ไซ้. ก็ถูกถาม
คำว่า ในรูปชาตุนั้น มีกลิ่นเกิดแต่รากไม้ ดังนี้ เป็นต้น ปรวาทิเมื่อไม่
อาจยังความเป็นอายตนะภายนอกให้ปรากฏได้ จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า
ในรูปชาตุนั้นมีฆานนิมิตมิใช่หรือ เป็นต้น คำนั้นสำเร็จแต่เพียงเป็น
รูปร่างสัณฐานเท่านั้น หาได้สำเร็จเป็นอายตนะไม่ เพราะฉะนั้น คำนั้น
แม้ท่านปรวาทินำมาตั้งเป็นลัทธิตั้งไว้แล้วก็เหมือนมิได้นำมา ดังนี้แล.

อรรถกถารูปชาตุนา อายตนกกถา จบ

อรุเป รูปกถา

[๑๒๓๕] สกวาที รูปมีอยู่ในอรุปลัตว์ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ป. เป็นรูปภพ เป็นรูปคตติ เป็นไปสัตตาวาส เป็นรูปสงสาร เป็นกำเนิดแห่งอรุปลัตว์ เป็นการได้อัตภาพแห่งอรุปลัตว์ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. อรุปลภพ เป็นอรุปลคตติ อรุปลัตตาวาส อรุปลสงสาร เป็นกำเนิดแห่งอรุปลัตว์ เป็นการได้อัตภาพแห่งอรุปลัตว์ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เป็นอรุปลภพ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพแห่งอรุปลัตว์ ก็ไม่พึงกล่าวว่า รูปมีอยู่ในอรุปลัตว์ทั้งหลาย.

[๑๒๓๖] ส. รูปมีอยู่ในอรุปลัตว์ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นภพ คตติ สัตตาวาส สงสาร กำเนิด วิญญูณฐิตี การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีขันธ ๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นภพ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีขันธ ๔ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เป็นภพ คตติ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีขันธ ๔ ก็ไม่พึงกล่าวว่า รูปมีอยู่ในอรุปลัตว์ทั้งหลาย.

[๑๒๓๗] ส. รูปมีอยู่ในรูปธาตุ และรูปธาตุนั้น เป็นรูปภพ เป็นรูปคตติ เป็นรูปสัตตาวาส เป็นรูปสงสาร เป็นกำเนิดแห่งอรุปลัตว์ เป็นการ

ได้อัตภาพแห่งรูปสัตว์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย และรูปสัตว์นั้น เป็นรูปภพ เป็นรูปคติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพแห่งรูปสัตว์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปมีอยู่ในรูปธาตุ และรูปธาตุนั้น เป็นปัญจโวหารภพ เป็นคติ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีขันธ ๕ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย และรูปสัตว์นั้น เป็นปัญจโวหารภพ คติ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีขันธ ๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๘] ส. รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย และรูปสัตว์นั้น เป็นรูปภพ เป็นรูปคติ เป็นรูปสัตตทวารส เป็นรูปสงสาร เป็นกำเนิดแห่งรูปสัตว์ เป็นการได้อัตภาพแห่งรูปสัตว์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปมีอยู่ในรูปธาตุ และรูปธาตุนั้น เป็นรูปภพ เป็นรูปคติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพแห่งรูปสัตว์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๙] ส. รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย และรูปสัตว์นั้น เป็นจตุโวหารภพ คติ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีขันธ ๔ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปมีอยู่ในรูปธาตุ และรูปธาตุนั้น เป็นจตุโวหารภพ

คติ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีขันธ ๔ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๐] ส. รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสการออกไปแห่งรูปทั้งหลาย
ว่า รูป มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสการออกไปแห่ง
รูปทั้งหลายว่า รูป ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย

[๑๒๔๑] ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสการออกไปแห่งรูปทั้งหลาย
ว่า รูป แต่รูปก็ยังมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสการออกไปแห่งกาม
ทั้งหลายว่า เนกขัมมะ แต่กามทั้งหลายก็ยังมีอยู่ในหมู่เนกขัมมะ อาสวะ
ทั้งหลายก็ยังมีอยู่ในหมู่ผู้หาอาสวะมิได้ โลกียธรรมก็ยังมีอยู่ในโลกุตรธรรม
ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อรุเป รูปกถา จบ

อรรถกถารูปแปรูปกถา

ว่าด้วย รูปในรูปสัตว์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปในรูปสัตว์ คือ สัตว์ผู้ไม่มีรูป ได้แก่ อรูปพรหม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณิกายอันธกะทั้งหลายว่า สุขุมรูปอาศัยโอฬาริกรูปมีอยู่แม้ในรูปภพ เพราะพระบาลีว่า **วิญญาณปัจจุยานามรูป** แปลว่า นามรูปมีเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา **รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลายหรือ** หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปราวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ มีอรรถตั้งทั้งนั้น แล.

อรรถกถารูปแปรูปกถา จบ

รูปร่างมันติกถา

[๑๒๔๒] สกวาที กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจของกายกรรม นั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความจงใจ ของกายกรรมนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กายกรรมนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของกายกรรมนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า กายกรรม ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศล.

[๑๒๔๓] ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิตเป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศล เป็นธรรม มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ

๑๗๗ ปัญญา ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก
๑๗๘ ความตั้งใจของปัญญานั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๑๗๙ กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล เป็น
ธรรม มีอารมณ์ ความนึก ๑๗๙ ความตั้งใจ ของกายกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๑๗๙

[๑๒๔๔] ๑๘๐ กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล แต่
เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ๑๗๙ ความตั้งใจของธรรมนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๑๘๑ ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ ความนึก ๑๗๙ ความตั้งใจของผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๑๗๙

๑๘๒ กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล แต่
เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ๑๗๙ ความตั้งใจของกายกรรมนั้น ไม่มี
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๑๘๓ เวทนา ๑๗๙ สัญญา เจตนา สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ
๑๗๗ ปัญญา ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
ความนึก ๑๗๙ ความตั้งใจของปัญญานั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๑๗๙

[๑๒๔๕] ๑๘๔ กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต ไม่ว่าจะอย่างไรทั้งหมด เป็น
กุศลหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๖] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศลหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศลหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสณัฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นกุศลหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๗] ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอภัยกถหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสณัฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นอภัยกถหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอพยากถุ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๘] ๘. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศลที่
ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศลที่ไม่มีอารมณ์
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศลที่
ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โภภุญัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นกุศลที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๙] ๘. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอพยากถุที่ไม่มี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอพยากถุ
ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นอพยากถุที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอพยากถุ
ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๐] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล ที่
วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศลที่วิปยุตด้วย
ผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล ที่
วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นกุศลที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๑] ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอพยากถุที่
วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอพยากถุ
ที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสณัฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นอพยากถุที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอพยากถุ
ที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๒] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล
ที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศลที่ทั้งวิปยุต
ด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล ที่
ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสณัฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต

เป็นกุศลที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๓] ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอภยากฤตที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภยากฤตที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอภยากฤตที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภยากฤตที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๔] ส. วชิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วชิกรรม เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของวชิกรรมนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วชิกรรมนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า วชิกรรมที่ดั่งขึ้น ด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล.

[๑๒๕๕] ส. ผัสสะที่ดั่งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล เป็นธรรมมี อารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วชิกรรมที่ดั่งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล เป็น ธรรม มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา ที่ดั่งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของปัญญานั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วชิกรรมที่ดั่งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล เป็น ธรรม มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๖] ส. วชิกรรมที่ดั่งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศล แต่ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะที่ดั่งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มี

อารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิกรรมนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของปัญญานั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๓] ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต ไม่ว่าอย่างใดทั้งหมด เป็นกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

วิกรรมพึงให้พิสดารอย่างเดียวกับกายกรรม.

[๑๒๕๔] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจของกายกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมนั้น เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ความ

ผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความ
ตั้งใจ ของกายกรรมนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กายกรรมนั้นเป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก

ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา
ความตั้งใจ ของกายกรรมนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กายกรรมนั้นเป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก

ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา
ความตั้งใจ ของกายกรรมนั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า กายกรรมที่ตั้งขึ้น
ด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล.

[๑๒๕๕] ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล เป็นกรรมมี
อารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล

เป็นกรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา ราคะ โทสะ โมหะ มานะ

ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ ฯลฯ อโนตตปปะ ที่ตั้งขึ้นด้วย
อกุศลจิต เป็นอกุศล เป็นกรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของ

อโนตตปปะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นไป เป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของกายกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๐] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายกรรมนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล แต่เป็นธรรม ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายกรรมนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา รากะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ ฯลฯ อโนตตปปะ ที่ตั้งขึ้นด้วย อกุศลจิต เป็นอกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของอโนตตปปะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๑] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต ไม่ว่าจะอย่างไรทั้งหมด เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๒] ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศล เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิกรรมนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิกรรมนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิกรรมนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าวิกรรมนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิกรรมนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล.

[๑๒๖๓] ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา ราคะ โทสะ โมหะ มานะ
ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ ฯลฯ อโนตตปปะ ที่ตั้งขึ้นด้วย
อกุศลจิต เป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของ
อโนตตปปะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วชิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๔] ส. วชิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นไป เป็นอกุศล
แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น
ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล แต่เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วชิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น
ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา ราคะ โทสะ โมหะ มานะ
ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ ฯลฯ อโนตตปปะที่ตั้งขึ้นด้วย

อกุศลจิต เป็นอกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
ของอินตตัปปะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๕] ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต ไม่ว่าจะอย่างไรทั้งหมด เป็น
อกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๖] ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสภณัฐพพายตนะ
ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
เหงื่อ ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๗] ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอัพยากฤต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอัพยากฤต
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสภณูปายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
เหงื่อ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอภัยกถุค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิจิตรมที่ต้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถุค
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๘] ส. วิจิตรมที่ต้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ต้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิจิตรมที่ต้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสภณูปายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา
โลหิต ฯลฯ เหงื่อ ที่ต้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอกุศลที่ไม่มีอารมณ์หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๙] ส. รูปายตนะที่ต้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอภัยกถุคที่

ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศล เป็นรูป เป็นอพยากถุ

ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสณัฐัพพายตนะ

ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ เห่ง

ที่เกิดขึ้นด้วยอกุศล เป็นอพยากถุที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอพยากถุ

ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๐] ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล

ที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้ง ขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศลที่วิปยุต

ด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล

ที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสณัฐัพพายตนะ

ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
เหงื่อ ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศลที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๑] ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอภัยกถา
ที่วิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วัจกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถา
ที่วิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสภณูปายตนะ
ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ เหงื่อ
ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอภัยกถาที่วิปยุตด้วยผัสสะไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วัจกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถา
ที่วิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๒] ส. วัจกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
ที่วิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศลที่วิปยุต
ด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วจิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศลที่
ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัทททายตนะ ฯลฯ คันชายนตนะ รสายนตนะ โภกฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
เหงื่อ ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล ที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๓] ป. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอภัยกถุท ที่
ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วจิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถุท
ที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัทททายตนะ ฯลฯ คันชายนตนะ รสายนตนะ โภกฐัพพายตนะ
ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
เหงื่อ ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอภัยกถุทที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วจิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถุท
ที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูป เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กายกรรม วจกรรม เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง

มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า กายกรรม วจกรรม เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศล
บ้าง ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า รูป เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศล
บ้าง.

[๑๒๗๕] ส. รูป เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขยตนะ เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตายตนะ ฯลฯ ฆณายตนะ จิวหายตนะ กายตนะ
รูปายตนะ สัททตนะ คันธตนะ รสยตนะ โผฏฐัพพตนะ
ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
เหงื่อ เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๖] ส. กายเป็นรูป กายกรรมเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มโน เป็นรูป มโนกรรมก็เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๗] ส. มโน เป็นรูป คือนาม มโนกรรมก็เป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กาย เป็นรูป กายกรรมก็เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๘] ส. กาย เป็นรูป แต่กายกรรมเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มโน. เป็นรูป แต่มโนกรรมเป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๙] ส. มโน เป็นรูป มโนกรรมก็เป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กาย เป็นรูป กายกรรมก็เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๘๐] ส. เพราะกายเป็นไป ฉะนั้น กายกรรมจึงเป็นไปหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะจักขายตนะ เป็นรูป ฉะนั้น จักขุวิญญาณ จึง
เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะกายเป็นไป ฉะนั้น กายกรรมจึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะโสตายตนะ เป็นรูป ฉะนั้น โสตวิญญาณ จึง
เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะกายเป็นรูป ฉะนั้น กายกรรมจึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะฆานายตนะเป็นรูป ฉะนั้น ฆานวิญญาณ จึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะกายเป็นรูป ฉะนั้น กายกรรมจึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะชีวหายตนะเป็นรูป ฉะนั้น ชิวหาวิญญาณ จึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะกายเป็นรูป ฉะนั้น กายกรรมจึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะกายตนะเป็นรูป ฉะนั้น กายวิญญาณ จึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๘๑] ส. รูป เป็นกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงทำกรรมด้วยกาย วาจา ใจ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นกรรม

[๑๒๘๒] ส. รูป เป็นกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนอนันท์ เมื่อ
กายมีอยู่ สุขทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้นเพราะกายสัญญาเจตนาเป็นเหตุ
หรือเมื่อวาจามีอยู่ สุขทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้นเพราะวจีสัญญาเจตนา
เป็นเหตุ หรือเมื่อใจมีอยู่ สุขทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้นเพราะ
มโนสัญญาเจตนาเป็นเหตุ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า รูป เป็นกรรม

[๑๒๘๓] ส. รูป เป็นกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
กายสัญญาเจตนา ๓ อย่าง เป็นกายกรรมฝ่ายอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์
เป็นวิบาก วจีสัญญาเจตนา ๔ อย่าง เป็นวจีกรรมฝ่ายอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร
มีทุกข์เป็นวิบาก มโนสัญญาเจตนา ๓ อย่าง เป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศล มี
ทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กายสัญญาเจตนา ๓
อย่าง เป็นกายกรรมฝ่ายกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก วจีสัญญาเจตนา
๔ อย่าง เป็นวจีกรรมฝ่ายกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก มโนสัญญาเจตนา

๓ อย่าง เป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก ดังนี้
เป็นสูตรมืออยู่จริง มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่ฟังกล่าวว่า รูป เป็นกรรม

[๑๒๘๔] ส. รูป เป็นกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนอนนท
ถ้าสมิทฺธิ ผู้โสมนฺบุรุษนี้ ถูกปาตลฺิบุตรปริพาชกถามอย่างนี้ ควรพยากรณ์
อย่างนี้ว่า อาวุโส ปาตลฺิบุตร บุคคลทำกรรมอันเป็นไปด้วยสัจฺเจตนา
ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นกรรมที่จะให้ได้เสวยความสุขแล้ว เขาย่อมจะได้
เสวยความสุข บุคคลทำกรรมอันเป็นไปด้วยสัจฺเจตนาด้วยกาย วาจา ใจ
เป็นกรรมที่จะให้ได้เสวยความทุกข์แล้ว เขาย่อมจะได้เสวยความทุกข์
บุคคลทำกรรมอันเป็นไปด้วยสัจฺเจตนาด้วยกาย วาจา ใจ เป็นกรรม
ที่จะให้ได้เสวยเวทนาอันมิใช่ทุกข์มิใช่สุขแล้ว เขาย่อมจะได้เสวยเวทนา
อันมิใช่ทุกข์มิใช่สุข ดูก่อนอนนท สมิทฺธิ ผู้โสมนฺบุรุษ เมื่อพยากรณ์
อย่างนี้แล้ว ชื่อว่า ฟังพยากรณ์โดยชอบแก่ปาตลฺิบุตรปริพาชก ดังนี้
เป็นสูตรมืออยู่จริง มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่ฟังกล่าวว่า รูป เป็นกรรม.

รูปร่างมันตึกตา จบ

อรรถกถารูปังกัมมันตีกถา

ว่าด้วยคำว่า รูปเป็นกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปเป็นกรรม (กรรมคือการกระทำ). ในเรื่องนั้น
ชนเหล่านั้นมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิยามทิสาสกะและสมิตยะทั้งหลาย
ว่า ภายวิญญูติรูปและรูปและวจิวินญูติรูปนั้นเทียว ชื่อว่ากายกรรมและ
วจกรรม ก็รูปนั้นมีกุศลเป็นสมุฏฐานย่อมเป็นกุศล รูปนั้นมีอกุศลเป็น
สมุฏฐานก็ย่อมเป็นอกุศล ดังนั้น คำถามของสกวาทิว่า กายกรรมที่
ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิตเป็นรูป เป็นกุศลหรือ ดังนี้ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิ เพื่อท้วงปรวาทินั้นด้วยคำว่า
ถ้ารูปนั้นเป็นกุศลไซ้ รูปนั้นก็พึงมีอารมณ์ได้ ดังนี้ จึงเริ่มคำว่า รูป
เป็นธรรมมีอารมณ์หรือ เป็นต้น.

ในปัญหานี้ คำว่า ความปรารถนา คือปตุตนา ความตั้งใจ คือปณิธิ
นี่ เป็นไวยากรณ์ คือเป็นคำแทนชื่อกัน ของความจงใจ คือเจตนา นั้นแหละ.
จริงอยู่เมื่อนี้ถึงกุศล เจตนาอันนั้นแหละ ท่านเรียกว่า ความปรารถนา
และเรียกว่า ความตั้งใจ เพราะตั้งไว้ด้วยอำนาจแห่งความนึกถึง. อนึ่ง
ในชื่อว่า เวทนา สัญญา เจตนา สัทธา เป็นต้น ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
ข้างหน้า คำว่า เจตนาคือความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ ย่อม
มีแก่เวทนาเป็นต้น ย่อมไม่มีแก่เจตนา. ถามว่า เพราะเหตุไร? แก้วว่า
เพราะความไม่มีเจตนาทั้ง ๒ ดวงรวมเป็นดวงเดียวกัน. อนึ่ง บัณฑิต
พึงทราบแบบแผนอย่างนี้ เพราะความที่เจตนาอันนั้นเป็นธรรมชาติตกไป
สู่กระแส.

คำว่า रूपายตนะ เป็นต้น สกวาติกล่าวเพื่อแสดงประเภทแห่ง
ธรรมที่ย่อไว้ในวาระแรกว่า รูปที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิตไม่ว่าอย่างใด
ทั้งหมด เป็นกุศลจิตหรือ. นัยแห่งการเปรียบเทียบคำที่เหลือ เป็น
ถ้อยคำว่าด้วยวจีกรรม และคำว่า ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต บัณฑิตพึงทราบ
คำทั้งปวงตามพิธีการเบื้องต้นโดยทำนองแห่งบาลีนั้นแหละ. ก็ในคำว่า
อสุจิ ท่านประสงค์เอาน้ำสุกกะ. การชำระพระสูตรมีอรรถดั้นทั้งนั้นแล.

อรรถกถารูปังกัมมันตักถา จบ

ชีวิตินทริยกา

[๑๒๘๕] สกวาที รูปชีวิตินทริย์ ไม่มี หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อาการที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ ไม่มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อาการที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ ความที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปชีวิตินทริย์ไม่มี.

[๑๒๘๖] ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อาการที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีแก่นามธรรมทั้งหลาย และรูปชีวิตินทริย์ มีอยู่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อาการที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย และรูปชีวิตินทริย์ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๘๗] ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อากา^รที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤ^{ติ}เป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย แต่รูปชีวิตินทรีย์ ไม่มี หรือ ?

ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นอยู่ อากา^รที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤ^{ติ}เป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีอยู่แก่นามธรรมทั้งหลาย แต่รูปชีวิตินทรีย์ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๘๘] ส. อายุของนามธรรมทั้งหลาย เป็นรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของรูปธรรมทั้งหลาย เป็นรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๘๙] ส. อายุของรูปธรรมทั้งหลาย ไม่พึงกล่าวว่ เป็นรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของนามธรรมทั้งหลาย ไม่พึงกล่าวว่ เป็นรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๙๐] ส. อายุของรูปธรรมทั้งหลาย เป็นรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของนามธรรมทั้งหลาย เป็นไปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๑] ศ. อายุของนามธรรมทั้งหลาย ไม่พึงกล่าวว่า เป็นรูป
ชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของรูปธรรมทั้งหลาย ไม่พึงกล่าวว่า เป็นอรูป
ชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๒] ศ. อายุของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย เป็นอรูป
ชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย เป็นรูป
ชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๓] ศ. อายุของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย ไม่พึง
กล่าวว่า เป็นไปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย ไม่พึง
กล่าวว่า เป็นอรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๔] ศ. รูปชีวิตินทรีย์ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้เข้านิโรธ ไม่มีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๕] ส. ผู้เข้านิโรธ มีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ผู้เข้านิโรธมีชีวิตินทรีย์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า
รูปชีวิตินทรีย์ ไม่มี.

[๑๒๕๖] ส. ผู้เข้านิโรธมีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เนื่องในชั้นไหน ?

ป. เนื่องในสังขารชั้น

ส. ผู้เข้านิโรธมีสังขารชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้เข้านิโรธมีสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้เข้านิโรธมีเวทนาชั้น ฯลฯ สัญญาชั้น ฯลฯ
วิญญาณชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๗] ส. ผู้เข้านิโรธ มีเวทนาชั้น ฯลฯ สัญญาชั้น ฯลฯ
วิญญาณชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มิใช่ผู้เข้านิโรธ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๘] ส. รูปชีวิตินทรีย์ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขยัตถ์ทั้งหลาย ไม่มีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขยัตถ์ทั้งหลายมีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อสังขยัตถ์มีชีวิตินทรีย์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า
รูปชีวิตินทรีย์ไม่มี.

[๑๒๕๕] ส. อสังขยัตถ์มีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เนื่องด้วยชั้นไหน ?

ป. เนื่องด้วยสังขารชั้น.

ส. อสังขยัตถ์มีสังขาร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขยัตถ์มีสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขยัตถ์มีเวทนาชั้น ฯลฯ สัญญาชั้น ฯลฯ

วิญญาณชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขยัตถ์มีเวทนาชั้น ฯลฯ สัญญาชั้น ฯลฯ

วิญญาณชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นปัญจโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๐] ส. ชีวิตินทรีย์ที่ตั้งขึ้นด้วยจิตดวงแสงหาอุบัติ ดับไป
ส่วนหนึ่ง ในเมื่อจิตดวงแสงหาอุบัตินั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยจิตดวงแสงหาอุบัติ ดับไปส่วน
หนึ่ง ในเมื่อจิตดวงแสงหาอุบัตินั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๑] ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยจิตดวงแสงหาอุบัติ ดับไปหมด
ในเมื่อจิตดวงแสงหาอุบัตินั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชีวิตินทรีย์ที่ตั้งขึ้นด้วยจิตดวงแสงหาอุบัติ ดับไป
หมด ในเมื่อจิตดวงแสงหาอุบัตินั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๒] ป. ชีวิตินทรีย์เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลเป็นอยู่ด้วยชีวิต ๒ อย่าง ตายด้วยมรณะ ๒
อย่าง หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ชีวิตินทรีย์กถา จบ

อรรถกถาชีวิตินทริยกา

ว่าด้วย ชีวิตินทริย์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องชีวิตินทริย์. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดว่า ชื่อว่า ชีวิตินทริย์เป็นธรรมไม่มีรูปไม่ประกอบกับจิต ฉะนั้นจึงว่ารูปชีวิตินทริย์ไม่มี ดังนี้ คุณลักษณะของนิกายปุพพเสถียรและสมัตติยะทั้งหลาย คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

ในปัญหาว่า อายุ...ไม่มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย อธิบายว่า ปรวาทินั้น ย่อมปรารณาคำว่า อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อาการที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพุดิเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ ที่เป็นไปด้วยสามารถแห่งความสืบทอดแห่งอนุปาทินรูปบ้าง แห่งอนุปาทินรูปมีต้นหญ้าและหญ้าไม่เป็นต้นบ้าง ฉะนั้น จึงตอบปฏิเสธ. แม้ในปัญหาว่า มีอยู่ ก็ตอบรับรองด้วยเหตุนี้. ในปัญหาว่า อรูปชีวิตินทริย์มีอยู่หรือ ปรวาทิ ปรารณาวา ชื่อว่าความสืบทอดของชีวิตินทริย์ที่ไม่ประกอบกับจิตแห่งรูปธรรมทั้งหลาย ฉะนั้น จึงตอบรับรอง. ในปัญหาว่า อายุของรูปธรรมทั้งหลายเป็นอรูปชีวิตินทริย์หรือ อธิบายว่า ชีวิตินทริย์ที่เป็นรูปธรรมก็ดี ที่เป็นอรูปธรรมก็ดี มีอยู่ในสันดานแห่งสัตว์ แต่ปรวาทิปรารณาซึ่งอรูปชีวิตินทริย์ที่เป็นจิตตวิปยุตแห่งสัตว์ทั้งปวงนั้นแหละ เพราะฉะนั้น จึงตอบรับรอง. แม้ในปัญหาว่าด้วย ผู้เข้านิโรธสมบัติ ปรวาทิหมายเอาอรูปชีวิตินทริย์ที่เป็นจิตตวิปยุตนั้นแหละ จึงตอบปฏิเสธบ้าง ตอบรับรองบ้าง. ฝ่ายสกวาทิ เมื่อไม่รับรองคำนั้น

จึงกล่าวว่า หากว่า เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า เมื่ออรูปรูปไม่เป็นไปอยู่ รูปก็พึงมีอยู่ได้.

ในปัญหาว่าด้วย **สังขารขันธ** ปรวาทิหมายเอาสังขารขันธมี **ผัสสะ** เป็นต้น จึงตอบปฏิเสธ แต่ตอบรับรองหมายเอาสังขารขันธมี กายกรรม เป็นต้น. ลัทธิของปรวาทิว่า ธรรมทั้งหลาย มีกายวิญญูติ วจีวิญญูติ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และชีวิตินทรีย์ เป็นต้นว่าเป็นธรรม เนื่องด้วยสังขารขันธ ดังนี้. แต่สกวาทิเมื่อไม่ตอบรับรองคำนั้น จึง กล่าวว่า **ผู้เข้านิโรธมีเวทนาขันธ** เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้าว่าความเป็น ไปแห่งอรูป แม้ดับไปแล้วสังขารขันธยังมีอยู่ไซ้ นามขันธ ๔ ก็ต้องมีอยู่ ดังนี้. ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอาภายในสมบัติ ย่อมตอบ รับรองหมายเอาเบื้องต้นและเบื้องปลายของผู้เข้าสมบัติและผู้ออกจาก สมบัติ. แม้ในวาระว่าด้วย **อสังขยสัตถ์** ก็นัยนี้นั้นแหละ. จริงอยู่ เพราะ ลัทธินี้ว่า ในกาลปฏิสนธิแห่งอสังขยสัตถ์ทั้งหลาย จิตเกิดขึ้นแล้วก็ดับ ไป อรูปชีวิตินทรีย์ที่เป็นจิตตวิปยุตกับจิตนั้นเกิดขึ้นแล้วก็เป็นไป ตลอดจนสิ้นอายุ เพราะฉะนั้น เมื่อถูกสกวาทิถามว่า **อสังขยสัตถ์ทั้งหลาย ไม่มีชีวิตินทรีย์หรือ** จึงตอบปฏิเสธ. ถูกถามว่า **มีชีวิตินทรีย์หรือ** ก็ตอบรับรอง. ย่อมปฏิเสธแม้ซึ่งเวทนาขันธ เป็นต้น ด้วยสามารถแห่ง ปวัตติกาลของอสังขยสัตถ์เหล่านั้น ย่อมตอบรับรองด้วยสามารถแห่ง ปฏิสนธิกาลของอสังขยสัตถ์เหล่านั้น. ก็สกวาทิ เมื่อไม่ต้องการคำนั้น จึงกล่าวว่า **เป็นปัญจโวการภพ** เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้าว่าในอสังขยสัตถ์ เหล่านั้นมีเวทนาเป็นต้นแม้แต่เพียงขณะหนึ่งไซ้ อสังขยสัตถ์นั้นก็นับ ว่าเป็นปัญจโวการภพ ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะกลัวผิดจากพระสูตร.

ในปัญหาว่า จิตดวงแสงหาอับดับไปส่วนหนึ่ง อธิบายว่า
ลักษณะของปรวาทินั้นว่า ธรรมที่สัมปยุตกันย่อมแตกดับไป แต่ธรรมที่
วิปยุตกันย่อมตั้งอยู่ เพราะฉะนั้น จึงตอบรับรอง. คำถามของปรวาทิ
ว่า ชีวิตินทรีย์เป็น ๒ หรือ คำตอบรับรองเป็นของสกวาทิ. จริงอยู่
รูปชีวิตินทรีย์ และอรูปลชีวิตินทรีย์มีอยู่ ท่านจึงกล่าวว่าสัตว์ย่อมเป็นอยู่
ด้วยชีวิตินทรีย์ทั้ง ๒ นั้นนั่นแหละ ย่อมตายเพราะการแตกดับแห่งชีวิตินทรีย์
ทั้ง ๒ นั้น. ก็ในขณะจุติ ชีวิตินทรีย์แม้ทั้ง ๒ ย่อมแตกดับพร้อมกัน
นั่นเทียว ดังนี้.

อรรถกถาชีวิตินทรียกถา จบ

กรรมเหตุถา

[๑๓๐๓] สกวาที พระอรหันต์เสื่อมจากอรรถผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโศดาบัน เสื่อมจากโศดาปัตติผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์เสื่อมจากอรรถผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระสกทาคามี ฯลฯ พระอนาคามี เสื่อมจากอนาคามีผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๔] ส. โศดาบัน ไม่เสื่อมจากโศดาปัตติผล เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ ไม่เสื่อมจากอรรถผล เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระสกทาคามี ฯลฯ พระอนาคามี ไม่เสื่อมจากอนาคามีผล เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ไม่เสื่อมจากอรรถผล เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๕] ส. พระอรหันต์เสื่อมจากอรหัตผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะเหตุแห่งกรรมคือปาณาติบาตหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะเหตุแห่งกรรมคืออทินนาทาน ฯลฯ เพราะเหตุแห่งกรรมคือกาเมสุมิจฉาจาร เพราะเหตุแห่งกรรมคือมุสาวาท เพราะเหตุแห่งกรรมคือปิสุณาวาจา เพราะเหตุแห่งกรรมคือผรุสวาจา เพราะเหตุแห่งกรรมคือสัมผัปปลาปะ เพราะเหตุแห่งกรรมคือมาตุฆาต เพราะเหตุแห่งกรรมคือปิตุฆาต เพราะเหตุแห่งกรรมคืออรหัตฆาต เพราะเหตุแห่งกรรมคือโลหิตุปบาท เพราะเหตุแห่งกรรมคือสังฆเภท หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะเหตุแห่งกรรมไหน ?

ป. เพราะกล่าวต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย.

ส. พระอรหันต์เสื่อมจากอรหัตผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรม คือกล่าวต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ไม่ว่าใครที่กล่าวต่อพระอรหันต์ ย่อมทำให้แจ้งอรหัตผลได้ทุกคน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

กรรมเหตุกถา จบ

วรรคที่ ๘ จบ

อรรถกถากัมมเหตุกถา

ว่าด้วยเหตุแห่งกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเหตุแห่งกรรม หรือกรรมเป็นเหตุ. ในเรื่องนั้น ลัทธิแห่งชนเหล่าใดว่า พระอรหันต์รูปใดผู้เคยกล่าวต่อพระอรหันต์ ในภพก่อนด้วยกรรมอันใด พระอรหันต์รูปนั้นย่อมเสื่อมจากความเป็นพระอรหันต์เพราะกรรมนั้นเป็นเหตุ ดังนี้ คุณลักษณะของนิกายปุพพเสติยะ และสมมติยะทั้งหลาย คำถามของสกวาทิว่า เพราะเหตุแห่งกรรม ดังนี้ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลื่อมินัยเหมือน คำที่กล่าวไว้ในปริหานีกถานั้นแหละ.

ชื่อว่า เพราะกล่าวต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย ความว่า ความเป็นพระอรหันต์นี้ย่อมเสื่อมเพราะเหตุแห่งกรรมใด ปรวาทิกกล่าวเพื่อให้รับรองซึ่งกรรมนั้น. ที่นั่น สกวาทิ ยังปรวาทินั้นให้รับรองซึ่งฝักฝายนั่นแล้ว จึงกล่าวว่า ไม่ว่าใครที่กล่าวต่อพระอรหันต์ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่าชนเหล่าใดพึงเป็นผู้กล่าวต่อพระอรหันต์ด้วยกรรมเหล่าใดอย่างนี้ไซ้ ชนเหล่านั้นทั้งหมดพึงบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้หรือ ดังนี้ ปรวาทิเมื่อไม่เห็นนิยามในการบรรลุความเป็นพระอรหันต์ด้วยกรรมนั้น. จึงตอบปฏิเสธ.

อรรถกถากรรมเหตุกถา จบ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 184
รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. นคตีกถา ๒. อันตราภวกถา ๓. กามคุณกถา ๔. กามกถา
๕. รูปชาตูกถา ๖. อรูปชาตูกถา ๗. รูปชาตฺยาอายตฺนกถา ๘. อรูปเรูปกถา
๙. รุปังกัมมันตีกถา ๑๐. ชีวิตินทริยีกถา ๑๑. กัมมเหตุกถา.

วรรคที่ ๘ จบ

วรรคที่ ๕

อานิสังสกา

[๑๓๐๖] สกวาที ผู้เห็นอานิสงส์ ในนิพพาน ละสังโยชนันได้ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดยความเป็น
ของไม่เที่ยง ละสังโยชนันได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดย
ความเป็นของไม่เที่ยง ละสังโยชนันได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ผู้เห็นอานิสงส์
ในนิพพาน ละสังโยชนันได้ ฯลฯ บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย
โดยความเป็นทุกข์ ฯลฯ โดยความเป็นโรค โดยความเป็นหวัฬ โดย
ความเป็นลูกศร โดยความเป็นของลำเค็ญ โดยความเป็นอาพาธ โดย
ความเป็นดังคนอื่น โดยความเป็นของหลอกลวง โดยความเป็น
เสนียด โดยความเป็นเครื่องเบียดเบียน โดยความเป็นภัย โดยความ
เป็นอุปสรรค โดยความเป็นของหวั่นไหว โดยความเป็นของเปื่อยพัง
โดยความเป็นของไม่ยั่งยืน โดยความไม่เป็นที่ต้านทาน โดยความไม่
เป็นที่หลีกเร้น โดยความไม่เป็นที่พึ่ง โดยความไม่เป็นที่ขจัดภัย โดย
ความเป็นของว่าง โดยความเป็นของเปล่า โดยความเป็นของสูญ โดย
ความเป็นอนัตตา โดยความเป็นโทษ ฯลฯ โดยความเป็นของมีความ
แปรไปเป็นธรรมดา ละสังโยชนันได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดย
ความเป็นของมีความแปรไปเป็นธรรมดา ละสัญโญชน์ได้ ก็ต้องไม่
กล่าวว่า ผู้เห็นอนิสงส์ ในนิพพาน ละสัญโญชน์ได้.

ส. บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดยความเป็น
ของไม่เที่ยงด้วย เป็นผู้เห็นอนิสงส์ในนิพพานด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย โดยความเป็น
ของไม่เที่ยงด้วย เป็นผู้เห็นอนิสงส์ในนิพพานด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต ๒
ดวง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย โดยความเป็น
ทุกข์ ฯลฯ โดยความเป็นโรค ฯลฯ โดยความเป็นของมีความแปรไปเป็น
ธรรมดาด้วยเห็นอนิสงส์ในนิพพานด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดยความเป็น
ของแปรไปเป็นธรรมดาด้วย เป็นผู้เห็นอนิสงส์ในนิพพานด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต ๒
ดวง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๗] ป. ไม่พังก้าวว่า ผู้เห็นอนิสงส์ ในนิพพาน และ
สัญญาโยชนันได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้พิจารณาเห็นว่าเป็นสุข หมายรู้ว่าเป็นสุข มี
ความรู้สึกรู้ว่าเป็นสุข น้อมใจไปเนื่องนิคตย์สม่าเสมอ ไม่สับสน หยั่ง
ปัญญาลงในพระนิพพานอยู่ ดังนี้ เป็นสุตรมียอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ผู้เห็นอนิสงส์ ในนิพพาน ก็ละสัญญาโยชนัน
ได้ นะลิ.

อนิสังสกา จบ

อรรถกถาอนิสังสกา

ว่าด้วย อนิสงส์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอนิสงส์. ในเรื่องนั้น การแก้ปัญหา คือการ
ชี้ขาด ในลัทธิของสกวาทิวว่า การละสังโยชนีย่อมมีแก่ผู้เห็นสังขาร
ทั้งหลายโดยความเป็นโทษ และเห็นพระนิพพานโดยความเป็นอนิสงส์
ดังนี้ ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า
การละสังโยชนีย่อมมีแก่ผู้เห็นพระนิพพาน โดยความเป็นอนิสงส์
เท่านั้น เพราะถือเอาวาตะของสกวาทิวเพียงข้อเดียวในวาตะ ๒ ข้อนั้น
คำถามของสกวาทิวหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิว.

ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า บุคคลมนสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย เป็นต้น แก่ปรวาทินั้นเพื่อแสดงการจำแนกว่า วาทะของสกวาที่นั้น ท่านถือเอาแล้ว แม้ความเป็นโทษในสังขารทั้งหลาย ท่านก็พึงเห็นด้วย ที่เดียว.

ในปัญหาว่า บุคคลมนสิการซึ่งสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นของไม่เที่ยงด้วย เป็นผู้เห็นอนิสงส์ในพระนิพพานด้วย ฟังทราบอธิบายดังต่อไปนี้ว่า ลัทธิของปรวาทิเหล่านั้นว่า การละสังโยชน์ย่อมมีแก่ผู้เห็นอนิสงส์ในพระนิพพาน ดังนี้ จึงถูกสกวาที่ถามว่า บุคคลมนสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดยความเป็นของไม่เที่ยง ละสังโยชน์ได้มีใช่หรือ ปรวาทิตอบรับรองว่าใช่ ด้วยคำนั้น สกวาที่จึงกล่าวว่าเป็นบุคคลมนสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นของไม่เที่ยงด้วย เป็นผู้เห็นอนิสงส์ในนิพพานด้วย ดังนี้ คำนี้ท่านรับรองหรือ ลำดับนั้น ปรวาทิจึงตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอาเพียงขณะจิตเดียว ถูกถามครั้งที่ ๒ ท่านก็ตอบรับรองด้วยสามารถแห่งจิตต่าง ๆ. ก็สกวาที่ย้ำข้อความประสงค์ของปรวาทินั้นแล้ว จึงถามว่า เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ อย่าง แห่งจิต ๒ อย่างหรือ เพราะความที่บุคคลผู้มนสิการสังขาร โดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นผู้มีปกติเห็นอนิสงส์พระนิพพานด้วย เพราะความที่ปรวาทิตอบรับรองโดยความรวมเป็นอันเดียวกันด้วย ดังนี้ ปรวาทิเมื่อไม่เห็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง เป็นต้น จึงตอบปฏิเสธ. แม้ในปัญหามีคำว่า โดยความเป็นทุกข์ เป็นต้น ก็นัยนี้นั้นแหละ.

ก็ในข้อนี้มีการสันนิษฐานอย่างไร? คือยอมละสังโยชน์ทั้งหลาย เพราะมนสิการสังขารทั้งหลายโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นต้น หรือ

ย่อมละสังโยชน์ของผู้เห็นพระนิพพาน หรือย่อมละสังโยชน์ของผู้ทำ
แม่ทั้ง ๒ รวมกัน. ผิดว่า การละสังโยชน์เพราะมนสิการสังขารโดยความ
เป็นของไม่เที่ยงเป็นต้นก่อนไซ้ การละนี้ก็พึงมีด้วยวิปัสสนาจิตเท่านั้น
ถ้าการละสังโยชน์ด้วยสามารถแห่งการตามระลึกของผู้มีปกติเห็น
อานิสงส์ไซ้ การละนั้นก็พึงมีด้วยวิปัสสนาจิตของผู้เห็นอยู่ซึ่งอานิสงส์
ในพระนิพพานนั้นแหละ ก็ถ้าว่าการละสังโยชน์ก็มีแก่ผู้ทำแม่ทั้ง ๒
รวมกันไซ้ การประชุมแห่งผัสสะ ๒ ดวงเป็นต้น ก็พึงมี ถึงอย่างไรก็ดี
กิจของผู้มนสิการสังขารโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น ย่อมถึง
ความสำเร็จในขณะแห่งมรรค เพราะสภาวะที่ย่อมต้องการเห็นอานิสงส์
ในพระนิพพานโดยสภาพแห่งธรรมที่เกิดขึ้นของผู้ยึดถือสังขารทั้งหลาย
โดยความเป็นของเที่ยงเป็นต้นโดยประจักษ์นั้นแหละอีก เหตุใด เพราะ
เหตุนี้ บัณฑิตพึงทราบว่ การละสังโยชน์ทั้งหลายของผู้เห็นอานิสงส์
ในพระนิพพานด้วยสามารถแห่งการให้สำเร็จกิจในอริยมรรคด้วย ด้วย
สามารถแห่งความเป็นไปเพราะทำให้เป็นอารมณ์โดยมนสิการสังขาร
ทั้งหลายโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้นด้วย. พระสูตรว่า เป็นผู้
พิจารณาจึงว่าเป็นสุข...ในพระนิพพานอยู่ ดังนี้ เป็นต้น ย่อมให้สำเร็จ
ในสภาพแห่งธรรมมีการตามเห็นซึ่งความสุขในพระนิพพานมิใช่ให้
สำเร็จกิจในการละสังโยชน์ทั้งหลายโดยสักว่า การเห็นอานิสงส์ใน
พระนิพพานเท่านั้น เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้ แม้ปรวาทีนำมาอ้างแล้ว
ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่ ดังนี้แล.

อรรถกถาอานิสงส์กถา จบ

อมตารัมมณกถา

[๑๓๐๘] สทวาทิ สัญโญชนมมิมตตะเป็นอารมณ์ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. มตตะเป็นอารมณ์ของสัญโญชน เป็นอารมณ์ของ
คันถะ เป็นอารมณ์ของโอณะะ เป็นอารมณ์ของโยคะ เป็นอารมณ์ของ
นิวรรณะ เป็นอารมณ์ของปรามาสะ เป็นอารมณ์ของอุปาทาน เป็นอารมณ์
ของสังกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มตตะไม่เป็นอารมณ์ของสัญโญชน ไม่เป็นอารมณ์
ของคันถะ ฯลฯ ไม่เป็นอารมณ์ของสังกิเลส มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า มตตะไม่เป็นอารมณ์ของสัญโญชน ฯลฯ ไม่
เป็นอารมณ์ของสังกิเลส ก็ต้องไม่กล่าวว่า สัญโญชนมมิมตตะเป็นอารมณ์.

[๑๓๐๙] ส. รากะปรารภอมตตะเกิดขึ้นได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มตตะเป็นที่ตั้งแห่งรากะ อันจิตพึงยินดี พึงใคร่ พึง
มัวเมา พึงผูกพัน พึงสยบอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มตตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งรากะ อันจิตไม่พึงยินดี ไม่พึง
ใคร่ ไม่พึงมัวเมา ไม่พึงผูกพัน ไม่พึงสยบอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า มตตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งรากะ อันจิตไม่พึง

ยินดี ไม่พึงใคร่ ไม่พึงมัวเมา ไม่พึงผูกพัน ไม่พึงสยบอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า
ราคะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้.

[๑๓๑๐] ส. โทสะปรารภอมตะ เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อมตะเป็นที่ตั้งแห่งโทสะ เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ
เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความ
โกรธ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ไม่เป็นที่ตั้งแห่ง
ความโกรธ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือน ก็ต้องไม่กล่าวว่า
โทสะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้.

[๑๓๑๑] ส. โมหะ ปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อมตะเป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ทำความไม่รู้ ทำความไม่
เห็น เกื้อกูลแก่ความดับสูญแห่งปัญญา เป็นไปในฝ่ายทำลายปัญญา
ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ไม่กระทำความไม่รู้
เกื้อกูลแก่ความเจริญแห่งปัญญา ไม่เป็นไปในฝ่ายทำลายปัญญา เป็น
ไปเพื่อนิพพาน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ไม่กระทำความไม่รู้ ฯลฯ เป็นไปเพื่อนิพพาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า โมหะปรารภอมตะ เกิดขึ้นได้.

[๑๓๑๒] ส. สัญโญชน์ ปรารภรูปเกิดขึ้นได้ และรูปเป็นอารมณ์ของสัญโญชน์ เป็นอารมณ์ของคันถะ ฯลฯ เป็นอารมณ์ของสังกิเลส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัญโญชน์ปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ และอมตะเป็นอารมณ์ของสัญโญชน์ เป็นอารมณ์ของคันถะ ฯลฯ เป็นอารมณ์ของกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๓] ส. ราคะปรารภรูปเกิดขึ้นได้ รูปเป็นที่ตั้งแห่งราคะ อันจิตพึงยินดี พึงใคร่ พึงมัวเมา พึงผูกพัน พึงสยบอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ราคะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ และอมตะเป็นที่ตั้งแห่งราคะ อันจิตพึงยินดี ฯลฯ พึงสยบอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๔] ส. โทสะปรารภรูปเกิดขึ้นได้ และรูปเป็นที่ตั้งแห่งโทสะ เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โทสะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ และอมตะเป็นที่ตั้งแห่งโทสะ เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๕] ส. โมหะปรารภรูปเกิดขึ้นได้ และรูปเป็นที่ตั้งแห่งโมหะ
กระทำความไม่รู้ ฯลฯ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โมหะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ และอมตะเป็นที่ตั้งแห่ง
โมหะ กระทำความไม่รู้ ฯลฯ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๖] ส. สัญโญชน์ปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ แต่อมตะไม่เป็น
อารมณ์ของสัญโญชน์ ไม่เป็นอารมณ์ของคันถะ ไม่เป็นอารมณ์ของโอฆะ
ไม่เป็นอารมณ์ของโยคะ ไม่เป็นอารมณ์ของนิรรัมภ์ ไม่เป็นอารมณ์ของ
ปรามาสะ ไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน ไม่เป็นอารมณ์ของสังกิเลส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัญโญชน์ปรารภรูปเกิดขึ้นได้ แต่รูปไม่เป็นอารมณ์
ของสัญโญชน์ ไม่เป็นอารมณ์ของคันถะ ฯลฯ ไม่เป็นอารมณ์ของสังกิเลส
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๗] ส. รากะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ แต่อมตะไม่เป็นที่ตั้ง
แห่งรากะ อันจิตไม่พึงยินดี ไม่พึงใคร่ ไม่พึงมัวเมา ไม่พึงผูกพัน ไม่พึง
สยบอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รากะปรารภรูปเกิดขึ้นได้ แต่รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่ง
รากะ อันจิตไม่พึงยินดี ฯลฯ ไม่พึงสยบอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๘] ส. โทสะปรารถนาคะเกิดขึ้นได้ และอมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือนหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โทสะ ปรารถนาคะเกิดขึ้นได้ แต่รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือนหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๙] ส. โมหะปรารถนาคะเกิดขึ้นได้ แต่อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ไม่ทำความไม่รู้ ฯลฯ เป็นไปเพื่อนิพพาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โมหะปรารถนาคะเกิดขึ้น แต่รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ไม่กระทำความไม่รู้ ฯลฯ เป็นไปเพื่อนิพพาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๒๐] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า สัญโญชน์มีอมตะเป็นอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุรุษ... หมายรู้ นิพพานโดยความเป็นนิพพาน ครั้นหมายรู้นิพพานโดยความเป็นนิพพานแล้ว ย่อมสำคัญนิพพาน ย่อมสำคัญในนิพพาน ย่อมสำคัญโดยความเป็นนิพพาน ย่อมสำคัญนิพพานว่าของเรา ย่อมชื่นชมนิพพาน

ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น สังโยชนก็มีอมตะเป็นอารมณ์ นะลิ

อมตารัมมณกถา จบ

อรรถกถาอมตารัมมณกถา

ว่าด้วย สังโยชนมีอมตะเป็นอารมณ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสังโยชนมีอมตะเป็นอารมณ์ ได้แก่ อมตะคือพระนิพพาน. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายปุพพเสถียรทั้งหลายว่า สังโยชนมีอมตะเป็นอารมณ์ เพราะถือเอาอรรถโดยไมใคร่ครวญแห่งบททั้งหลายว่า ปุณฺชนํรูโพระนิพพาน เป็นต้น คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวกะปรวาทิวา อมตะเป็นอารมณ์ของสังโยชน เป็นต้น เพื่อหวังว่า ถ้าว่าสังโยชนมีอมตะเป็นอารมณ์ได้ไซ้ อมตะก็ต้องปรากฏว่าเป็นอารมณ์ของสังโยชนได้ ปรวาทิปฏิเสธคำทั้งปวงเพราะกลัวผิดจากพระสูตร บัณฑิตพึงทราบเนื้อความในวาระทั้งปวงโดยอุบายนี้. ก็พระสูตรที่ปรวาทิยกมาว่า ปุณฺชน... หมายรู้พระนิพพานโดยความเป็นพระนิพพาน นี้ ท่านกล่าวหมายเอานิพพานในทิวฏฐธรรม คือในภพนี้ เพราะฉะนั้น ข้อนี้จึงไม่สำเร็จประโยชน์ ดังนี้แล.

อรรถกถาอมตารัมมณกถา จบ

รูปร่างมณเฑียร

[๑๓๒๑] สกวาที รูปร่างมณเฑียรหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ.
ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ ของรูปร่างนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ ความตั้งใจ ของรูปร่าง
ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ ความตั้งใจ ของ
รูปร่างนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปร่างมณเฑียร.

[๑๓๒๒] ส. ผัสสะเป็นมณเฑียร ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ
ความตั้งใจ ของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปร่างมณเฑียร ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ
ความตั้งใจ ของรูปร่างนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๒๓] ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา จิต ศรัทธา วิริยะ สติ
สมาธิ ปัญญา ราคะ โทสะ โมหะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ
ฯลฯ อนัตตตัปปะ เป็นมณเฑียร ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ ความ
ตั้งใจ ของอนัตตตัปปะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ
ความตั้งใจ ของรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๒๔] ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ แต่ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ
ความตั้งใจ ของรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นธรรมมีอารมณ์ แต่ความนึก ความผูกใจ
ฯลฯ ความตั้งใจ ของผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๒๕] ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ แต่ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ
ความตั้งใจ ของรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา สัญญา ฯลฯ อินตตัปปะ เป็นธรรมมีอารมณ์
แต่ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ ความตั้งใจ ของอินตตัปปะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๒๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. รูปเป็นธรรมมีปัจจัย มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า รูปเป็นธรรมมีปัจจัย ด้วยเหตุที่นั่นนะท่าน จึง
ต้องกล่าวว่า รูปเป็นธรรมมีอารมณ์.

รูปร่างธรรมอันตักถา จบ

อรรถกถารูปังสารัมมณัตถิกา

ว่าด้วย รูปเป็นธรรมมีอารมณ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง รูปเป็นธรรมมีอารมณ์. ในเรื่องนั้น ว่าโดยอำนาจอาร์มมณปัจจัยว่า รูป ชื่อว่ามีอารมณ์ เพราะอรรถว่ามีปัจจัย แต่รูปนั้นกระทำธรรมอื่นให้เป็นอารมณ์ไม่ได้ คือหมายความว่ารู้อารมณ์ไม่ได้. กัลลทธีแห่งชนเหล่าใด คุณลักษณะของนิกายอุตตราปถกะทั้งหลายว่า รูปมีอารมณ์ได้โดยไม่แปลกกัน ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น เพื่อแสดงวิภาคอารมณ์ ๒ อย่าง คือ โอลุพการมมณ ได้แก่ อารมณ์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และ ปัจจยารมมณ ได้แก่ อารมณ์คือเป็นปัจจัย คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ บัณฑิตพึงทราบ โดยทำนองแห่งพระบาลีนั้นแหละ.

ในปัญหาว่า ไม่พึงกล่าว เป็นต้น คำตอบรับรองเป็นของสกวาทิ หมายถึงเอาโอลุพการมมณ คือ อารมณ์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว. แม้ในปัญหาที่ ๒ สกวาทินั้นแหละตอบรับรองหมายถึงเอาอารมณ์คือเป็นปัจจัย เพราะฉะนั้น ในที่นี้ ความที่รูปนั้นเป็นธรรมชาติมีอารมณ์สำเร็จแล้ว เพราะอรรถว่ามีปัจจัยเท่านั้น มิใช่มีอารมณ์อันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถารูปังสารัมมณัตถิกา จบ

อนุสยา อนารัมมตักถา

[๑๑๒๗] สกวาที อนุสสัยเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ปรววี ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็น
โณภูฏัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๒๘] ส. กามราคานุสสัย เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะ กามราคปริยภูฏาน กามราคสตัณฺญโณชนัน
กาโมฆะ กามโยคะ กามฉันทนิวรณัน เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะ กามราคปริยภูฏาน กามราคสตัณฺญโณชนัน
กาโมฆะ กามโยคะ กามฉันทนิวรณัน เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสสัย เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๒๙] ส. กามราคานุสสัย เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในขันธิหน ?

ป. นับเนื่องในสังขารขันธิ.

ส. สังขารขันธิ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๐] ส. กามราคานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะนับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะนับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสัยนับเนื่องในสังขารชั้น และเป็น
สารัมมณะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๑] ส. กามราคานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ ส่วนกามราคะนับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารชั้นส่วนหนึ่ง เป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วน

หนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้นส่วนหนึ่ง เป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีก
ส่วนหนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาคันธี สัญญาขันธี วิญญาณขันธี ส่วนหนึ่ง
เป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๒] ส. ปฏิกขานุสสัย มานานุสสัย ทิฏฐานุสสัย วิจิกิจจานุสสัย
ภวราคานุสสัย อวิชขานุสสัย เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชา อวิชโฆมะ อวิชาโยคะ อวิชขานุสสัย อวิชา-
ปริยฎฐาน อวิชาสัจญโญชน อวิชขานิวรณ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชา อวิชโฆมะ อวิชาโยคะ ฯลฯ อวิชขานิวรณ
เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชขานุสสัย เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๓] ส. อวิชขานุสสัย เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในขันธีไหน ?

ป. นับเนื่องในสังขารชั้น?

ส. สังขารชั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น เป็นธรรม

ไม่มีอารมณ์ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๔] ส. อวิชานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรม

ไม่มีอารมณ์ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชา นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชานับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมี
อารมณ์ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรม
มีอารมณ์ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๕] ส. อวิชานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ ส่วนอวิชานับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมีอารมณ์

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารชั้นส่วนหนึ่ง เป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วนหนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารส่วนหนึ่งเป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น ส่วนหนึ่งเป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วนหนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๖] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ามีอนุสัยเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปุถุชน เมื่อจิตเป็นกุศลและอัปยากฤตเป็นไปอยู่ ฟังกล่าวได้ว่า เป็นผู้มือนุสัย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อารมณ์ของอนุสัยเหล่านั้น มีอยู่หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อนุสัยก็เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ นะสี.

[๑๓๓๗] ส. ปุถุชน เมื่อจิตเป็นกุศลและอัปยากฤตเป็นไปอยู่ ฟังกล่าวได้ว่า เป็นผู้มืราคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. อารมณ์ของราคะนั้นมิได้อยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ราคะก็เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ นะลิ.

อนุสยา อนารัมมณาติกาจบ

อรรถกถาอนุสยา อนารัมมณาติกา

ว่าด้วย อนุสัยเป็นธรรมไม่มีอารมณ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอนุสัยเป็นธรรมไม่มีอารมณ์. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกายอันธกะ นิกายเอกัจจะ และนิกายอุตตราปถะทั้งหลายว่า ชื่อว่า อนุสัยทั้งหลาย คือกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน ไม่ประกอบกับจิตเป็นเหตุกะ เป็นอภัยกตะ ด้วยเหตุ นั้นแหละ คือด้วยเหตุที่ไม่ประกอบกับจิตเป็นต้น จึงเป็นอนารัมมณะ ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา อนุสัย เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวกะปรวาทินั้นว่า อนุสัย เป็นรูป เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ธรรมดาอนุสัยไม่มีอารมณ์ อนุสัย นั้นก็จะพึงเป็นอย่างนี้ คือพึงเป็นอย่างรูปเป็นต้น. คำว่า กามราคะ เป็นต้น ท่านแสดงโดยความเป็นกาม ราคาอนุสัยมิใช่เป็นอย่างอื่น. ในปัญหาว่า สังขารชั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์หรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอาสังขารชั้นที่สัมปยุตด้วยจิต ย่อมตอบรับรองหมายเอา อนุสัย ชีวิตินทรีย์ และรูปมีกายกรรมเป็นต้น ว่าเป็นธรรมนับเนื่องด้วย สังขารชั้น. บัณฑิตพึงทราบเนื้อความในวาระทั้งปวงโดยอุบายนี้แล.

อนึ่ง ในปัญหาว่า เป็นผู้มือนุสัยหรือ อธิบายว่า ปุถุชนชื่อว่า
ยังเป็นผู้มือนุสัย เพราะความที่เขายังมีได้ละ แต่สภาพความเป็นไปของ
อนุสัยทั้งหลาย คือความเกิดดับ พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงบัญญัติไว้
จริงอยู่ อนุสัยใดอันบุคคลใดยังละไม่ได้ อนุสัยนั้นไม่นับว่าเป็นอดีต
อนาคตและปัจจุบัน ก็แต่ว่าอนุสัยนั้นชื่อว่า เป็นกิเลสที่พึงละด้วยมรรค
เพราะความเป็นผู้ยังละไม่ได้นั้นแหละ ท่านจึงกล่าวว่าเป็นของมีอยู่ ดังนี้
อนึ่ง ใคร ๆ ไม่พึงกล่าวว่ ธรรมชื่อนี้เป็นอารมณ์ของอนุสัยเห็นปานนี้
คือท่านหมายเอาเฉพาะขณะจิตที่เป็นกุศลหรืออัปยาคตะซึ่งอนุสัยมิได้เกิด
สัมปยุตด้วย เพราะฉะนั้น อารมณ์ของอนุสัยนั้นท่านจึงปฏิเสธแล้ว
อันที่จริง อารมณ์นั้น ๆ ย่อมไม่มีแก่อนุสัยอย่างเดียวเท่านั้นก็หาไม่
อารมณ์นั้น ๆ ย่อมไม่มีแก่กิเลสทั้งหลายแม้มีรากะเป็นต้นก็เช่นเดียวกัน
ตรงนี้ท่านหมายเอาขณะที่กิเลสเหล่านั้นยังไม่เกิดสัมปยุตกับจิต เพราะ
ฉะนั้น ชื่อนี้จึงไม่สำเร็จซึ่งความที่อนุสัยทั้งหลายเป็นสภาพมีอารมณ์
ดังนี้แล.

อรรถกถาอนุสยาอนารัมมณาติกา จบ

หมายเหตุ

การวินิจฉัยอนุสัยกถาในคัมภีร์กถาวัตถุนี้ ท่านหมายเอากิเลส
๗ อย่าง มีกามราคานุสัยเป็นต้นที่ยังมิได้ละด้วยอริยมรรค อนุสัยกิเลส
นี้แหละขณะที่จิตเป็นกุศลก็ดี เป็นอัปยาคตะก็ดี ท่านเรียกว่าเป็นจิตตวิปยุต
เพราะไม่ประกอบจิตในขณะนั้น เรียกว่าเหตุกะเพราะไม่มีเหตุประกอบ
ในขณะนั้น เรียกว่าเป็นอัปยาคตะเพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรง

พยากรณ์ว่าเป็นบุญหรือเป็นบาปในขณะนั้น ด้วยเหตุทั้ง ๓ นี้แหละ ท่านจึงว่าเป็นอนารัมมณะ คือเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ดังนี้.

ส่วนนัยแห่งอรรถกถาอนุสสัยมก หน้า..... ท่านแสดง ดังนี้ :-

อนุสยาติ เกณฐุเจเน อนุสยา ฯ อนุสยณฐุเจเน ฯล ฯ

ถามว่า อนุสสัยทั้งหลายชื่อว่า อนุสสัย เพราะอรรถว่าอะไร ?

ตอบว่า เพราะอรรถว่านอนเนื่อง.

ถามว่า ชื่อว่า อรรถว่าการนอนเนื่องนี้เป็นอย่างไร ?

ตอบว่า ชื่อว่า อรรถว่าการนอนเนื่องนี้มีการละไม่ได้เป็นอรรถ อธิบายว่า อนุสสัยเหล่านั้น ชื่อว่าข่มนอนเนื่องในสันดานแห่งสัตว์ เพราะอรรถว่ายังละไม่ได้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า อนุสสัย.

คำว่า ข่มนอนเนื่อง อธิบายว่า อนุสสัยเหล่านั้นได้เหตุอันสมควรแล้วจึงเกิดขึ้น. อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า ถ้าว่า อาการคือการละยังไม่ได้ ฟังชื่อว่าเป็นอรรถแห่งการนอนเนื่องไฉไร ก็ไม่ควรกล่าวว่ อาการคือการละไม่ได้ข่มเกิดขึ้น เพราะอนุสสัยทั้งหลายข่มเกิดขึ้น ดังนี้. ในที่นี้ท่านรับรองว่า อนุสสัย คืออาการที่ละไม่ได้. อนึ่ง คำว่า อนุสสัย ท่านเรียกกิเลสที่มีกำลังเพราะอรรถว่าละไม่ได้. อธิบายว่า อนุสสัยนั้นเป็นจิตตสัมปยุต เป็นสารัมมณะ เป็นสเหตุกะเพราะอรรถว่ามีปัจจัยเป็นอกุศลอย่างเดียว ทั้งเป็นอดีตบ้าง เป็นอนาคตบ้าง เป็นปัจจุบันบ้าง เพราะฉะนั้น การกล่าวว่อนุสสัยข่มเกิดขึ้น ดังนี้ ข่มควร. ในที่นี้ ท่านถือเอาคำที่กล่าวมานี้เป็นประมาณ. ในคัมภีร์มกนี้มีการทำความเข้าใจถึงคัมภีร์ กถาวัตถุและคัมภีร์อื่น ๆ ด้วย เช่นกล่าวว่ :-

ในอภิธรรมกถาวัตถุก่อน ท่านปฏิเสธวาทะทั้งปวงว่า อนุสสัย

ทั้งหลายเป็นอัพยากตะ เป็นอเหตุกะ และเป็นจิตตวิปยุต หมายถึง
ขณะนั้นจิตกำลังเป็นกุศลหรืออัพยากตะ.

ในปฏิสัมภิทามรรค ท่านทำคำถามว่า บุคคลย่อมละกิเลสทั้งหลาย
แม้อันเป็นปัจจุบันหรือ ดังนี้ แล้วตอบว่า บุคคลชื่อว่าย่อมละอนุสัยอันมี
กำลังเพราะความที่อนุสัยทั้งหลายเป็นสภาพมีอยู่แก่ความเป็นปัจจุบัน.

ในธรรมสังคหะ ในการจำแนกบทโมหะ ท่านกล่าวความเกิดขึ้น
แห่งอวิชชานุสัยกับอกุศลจิตว่า อวิชชานุสัย ได้แก่ อนุสัยคืออวิชา อวิชา-
ปริยฐาน ได้แก่ ปริยฐานคืออวิชา อวิชาลังกิ ได้แก่ ลิมคืออวิชา
อกุศลมูล คือโมหะนี้มี ๓ สมัยใด สมัยนั้น โมหะย่อมมี ดังนี้.

ในอนุสัยขมกีนั่นแหละ ในอุปัชชวาระ คือวาระว่าด้วยการเกิดขึ้น
วาระใดวาระหนึ่งแห่งมหาวาระ ๗ ท่านกล่าวคำเป็นต้นไว้ว่า กามราคานุ-
สัยย่อมเกิดแก่บุคคลใด ปฏิฆานุสัยก็ย่อมเกิดแก่บุคคลนั้นไซ้ใหม่ ดังนี้
เพราะฉะนั้น คำใดที่ท่านกล่าวแล้วว่า ย่อมนอนเนื่อง คำนั้น อธิบายว่า
อนุสัยทั้งหลายเหล่านั้นได้เหตุอันสมควรแล้วย่อมเกิดขึ้น ดังนี้ บัณฑิต
พึงทราบว่ คำนั้นท่านกล่าวดีแล้วโดยแบบแผนนี้เป็นประมาณ. คำแม่ใด
ที่ท่านกล่าวไว้เป็นต้นว่า อนุสัยเป็นจิตตสัมปยุต เป็นสาร์म्मณะ ดังนี้
แม้คำนั้นก็ชื่อว่าท่านกล่าวดีแล้วนั้นแหละ. คำว่า ก็ชื่อว่า อนุสัยเป็น
ของสำเร็จแล้ว เป็นจิตตสัมปยุต เป็นอกุศลธรรม ดังนี้ พึงถึงความสิ้นสุด
กันในที่นี้แล.

อนึ่ง พึงทราบวินิจฉัยในคำทั้งหลาย มีกามราคานุสัย เป็นต้นว่า

กามราคะนั้นแหละชื่อว่าอนุสัยเพราะอรธว่ายังละไม่ได้ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า กามราคานุสัย. แม้นในบทที่เหลือก็เช่นนี้นั้นแหละ. ต่อไป

ท่านยังได้บ่งชัดลงไปอีกว่า อนุสัยเกิดที่ไหนบ้าง ดังคำว่า.

บัดนี้ เพื่อประการซึ่งที่เป็นที่เกิดขึ้นแห่งอนุสัยทั้งหลายนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำว่า ตตฺถ กามราคานุสโย อนุเสติ เป็นต้น แปลว่า กามราคานุสัยย่อมนอนเนื่องในกามชาตุนั้น ขอท่านผู้รู้คั้นคว้า ในอนุสัยขมกนั้นเกิด.

สรุปความว่า คำว่า อนุสัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์กถาวัตถุ นั้นมีความมุ่งหมายเอาอย่างหนึ่ง ที่กล่าวในคัมภีร์อนุสัยขมกนั้นมุ่งหมายเอาอย่างหนึ่ง นัยทั้ง ๒ นี้เมื่อพิจารณาแล้วก็ถูกต้องด้วยกัน.

ญาณัง อนารัมมณัตถิกถา

[๑๓๓๘] สกวาทิ ญาณ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นไป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็น
โณภูฏัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ญาณ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ สัมมาทิฏฐิ ธรรม-
วิจัยสัมโพชฌงค์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ สัมมาทิฏฐิ ธรรม-
วิจัยสัมโพชฌงค์ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ญาณ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๙] ส. ญาณเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในขั้นไหน ?

ป. นับเนื่องในสังขารขั้น.

ส. สังขารขั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๔๐] ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญ्यानับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้น เป็นธรรมมีอารมณ์
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๔๑] ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ ส่วนปัญ्यानับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมีอารมณ์หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารชั้นส่วนหนึ่ง เป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วน
หนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้นส่วนหนึ่ง เป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีก
ส่วนหนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น ส่วนหนึ่งเป็น
ธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วนหนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๔๒] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า ญาณเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์ผู้พร้อมด้วยจักษุวิญญาณ ฟังกล่าว
ว่ามีญาณ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อารมณ์ของญาณนั้น มีหรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ญาณก็เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ นะสิ.

ส. พระอรหันต์ผู้พร้อมด้วยจักษุวิญญาณ ฟังกล่าวว่า
มีปัญญา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อารมณ์ของปัญญานั้น มีหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ปัญญาก็เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ นะสิ.

ญาณัง อนารัมมณันตักกา จบ

อรรถกถาญานังอนารัมมณตักกา

ว่าด้วย ญาณไม่มีอารมณ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องญาณไม่มีอารมณ์. ในเรื่องนั้น พระอรหันต์ผู้
พรั่งพร้อมด้วยจักขุวิญญาณ คือจักขุวิญญาณจิตของท่านกำลังเกิด เขา
เรียกว่ามีญาณ คือมีปัญญา แต่อารมณ์ของญาณในขณะที่จักขุวิญญาณจิต
กำลังเกิดนั้นไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนั้น ลัทธิแห่งชนเหล่าใดคุณลัทธิของ
นิกายอันธกะทั้งหลายว่า ญาณ ของพระอรหันต์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองของปรวาทิ.
คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องอนุสัยนั้นแหละ
ดังนี้แล.

อรรถกถาญานังอนารัมมณตักกา จบ

อตีตารัมมณกถา

[๑๓๔๓] สกวาที จิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. มีอดีตเป็นอารมณ์ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า มีอดีตเป็นอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ และดังนั้น การกล่าวว่าจิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ จึงผิด ก็หรือหากว่า จิตเป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า มีอดีตเป็นอารมณ์ และดังนั้น การกล่าวว่า จิตที่เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ เป็นกรรมมีอดีตเป็นอารมณ์ จึงผิด.

[๑๓๔๔] ส. จิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารถนาคิดมี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารถนาคิด มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นกรรมไม่มีอารมณ์.

อตีตารัมมณกถา จบ

อนาคตารัมมณกถา

[๑๓๔๕] สกวาทิ จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีอนาคตเป็นอารมณ์ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า มีอนาคตเป็นอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ และดังนั้น การกล่าวว่า จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ จึงผิด ก็หรือหากว่า จิตเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตมีอนาคตเป็นอารมณ์ และ ดังนั้น การกล่าวว่า จิตที่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ เป็นธรรมมีอนาคตเป็นอารมณ์จึงผิด.

[๑๓๔๖] ส. จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรรกอนาคตมิ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรรกอนาคต มีอยู่ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์

[๑๓๔๗] ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรรกปัจจุบันมีอยู่ และ จิตที่มีปัจจุบันเป็นอารมณ์ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารถนาอดีต มีอยู่ และจิต
ที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๔๘] ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารถนาปัจจุบัน มีอยู่ และ
จิตที่ปัจจุบันเป็นอารมณ์ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารถนาอนาคต มีอยู่ และ
จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๔๙] ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารถนาอดีต มีอยู่ แต่จิต
ที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารถนาปัจจุบัน มีอยู่ แต่
จิตที่มีปัจจุบันเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๐] ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารถนาอนาคต มีอยู่ แต่
จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารถนาปัจจุบัน มีอยู่ แต่
จิตที่มีปัจจุบันเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่ จิตที่มีอดีตและอนาคตเป็นอารมณ์

เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อดีตและอนาคตไม่มีอยู่ มีใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า อดีตและอนาคตไม่มีอยู่ ด้วยเหตุที่นั่นะท่าน
จึงต้องกล่าวว่า จิตที่มีอดีตและอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
ฯลฯ

อนาคตารัมมณกถา จบ

อรรถกถาอดีตานาคตารัมมณกถา

ว่าด้วย จิตที่มีอดีตและอนาคตเป็นอารมณ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องจิตที่มีอดีต และอนาคตเป็นอารมณ์. ในเรื่องนั้น
อดีตและอนาคต ชื่อว่าไม่มีอยู่ เหตุใด เพราะเหตุที่นั่น ชนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดดุจลักษณะของนิกายอุตตราปถะทั้งหลายว่า ตทารัมมณจิตนั้นไม่
พึงมีอารมณ์ เพราะความที่อารมณ์ไม่มี ด้วยเหตุที่นั่น จึงว่า จิตที่มีอดีต
และอนาคตเป็นอารมณ์นั้นว่า เป็นจิตที่ไม่มีอารมณ์ ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิวา จิตที่มีอดีตและอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นต้น โดยหมายถึงชน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้พึงถือเอาตาม
พระบาลีนั้นแหละ.

อรรถกถาอดีตานาคตารัมมณกถา จบ

วิตักกานุปติตถา

[๑๓๕๒] สกวาที จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก หรือ ?

ปรวาทी ถูกแล้ว.

ส. จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิจาร เนื่องด้วยปีติ เนื่องด้วยสุข
เนื่องด้วยทุกข์ เนื่องด้วยโสมนัส เนื่องด้วยโทมนัส เนื่องด้วยอุเบกขา เนื่อง
ด้วยศรัทธา เนื่องด้วยวิริยะ เนื่องด้วยสติ เนื่องด้วยสมาธิ เนื่องด้วยปัญญา
เนื่องด้วยราคะ เนื่องด้วยโทสะ ฯลฯ เนื่องด้วยอนัตตตัปปะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๓] ส. จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตก มีเพียงวิจาร มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สมาธิที่ไม่มีวิตก มีเพียงวิจาร อยู่ ก็ต้องไม่
กล่าวว่า จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก

[๑๓๕๔] ส. จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สมาธิที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีอยู่ ก็ต้องไม่
กล่าวว่า จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก.

[๑๓๕๕] ส. จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสมาธิ ๓ อย่าง คือ สมาธิ
มีวิตก มีวิจาร์ สมาธิไม่มีวิตกมีเพียงวิจาร์ สมาธิไม่มีวิตกไม่มีวิจาร์
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสมาธิ ๓ อย่าง
คือ สมาธิมีวิตกมีวิจาร์ สมาธิไม่มีวิตกมีเพียงวิจาร์ สมาธิไม่มีวิตกไม่มี
วิจาร์ ก็ต้องไม่กล่าวว่ จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก.

วิตักกานุปัตติกถา จบ

อรรถกถาวิตักกานุปัตติกถา

ว่าด้วย จิตเนื่องด้วยวิตก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องจิตเนื่องด้วยวิตก คือหมายความว่าจิตตกไปตาม
วิตก หรือเรียกว่าเกิดขึ้นตามวิตก. ในเรื่องนั้น ชื่อว่า จิตที่เนื่องด้วยวิตก
มี ๒ อย่าง คือ โดยอารมณ์อย่างหนึ่ง โดยสัมปโยคะอย่างหนึ่ง ใน ๒
อย่างนั้น จิตทั้งหมดชื่อว่าเป็นธรรมเนื่องด้วยวิตกพึงมี เพราะความไม่มี
การกำหนดแน่ว่า ชื่อว่าจิตดวงโน้น มีอารมณ์เป็นไปกับวิตก ดังนี้ แต่
จิตทั้งปวงนั้น ชื่อว่า ไม่เนื่องด้วยวิตกเพราะสภาพแห่งจิตที่วิปยุตกับ
วิตกมีอยู่ ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกายอุตตราปถกะทั้งหลาย
ว่า จิตทั้งปวงเนื่องด้วยวิตก โดยไม่แปลกกันเลย เพราะไม่ทำการวิภาค
เนื้อความนี้ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ จึงถือเอาตามพระบาลี
นั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาวิตักกานุปัตติกถา จบ

วิตักกวิปหารสัททกถา

[๑๓๕๖] สกวาที ทุกครั้งที่ตริกอยู่ ครอบงอยู่ ความแผ่ไปแห่งวิตก เกิดเป็นเสียง หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. ทุกครั้งที่ถูกต้องอยู่ ความแผ่ไปแห่งผัสสะก็เกิดเป็นเสียง ทุกครั้งที่เสวยอารมณ์อยู่ ทุกครั้งที่จำอารมณ์อยู่ ทุกครั้งที่ตั้งใจอยู่ ทุกครั้งที่คิดอยู่ ทุกครั้งที่ระลึกอยู่ ทุกครั้งที่รู้ชัดอยู่ ความแผ่ไปแห่งเวทนา สัญญา เจตนา จิต สติ ปัญญา ก็เกิดเป็นเสียง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๗] ส. ทุกครั้งที่ตริกอยู่ ครอบงอยู่ ความแผ่ไปแห่งวิตกเกิดเป็นเสียง หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. ความแผ่ไปแห่งวิตก เป็นเสียงที่ฟังรู้ได้ด้วยโสตวิญญาณ กระทบที่โสตะ มาสู่คลองแห่งโสตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความแผ่ไปแห่งวิตก ไม่เป็นเสียงที่ฟังรู้ได้ด้วยโสตวิญญาณ ไม่กระทบที่โสตะ ไม่มาสู่คลองแห่งโสตะ มิใช่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า ความแผ่ไปแห่งวิตก ไม่เป็นเสียงที่ฟังรู้ได้ด้วยโสตวิญญาณ ไม่กระทบที่โสตะ ไม่มาสู่คลองแห่งโสตะ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทุกครั้งที่ตริกอยู่ ครอบงอยู่ ความแผ่ไปแห่งวิตกเกิดเป็นเสียง.

วิตักกวิปหารสัททกถา จบ

อรรถกถาวิตักกวิปหารสัททกถา

ว่าด้วย ความแผ่ไปแห่งวิตกเป็นเสียง

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง ความแผ่ไปแห่งวิตกเป็นเสียง. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีลัทธิดุจลัทธินิกายปุพพเสลียะทั้งหลายว่า ความแผ่ออกไปแห่งวิตกนั้นแหละเป็นเสียง เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า วิตกวิจารณ์เป็นวจีสังขาร ดังนี้ เหตุใด เพราะเหตุนี้ ทุกครั้งเมื่อบุคคลตรีกอยู่ตรงอยู่ โดยที่สุดแม้ในเวลาเป็นไปแห่งมโนธาตุ ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่า ทุกครั้งที่ตรีกอยู่ เป็นต้น หมายถึงคนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวกะปรวาทินั้นว่า ทุกครั้งที่ถูกต้องอยู่ เป็นต้น เพื่อท้วงว่า พิดว่า เหตุสักว่าการแผ่ออกไปแห่งวิตกเป็นเสียงไซ้ร้ แม้การแผ่ออกไปแห่งผัสสะเป็นต้น ก็พึงเป็นเสียง ดังนี้ ปรวาทิ เมื่อไม่เห็นเลขนัยของพระสูตรเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า ความแผ่ออกไปแห่งวิตกเป็นเสียงที่พึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญูณ ความว่า สกวาที่ทำปัญหาถามว่า เหตุสักว่าการแผ่ออกไปแห่งวิตกนั้นแหละเป็นเสียง ไม่ทำปัญหาถามถึงเสียงอันเกิดขึ้นเพราะความแผ่ออกไปแห่งวิตกของบุคคลผู้หลับหรือผู้เผลอสติ ดังนี้ ปรวาทิจึงตอบปฏิเสธ. เพราะลัทธินั้นนั้นแหละ สกวาที่จึงแสดงคำนี้ว่า ความแผ่ไปแห่งวิตกไม่เป็นเสียงที่พึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญูณ...มิใช่หรือ ดังนี้ จริงอยู่เขากล่าวซึ่งเหตุสักว่าการแผ่ออกไปแห่งวิตกเท่านั้น ว่าเป็นเสียง แต่เสียงนั้นบุคคลไม่พึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญูณ แต่ปรวาทิกล่าวว่า เสียงนั้นพึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญูณนั้นแหละ เพราะพระบาลีว่า บุคคลฟังเสียงอันแผ่ออกไปแห่งวิตกแล้ว เขาย่อมทายใจ คือย่อมรู้ถึงใจของผู้อื่นได้ ดังนี้.

อรรถกถาวิตักกวิปหารสัททกถา จบ

นยถาจิตตัสสวาจาติกา

[๑๓๕๘] สกวาที บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ไม่มีผัสสะ ไม่มีเวทนา ไม่มีสัญญา ไม่มีเจตนา ไม่มีจิต ก็มีวาจาได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลมีผัสสะ มีเวทนา มีสัญญา มีเจตนา มีจิต จึงมีวาจาได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลมีผัสสะ ฯลฯ มีจิต จึงมีวาจาได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้.

[๑๓๕๙] ส. บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ไม่นึกอยู่ ไม่ผูกใจอยู่ ฯลฯ ไม่ตั้งใจอยู่ ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลนึกอยู่ ผูกใจอยู่ ฯลฯ ตั้งใจอยู่ จึงมีวาจาได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลนึกอยู่ ผูกใจอยู่ จึงมีวาจาได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร มีวาจาได้.

[๑๓๖๐] ส. บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วาจามีจิตเป็นสมุฏฐาน เกิดร่วมกับจิต เกิดขณะเดียวกับจิต มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วาจามีจิตเป็นสมุฏฐาน เกิดร่วมกับจิต เกิดขณะเดียวกับจิต ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไรก็มีวาจาได้.

[๑๓๖๑] ส. บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลไม่ปรารถนาจะกล่าวก็กล่าวได้ ไม่ปรารถนาจะแสดงก็แสดงได้ ไม่ปรารถนาจะร้องเรียกก็ร้องเรียกได้ ไม่ปรารถนาจะพูดก็พูดได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลปรารถนาจะกล่าวจึงกล่าวได้ ปรารถนาจะแสดงจึงแสดงได้ ปรารถนาจะร้องเรียกจึงร้องเรียกได้ ปรารถนาจะพูดจึงพูดได้ มีใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลปรารถนาจะกล่าวจึงกล่าวได้ ปรารถนาจะแสดงจึงแสดงได้ ปรารถนาจะร้องเรียกจึงร้องเรียกได้ ปรารถนาจะพูดจึงพูดได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้.

[๑๓๖๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บางคนที่จะคิดว่าจะกล่าวอย่างหนึ่ง ก็กล่าวเสียอีก
อย่างหนึ่ง คิดว่าจะแสดงอย่างหนึ่ง ก็แสดงเสียอีกอย่างหนึ่ง คิดว่าจะ
ร้องเรียกอย่างหนึ่ง ก็ร้องเรียกเสียอีกอย่างหนึ่ง คิดว่าจะพูดอย่างหนึ่ง
ก็พูดเสียอีกอย่างหนึ่ง มีอยู่มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บางคนที่จะคิดว่าจะกล่าวอย่างหนึ่ง ก็กล่าว
เสียอีกอย่างหนึ่ง ฯลฯ คิดว่าจะพูดอย่างหนึ่ง ก็พูดเสียอีกอย่างหนึ่ง มีอยู่
ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มี
วาจาได้.

นยถาจิตตัสสวาจาติกา จป

อรรถกถานยถาจิตตัสส^๑ วาจาติกา

ว่าด้วย ผู้ไม่มีความคิดอย่างไรก็มีวาจาได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องผู้ไม่มีความคิดอย่างไรก็มีวาจาได้ คือหมายความว่า
ว่า วาจาไม่เป็นไปตามจิต. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีลัทธิดูจลัทธิของ
นิกายปุพพเสลียะทั้งหลายว่า บุคคลบางคนคิดว่า เราจักกล่าวอย่างหนึ่ง
แต่ยอมกล่าวอย่างหนึ่ง เหตุใด เพราะเหตุนี้แหละ วาจา จึงชื่อว่าไม่เป็นไป
ตามจิต ไม่คล้อยไปตามจิต แม้เว้นจิตเสียแล้ว วาจาก็ยอมเป็นไปได้ดังนี้
คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า บุคคลผู้ไม่มีผัสสะ เป็นต้น เพื่อท้วง

๑. อีกอย่างหนึ่งแปลว่า เรื่องวาจาไม่เป็นไปตามจิต.

ปรวาทินั้นว่า ถ้าวา จิตที่เป็นเหตุให้วาทะเกิดขึ้นไม่มีอะไร ธรรมทั้งหลาย แม้มีผัสสะเป็นต้นก็ไม่พึงมีขณะนั้น ดังนี้.

ในคำทั้งหลายมีคำว่า **บุคคลไม่ปรารถนาจะกล่าว** เป็นต้น อธิบายว่า บุคคลคิดว่าเราจะกล่าวคำอย่างหนึ่งแม้กล่าวอยู่ซึ่งคำอีก อย่างหนึ่ง เขาย่อมเชื่อว่าเป็นผู้ปรารถนาจะกล่าวนั้นแหละ เหตุใด เพราะ เหตุนั้น ปรวาทิจึงตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น. ในคำทั้งหลายมี คำว่า **บางคน**ที่คิดว่าจักกล่าวอย่างหนึ่ง ก็กล่าวเสียอีกอย่างหนึ่ง ... **มี อยู่มิใช่หรือ** เป็นต้น อธิบายว่า บุคคลใดปรารถนาจะกล่าวคำใดคำหนึ่ง ในกาลก่อน เขาก็พึงกล่าวคำนั้น คือคำที่คิดไว้แต่เดิมนั้น ในที่นี้ ท่าน หมายเอาจิตของผู้ใคร่เพื่อจะกล่าวเป็นอย่างหนึ่ง จิตที่เป็นเหตุให้กล่าว ก็เป็นอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวาทะไม่เป็นไปตามจิต เพราะไม่ เหมือนกับจิตอันเป็นส่วนเบื้องต้น ด้วยเหตุนี้จึงชื่อว่าไม่ถูกต้องโดยสิ้นเชิง แต่จิตใดอันมีในกาลก่อนจิตนั้นไม่เป็นเหตุให้คำพูดเกิดขึ้นก็หาไม่ ท่าน ปฏิเสธหมายเอาเนื้อความว่า วาจนั้นไม่เป็นไปตามจิตเพียงเท่านี้. ด้วย อุทาหรณ์นี้ ลัทธิตี แม้อันปรวาทิตั้งไว้แล้วว่า ผู้ไม่มีความคิดอย่างไรก็มี วาจาได้ คือหมายความว่าวาทะไม่เป็นไปตามจิต ดังนี้ ย่อมเป็นลัทธิตั้ง อยู่ไม่ได้เลย ดังนี้แล.

อรรถกถานยถาจิตตัสสวาจาติกา จ

นยถาจิตตัสสกายกัมมันตักถา

[๒๓๖๓] สกวาทิ บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ไม่มีผัสสะ ฯลฯ ผู้ไม่มีจิต ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลมีผัสสะ ฯลฯ มีจิต จึงมีกายกรรมได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลมีผัสสะ ฯลฯ มีจิต จึงมีกายกรรมได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้.

[๑๓๖๔] ส. บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ไม่นึกอยู่ ฯลฯ ไม่ตั้งใจอยู่ ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้นึกอยู่ ฯลฯ ตั้งใจอยู่ จึงมีกายกรรมได้ มิใช่

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลผู้นึกอยู่ ฯลฯ ตั้งใจอยู่ จึงมีกายกรรมได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้.

[๑๓๖๕] ส. บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมมีจิตเป็นสมุฏฐาน เกิดร่วมกับจิต เกิดใน
ขณะเดียวกับจิต มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กายกรรมมีจิตเป็นสมุฏฐาน เกิดร่วมกับจิต
เกิดในขณะเดียวกับจิต ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร
ก็มีกายกรรมได้.

[๑๓๖๖] ส. บุคคลไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลไม่ปรารถนาจะก้าวไปข้างหน้า ก็ก้าวไป
ข้างหน้าได้ ไม่ปรารถนาจะถอยไปข้างหลัง ก็ถอยไปข้างหลังได้ ไม่
ปรารถนาจะแลดูก็แลดูได้ ไม่ปรารถนาจะเหยียยดูก็เหยียยดูได้ ไม่
ปรารถนาจะสู้แขนก็สู้แขนได้ ไม่ปรารถนาจะเหยียดแขนก็เหยียดแขน
ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลปรารถนาจะก้าวไปข้างหน้า จึงก้าวไปข้างหน้า
ได้ ปรารถนาจะถอยหลัง จึงถอยไปข้างหลังได้ ปรารถนาจะแลดู จึง
แลดูได้ ปรารถนาจะเหยียยดู จึงเหยียยดูได้ ปรารถนาจะสู้แขน จึงสู้แขน
ได้ ปรารถนาจะเหยียดแขน จึงเหยียดแขนได้ มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลปรารถนาจะก้าวไปข้างหน้า จึงก้าว
ไปข้างหน้าได้ ฯลฯ ปรารถนาจะเหยียดแขน จึงเหยียดแขนได้ ก็ต้อง

ไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้.

[๑๓๖๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บางคนที่จะไปในที่แห่งหนึ่ง ก็ไปเสียในที่อีกแห่งหนึ่ง ฯลฯ คิดว่าจะเหยียดแขนข้างหนึ่ง ก็เหยียดอีกเสียข้างหนึ่ง มีอยู่มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บางคนที่จะไปในที่แห่งหนึ่ง ก็ไปเสียในที่อีกแห่งหนึ่ง ฯลฯ คิดว่าจะเหยียดแขนข้างหนึ่ง ก็เหยียดเสียอีกข้างหนึ่ง มีอยู่ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้.

นยถาจิตตัสสกายกัมมันตักถา จป

อรรถกถานยถาจิตตัสส กายกัมมันตักถา

ว่าด้วย ผู้ไม่มีความคิดอย่างไรก็มีกายกรรมได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องผู้ไม่มีความคิดอย่างไรก็มีกายกรรมได้ คือหมายความว่า กายกรรมไม่เป็นไปตามจิต. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายปุพพเสลียะทั้งหลายว่า คนบางคนคิดว่า จักไปในที่แห่งหนึ่ง แต่ก็ไปในที่แห่งหนึ่ง เหตุใด เพราะเหตุนั้น กายกรรมจึงไม่เป็นไปตามจิต ไม่นุรูปแก่จิต ไม่คล้อยตามจิต แม้เว้นจิตเสียก็เป็นไปได้ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถานยถาจิตตัสสกายกัมมันตักถา จบ

อติทานาคตปัจจุปปันนถา

[๑๓๖๘] สกวาที บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอีก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อดีตดับไปแล้ว ปราศไปแล้ว แปรไปแล้ว อัสตงคตแล้ว สาบสูญไปแล้ว มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อดีตดับไปแล้วปราศไปแล้ว แปรไปแล้ว อัสตงคตแล้ว สาบสูญไปแล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอดีต.

[๑๓๖๙] ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอนาคต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อนาคตยังไม่เกิด ยังไม่เป็น ยังไม่เกิดพร้อม ยังไม่บังเกิด ยังไม่บังเกิดขึ้น ยังไม่ปรากฏ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อนาคต ยังไม่เกิด ยังไม่เป็น ยังไม่เกิดพร้อม ยังไม่บังเกิด ยังไม่บังเกิดขึ้น ยังไม่ปรากฏ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอนาคต.

[๑๓๗๐] ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยรูปขั้นที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยรูปขั้นที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยรูปขั้นที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยรูปขั้น ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยขันธ ๕ ที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยขันธ ๕ ที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยขันธ ๕ ที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยขันธ ๑๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๗๑] ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยจักขายตนะที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยจักขายตนะที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยจักขายตนะที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยจักขายตนะ ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอายตนะ ๑๒ ที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยอายตนะ ๑๒ ที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยอายตนะ ๑๒ ที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยอายตนะ ๓๖ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๗๒] ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยจักษุธาตุที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยจักษุธาตุที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยจักษุธาตุที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยจักขุธาตุ ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยธาตุ ๑๘ ที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยธาตุ ๑๘ ที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยธาตุ ๑๘ ที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยธาตุ ๕๔ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๗๓] ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยจักขุทริยที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยจักขุทริยที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยจักขุทริยที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยจักขุทริย ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอินทริย ๒๒ ที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยอินทริย ๒๒ ที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยอินทริย ๒๒ ที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยอินทริย ๖๖ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๗๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่ บุคคลประกอบด้วยอดีตและอนาคต

หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลผู้มีปกติเพ่งวิโมกข์ ๘ คือสมาบัติ ๘ ผู้ได้ตาม
ปรารถนาซึ่งฌาน ๔ ผู้มีปกติได้อนุรูปวิหารสมาบัติ ๕ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บุคคลผู้มีปกติเพ่งวิโมกข์ ๘ ผู้ได้ตามปรารถนา
ซึ่งฌาน ๔ ผู้มีปกติได้อนุรูปวิหารสมาบัติ ๕ มีอยู่ ด้วยเหตุ นั้นนะ จึง
ต้องกล่าวว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยอดีตและอนาคต.

อดีตอนาคตปัจจุปปันนกถา จบ

อรรถกถาอดีตอนาคตเทหิ สมันนาคตกถา°

ว่าด้วย บุคคลผู้ประกอบด้วยอดีตและอนาคต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องบุคคลผู้ประกอบด้วยอดีตและอนาคต. ในเรื่องนั้น
บัณฑิตพึงทราบบัญญัติ ๒ อย่าง คือ สมันนาคตบัญญัติ ได้แก่ บัญญัติคำว่า
ประกอบ และปฏิลาภบัญญัติ ได้แก่ บัญญัติคำว่า การได้เฉพาะ ในบัญญัติ
๒ อย่างนั้น ผู้ถึงพร้อมด้วยปัจจุบันธรรม ท่านเรียกว่า สมันนาคตะ ส่วน
สมาบัติทั้งหลายของผู้ได้ฌาน ๘ ไม่เป็นไปในขณะเดียวกัน คือส่วนหนึ่ง
เป็นอดีต ส่วนหนึ่งเป็นอนาคต ส่วนหนึ่งเป็นปัจจุบัน แม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น
ท่านก็เรียก ปฏิลาภะ ผู้มีปกติได้ เพราะความเป็นผู้แทงตลอดแล้ว เป็น
สภาพไม่เสื่อมไป.

๑. ในอภิธรรมใช้อดีตอนาคตปัจจุปปันนกถา.

ในปีภูพานั้น ชนเหล่าใด ไม่ถือเอาการวิภาค อย่างนี้ มีความเห็น ผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า ฌานทั้งหลายแม้เป็นอดีตและ อนาคตมีอยู่แก่ผู้ใด ฌาน เหตุใด เพราะเหตุนั้น ฌานลาภบุคคลเหล่านั้น ย่อมเป็นผู้ประกอบด้วยอดีตบ้าง ด้วยอนาคตบ้าง ดังนี้ คำถามของ สกวาที หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือใน ที่นี้ มีบรรดต้นทั้งนั้น. อนึ่ง คำว่า บุคคลผู้มีปกติเพ่งวิโมกข์ ๘ เป็นต้น เป็นข้อพิสูจน์แห่งความเป็นผู้ได้ คือได้สมบัติ ๘ มิใช่พิสูจน์ความเป็น ผู้ประกอบด้วยอดีตและอนาคต ดังนี้แล.

อรรถกถาอิตินานาคเตหิสมันตาคคกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. อานิสังสกถา ๒. อมตารัมมณกถา ๓. รูปร่างสารัมมตันติกถา ๔. อนุสยาอนารัมมณาติกถา ๕. ฉญาณังอนารัมมณันติกถา ๖. อิติตา- รัมมณกถา ๗. อนาคตารัมมณกถา ๘. วิตักกานุปัตติกถา ๙. วิตักก- วิปหารสัททกถา ๑๐. นยถาจิตตัสสวาจาติกถา ๑๑. นยถาจิตตัสสกาย- กัมมันติกถา ๑๒. อิตินานาคตปัจจุปันนกถา.

วรรคที่ ๕ จบ

วรรคที่ ๑๐

นิโรคถา

[๑๑๗๕] สกวาที เมื่อชั้น ๕ ที่แสวงหาอุปัตติยังไมทันดับ ชั้น ๕ ที่เป็นกิริยาที่เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งชั้น ๑๐ ชั้น ๑๐ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นความประชุมแห่งชั้น ๑๐ ชั้น ๑๐ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๖] ส. เมื่อชั้น ๕ ที่แสวงหาอุปัตติยังไมทันดับ ชั้น ๕ ที่เป็นกิริยาที่เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งชั้น ๕ ชั้น ๕ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นความประชุมแห่งชั้น ๕ ชั้น ๕ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๗] ส. เมื่อขันธ ๕ ที่แสวงหาอุบัติยังไม่ทันดับ ญาณอันเป็นกิริยาก่เกิด ขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งขันธ ๖ ขันธ ๖ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นความประชุมแห่งขันธ ๖ ขันธ ๖ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๘] ส. เมื่อขันธ ๕ ที่แสวงหาอุบัติ ดับไปแล้ว มรรคก็เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ตายแล้ว ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ บุคคลผู้ทำกาละแล้ว ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

นิโรธกถา จบ

อรรถกถาวิโรธกถา

ว่าด้วย ความดับ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความดับ. ในเรื่องนั้น ลัทธิแห่งชนเหล่าใด ดู
ลัทธิของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า ชั้น ๕ คือ นามชั้น ๔ อันถึงซึ่งการ
นับว่าเป็นกิริยา หรือเป็นกุศล หรือเป็นอกุศล และรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน
ย่อมเกิดขึ้นพร้อมกับภังคขณะ คือ ขณะแห่งการดับ ของภวังคจิตอันถึง
ซึ่งการนับว่า ชั้นที่แสวงหาการเกิด เพราะว่า เมื่อชั้นเหล่านั้นยังไม่เกิด
ครั้งเมื่อภวังคจิตดับแล้ว ความขาดตอนของสันตติพึงมี ดังนี้ คำถาม
ของสกวาทิวาเมื่อชั้น ๕ ที่แสวงหาอุปบัติ เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในบททั้งหลายแม้ทั้ง ๔ ว่า อุปปตุเตสีย
แปลว่า เมื่อชั้น ๕ ที่แสวงหาอุปบัติ นั้น เป็นสัตตมีเอกพจน์ลงในอรรถ
แห่งสัตตมีพหูพจน์ ก็ในคำนี้ ท่านอธิบายว่า เมื่อชั้น ๕ อันแสวงหาซึ่ง
การเกิดยังไม่ทันดับ. คำว่า ชั้น ๑๐ ท่านสกวาทิกล่าวด้วยสามารถ
แห่งชั้น ๕ ที่แสวงหาการเกิด และชั้น ๕ ที่เป็นกิริยา หมายถึงชั้น
ของพระอรหันต์ที่ไม่ต้องแสวงหาการเกิด.

ในปัญหาแรกนั้น ปรวาทิตอบปฏิเสธด้วยหมายเอาว่า ชั้น
เหล่านั้น ชื่อว่ามี ๕ เท่านั้น ด้วยสามารถแห่งลักษณะของชั้น และด้วย
สามารถแห่งกิริยา. ในปัญหาที่ ๒ ปรวาทิตอบรับรอง หมายเอาความ
ต่างกันแห่งชั้น ๕ ด้วยสามารถแห่งชั้นที่เกิดก่อนและเกิดทีหลัง และ
ด้วยสามารถแห่งชั้นที่แสวงหาการเกิดและชั้นที่เป็นกิริยา คือชั้น
ที่ไม่แสวงหาการเกิด. ถูกสกวาทิถามว่า เป็นความประชุมแห่งผัสสะ

๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ก็ตอบปฏิเสธเพราะความไม่มีข้ออ้างในพระสูตร.
คำว่า **ขันธ ๔ ที่เป็นกิริยา** ความว่า สกวาที่ถือเอานามขันธ ๔ ที่เป็น
กุศล หรือเป็นอกุศลโดยเว้นจากรูป. คำว่า **ญาณอันเป็นกิริยา** ได้แก่
ญาณที่ไม่มีอารมณ์ของพระอรหันต์ในขณะที่ท่านถึงพร้อมด้วยจักษุ-
วิญญานจิตที่ปรวาทรับรองแล้ว. คำถามว่า **มีขันธ ๕ ที่แสวงหา**
อุปบัติดับไปแล้ว มรรคก็เกิดขึ้นได้หรือ เป็นของปรวาทิ คำตอบรับรอง
เป็นของสกวาติ เพราะเมื่อขันธ ๕ อันแสวงหาการเกิดยังไม่ดับแล้ว
มรรคก็ไม่เกิดขึ้น. คำถามโดยเลศนัยของปรวาทิว่า **ผู้ตายแล้วยังมรรค**
ให้เกิดได้...หรือ สกวาที่ตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ก็เพราะว่า
จำเดิมแต่ปฏิสนธิจนถึงจุดจิตสัตว์ชื่อว่ามีชีวิตอยู่นั้นแหละ ดังนี้.

อรรถกถานิโรธกถา จบ

รูปังมคโคติกา

[๑๓๗๕] สกวาที รูปของบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค
เป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปนั้น เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ
ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ
ของรูปนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความ
ตั้งใจของรูปนั้นไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจของรูปนั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปของบุคคลผู้มีความ
พร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นมรรค.

[๑๓๗๖] ส. สัมมาวาจา เป็นมรรคหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาวาจา นั้น เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจของสัมมาวาจา นั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาวาจา นั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจของสัมมาวาจา นั้นไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สัมมาวาจา^{นั้น} เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความ
นึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาวาจา^{นั้น}ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า สัมมาวาจา
เป็นมรรค.

[๑๓๘๑] ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีพะ เป็นมรรคหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาอาชีพะ^{นั้น} เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจของสัมมาอาชีพะ^{นั้น} มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาอาชีพะ^{นั้น} เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาอาชีพะ^{นั้น} ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สัมมาอาชีพะ^{นั้น} เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาอาชีพะ^{นั้น}ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า
สัมมาอาชีพะเป็นมรรค.

[๑๓๘๒] ส. สัมมาทิฏฐิ เป็นมรรค และสัมมาทิฏฐิ^{นั้น} เป็นธรรม
มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาทิฏฐิ^{นั้น}มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาวาจาเป็นมรรค และสัมมาวาจา^{นั้น} เป็นธรรม
มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาวาจา^{นั้น} มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาทิฏฐิ เป็นมรรค และสัมมาทิฏฐิ^{นั้น} เป็นธรรม
มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาทิฏฐิ^{นั้น} มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ เป็นมรรค และ สัมมาอาชีวะนั้น เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของ สัมมาอาชีวะนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ ฯลฯ

[๑๓๘๓] ส. สัมมาสมาธิ เป็นมรรค และสัมมาสมาธินั้น เป็น ธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาสมาธินั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมวาจา เป็นมรรค และสัมมวาจา^{นั้น} เป็นธรรม มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมวาจา^{นั้น} มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาสมาธิ เป็นมรรค และสัมมาสมาธิ^{นั้น} เป็น ธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาสมาธิ^{นั้น} มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ เป็นมรรค และ สัมมาอาชีวะ^{นั้น} เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของ สัมมาอาชีวะ^{นั้น} มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๘๔] ส. สัมมวาจา เป็นมรรค และสัมมวาจา^{นั้น} เป็นธรรม ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมวาจา^{นั้น} ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฐิ เป็นมรรค และสัมมาทิฐินั้น เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาทิฐินั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาวาจา เป็นมรรค และสัมมาวาจานั้น เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาวาจานั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวาจา ฯลฯ สัมมาสติ
ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นมรรค และสัมมาสมาธินั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาสมาธินั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๕] ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ เป็นมรรค และ
สัมมาอาชีวะนั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของ
สัมมาอาชีวะนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะ
สัมมาสติ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นมรรค และสัมมาสมาธินั้น เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาสมาธินั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปของบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียง
ด้วยมรรค เป็นมรรค หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นมรรค

มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีพะ
เป็นมรรค ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า รูปของบุคคลผู้มีความพร้อม
เพียงด้วยมรรค เป็นมรรค.

รูปังมัคโคตติกา จป

อรรถกถารูปังมัคโคตติกา

ว่าด้วย รูปเป็นมรรค

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่อง รูปเป็นมรรค. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใด มีลัทธิ
คุณลักษณะของนิกายมหิสาสกะ นิกายสมิคิยะ และนิกายมหาสังฆิกะทั้งหลาย
ว่า สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีพะเป็นรูป ดังนี้ คำถามของ
สกวาที รูปของบุคคลผู้มีความพร้อมเพียงด้วยมรรค โดยหมายถึง
คนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทีจึงกล่าว
คำว่า รูปนั้นเป็นธรรมมีอารมณ์ เป็นต้น เพื่อจะท้วงปรวาทินั้นด้วย
คำว่า ถ้าวา สัมมาวาจา เป็นต้น เป็นรูป ไม่เป็นวิริตตามลัทธิของท่าน
ไซริ มรรคมีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น เป็นสภาพที่มีอารมณ์ เป็นต้น ฉนั้นใด รูป
แม้นั้นก็พึงเป็นฉนั้นนี้ ดังนี้. ในปัญหานี้ พึงทราบคำปฏิเสธ และคำ
ตอบรับรองโดยสมควรด้วยสามารถแห่งลัทธิของปรวาทิ. คำที่เหลือใน
ที่นี่ มีอรรถดินทั้งนั้น แล.

อรรถกถารูปังมัคโคตติกา จป

ปัญจวิญญาณสมังคิมัคคภาวนากถา

[๑๓๘๓] สกวาที บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕
ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ ก็น่าที่อาศัย
มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ
มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้มีความพร้อม
เพรียงด้วยวิญญาณ ๕ ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้.

[๑๓๘๔] ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นก่อนเป็นวัตถุ มีธรรมที่
'เกิดขึ้นก่อนเป็นอารมณ์ มีธรรมภายในเป็นวัตถุ มีธรรมภายนอกเป็น
อารมณ์ มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นวัตถุ มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นอารมณ์
มีวัตถุต่าง ๆ มีอารมณ์ต่าง ๆ ไม่เสวยโคจรวิสัยแก่กันและกัน เกิดขึ้น
โดยไม่มีการสนใจไม่ได้ เกิดขึ้นโดยไม่มีการทำให้ในใจไม่ได้ เกิดขึ้น
โดยไม่เจือด้วยสัมปฏิจฉันทนจิตเป็นต้นไม่ได้ เกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกัน
ไม่ได้ เกิดขึ้นในลำดับอันชิดแห่งกันและกันก็ไม่ได้ มิใช่หรือ ? ฯลฯ
วิญญาณ ไม่มีความผูกใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ ไม่มีความผูกใจ ก็ต้องไม่กล่าว
ว่าบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕ ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้.

[๑๓๘๕] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕ ยังมรรค

ให้เกิดได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขุวิญญาณปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุ

วิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะอาศัยจักขุและความเป็นของว่างเปล่า จึงเกิด

จักขุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิด

จักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลาย จึงเกิดจักขุ

วิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลาย จึง

เกิดจักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่าจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๓๕๐] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาณ ยัง

มรรคให้เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. จักขุวิญญานปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาน ยัง

มรรคให้เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. จักขุวิญญานปรารภผัสสะ ปรารภเวทนา ปรารภสัญญา ปรารภเจตนา ปรารภจิต ปรารภจักขุ ฯลฯ ปรารภกาย ปรารภเสียง ฯลฯ ปรารภโณภูมัพพะ เกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาน ยัง

มรรคให้เกิดขึ้นได้ และมโนวิญญานปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาน ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ และจักขุวิญญานปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาน ยัง

มรรคให้เกิดขึ้นได้ และมโนวิญญานปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาน ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ และจักขุวิญญานปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาณ ยัง
มรรคให้เกิดได้ และมโนวิญญาณปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภโณภูฏัพพะ
เกิดขึ้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาณ ยัง
มรรคให้เกิดได้ และจักขุวิญญาณปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภโณภูฏัพพะ
เกิดขึ้นหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๑] ส. ไม่ฟังกล่าวว่ บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วย
วิญญาณ ๕ ยังมรรคให้เกิดได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว เป็นผู้ไม่ถืออนิมิต ไม่ถือโดย
อนุพยัญชนะ ฯลฯ ฟังเสียงด้วยโสตแล้ว ฯลฯ สูดกลิ่นด้วยฆานะแล้ว
 ฯลฯ ลิ้มรสด้วยชีวหาแล้ว ฯลฯ ถูกต้องโณภูฏัพพะ ด้วยกายแล้ว เป็นผู้
ไม่ถืออนิมิต ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ
๕ ก็ยังมรรคให้เกิดได้ นะสิ.

ปัญจวิญญาณสมังคิมัคคภาวนากถา จบ

อรรถกถาปัญจวิญญาณสมังคิสัมคกถา

ว่าด้วย ผู้พร้อมเพรียงด้วยปัญจวิญญาณเจริญมรรค

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง ผู้พร้อมเพรียงด้วยปัญจวิญญาณเจริญมรรค. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกายมหาสังฆิกะทั้งหลาย ว่า การเจริญมรรคมีอยู่แก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยปัญจวิญญาณ เพราะอาศัยพระสูตรว่า ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้วย่อมไม่ถือเอาโดยนิमित เป็นต้น ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปราวาทิ. ที่นั่น สกวาทิจึงกล่าวว่า วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าการเจริญมรรคมีแก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕ นั้นไซ้ มรรคก็พึงมีคติดอย่างวิญญาณ ๕ หรือวิญญาณ ๕ ก็พึงมีคติดอย่างมรรค แต่ปัญจวิญญาณเหล่านั้นไม่มีคติดเช่นกับมรรค เพราะไม่มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ทั้งมิใช่โลกุตตระ ถึงมรรคก็ไม่มคติดเช่นกับปัญจวิญญาณ เพราะสงเคราะห์กันโดยลักษณะแห่งปัญจวิญญาณเหล่านั้นไม่ได้ ดังนี้.

ในข้อนั้น พึงทราบอธิบายว่า ถ้าว่ามรรคภาวนาพึงมีแก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยปัญจวิญญาณไซ้ มรรคอันสัมปยุตด้วยมโนวิญญาณใด มโนวิญญาณแม้นั้นก็พึงมีแก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยปัญจวิญญาณได้ ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนี้มีอยู่ คำอันเป็นลักษณะนี้ใดท่านกล่าวว่า ปัญจวิญญาณมีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ เป็นต้น ท่านไม่พึงกล่าวค่านัน้อย่างนี้ ควรจะกล่าว ว่าวิญญาณ ๖ แต่ท่านไม่กล่าวอย่างนั้น กล่าวแต่เพียงคำว่า ปัญจวิญญาณ ดังนี้ เพราะฉะนั้น ใคร ๆ ไม่พึงกล่าวว่ามีมรรคภาวนามีอยู่แก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยปัญจวิญญาณ ดังนี้. สำหรับในข้อนี้มีอธิบายเพียงเท่านี้เท่านั้น เพราะฉะนั้น สกวาทิจึงให้ปราวาทิรับรองลักษณะนั้น แล้วกล่าวว่า เพราะเหตุ

นั่นแล ท่านไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕
ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ ดังนี้.

อีกนัยหนึ่ง วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ ส่วนมรรค
แม้ไม่มีวัตถุก็เกิดขึ้นได้ วิญญาณ ๕ เหล่านั้นมีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์
มรรคมีอารมณ์อันใครไม่พึงกล่าว มีพระนิพพานเป็นอารมณ์อันใคร ๆ
ไม่พึงกล่าวว่าพระนิพพานเกิด ว่าเกิดขึ้น วิญญาณ ๕ มีวัตถุอันเกิดก่อน
มรรคแม้ไม่มีวัตถุก็เกิดขึ้นได้ วิญญาณ ๕ เหล่านั้น มีอารมณ์เกิดก่อน มรรค
ไม่มีอารมณ์เกิดก่อน วิญญาณ ๕ เหล่านั้นมีธรรมภายในเป็นวัตถุ มรรค
แม้ไม่มีวัตถุก็เกิดขึ้นได้ วิญญาณ ๕ เหล่านั้นมีธรรมภายนอกเป็นอารมณ์
ด้วยสามารถแห่งรูปเป็นต้น มรรคมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ วิญญาณ
๕ มีวัตถุธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นวัตถุ เพราะทำวัตถุอันยังไม่แตกดับให้
เป็นที่อาศัยแล้วเป็นไป มรรคแม้ไม่มีวัตถุก็เป็นไปได้ วิญญาณ ๕ เหล่านั้น
มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นอารมณ์ เพราะปรารถนารูปเป็นต้นอันยังไม่แตกดับ
นั้นแหละเป็นไป มรรคมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ วิญญาณ ๕ เหล่านั้นมี
วัตถุต่าง ๆ มรรคไม่มีวัตถุ หรือมีวัตถุหนึ่ง วิญญาณ ๕ เหล่านั้นไม่เสวย
อารมณ์ของกันและกัน เพราะเป็นไปในอารมณ์ของตน ๆ มีรูปารมณ์
เป็นต้น มรรคย่อมไม่กระทำรูปารมณ์เป็นต้นแม้สักอย่างหนึ่งให้เป็นอารมณ์
วิญญาณ ๕ เหล่านั้นไม่รวมกันเพราะทำกิริยามโนธาตุให้เป็นปุเรจาริก
แล้วจึงเกิดทั้งไม่มีมนสิการก็ไม่เกิดขึ้น มรรคไม่มีอาวัชชนะเลย วิญญาณ
๕ เหล่านั้นเคลื่อนกล่นด้วยการรับอารมณ์ทั้งหลายเกิดขึ้น มรรคไม่ลามก
คือไม่มีความตกต่ำ เลย วิญญาณ ๕ เหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นโดยความสับสน
ซึ่งกันและกัน คือหมายความว่าเกิดก่อนบ้าง เกิดทีหลังกันบ้าง ไม่มีระเบียบ

ว่าอันไหนเกิดก่อนหรือเกิดทีหลัง ความเกิดก่อนเกิดทีหลังของมรรคร่วมกับวิญญาณ ๕ เหล่านั้นหาไม่มี เพราะมรรคเกิดในกาลที่วิญญาณ ๕ เหล่านั้นไม่เกิด ในสมัยที่วิปัสสนาญาณแก่กล้า ในรูปภพอันเป็นถิ่นที่วิญญาณ ๕ ไม่เกิดก็ดี มรรคก็เกิดได้ วิญญาณ ๕ เหล่านั้นไม่เกิดติดต่อกันและกัน เพราะมีสัมปฏิจฉันนจิตเป็นต้นคั่นในระหว่าง ความคั่นในระหว่างด้วยสัมปฏิจฉันนจิตเป็นต้นของมรรคไม่มีเลย ถึงแม้สักว่าการเสพอารมณ์เพราะการตกไปแห่งวิญญาณ ๕ ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งไม่มี กิจของมรรคมีการเพิกถอนกิเลส ในข้อนี้มีอธิบายเพียงเท่านี้ เพราะฉะนั้น สกวาที่จึงให้ปรวาทีรับรองซึ่งความที่มรรคไม่มีคติดอย่างวิญญาณ ๕ เหล่านั้น ด้วยอาการเหล่านี้ แล้วจึงกล่าวว่า ก็ต้องไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕ ยังมรรคให้เกิดได้ ดังนี้.

คำว่า **ปรารภความว่างเปล่า** ความว่า สกวาที่ถามว่า โลกุตตรมรรคย่อมเกิดเพราะปรารภสุญญตนิพพาน โลกียมรรคย่อมเกิดเพราะปรารภบุญที่เป็นสุทธสังขารเกิดขึ้น ฉันได จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะปรารภฉันนั้นหรือ? ปรวาทีตอบปฏิเสธ เพราะพระบาลีว่า **จักขุวิญญาณเกิด พระอัสยจักขุด้วยรูปด้วย**. ถูกถามครั้งที่ ๒ ก็ตอบรับรองหมายเอาด้วยคำว่า สิ่งใดไม่มีนิมิตในที่นั้น สิ่งนั้นชื่อว่าความว่างเปล่า เพราะบาลีว่า **ไม่ถือเอาโดยนิมิต** ในปัญหาอีก ๒ ข้อว่า **อัสยจักขุ** เป็นต้น ถิ่นนี้.

ในข้อว่า **จักขุวิญญาณปรารภอดีตและอนาคต** นั้น อธิบายว่าการเจริญมรรคมีแก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาณ และมโนวิญญาณย่อมเกิดขึ้นเพราะปรารภกรรมอันเป็นอดีตและอนาคตฉันได แม้จักขุวิญญาณก็ฉันนั้นหรือ? ในคำทั้งหลายว่า **มโนวิญญาณปรารภผัสสะ**

เป็นต้น ก็นัยนี้. ในข้อว่า เห็นรูปด้วยจักขุแล้วเป็นผู้ไม่ถือนิमित นี้ อธิบายว่า ท่านกล่าวว่าไม่ถือเอานิมิตในขณะแห่งขณะ ไม่ใช่ไม่ถือเอานิมิตในขณะแห่งจักขุวิญญาณ เพราะฉะนั้น คำว่าจักขุวิญญาณนี้หมายเอาสักว่าเป็นโลกีย์ซึ่งมิใช่ข้อพิสูจน์ว่า การเจริญมรรคมีแก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕ ดังนี้แล.

อรรถกถาปัญญาวิญญาณสมังคิสสมัคคกถา จบ

ปัญจวิญญาณกุสลาปีติกถา

[๑๓๕๒] สกวาที วิญญาณ ๕ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ มีธรรม
ที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ
มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิญญาณ ๕ เป็นกุศล
ก็มี เป็นอกุศลก็มี.

ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดก่อนเป็นวัตถุ มีธรรมที่เกิด
ก่อนเป็นอารมณ์ มีธรรมภายในเป็นวัตถุ มีธรรมภายนอกเป็นอารมณ์
มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นวัตถุ มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นอารมณ์ มีวัตถุ
ต่าง ๆ มีอารมณ์ต่าง ๆ ไม่เสวยโคจรวิสัยแก่กันและกัน เกิดขึ้นโดยไม่
มีความสนใจไม่ได้ เกิดขึ้นโดยไม่มีการทำไว้ในใจไม่ได้ เกิดขึ้นโดยไม่มี
เจือด้วยสัมปฏิกันนจิตเป็นต้นไม่ได้ เกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกันไม่ได้ เกิดขึ้น
ในลำดับอันชิดแห่งกันและกันไม่ได้ มิใช่หรือ ? ฯลฯ วิญญาณ ๕ ไม่มี
ความผูกใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ ไม่มีความผูกใจ ก็ต้องไม่กล่าว
ว่าวิญญาณ ๕ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี ดังนี้.

[๑๓๕๓] ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณ ปรารภความว่างเปล่าเกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขุวิญญาณ ปรารภความว่างเปล่าเกิดขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุ
วิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุ
วิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิด
จักขุวิญญาณ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลาย จึงเกิดจักขุ
วิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลาย จึง
เกิดจักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า เพราะ
อาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๓๕๔] ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณ ปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภจิต ฯลฯ

ปรารภจักขุ ฯลฯ ปรารภกาย ฯลฯ ปรารภเสียง ฯลฯ ปรารภโณภูฐัพพะ
เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มโนวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี และมโน-
วิญญาณ ปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี และจักขุ
วิญญาณปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มโนวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี และมโน-
วิญญาณ ปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี จักขุวิญญาณ
ปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้นได้ ฯลฯ

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มโนวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี มโนวิญญาณ
ปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภจิต ปรารภจักขุ ฯลฯ ปรารภกาย ปรารภ
เสียง ฯลฯ ปรารภโณภูฐัพพะ เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี จักขุวิญญาณ
ปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภโณภูมิจักขุเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๕] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า วิญญาณ ๕ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศล
ก็มี หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ เป็นผู้ยึดถือนิमित ฯลฯ **ไม่เป็นผู้**
ยึดถือนิमित ฯลฯ ฟังเสียงด้วยโสต ฯลฯ **ถูกต้องด้วยโณภูมิจักขุด้วยกาย**
เป็นผู้ยึดถือนิमित ฯลฯ **ไม่เป็นผู้ยึดถือนิमित** ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น วิญญาณ ๕ ก็เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศล
ก็มี นะสิ

ปัญจวิญญาณกุสลาปีติกา จบ

อรรถกถาปัญจวิญญาณ กุสลาปีติกา

ว่าด้วย ปัญจวิญญาณเป็นกุศลก็มี

บัดนี้ ชื่อว่า ปัญจวิญญาณเป็นกุศลก็มี และเป็นอกุศลก็มี. เรื่องนี้
บันทึกพึงทราบโดยนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแหละ.

อรรถกถาปัญจวิญญาณ กุสลาปีติกา จบ.

ปัญจวิญญาณา สาโภคาติกถา

[๑๓๕๖] สกวาที วิญญาณ ๕ มีความผูกใจหรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิญญาณ ๕ มีความผูกใจ.

ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดก่อนเป็นวัตถุ มีธรรมที่เกิดก่อนเป็นอารมณ์ มีธรรมภายในเป็นวัตถุ มีธรรมภายนอกเป็นอารมณ์ มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นวัตถุ มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นอารมณ์ มีวัตถุต่าง ๆ มีอารมณ์ต่าง ๆ ไม่เสวยโคจรวิสัยแห่งกันและกัน เกิดขึ้นโดยไม่มีความสนใจไม่ได้ เกิดขึ้นโดยไม่มีการทำไว้ในใจไม่ได้ เกิดขึ้นโดยไม่เจือด้วยสัมปฏิจฉนจิตเป็นต้นไม่ได้ เกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังไม่ได้ มิใช่หรือ ? วิญญาณ ๕ เกิดขึ้นในลำดับอันชิดแห่งกันและกันไม่ได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ เกิดขึ้นในลำดับอันชิดแห่งกันและกันไม่ได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิญญาณ ๕ มีความผูกใจ.

[๑๓๕๗] ส. จักขุวิญญาณมีความผูกใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขุวิญญาณปรารถความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะอาศัยจักขุ และความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุ
วิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะอาศัยจักขุ และความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุ
วิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิด
จักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลายจึงเกิดจักขุ-
วิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลายจึง
เกิดจักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าว เพราะอาศัย
จักขุและความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น

[๑๓๕๘] ส. จักขุวิญญาณมีความผูกใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณปรารถอดีตและอนาคต เกิดขึ้นได้หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. จักขุวิญญานมีความผูกใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๔. จักขุวิญญานปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภโณภูมิจักขุวิญญาน
เกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๕. มโนวิญญานมีความผูกใจ และมโนวิญญานปรารภ
ความว่างเปล่าเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๖. จักขุวิญญานมีความผูกใจ และจักขุวิญญานปรารภ
ความว่างเปล่าเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๗. มโนวิญญานมีความผูกใจ มโนวิญญานปรารภอดีต
และอนาคตเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. จักขุวิญญานมีความผูกใจ และจักขุวิญญานปรารภ
อดีตและอนาคตเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. มโนวิญญาน มีความผูกใจ มโนวิญญาน ปรารภ
ผัสสะ ฯลฯ ปรารภโณภูมิจักขุวิญญาน เกิดขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๑๐. จักขุวิญญานมีความผูกใจ จักขุวิญญานปรารภ
ผัสสะ ฯลฯ ปรารภโณภูมิจักขุวิญญานเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๕๕] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า วิญญาณ ๕ มีความผูกใจ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุในธรรมวินัยนี้ **เห็นรูปด้วยจักขุ เป็นผู้ถือนิमित ฯลฯ เป็นผู้ไม่ถือนิमित ฯลฯ ถูกต้องโณภูมิจักขุด้วยกาย เป็นผู้ถือนิमित ฯลฯ เป็นผู้ไม่ถือนิमित** ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น วิญญาณ ๕ ก็มีความผูกใจ นะสิ.

ปัญจวิญญาณา สาโภคาคิกกา จบ

อรรถกถาปัญจวิญญาณา สาโภคาคิกกา

ว่าด้วย ปัญจวิญญาณมีความผูกใจ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง ปัญจวิญญาณมีความผูกใจ. ในเรื่องนั้น ชื่อว่าความคิดคำนึงย่อมมีได้ด้วยสามารถแห่งกุศล และอกุศล. ก็ข้อนี้ พระศาสดาทรงตรัสไว้ว่า **ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้วถือเอาโดยนิमित... ไม่ถือเอาโดยนิमित** ดังนี้ เป็นต้น. ชนเหล่าใดถือเอาพระพุทธรูปนั้นโดยไม่พิจารณา จึงมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า วิญญาณ ๕ มีความผูกใจ คิดคำนึงได้ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. คำที่เหลือในที่นี้เช่นกับเรื่องก่อนนั้นแล.

อรรถกถาปัญจวิญญาณา สาโภคาคิกกา จบ

ทวิหิ สีเลหิ สมันนาคโตตติกา

[๑๔๐๐] สกวาที บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง ด้วยเวทนา ๒ อย่าง ด้วยสัญญา ๒ อย่าง ด้วยเจตนา ๒ อย่าง ด้วยจิต ๒ อย่าง ด้วยศรัทธา ๒ อย่าง ด้วยวิริยะ ๒ อย่าง ด้วยสติ ๒ อย่าง ด้วยสมาธิ ๒ อย่าง ด้วยปัญญา ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๑] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีลอันเป็นโลกิยะ หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีลอันเป็นโลกิยะ ด้วยเวทนาอันเป็นโลกิยะ ด้วยสัญญาอันเป็นโลกิยะ ด้วยเจตนาอันเป็นโลกิยะ ด้วยจิตอันเป็นโลกิยะ ด้วยศรัทธาอันเป็นโลกิยะ ด้วยวิริยะอันเป็นโลกิยะ ด้วยสติอันเป็นโลกิยะ ด้วยสมาธิอันเป็นโลกิยะ ด้วยปัญญาอันเป็นโลกิยะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๒] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ

ด้วยผัสสะทั้งที่เป็น โลภิยะและ โลกุตตระ ฯลฯ เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา
ทั้งที่เป็น โลภิยะและ โลกุตตระ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค ประกอบด้วย
ศีลอันเป็น โลภิยะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรคเป็นบุุชชน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๓] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วย
ด้วยสัมมาวาจาอันเป็น โลภิยะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วย
ด้วยสัมมาทิฐิอันเป็น โลภิยะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วย
ด้วยสัมมาวาจาอันเป็น โลภิยะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วย
ด้วยสัมมาสังกัปปะอันเป็น โลภิยะ ฯลฯ ด้วยสัมมาวายามะอันเป็น โลภิยะ
ฯลฯ ด้วยสัมมาสติอันเป็น โลภิยะ ฯลฯ ด้วยสัมมาสมาธิอันเป็น โลภิยะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วย

ด้วยสัมมาทัมมันตะอันเป็นโลกิยะ ฯลฯ ด้วยสัมมาอาชีพะอันเป็นโลกิยะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาทิฐิอันเป็นโลกิยะ ฯลฯ ด้วยสัมมาสมาธิอันเป็นโลกิยะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๔] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาวาจาทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลมีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาทิฐิตั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาวาจาทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาสังกัปปะทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ฯลฯ ด้วยสัมมาวาชามะ ทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ฯลฯ ด้วยสัมมาสติทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ฯลฯ ด้วยสัมมาสมาธิทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาทัมมันตะทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ? ฯลฯ

[๑๔๐๕] ต. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาอาชีวะ ทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาทิฐิทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาอาชีวะทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาสังกัปปะทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ฯลฯ ด้วยสัมมาสมาธิ ทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เมื่อศีลอันเป็นโลกิยะดับไปแล้ว มรรคจึงเกิดขึ้นหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลผู้ทุศีล มีศีลขาด มีศีลทะลุ ยังมรรคให้เกิดได้ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง นะสี.

ทวิหีสีเลหิ สมันนาคโตติกถา จบ

อรรถกถาวิหิ สีเลหิ สมันนาคโตติกา

ว่าด้วย ผู้ประกอบด้วยศีล ๒

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง บุคคลผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีลัทธิดุจลัทธินิยามมหาสังฆิกะทั้งหลายนั้นแหละว่า บุคคล
ผู้มีศีลยอมให้โลกุตตรมรรคเกิดด้วยโลกียศีลได้ พระบาลีว่า **นรชน
ผู้มีศีล ตั้งอยู่เฉพาะแล้วในศีล** ดังนี้เป็นต้น เหตุใด เพราะเหตุนั้น บุคคล
นั้นจึงชื่อว่าผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง คือ ด้วยโลกียศีลที่เกิดก่อน และ
โลกุตตรศีลที่ในขณะแห่งมรรค ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า **บุคคลผู้มี
ความพร้อมเพรียงด้วยมรรค** หมายชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวว่ **เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง**
เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าบุคคลนั้นประกอบด้วยศีล ๒ คือ โลภียศีล
และโลกุตตรศีลในขณะเดียวกันได้ไชริ์ เขาผู้นั้นก็พึงเป็นผู้ประกอบด้วย
ธรรมอย่างละ ๒ มีศีล ๒ เป็นต้นได้ ดังนี้ ปรวาทิเมื่อไม่เห็นนัยอันมี
อย่างนั้นเป็นรูป จึงตอบปฏิเสธ. ในปัญหาว่า **เป็นผู้ประกอบด้วยศีลทั้งที่
เป็นโลกียะ และโลกุตระ** ปรวาทิจึงตอบรับรองหมายเอาโลกียศีลที่
สมาทานแล้วในกาลก่อน และโลกุตตรศีลอันมีสัมมาวาจาเป็นต้น ที่เกิด
ขึ้นในขณะแห่งมรรค. คำถามว่า **เมื่อศีลอันเป็นโลกียะดับไปแล้ว** เป็น
ของปรวาทิ คำตอบรับรองของสกวาทิหมายเอาความดับ คือ การดับ
ในขณะ คือภังคขณะ ปรวาทินั้น เมื่อกำหนดคำว่าศีลดับนั้นคล้ายกับมี
การล่วงศีลอีก จึงถามว่า **บุคคลผู้ทุศีล** เป็นต้น อนึ่งการตั้งลัทธินิยาม
ปรวาทินั้นยอมแสดงซึ่งความที่บุคคลเป็นผู้มีศีลไม่ขาดมาก่อนเท่านั้น
ไม่ได้แสดงซึ่งความที่บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง เพราะฉะนั้น
ลัทธินั้นจึงตั้งอยู่ไม่ได้แล.

อรรถกถาวิหิ สีเลหิ สมันนาคโตติกา จบ

สี่ง อเจตสิกนติกถา

[๑๔๐๗] สกวาทิ คีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นไป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็นกายายตนะ
ฯลฯ เป็นรูปายตนะ ฯลฯ เป็นโศภณูปายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ เจตนา ฯลฯ ศรัทธา ฯลฯ
วิริยะ ฯลฯ สติ ฯลฯ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา ไม่เป็นเจตสิกหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๘] ส. ผัสสะเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คีลเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ เจตนา ฯลฯ ศรัทธา ฯลฯ
วิริยะ ฯลฯ สติ ฯลฯ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิดเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๕] ส. คิดไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิดมีผลไม่นำปรารณา หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คิดมีผลนำปรารณา มีไช้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คิดมีผลนำปรารณา ก็ต้องไม่กล่าวว่าคิด
ไม่เป็นเจตสิก.

[๑๔๑๐] ส. สรัทธามีผลนำปรารณา และสรัทธาเป็นเจตสิก
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิดมีผลนำปรารณา และคิดเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา มีผลนำปรารณา และ
ปัญญา เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิดมีผลนำปรารณา และคิดเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๑] ส. คิดมีผลนำปรารณา แต่คิดไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ศรัทธามีผลนำปรารถนา แต่ศรัทธาเป็นเจตนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศีลมีผลนำปรารถนา แต่ศีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิริยะ ฯลฯ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญามีผลนำปรารถนา

แต่งปัญญา ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๒] ส. ศีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ไม่มีผล ไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศีลมีผล มีวิบาก มีไช้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ศีลมีผล มีวิบาก ก็ต้องไม่กล่าวว่า ศีลไม่เป็น

เจตสิก ฯลฯ

[๑๔๑๓] ส. จักขยตนะ ไม่เป็นเจตสิก และไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ศีลไม่เป็นเจตสิก และไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสตายตนะ ฯลฯ กายตนะ ฯลฯ รูปายตนะ ฯลฯ

โผฏฐัพพตนะ ไม่เป็นเจตสิก และไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิดไม่เป็นเจตสิก และไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๔] ส. คิดไม่เป็นเจตสิก แต่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขยตนะ ไม่เป็นเจตสิก แต่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คิดไม่เป็นเจตสิก แต่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตายตนะ ฯลฯ กายตนะ ฯลฯ รูปายตนะ ฯลฯ

โณฏฐัพพายตนะ ไม่เป็นเจตสิก แต่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๕] ส. สัมมวาจา ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฏฐิ ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมวาจา ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมวาชามะ ฯลฯ สัมมาสติ

ฯลฯ สัมมาสมาธิ ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฏฐิไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาอาชีวะไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ

ฯลฯ สัมมาสมาธิไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๖] ส. สัมมาทิฏฐิเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาวาจาเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาทิฏฐิเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ สัมมาสติ ฯลฯ

สัมมาสมาธิเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาวาจาเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาสมาธิเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า คีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เมื่อคีลเกิดขึ้นแล้วดับไป บุคคลผู้มีคีลดับไปแล้วนั้น
เป็นคนทุศีล หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น คีลก็ไม่เป็นเจตสิกนะสิ.

สีลัง อเจตสิกัณตักกา จบ

อรรถกถาสีลัง อเจตสิกัณตักกา

ว่าด้วย คีลไม่เป็นเจตสิก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง คีลไม่เป็นเจตสิก. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นคุณลักษณะของนิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า เมื่อคีลเกิดขึ้นแม้ดับไปแล้ว บุคคลนั้นชื่อว่ามีการตั้งสมศีลอันมีสมาทานเป็นเหตุ เขาชื่อว่าเป็นผู้มีศีลเหตุใด เพราะเหตุนั้นนั่นแหละ คีลจึงมิใช่เจตสิก ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องของคำว่าทานมิใช่เจตสิกนั่นแหละ แม้ปรวาทิให้ลัทธิตั้งไว้แล้วก็ไม่สามารถตั้งไว้ได้เลย เพราะถือเอาพระสูตรโดยมิได้พิจารณา ดังนี้แล.

อรรถกถาสีลัง อเจตสิกัณตักกา จบ

สี่สัง น จิตตานุปริวัตตติกถา

[๑๔๑๘] สกวาที สีลไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็น
โณภูฏัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สีลไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ ไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สีลไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ เจตนา ฯลฯ ศรัทธา วิริยะ
สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา ไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๙] ส. ผัสสะ เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สีลเกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา ศรัทธา สติ สมาธิ ฯลฯ
ปัญญา เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. สัตถ์ เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๐] ๙. สัมมวาจา ไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. สัมมาทิฏฐิ ไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. สัมมวาจาไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ

ฯลฯ สัมมาสมาธิ ไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ ไม่เกิดคล้อยตาม
จิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. สัมมาทิฏฐิ ไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. สัมมาอาชีวะ ไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ

ฯลฯ สัมมาสมาธิ ไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๑] ๙. สัมมาทิฏฐิ เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมวาจา เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาทิฏฐิ เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีพะ เกิดคล้อยตามจิต
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๒] ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ
ฯลฯ สัมมาสมาธิ เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมวาจา เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาสมาธิ เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีพะ เกิดคล้อยตามจิต
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่า คีลไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เมื่อคีลเกิดขึ้นแล้วดับไป บุคคลผู้มีคีลดับแล้วนั้นเป็น
คนทุศีล หรือ ?

ต. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ศีล ก็ไม่เกิดคล้อยตามจิต นะสี

สีลัง น จิตตานุปริวัตตติติกถา จบ

อรรถกถา สีลัง น จิตตานุปริวัตตติติกถา

ว่าด้วย ศีลไม่คล้อยตามจิต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องศีลไม่คล้อยตามจิต. ในเรื่องนั้น คำว่า ศีลไม่เกิด
คล้อยตามจิต นี้ เป็นคำต่างกันระหว่างภาษาเท่านั้น. คำที่เหลือเช่นกับ
เรื่องก่อนนั้นแหละ.

อรรถกถา สีลัง น จิตตานุปริวัตตติติกถา จบ

สมาทานเหตุกถา

[๑๔๒๔] สกวาที ศีลที่มีการสมาทานเป็นเหตุ เจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต ศรัทธา วิริยะ สติ
สมาธิ ปัญญา ที่มีการสมาทานเป็นเหตุ เจริญได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๕] ส. ศีลมีสมาทานเป็นเหตุ เจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจริญได้คุณเถาว์ลย์ เจริญได้คุณเถาอย่างทราย เจริญ
ได้คุณต้นไม้ เจริญได้คุณหญ้า เจริญได้คุณแพหญ้าปล้อง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๖] ส. ศีลที่มีการสมาทานเป็นเหตุ เจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อบุคคลสมาทานศีลแล้ว ตริกกามวิตกอยู่ ตริก
พยาบาทวิตกอยู่ ตริกวิหิงสาวิตกอยู่ ศีลก็เจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต
๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต
๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่
เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ เลว
และประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
๔ ประการนี้ ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นไฉน ท้องฟ้าและแผ่นดิน
นี้ ประการแรก ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก ฯลฯ เพราะเหตุฉะนั้น ธรรมของ
สัตบุรุษจึงไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศล และ
อกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึก
กัน มาพบกันได้

[๑๔๒๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า **ศีลที่มีการสมาทานเป็นเหตุ เจริญได้**
หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ชนเหล่าใด ปลุก**
สร้างสวน ปลุกสร้างป่า ฯลฯ ชนเหล่านั้น ตั้งอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วย
ศีล ย่อมจะปลุกไปสู่สวรรค์ ดังนี้^๒ เป็นสูตรมีจริงอยู่ มิใช่หรือ ?

๑. อัง. จตุกุก ๒๑/๔๗.

๒. ตั . สก. ๑๕/๑๔๖.

ศ. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น สัตว์ที่มีการสมาทานเป็นเหตุ ก็เจริญได้

นะสิ

สมาทานเหตุกกถา จบ

อรรถกถาสมาทานเหตุกกถา

ว่าด้วย สัตว์ที่มีการสมาทานเป็นเหตุ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสัตว์ที่มีการสมาทานเป็นเหตุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดจุดลักษณะของนิยามมหาสังฆิกะทั้งหลายนั้นแหละว่า สัตว์มีการสมาทานเป็นเหตุย่อมเจริญ เพราะอาศัยพระบาลีว่า **บุญย่อมเจริญทุกเมื่อ** เพราะถือเอาอรรถโดยไม่พิจารณาในเรื่องการสร้างอาราม ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ หมายถึงเอาการสังสมศีลที่ไม่ประกอบด้วยจิต. คำที่เหลือเช่นกับเรื่องก่อนนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถา สมาทานเหตุกกถา จบ

วิญญัตติสี่สันติกถา

[๑๔๒๘] สกวาที วิญญัตติเป็นศีล หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากปาณาติบาต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากอกุทินนาทาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากกามสุมิจณาจาร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากมุสาวาท หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การกราบไหว้เป็นศีล การลูกรับเป็นศีล การทำ
อัญชลีเป็นศีล สามิจิกรรมเป็นศีล การให้อาสนะเป็นศีล การให้ที่นอน
เป็นศีล การให้น้ำล้างเท้าเป็นศีล การให้รองเท้าเป็นศีล การนวดหลังใน
เวลาอาบน้ำเป็นศีล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากปาณาติบาต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๕] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า วิญญาณัตติเป็นศีล หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เป็นความทุศีล หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น วิญญาณัตติก็เป็นศีลนะสิ.

วิญญาณัตติสี่สันติกถา จบ

อรรถกถาวิญญาณัตติ สี่สันติกถา

ว่าด้วย วิญญาณัตติเป็นศีล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องวิญญาณัตติเป็นศีล. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็น
คุณลักษณะของนิยามมหาสังฆิกะ และสมมติยะทั้งหลายว่า วิญญาณัตติ คือการ
เคลื่อนไหวกายและวาจา ว่าเป็นศีล เพราะถือเอาเนื้อความพระสูตรว่า
กายวิญญาณัตติเป็นกายกรรม วจวิญญาณัตติเป็นวจกรรม ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
ว่า วิญญาณัตติ เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
ลำดับนั้น สกวาทิเพื่อท้วงปรวาทินั้นด้วยอรรถว่า เจตนาเป็นเครื่องเว้น
ชื่อว่า ศีล รูปธรรมไม่ใช่ศีล เหตุใด เพราะเหตุนั้น จึงกล่าวคำว่า ปาณา
ติปาตา เวรมณี เป็นต้น. คำว่า การกราบไหว้เป็นศีล เป็นต้น ท่านกล่าว
เพื่อจะยกแสดงคำเปรียบเทียบว่า วิญญาณัตติเป็นรูปฉันใด คำว่าศีลเป็นบัญญัติ
ฉันนั้นหามิได้ ก็แลวิญญาณัตตินั้นมิใช่เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นเหตุใด เพราะ
เหตุนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ปาณาติปาตา เวรมณี ดังนี้ อีก.
ก็ลักษณะของปรวาทินั้น ชื่อว่าตั้งอยู่มิได้ เพราะตั้งอยู่เฉพาะแล้วด้วยเลศนัย
ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถา วิญญาณัตติสี่สันติกถา จบ

อวิญญัตติ ทุสสียันตติกถา

[๑๔๓๐] สกวาทิ อวิญญัตติเป็นความทุสสี หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นปาณาติบาต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นอทินนาทาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นกามเมสุมิจจาร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นมุสาวาท หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสุราเมรยมัชชปมาทัญฐาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลสมาทนบาปกรรมแล้วให้ทานอยู่ บุญและบาป

ทั้งสองอย่าง เจริญได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุญและบาปทั้งสองอย่างเจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต

๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต

๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่
เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึกกัน มาพบกันหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่
เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

๔ ประการนี้ ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นไฉน ท้องฟ้าและแผ่นดิน
นี้ประการแรก ซึ่งไกลกันไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้นธรรมของสัตบุรุษ
จึงไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีจริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศลและ
อกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึก
กัน มาพบกันได้

ส. เมื่อบุคคลสมาทานบาปกรรมแล้ว ถวายจิวยอยู่ ถวาย
บิณฑบาตอยู่ ถวายเสนาสนะอยู่ ถวายคิลานปัจฉยเภสัชชบิหารอยู่
กราบไหว้แก่ผู้ที่ควรกราบไหว้อยู่ ต้อนรับผู้ที่ควรต้อนรับอยู่ กระทำ
อัญชติกรรมแก่ผู้ที่ควรอัญชติกรรมอยู่ กระทำสามีจิกรรมแก่ที่ควร
สามีจิกรรมอยู่ ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะอยู่ ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง
อยู่ บุญและบาปทั้ง ๒ อย่าง เจริญได้หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. และบาปทั้ง ๒ อย่าง เจริญได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่ เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึกกัน มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่ เลวและประณีต ที่ดำและขาว อันเป็นข้าศึกกัน มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ภิภุทั้งหลาย ๔ ประการนี้ ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นไฉน ท้องฟ้าและแผ่นดิน นี้ประการแรก ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้นธรรมของสัตบุรุษ จึงไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่ฟังกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศลและ อกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่ดำและขาว อันเป็นข้าศึก

กัน มาพบกันได้

[๑๔๓๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่าอวิญญูตติ เป็นความทูล หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลเป็นผู้สมาทานบาปกรรมไว้แล้วมิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บุคคลเป็นผู้สมาทานบาปกรรมไว้แล้ว ด้วยเหตุที่นั่นะท่าน จึงต้องกล่าวว่า อวิญญูตติ เป็นความทูล ดังนี้

อวิญญูตติ ทุสสีลยันทิกถา จบ

อรรถกถาอวิญญูตติ ทุสสีลยันทิกถา

ว่าด้วย อวิญญูตติเป็นความทูล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอวิญญูตติ คือการไม่แสดงกายวาจาให้รู้ ว่าเป็นความทูล. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นคุณลักษณะของนิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า อวิญญูตติเป็นการทูล เพราะหมายเอาการสั่งสมสิ่งที่มีใ้บุญอันไม่ประกอบด้วยจิต และหมายเอาความสมบูรณ์ขององค์ข้อบังคับในปาณาติบาตเป็นต้น ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หลายชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า เป็นปาณาติบาต เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่าอวิญญูตตินั้นพึงเป็นการทูลอย่างไรอย่างหนึ่งในปาณาติบาตเป็นต้นไ้จริง ดังนี้. คำว่า บุคคลสมาทานบาปกรรม อธิบายว่า ทำสมาทานบาปอย่างนี้ว่า เราจักฆ่า

บุคคลชื่อนั้น เราจักขโมยภัณฑะนั้น เป็นต้น. ถูกสกวาทิถามว่า
บุญและบาปทั้ง ๒ อย่างเจริญหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอา
ความไม่เกิดขึ้นแห่งบาปในขณะที่ให้ทาน. ถูกถามครั้งที่ ๒ ก็ตอบรับรอง
หมายเอาการสั่งสมบาปที่ไม่ประกอบด้วยจิต. คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบ
โดยนัยที่กล่าวไว้ในเรื่องบุญสำเร็จแต่การบริโภคนั้นแหละ. แม้การตั้ง
ลัทธิของปรวาทินั้น ย่อมสำเร็จในส่วนเบื้องต้น คือ ในการสมทานบาป
แต่ไม่ใช่ความเป็นผู้กุศลเพราะอวิญญูตติ ดังนี้แล.

อรรถกถา อวิญญูตติทุสสีลยัตติกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. นิโรธกถา ๒. รุปัง มัคโคตติกถา ๓. ปัญจวิญญาณสมังกิส-
สมัคคภาวนากถา ๔. ปัญจวิญญาณาภุสลาปีติกถา ๕. ปัญจวิญญา-
ณาสาโภคาติกถา ๖. ทวีหิสีเลหิสมันนาคิตติกถา ๗. สีลัง อเจตสิกกันตติกถา
๘. สีลัง นจิตตานุปริวัตติกถา ๙. สมทานเหตุกถา ๑๐. วิญญูตติสีลยัตติ-
กถา ๑๑. อวิญญูตติทุสสีลยัตติกถา.

วรรคที่ ๑๐ จบ

ทุติยปัณณาสกั จบ

วรรคที่ ๑๑

ติสโสปี อนุสยกถา

[๑๔๓๒] สกวาที อนุสัย เป็นอภัยกถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นอภัยกถุคือวิบาก เป็นอภัยกถุคือกิริยา เป็น
รูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็นโณภูมัพพายตนะ หรือ ?
ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๓] ส. กามราคานุสัย เป็นอภัยกถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะ กามราคปริยภูฐาน กามราคตัณโณชน
กาโมฆะ กามโยคะ กามฉันทนิวรรณ์ เป็นอภัยกถุ หรือ ?
ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะ กามราคปริยภูฐาน ฯลฯ กามฉันทนิวรรณ์
เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๔] ส. ปฏิกขมานุสัย เป็นอภัยกถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิกขมะ ปฏิกขปริยภูฐาน ปฏิกขตัณโณชน เป็นอภัยกถุ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิฆะ ปฏิฆปริยฐาน ปฏิฆสัญโญชน เป็นอกุศล

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ปฏิฆานุสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๕] ส. มานานุสัย เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มานะ มานปริยฐาน มานสัญโญชน เป็นอัพยากถุต

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มานะ มานปริยฐาน มานสัญโญชน เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มานานุสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๖] ส. ทิฏฐานุสัย เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทิฏฐิ ทิฏฐิโฆมะ ทิฏฐิโยคะ ทิฏฐิปริยฐาน ทิฏฐิ

สัญโญชน เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทิฏฐิ ทิฏฐิโฆมะ ทิฏฐิโยคะ ทิฏฐิปริยฐาน ทิฏฐิ

สัญโญชน เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทิฏฐานุสสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๗] ส. วิจิกิจฉานุสสัย เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิจิกิจฉา วิจิกิจฉาปริยฎฐาน วิจิกิจฉาสัญโญชนัน

วิจิกิจฉานิวรณ์ เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิจิกิจฉา วิจิกิจฉาปริยฎฐาน วิจิกิจฉาสัญโญชนัน

วิจิกิจฉานิวรณ์ เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิจิกิจฉานุสสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๘] ส. ภวราคานุสสัย เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ภวราคะ ภวราคปริยฎฐาน ภวราคสัญโญชนัน เป็น

อัพยากถุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ภวราคะ ภวราคปริยฎฐาน ภวราคสัญโญชนัน เป็น

อกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ภวราคานุสสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๕] ศ. อวิชชานุสัย เป็นอภัยกถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. อวิชา อวิชโฆมะ อวิชาโยคะ อวิชาปริยฐาน
อวิชาสัญญาโยชน อวิชชานิวรณ์ เป็นอภัยกถุ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ศ. อวิชา อวิชโฆมะ อวิชาโยคะ อวิชาปริยฐาน
อวิชาสัญญาโยชน อวิชชานิวรณ์ เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. อวิชชานุสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๐] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า อนุสัยเป็นอภัยกถุ หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. ปุณฺชน เมื่อจิตที่เป็นกุศลและอภัยกถุเป็นไปอยู่
ฟังกล่าวว่า ผู้มีอนุสัย หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. ธรรมที่เป็นกุศลและที่เป็นอกุศล มาพบกัน หรือ ?

ศ. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อนุสัยก็เป็นอภัยกถุ นะสิ

ศ. ปุณฺชน เมื่อจิตที่เป็นกุศลและที่เป็นอภัยกถุเป็นไป
อยู่ ฟังกล่าวว่า เป็นผู้มึนระคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. ธรรมที่เป็นกุศลและที่เป็นอกุศลมาพบกัน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ราคะก็เป็นอัพยากฤต นะสิ

[๑๔๔๑] ส. อนุสัย เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็น
โณภูฏัพพายตนะหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคานุสัย เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะ กามราคปริยुฏฐาน กามราคสัญโญชน์
ฯลฯ กามฉันทนิวรรณ์ เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะ กามราคปริยुฏฐาน ฯลฯ กามฉันทนิวรรณ์
เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสัย เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิมานุสัย ฯลฯ มานานุสัย ทิฏฐานุสัย วิจิกิจจานุสัย
ภวราคานุสัย ฯลฯ อวิชชานุสัย เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชา อวิชโฆมะ อวิชาโยคะ อวิชาปริยुฏฐาน
อวิชาสัญโญชน์ อวิชชานิวรรณ์ เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชา อวิชาโฆมะ ฯลฯ อวิชานิวรณ์ เป็นสเหตุกะ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชานุสัย เป็นสเหตุกะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๒] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า อนุสัยเป็นอเหตุกะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปุถุชน เมื่อจิตที่เป็นบุคคลและเป็นอพยากฤตเป็นไปอยู่
ฟังกล่าวว่า ผู้มีอนุสัย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อนุสัยเป็นสเหตุกะโดยเหตุอันนั้น หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อนุสัยก็เป็นอเหตุกะ นะสี

ส. ปุถุชน เมื่อจิตที่เป็นกุศลและที่เป็นอพยากฤต เป็น
ไปอยู่ ฟังกล่าวว่า เป็นผู้มีราคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ราคะเป็นสเหตุกะโดยเหตุอันนั้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ราคะก็เป็นอเหตุกะ นะสี

[๑๔๔๓] ส. อนุสัยเป็นจิตตวิปปยุต^๑ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๑. ไม่ประกอบด้วยจิต.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็นโศภ-
ฐัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคานุสัย เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะ กามราคปริยุกฺขฐาน กามราคตัณฺญาโณชนั
กาโมฆะ กามโยคะ กามฉันทนิวรณ์ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะ กามราคปริยุกฺขฐาน ฯลฯ กามฉันทนิวรณ์
สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสัย สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๔] ส. กามราคานุสัย เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในขันธไหน ?

ป. นับเนื่องในสังขารขันธ.

ส. สังขารขันธเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารขันธเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาขันธ ตัญญาขันธ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๕] ส. กามราคานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็น
จิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะ นับเนื่องในสังขารชั้น แต่วิปปยุตจากจิต
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะ นับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุตด้วย
จิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุต
ด้วยจิต หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๖] ส. กามราคานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็น
จิตตวิปปยุต ส่วนกามราคะ นับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารชั้น ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง
เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้น ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง
เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาคันธี สัญญาคันธี ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีก
ส่วนหนึ่งเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๗] ส. ปฏิกษานุสสัย มานานุสสัย ทิฏฐานุสสัย วิจิกิจจานุสสัย
ภวราคานุสสัย อวิชชานุสสัย เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชชา อวิชโชฆะ อวิชชาโยคะ ฯลฯ อวิชชานิวรณ์
เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชชา อวิชโชฆะ อวิชชาโยคะ ฯลฯ อวิชชานิวรณ์
สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชชานุสสัย สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชชานุสสัย เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในขันธิหน.

ป. นับเนื่องในสังขารขันธี.

ส. สังขารขันธี เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารขันธี เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาขันธ สัญญาขันธ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิชานุสสัย นับเนื่องในสังขารขันธ แต่เป็นจิตตวิปปยุต

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชา นับเนื่องในสังขารขันธ เป็นจิตตวิปปยุต

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชา นับเนื่องในสังขารขันธ สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชานุสสัย นับเนื่องในสังขารขันธ สัมปยุตด้วยจิต

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชานุสสัย นับเนื่องในสังขารขันธ แต่เป็นจิตตวิปปยุต

ส่วนอวิชา นับเนื่องในสังขารขันธ และสัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารขันธส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง

เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารขันธ ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง

เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาคันธ สัญญาขันธ ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีก
ส่วนหนึ่งเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่ อนุสัยเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปุณฺชน เมื่อจิตที่เป็นกุศลและที่เป็นอัพยากฤตเป็นไป
อยู่ พึงกล่าวว่ เป็นผู้มือนุสัย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อนุสัย สัมปยุตด้วยจิตนั้น หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อนุสัยก็เป็นจิตตวิปปยุต นะสิ.

ส. ปุณฺชน ครั้นเมื่อจิตที่เป็นกุศลและที่เป็นอัพยากฤต
เป็นไปอยู่ พึงกล่าวว่ เป็นผู้มืราคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ราคะ สัมปยุตด้วยจิตนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ราคะก็เป็นจิตตวิปปยุต นะสิ.

ติสโสปี อนุสยกา จป

อรรถกถาติสโสปี อนุสยกา

ว่าด้วย อนุสัยเป็นธรรม ๓ อย่าง

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอนุสัยเป็นธรรมแม้ทั้ง ๓ คือ เป็นอัพยากตะ เป็น
อเหตุกะ และเป็นจิตตวิปปยุต. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใดมีความเห็นผิดคจ

ลักษณะของนิยามมหาสังฆิกะและสมัตถิยะทั้งหลายว่า ปุณฺณเมื่อจิตที่เป็น
กุศล และอัปยาคะซึ่งกำลังเป็นไป พึงกล่าวว่า เป็นผู้มือนุสสัย อนึ่ง
เหตุอันใดพึงมีในขณะนั้น นุสสัยทั้งหลายไม่เป็นกับด้วยเหตุอันนั้นด้วย
ไม่สัมปยุตกับจิตดวงนั้นด้วย เหตุใด เพราะเหตุนั้น นุสสัยเหล่านั้น จึง
เป็นอัปยาคะ เป็นอเหตุกะ เป็นจิตตวิปยุต ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
ในกถาแม่ทั้ง ๓ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
คำที่เหลือในที่นี้ อาจรู้ได้ตามแนวแห่งพระบาลีนั้นแหละ เพราะเป็นนัย
ที่ได้กล่าวไว้แล้วในหนหลัง ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่ได้ให้พิสดารแล้ว ดังนี้แล.

อรรถกถาติสโสปีอนุสยกถา จบ

ญาณกถา

[๑๔๔๙] สกวาที ถึงความไม่รู้จะปราศไปแล้ว เมื่อจิตที่เป็นญาณ
วิปยุตเป็นไปอยู่ ไม่พึงกล่าวว่า ผู้มีความรู้ หรือ ?

ป. ปราศแล้ว.

ส. เมื่อราคะปราศไปแล้ว ไม่พึงกล่าวว่า ผู้ปราศจาก
ราคะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถึงความไม่รู้จะปราศไปแล้ว เมื่อจิตที่เป็นญาณ
วิปยุตเป็นไปอยู่ ไม่พึงกล่าวว่า ผู้มีความรู้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อโทสะปราศไปแล้ว ฯลฯ เมื่อโมหะปราศไปแล้ว
 ฯลฯ เมื่อกิเลสปราศไปแล้ว ไม่พึงกล่าวว่า ผู้หมดกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๐] ส. เมื่อราคะปราศไปแล้ว พึงกล่าวว่า ผู้ปราศจากราคะ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อความไม่รู้ปราศไปแล้ว พึงจิตที่เป็นญาณวิปยุต
จะเป็นไปอยู่ ก็พึงกล่าวว่า ผู้มีความรู้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อโทสะปราศไปแล้ว ฯลฯ เมื่อโมหะปราศไปแล้ว
 ฯลฯ เมื่อกิเลสปราศไปแล้ว พึงกล่าวว่า ผู้หมดกิเลส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อความไม่รู้ปราศไปด้วย ถึงจิตที่เป็นญาณวิปยุต
จะเป็นไปอยู่ ก็พึงกล่าวว่า ผู้มีความรู้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อความไม่รู้ปราศไปแล้ว ถึงจิตที่เป็นญาณวิปยุต
จะเป็นไปอยู่ ก็พึงกล่าวว่า ผู้มีความรู้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชื่อว่า ผู้มีความรู้ ด้วยความรู้ที่เป็นอดีต ชื่อว่าผู้มี
ความรู้ ด้วยความรู้ที่ดับแล้ว ที่ปราศไปแล้ว ที่สงบระงับแล้ว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ญาณกถา จบ

อรรถกถาญาณกถา

ว่าด้วย ญาณ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องญาณ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิด
คุณลักษณะของนิยามหาสังมิจะทั้งหลายว่า เมื่ออัญญาณ คือ โมหะ แม้
ปราศจากไปแล้วด้วยมรรคญาณ ครั้นเมื่อจิตที่ไม่ประกอบด้วยญาณกำลัง
เป็นไป จักขุวิญญาณเป็นต้นเป็นไปอีก มรรคจิตนั้นก็มิใช่กำลังเป็นไป
เหตุใด เพราะเหตุนั้น ไม่ควรกล่าวว่า มีญาณ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถ้าดับนั้น สกวาทิ
จึงกล่าวคำว่า เมื่อระคะปราศไปแล้ว เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า
เมื่ออัญญาณ คือ โมหะ ปราศจากไปแล้ว บัญญัติว่า ผู้มีญาณ ดังนี้
ไม่พึงมีไฉร ครั้นเมื่อระคะเป็นต้นปราศจากไปแล้ว แม้บัญญัติว่ามีระคะ

เป็นต้นปราศจากไปแล้วก็ไม่พึงมี ด้วยเหตุนั้น บุคคลผู้ไม่มีความโกรธ
พึงเป็นผู้มีความโกรธในบัญญัติว่าด้วยบุคคลนั้นพึงมีหรือ. ปรวาทีเมื่อไม่
เห็นควรในความเป็นผู้มีราคะเป็นต้น ในธรรมเหล่านั้น ซึ่งมีราคะเป็นต้น
ที่ปราศจากไปแล้ว จึงตอบปฏิเสธ. ในที่สุดปัญหา ปรวาทีถามปัญหาที่
ควรถามว่า **ชื่อว่าผู้มีความรู้ ด้วยความรู้ที่เป็นอดีต เป็นต้น เพราะฉะนั้น**
สกวาทีจึงตอบปฏิเสธว่า **ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ดังนี้แล.**

อรรถกถาญาณกถา จบ

ญาณังจิตตวิปปยุตตันติกถา

[๑๔๕๑] ปรวาทิ ญาณ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็น
โณภูฏัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ญาณ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา ปัญฺญินทริยํ ปัญญาพละ สัมมาทิฏฐิ ฆัมม-
วิจยสัมโพชฌงค์ ก็เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญา ปัญฺญินทริยํ ปัญญาพละ สัมมาทิฏฐิ ฆัมม-
วิจยสัมโพชฌงค์สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ญาณก็สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๒] ส. ญาณ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในขันธไหนด.

ป. นับเนื่องในสังขารขันธ.

ส. สังขารขันธ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้น เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สัญญาชั้น เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้นแต่เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา นับเนื่องในสังขารชั้นแต่เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญา นับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุตด้วยจิต

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นจิตตวิปปยุต ส่วน
ปัญญานับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารชั้น ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง
เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้น ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง
เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาคันธี สัตถุญญาคันธี ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีก
ส่วนหนึ่งเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่ ญาณเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจกภูวิญญาณ พึง
กล่าวว่ ผู้มีญาณ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ญาณ สัมปยุตด้วยจิตนั้น หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ญาณก็เป็นจิตตวิปปยุต นะสิ.

ส. พระอรหันต์ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจกภูวิญญาณ พึง
กล่าวว่ ผู้มีปัญญา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา สัมปยุตด้วยจิตนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ปัญญาเป็นจิตตวิปปยุต นะสิ.

ญาณังจิตตวิปปยุตตันตีกถา จบ

อรรถกถาญาณัง จิตตวิปปยุตตันติกถา

ว่าด้วย ญาณเป็นจิตตวิปปยุต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องญาณที่ไม่ประกอบด้วยจิต คือไม่ประกอบด้วยจิต. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายปุพพเสถียรทั้งหลาย ว่า พระอรหันต์ผู้พร้อมเพรียงด้วยจักษุวิญญาณเป็นต้น คือหมายความว่า จักษุวิญญาณจิตเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว ท่านเรียกว่า ผู้มีญาณ เพราะหมายเอามัคคญาณที่ท่านได้แล้ว แต่ว่าญาณของพระอรหันต์นั้นไม่สัมปยุตด้วย จักษุวิญญาณจิตนั้น เหตุใด เพราะเหตุนี้ ญาณจึงไม่ประกอบด้วยจิต ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า เป็นรูป เป็นต้น เพื่อท้วงด้วย คำว่า ถ้าว่า ญาณไม่ประกอบด้วยจิตไฉน ญาณของพระอรหันต์นั้นก็จะเป็นธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งมีรูปเป็นต้นที่ไม่ประกอบด้วยจิต ดังนี้. ปรวาทิตอบปฏิเสธ. คำที่เหลือมีนัยดังที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแหละ. ก็ในปริโยสาน ถูกสกวาที่ถามว่า พระอรหันต์ผู้พร้อมเพรียงด้วยจักษุ- วิญญาณ หมายความว่าจักษุวิญญาณกำลังเป็นไป ฟังกล่าวว่า ผู้มีปัญญา หรือ ปรวาทิยอมปรารถนาซึ่งคำบัญญัตินั้นด้วยสามารถแห่งการได้ เฉพาะแล้วซึ่งปัญญา เพราะฉะนั้นจึงตอบรับรอง.

อรรถกถาญาณังจิตตวิปปยุตตันติกถา จบ

อิทังทุกขันตักถา

[๑๔๕๔] สกวาทิ เมื่อกล่าวาจาว่า นีทุกข ญาณว่า นีทุกข ก็
เป็นไป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นีสมุตถ ญาณว่า นีสมุตถ ก็เป็น
ไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นีทุกข ญาณว่า นีทุกข ก็เป็นไป
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นีนโรธ ญาณว่า นีนโรธ ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นีทุกข ญาณว่า นีทุกข ก็เป็นไป
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นีมรรค ญาณว่า นีมรรค ก็เป็นไป

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๕] ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่สมุทัย แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี่สมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี่ทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่นิโรธ ฯลฯ นี่มรรค แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี่นิโรธ ฯลฯ นี่มรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี่ทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๖] ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ ญาณว่า นี่ทุกข์ ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า รูปไม่เที่ยง ญาณว่า รูปไม่เที่ยง ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ ญาณว่า นี่ทุกข์ ก็เป็นไป

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า เวทนา ฯลฯ สัญญา สังขาร ฯลฯ

วิญญาณ ไม่เที่ยง ญาณว่า วิญญาณไม่เที่ยงก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๖] ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นีทุกข์ ญาณว่า นีทุกข์ ก็เป็นไป
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า รูปเป็นอนัตตา ญาณว่า รูปเป็น

อนัตตา ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นีทุกข์ ญาณว่า นีทุกข์ ก็เป็นไป

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร

ฯลฯ วิญญาณ เป็นอนัตตา ญาณว่า วิญญาณ เป็นอนัตตา ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๗] ส. เมื่อกล่าวาจาว่า รูปไม่เที่ยง แต่ญาณไม่เป็นไปว่า

รูปไม่เที่ยง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ แต่ญาณไม่เป็นไปว่านี่ทุกข์

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร
ฯลฯ วิญญาณ ไม่เที่ยง แต่ญาณไม่เป็นไปว่า วิญญาณไม่เที่ยง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี้

ทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า รูปเป็นอนัตตา แต่ญาณไม่เป็นไป
ว่า รูปเป็นอนัตตา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี้

ทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร
ฯลฯ วิญญาณ เป็นอนัตตา แต่ญาณไม่เป็นไปว่า วิญญาณ เป็นอนัตตา
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี้

ทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๕] ส. เมื่อกล่าววาทาว่า อิทํ ทุกฺขํ (นี้ทุกข์) ญาณว่า
อิทํ ทุกฺขํ ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ญาณว่า อิทํ ญาณว่า ทํ ญาณว่า ทํ และญาณว่า อิทํ
ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อิทํทุกฺขํนตฺติกา จบ

อรรถกถาอิทํ ทุกฺขํนตฺติกา

พรรณนากถาว่าด้วย การเปล่งวาทานี้ทุกข์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการเปล่งวาทานี้ทุกข์. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด
มีความเห็นผิดดุจลักษณะของนิกาชอันระก่ทั้งหลายว่า ในขณะที่แห่งโลกุตตรมรรค
เกิด พระโยคาวจรย่อมเปล่งวาทานี้ทุกข์ ฉนใด ญาณว่านี้ทุกข์ย่อม
เป็นไปแก่พระโยคาวจรผู้กล่าววาทาว่า นี้ทุกข์ฉนนัน ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองของปรวาทิหมายเอาการ
กล่าววาทาเช่นนั้น และความเป็นไปแห่งญาณในขณะที่แห่งมรรค. อนึ่ง
ปรวาทินั้นปรารถนาว่า บุคคลย่อมกล่าววาทาอันประกอบด้วยสัจจะ
ที่เหลือ แต่ว่าญาณเช่นนั้นย่อมไม่เป็นไปแก่เขา เหตุใด เพราะเหตุนี้
ท่านจึงปฏิเสธในปัญหา มี สมุทฺธยํ เป็นต้น.

คำว่า เมื่อกล่าววาทว่า รูปไม่เที่ยง เป็นต้น ท่านกล่าวด้วย
สามารถแห่งการแสดงปริยายแห่งทุกข์. ก็เมื่อปรวาที่ไม่เห็นโวหารเช่นนั้น
ในลัทธิของตน จึงตอบปฏิเสธ.

คำว่า ญาณว่า อิ ญาณว่า ทิ เป็นต้น ท่านกล่าวแล้วเพื่อแสดง
คำว่า ถ้าว่าญาณในทุกข์ของปุถุชนย่อมเป็นไปได้ไซ้ร ก็ย่อมจะเป็นไป
ด้วยญาณ ๔ โดยลำดับในอักษร อิ. อักษร ทิ อักษร พุ. อักษร ขิ (อิทิ ทุกขิ)
แต่ปรวาที่ไม่ปรารถนาเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงตอบปฏิเสธ.

อรรถกถาอิทั้งทุกขันติกถา จบ

อิทธิพลกถา

[๑๔๖๐] สกวาที ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ได้ตลอด
กัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุนั้น สำเร็จด้วยฤทธิ์ คตินั้น สำเร็จด้วยฤทธิ์ การ
ได้อัตภาพนั้น สำเร็จด้วยฤทธิ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ได้ตลอดกัลป์
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ที่เป็นอดีต พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ที่
เป็นอนาคต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้ที่ประกอบด้วยฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงตั้งอยู่ตลอด ๒ กัลป์ พึงตั้งอยู่ตลอด ๓ กัลป์ พึง
ตั้งอยู่ตลอด ๔ กัลป์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงตั้งอยู่ในเมื่อชีวิต คือชีวิตส่วนที่เหลือ ยังมีอยู่ หรือ

ว่าตั้งอยู่ในเมื่อชีวิตคือชีวิตส่วนที่เหลือ ไม่มีอยู่.

ป. ฟังตั้งอยู่ในเมื่อชีวิต คือชีวิตส่วนที่เหลือ ยังมีอยู่.

ส. หากว่า ฟังตั้งอยู่ในเมื่อชีวิต คือชีวิตส่วนที่เหลือ ยังมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ฟังตั้งอยู่ตลอดกาลป์ ดังนี้ ฯลฯ

ป. ฟังตั้งอยู่ในเมื่อชีวิต คือชีวิตส่วนที่เหลือ ไม่มีอยู่.

ส. ผู้ที่ตายแล้ว ฟังตั้งอยู่ ผู้ที่กระทำกาละแล้ว ฟังตั้งอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๑] ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ฟังตั้งอยู่ตลอดกาลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลฟังได้เพื่อประกอบไว้ด้วยฤทธิ์ว่า ผัสสะ เกิดขึ้นแล้ว อย่าดับไป ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลฟังได้เพื่อประกอบไว้ด้วยฤทธิ์ว่า เวทนาเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ สัญญาเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เจตนาเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ จึงเกิดขึ้นแล้ว ศรัทธาเกิดขึ้นแล้ว วิริยะเกิดขึ้นแล้ว สติเกิดขึ้นแล้ว สมาธิเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้วอย่าดับไป ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๒] ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ฟังตั้งอยู่ตลอดกาลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลพึงได้เพื่อระครองไว้ด้วยฤทธิ์ว่า รูปจงเป็นของ
เที่ยง ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลพึงได้เพื่อระครองไว้ด้วยฤทธิ์ว่า เวทนา ฯลฯ
สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ จงเป็นของไม่เที่ยง ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๓] ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ตลอดกาลปี
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลพึงได้เพื่อระครองไว้ด้วยฤทธิ์ว่า สัตว์ทั้งหลาย
ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา อย่าได้เกิดเลย ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลพึงได้เพื่อระครองไว้ด้วยฤทธิ์ว่า สัตว์ทั้งหลาย
ที่มีความแก่เป็นธรรมดา อย่าได้แก่เลย ฯลฯ สัตว์ทั้งหลายที่มีความเจ็บ
เป็นธรรมดา อย่าได้เจ็บเลย ฯลฯ สัตว์ทั้งหลายที่มีความตายเป็นธรรมดา
อย่าได้ตายเลย ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยฤทธิ์ พึงตั้งอยู่
ตลอดกาลปี หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนอานนท์**

อิทธิบาท ๔ อันผู้หนึ่งผู้ใดอบรม ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่พึ่งแน่นอน ข้าของ คล่องแคล่วดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อหวังอยู่ พึงตั้งอยู่ได้ ตลอดกัลป์หรือตลอดกัลป์ส่วนที่เหลือ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริงมิใช่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ก็พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ นะสิ.

[๑๔๖๕] ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ อย่าง ไม่มีใคร ๆ สมณะก็ตาม พราหมณ์ก็ตาม เทวดาก็ตาม มารก็ตาม พรหมก็ตาม ใคร ๆ ในโลกก็ตาม จะเป็นผู้รับรองได้ ธรรม ๔ อย่าง เป็นไฉน ? คือ (๑) ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา อย่าแก่เลย ดังนี้ ไม่มีใคร ๆ สมณะก็ตาม พราหมณ์ก็ตาม เทวดาก็ตาม มารก็ตาม พรหมก็ตาม ใคร ๆ ในโลกก็ตาม จะเป็นผู้รับรองได้ (๒) ผู้มีความเจ็บเป็นธรรมดา อย่าเจ็บเลย ฯลฯ (๓) ผู้มีความตายเป็นธรรมดา อย่าตายเลย ฯลฯ (๔) กรรมทั้งหลายนั้นใด เป็นบาปช้องอยู่ในสังกิลีส เป็นเหตุให้เกิดในภพใหม่ มีทุกข์เป็นกำไร มีวิบากเป็นทุกข์ เป็นไปเพื่อชาติ ชรามรณะ ต่อไป อันบุคคลทำไว้ในกาลก่อน วิบากแห่งกรรมทั้งหลายนี้ อย่าได้เกิดเลย ดังนี้ ไม่มีใคร ๆ สมณะก็ตาม พราหมณ์ก็ตาม เทวดาก็ตาม

๑. ปุ. อุ. ๒๕/๑๒๗.

มารก็ตาม พรหมก็ตาม ใคร ๆ ในโลกก็ตาม จะเป็นผู้รับรองได้ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ อย่างนี้แล ไม่มีใคร ๆ สมณะก็ตาม พราหมณ์
ก็ตาม เทวดาก็ตาม มารก็ตาม พรหมก็ตาม ใคร ๆ ในโลกก็ตาม จะเป็น
ผู้รับรองได้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริงมิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ผู้ประกอบด้วยกำลัง
แห่งฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ได้ตลอดกาลปี นะสี.

อิทธิพลกถา จบ

อรรถกถาอิทธิพลกถา

ว่าด้วย กำลังแห่งฤทธิ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกำลังแห่งฤทธิ์. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดคุณลักษณะของนิคายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า ผู้ประกอบด้วยกำลัง
แห่งฤทธิ์พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกาลปี เพราะถือเอาเนื้อความแห่งอานิสงส์
ของอิทธิบาทภาวนาโดยไม่พิจารณา คำถามของสกวาทิว่า ผู้ประกอบ
ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์พึงตั้งอยู่ได้ตลอดกาลปีหรือ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น.

ในปัญหานี้ ชื่อว่ากาลปีมี ๓ อย่าง คือ มหากาลปี กัลปเอกเทศ
อายุกาลปี. จริงอยู่ มหากาลปีเท่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่ากาลปี
ซึ่งมาในพระบาลีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อสงไขยแห่งกาลปี ๔ เหล่านี้
ดังนี้. ในพระบาลีว่า กัลป์อันเป็นการประมาณอายุเทพชั้นพรหมทั้งหลาย

นี้ ท่านเรียกว่ากัลปเอกเทศ. พระบาลีว่า ย่อมไหม้ในนรกตลอดกัลป์
ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกัลป์ นี้ ท่านเรียกว่า อายุกัลป์ อธิบายว่า
การดำรงอยู่แห่งอายุอันสมควรแก่อายุ ชื่อว่า การกำหนดอายุด้วยอำนาจ
ผลแห่งกรรม หรือด้วยการนับปี. ในปัญหาเหล่านั้น สกวาที่ย่อมถาม
หมายเอามหากัลป์ ปรวาทีก็ตอบรับรอง. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวกะ
ปรวาทิวา อายุนั้นสำเร็จด้วยฤทธิ์ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า
ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์พึงเป็นอยู่ตลอดมหากัลป์หนึ่ง หรือตลอด
ส่วนหนึ่งแห่งมหากัลป์ซึ่งเกินกว่าอายุกัลป์ที่ท่านกำหนดไว้เช่นนี้ว่า
ผู้ใดยอมเป็นอยู่นาน ผู้นั้นก็พึงเป็นผู้มีอายุอยู่ตลอดร้อยปี หรือเกินกว่า
เล็กน้อย ดังนี้ ก็อายุของผู้นั้น พึงสำเร็จด้วยฤทธิ์หรือ ? ดังนี้. ปรวาทิ
ตอบปฏิเสธ เพราะความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ชื่อว่าอินทริย์
คือชีวิตที่สำเร็จด้วยฤทธิ์ย่อมไม่มี มีแต่การเกิดขึ้นด้วยกรรมเท่านั้น
มีคำถามว่า ก็ในข้อนี้มีอะไรแปลกจากผู้มีฤทธิ์ เพราะแม้ผู้ไม่มีฤทธิ์ก็
พึงดำรงอยู่ตลอดอายุกัลป์ มิใช่หรือ? ตอบว่า พึงทราบข้อแปลกกันแห่ง
ชนเหล่านั้นดังนี้ ผู้มีฤทธิ์นั้นสามารถห้ามอันตรายิกรรมทั้งหลายมิให้
เกิดเป็นไปแก่ชีวิตตลอดชีวิต ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ และยอมอาจเพื่อจะห้าม
อกาลมรณะ คือการตายในเวลาอันไม่สมควรที่จะมี ในระหว่าง แต่กำลัง
เช่นนี้ไม่มีแก่ผู้ไม่มีฤทธิ์ ข้อนี้ เป็นการแตกต่างกันระหว่างผู้มีฤทธิ์กับ
ผู้ไม่มีฤทธิ์เหล่านั้น. คำว่า พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ที่เป็นอดีต... อนาคต นี้
ความว่า สกวาที่ย่อมท้วงเพราะการตอบรับรองของปรวาทิ หมายเอาว่า
พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์โดยไม่แปลกกัน. คำว่า พึงตั้งอยู่ตลอด ๒ กัลป์
เป็นต้น ท่านสกวาที่กล่าวเพื่อจะท้วงด้วยคำว่า ฌิว่าผู้มีฤทธิ์ยอมสามารถ

ก้ำวล่วงการกำหนดชีวิตได้ไซร้ ก็ไม่อาจก้ำวล่วงการกำหนดชีวิตเพียง
กัลป์เดียวเท่านั้น เขาฟังก้ำวล่วงแล้วดำรงอยู่ตลอดกัลป์แม้มิใช่น้อยเลย.

คำว่า บุคคลฟังได้เพื่อประคองไว้ด้วยฤทธิ์ว่า ผัสสะเกิดขึ้นแล้ว
อย่าดับไป ดังนี้หรือ ท่านสกวาทีกถ่าว เพื่อแสดงว่า สิ่งทั้งปวงไม่ฟัง
ได้ด้วยฤทธิ์ แม้สิ่งที่เหนืออำนาจฤทธิ์ก็ยังมีอยู่ ดังนี้. คำที่เหลือในที่นี้
มีอรรถคั้นทั้งนั้น แล.

อรรถกถาอิทธิพลกถา จบ

สมาชกถา

[๑๔๖๖] สกวาที จิตตสันตติ (ความสืบท่อแห่งจิต) เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. จิตตสันตติที่เป็นอดีต เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จิตตสันตติ เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จิตตสันตติที่เป็นอนาคต เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จิตตสันตติ เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อดีตก็ดับไปแล้ว อนาคตก็ยังไม่เกิด มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อดีตก็ดับไปแล้ว อนาคตก็ยังไม่เกิด ก็ต้อง

ไม่กล่าววว่า จิตตสันตติเป็นสมาธิ

[๑๔๖๗] ป. สมาธิเป็นไปในจิตตขณะอันหนึ่ง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาณ ชื่อว่าผู้เข้าสมาบัติหรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยโสตวิญญาณ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยฆานวิญญาณ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยชีวหาวิญญาณ ฯลฯ

ผู้พร้อมเพรียงด้วยกายวิญญาณ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยอกุศลจิต ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจิตที่สหระคด้วยราคะ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจิตที่สหระคด้วยโทสะ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจิตที่สหระคด้วยโมหะ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจิตที่สหระคด้วยอนัตตปปะ ชื่อว่า ผู้เข้าสมาบัติ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๘] ส. จิตตสันตติเป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสืบทอดแห่งอกุศลจิต เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จิตตสันตติที่สหระคด้วยราคะ ฯลฯ ที่สหระคด้วยโทสะ ฯลฯ ที่สหระคด้วยโมหะ ฯลฯ ที่สหระคด้วยอนัตตปปะเป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๙] ป. ไม่พึงกล่าวว่ จิตตสันตติเป็นสมาธิ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า อุก่อนอาวุโส นิครณฐ์ทั้งหลาย เรายี่แหละพอที่จะไม่หวั่นไหวด้วยกาย ไม่กล่าววาจา เป็นผู้เสวยสุขโดยส่วนเดียว อยู่ตลอด ๗ คืน ๗ วัน ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น จิตตสันตติ ก็เป็นสมาธิ นะลิ.

สมาธิกา จบ

อรรถกถาสมาธิกา

ว่าด้วยสมาธิ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสมาธิ. ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของ
นิกายสัพพัตติกาและอรรถกถาทั้งหลายว่า ความสืบทอดแห่งจิต
เป็นสมาธิ เพราะอาศัยพุทธพจน์ว่า พระตถาคตย่อมอาจเพื่ออยู่เป็นสุข
ในคำว่า เราเป็นผู้เสวยพร้อมเฉพาะซึ่งความสุขโดยส่วนเดียวตลอด ๗ ค่ำ
๗ วัน ดังนี้ เป็นต้น โดยไม่ถือเอาคำว่า เอกัคคตาเจตสิกแม้เกิดขึ้นแล้วใน
ขณะแห่งจิตดวงหนึ่ง ชื่อว่าสมาธิ เพราะอรรถว่าการตั้งใจ ดังนี้ คำถาม
ของสกวาทิว่า ความสืบทอดแห่งจิต เป็นต้น หมายชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. ถ้าคตินั้น สกวาทิจึงกล่าวกะปรวาทินั้นว่า
ความสืบทอดแห่งจิตที่เป็นอดีต เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า การ
สืบทอดแห่งจิตเป็นสมาธิไซ้ร ชื่อว่าความสืบทอดแห่งจิตเป็นอดีตบ้าง ที่
เป็นอนาคตบ้างมีอยู่ ส่วนการสืบทอดแห่งจิตที่เป็นปัจจุบันนั้นแหละไม่มี
ธรรมดาว่าการสืบทอดแห่งจิตนั้นย่อมเป็นของมีอยู่ ความสืบทอดแห่งจิต
เหล่านั้นแม้ทั้งหมด ย่อมเป็นสมาธิตามลักษณะของท่านหรือ? ปรวาทินั้น
เมื่อไม่ปรารภณานั้น จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า อดีตก็ดับไปแล้ว เป็นต้น
สกวาทิกกล่าวเพื่อแสดงว่า จิตที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้านั้นแหละทำอยู่ซึ่งกิจ
ในการสืบทอดแห่งจิต จิตที่เป็นอดีตและอนาคตชื่อว่าย่อมไม่มี เพราะเป็น
จิตที่ดับไปแล้ว และเพราะเป็นจิตที่ยังมิได้เกิดขึ้น ฉะนั้นจิตนั้นจะชื่อว่า
เป็นสมาธิได้อย่างไร? คำถามว่า สมาธิเป็นไปขณะแห่งจิตดวงหนึ่ง
เป็นของปรวาทิ. ต่อจากนั้นก็เป็นการรับรองของสกวาทิในลักษณะของตน
โดยหมายเอาคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า สมาธิคือเอกัคคตา ที่

สัมปยุตด้วยกุศลจิตอันเกิดขึ้นแล้ว ในบาลีว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเจริญสมาธินั้น** ดังนี้. คำว่า **บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาน** เป็นต้น ปรวาทีก้าวโดยการลวง เพราะถือเอาเหตุสักว่า คำว่า **ผู้มีขณะแห่งจิตดวงเดียว**. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละสกวาทิจึงตอบ ปฏิเสธ. พระสูตรว่า **พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย... มิใช่หรือ** ข้อนี้ย่อมสำเร็จซึ่งความที่จิตนั้นเป็นสภาพไม่ปะปนแก่สมาธิ ที่กำลังเป็นไปด้วยสามารถแห่งการเกิดก่อนและเกิดหลัง แต่ไม่สำเร็จซึ่งความสืบทอดแห่งจิตว่าเป็นสมาธิ เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นการพิสูจน์ว่าการสืบทอดแห่งจิตเป็นสมาธิ ฉะนั้นแล.

อรรถกถาสมาธิกถา จบ

ธัมมัญญิตตาคถา

[๑๔๗๐] สกวาที ธรรมัญญิตี คือความตั้งอยู่แห่งธรรม เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่แห่งธรรมัญญิตินั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความตั้งอยู่แห่งธรรมัญญิตินั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่นั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มี ความขาดตอนแห่งวิญญูะ ไม่มีอนุปาทาปรีนิพพาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๗๑] ส. ความตั้งอยู่ของรูป เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่แห่งความตั้งอยู่ของรูปนั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความตั้งอยู่แห่งความตั้งอยู่ของรูปนั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่นั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มี

ความขาดตอนแห่งวิญญูะ ไม่มีอนุปาทาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความตั้งอยู่ของเวทนา ฯลฯ ความตั้งอยู่ของสัญญา
ฯลฯ ความตั้งอยู่ของสังขารทั้งหลาย ฯลฯ ความตั้งอยู่ของวิญญูณ เป็น
ภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่แห่งความตั้งอยู่ของวิญญูณนั้น ก็เป็น
ภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความตั้งอยู่แห่งความตั้งอยู่ของวิญญูณนั้น เป็นภาวะ
ที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่นั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มี
ความขาดตอนแห่งวิญญูะ ไม่มีอนุปาทาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ธัมมัญญัติตักกา จบ

อรรถกถาัมมัญจิตตากถา

ว่าด้วย ความตั้งอยู่แห่งธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความตั้งอยู่แห่งธรรม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลักษณะของนิยายอันระกะทั้งหลายว่า ชื่อว่าความตั้งอยู่แห่งธรรมกล่าวคือปฏิเสธสมุปปาทหนึ่ง มีอยู่ ธรรมนั้นเป็นของสำเร็จแล้ว เพราะอาศัยบาลีว่า ชาติุนันตํารงอยู่แล้วเทียว ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิ จึงกล่าวกะปรวาทินั้นว่า ความตั้งอยู่แห่งธรรมลึตินั้น ก็เป็นภาวะสำเร็จแล้วหรือ เพื่อท้วงด้วยคำว่า ผิดว่า ชื่อว่าความตั้งอยู่อันอื่นสำเร็จแล้วแก่ ธรรมทั้งหลาย มีวิขาเป็นต้นที่สำเร็จแล้วมีอยู่ไซริ์ ความตั้งอยู่อันอื่นสำเร็จแล้ว ก็ความตั้งอยู่เมื่อนั้น ย่อมปรากฏตามลักษณะของท่านหรือ ดังนี้ ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะความไม่มีลักษณะอย่างนั้น. ถูกถามครั้งที่ ๒ ก็ตอบรับรอง หมายเอาความเป็นอนันตรปัจจย และความเป็นอัญญมัญญปัจจย. คำที่เหลือมีอรรถคั้นทั้งนั้น เพราะมีนัยดังที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในหนหลัง นั้นแล.

อรรถกถาัมมัญจิตตากถา จบ

อนิจจตากถา

[๑๔๗๒] สกวาที อนิจจตา คือความไม่เที่ยง เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ความไม่เที่ยงแห่งอนิจจตานั่น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้วหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่เที่ยงแห่งอนิจจตานั่น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่เที่ยงนั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มี ความขาดตอนแห่งวัฏฏะ ไม่มีอนุปาทานิพพาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๗๓] ส. ชรา เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความชราแห่งชรา นั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความชราแห่งชรา นั้น เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความชรา นั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มี ความขาดตอนแห่งวัฏฏะ ไม่มีอนุปาทาปรีนิพพาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๗๔] ส. มรณะ เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรณะของมรณะนั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรณะของมรณะนั้นก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรณะนั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มีความขาดตอนแห่งวิญญะ ไม่มีอนุปาทาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๗๕] ส. รูป เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความไม่เที่ยงของรูป ก็มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่เที่ยงเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความไม่เที่ยงของความไม่เที่ยง ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความชราของรูปก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชราเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความชราของชรา ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความแตก ความอันตรายของรูปก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรณะเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความแตก ความ
อันตรายของมรณะนั้นก็มิอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ เป็น
ภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความไม่เที่ยงของวิญญาณมิอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อนิจจตาเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความไม่เที่ยงของ
อนิจจตาก็มิอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิญญาณ เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความชราแห่ง
วิญญาณก็มิอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรา เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความชราแห่งชรา
ก็มิอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิญญาณ เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความแตก ความ
อันตรายแห่งวิญญาณนั้น ก็มิอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรณะเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความแตก ความ
อันตรายแห่งมรณะ ก็มิอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อนิจจตากถา จบ

อรรถกถาอินจตากถา

ว่าด้วย ความไม่เที่ยง

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความไม่เที่ยง. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า แม้ความไม่เที่ยงแห่งรูปเป็นต้นที่ไม่เที่ยง ก็เป็นภาวะสำเร็จแล้ว คือหมายความว่าเกิดขึ้นแล้ว คุจรูปเป็นต้น ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวกะปรวาทีนั้นว่า ความไม่เที่ยงแห่งความไม่เที่ยงนั้นก็เป็ภาวะสำเร็จแล้ว คือเกิดขึ้นแล้ว หรือ ? เพื่อท้วงว่า ความไม่เที่ยงเป็นของสำเร็จแล้วราวจะรูปเป็นต้น ตามลักษณะของท่านมีอยู่ไซ้ อันความไม่เที่ยงที่สำเร็จแล้วอย่างอื่นก็พึงมีแก่ความไม่เที่ยงนั้น ดังนี้. ปรวาทีนั้นปฏิเสธโดยความไม่มีความไม่เที่ยง ๒ อย่างรวมกัน แต่ตอบรับรองเพราะความไม่เที่ยงนั้นย่อมไม่เป็นความไม่เที่ยงอีก หมายความว่าความไม่เที่ยงนั้นย่อมอันตรธานไปกับความไม่เที่ยงนั้นนั่นแหละ. ลำดับนั้น สกวาที่ไม่ให้โอกาสอันมีเลศนัยแก่ปรวาทีนั้นจึงยกโทษ คือการไม่เข้าไปตัดวิภูฏะด้วยสามารถแห่งธรรมอื่น ๆ ว่าความไม่เที่ยงที่ ๒ ท่านไม่รับรองตามลักษณะของท่านโดยความเป็นภาวะไม่เที่ยงนั้น ๆ บ้าง โดยความเป็นภาวะไม่เที่ยงอื่นจากนั้นบ้าง จึงกล่าวคำว่า ความไม่เที่ยงนั้น ๆ แลไม่มีการทำซึ่งที่สุดแห่งทุกข์ เป็นต้น. คำว่า ชราเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว คือเกิดขึ้นแล้ว เป็นต้น สกวาที่กล่าวด้วยความสามารถแห่งการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการจำแนกความไม่เที่ยง เพราะขึ้นชื่อว่าความไม่เที่ยงอื่นจากชราและมรณะแห่งธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมไม่มี. บัณฑิตพึงทราบคำตอบรับรองและคำปฏิเสธของปรวาที

ในปัญหาเมื่อนั้น โขณัยที่กล่าวไว้แล้วในก่อนนั้นแหละ. คำว่า **รูปเป็น**
ภาวะที่สำเร็จแล้ว คือเกิดขึ้นแล้ว เป็นต้น สกวาติกล่าวเพื่อเทียบเคียง
ความไม่เที่ยงแห่งธรรมมีรูปเป็นต้นเหล่านั้นกับความไม่เที่ยงเหล่านั้น.
ในข้อนั้น ปรวาทิเมื่อสำคัญว่า ความไม่เที่ยง ความชรา และมรณะแห่ง
ธรรมทั้งหลายมีรูปเป็นต้นที่สำเร็จแล้วมีอยู่ ฉันใด ธรรมเหล่านั้น ไม่มี
อยู่แก่ธรรมทั้งหลายมีความไม่เที่ยงเป็นต้นที่สำเร็จแล้ว ฉันนั้น จึงตอบ
ปฏิเสธโดยส่วนเดียว ดังนี้.

อรรกถาอนิจจตากถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. ติสโสปิอนุสยกถา ๒. ญาณกถา ๓. ญาณังจิตตวิปยุตตันติกถา
๔. อิทังทุกขันติกถา ๕. อิทธิพลกถา ๖. สมาธีกถา ๗. รัมมัฏฐุตตากถา
๘. อนิจจตากถา.

วรรคที่ ๑๑ จบ

สังวโรกัมมันตักถา

[๑๔๗๖] สกวาที ความสำรวมเป็นกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสำรวมในจักขุนทรีย์ เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในโสตินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมใน
ฆานินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมในชีวหินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมในกายินทรีย์
เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในกายินทรีย์ เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสำรวมในจักขุนทรีย์ เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในกายินทรีย์ เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสำรวมในโสตินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมใน
ฆานินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมในชีวหินทรีย์ เป็นชีวหากรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในมณินทรีย์ เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในมณินทรีย์ เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสำรวมในจักขุทริย เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในมโนทริย เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสำรวมในโสตินทริย ฯลฯ ความสำรวมใน
ฆานินทริย ฯลฯ ความสำรวมในชีวหินทริย ฯลฯ ความสำรวมในกายินทริย
เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๗๗] ส. ความไม่สำรวม เป็นกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่สำรวมในจักขุทริย เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในโสตินทริย ฯลฯ ความไม่สำรวม
ในฆานินทริย ฯลฯ ความไม่สำรวมในชีวหินทริย ฯลฯ ความไม่สำรวม
ในกายินทริย เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในกายินทริย เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่สำรวมในจักขุทริย เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในกายินทริย เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่สำรวมในโสตินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวม
ในฆานินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวมในชีวหินทรีย์ เป็นชีวหากรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในมโนินทรีย์ เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในมโนินทรีย์ เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่สำรวมในจักขุนทรีย์ เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในมโนินทรีย์ เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่สำรวมในโสตินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวมใน
ฆานินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวมในชีวหินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวมใน
กายินทรีย์ เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๗๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ความสำรวมก็ดี ความไม่สำรวมก็ดี
เป็นกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว เป็นผู้ถืออนิมิต ฯลฯ ไม่เป็น
ผู้ถืออนิมิต พังเสียงด้วยโสตแล้ว ฯลฯ รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้วเป็น

ผู้ถือนิมิต ฯลฯ ไม่เป็นผู้ถือนิมิต ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ความสำรวมก็ดี ความไม่สำรวมก็ดี ก็เป็นกรรม นะสี.

สังวโรกัมมันติกถา จบ

อรรถกถาสังวโร กัมมันติกถา

ว่าด้วย ความสำรวมเป็นกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความสำรวมเป็นกรรม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิยามหาตั้งฉะท้วงหลายว่า ความสำรวมก็ดี ความไม่สำรวมก็ดี เป็นกรรม เพราะอาศัยพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ว่า ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้วเป็นผู้ถือเอาโดยนิมิต... ไม่ถือเอา โดยนิมิต ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง เป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวว่า ความสำรวมในจักขุนทรีย์ เป็นจักขุกรรมหรือ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า การกล่าวคำอันใดที่ สกวาที่กล่าวไว้ในลักษณะของตนว่า เจตนาเป็นกรรม การกล่าวนั้นเป็น ไปในกายวิและมโนทวาร ย่อมได้ชื่อว่าเป็นกายกรรม เป็นต้น ฉนั้นใด ถ้าความสำรวมเป็นกรรมตามลักษณะของท่านไซ้ ความสำรวมเมื่อนั้น เมื่อเป็นไปในจักขุนทรีย์ เป็นต้น ก็พึงได้ชื่อว่า จักขุกรรม เป็นต้น ดังนี้ ฝ่ายปรวาทิเมื่อไม่เห็นบทพระสูตรเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธในทวารทั้ง ๔ และย่อมปฏิเสธโดยหมายเอาประสาทกายในกายทวารที่ ๕ แต่ตอบรับรอง หมายเอาวิญญูตติกาย. จริงอยู่ ปรวาทินั้นย่อมปรารภประสาทกาย

ข้าง วิญญาณตติกายข้าง ว่าเป็นกายนทรีย์นั้นแหละ. ย่อมตอบปฏิเสธ
หมายเอาวิปากทวาร แม้เป็นมโนทวาร. ย่อมตอบรับรอง หมายเอา
กรรมทวาร. แม้ในความไม่สำรวมกันนี้.

พระสูตรว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว เป็นต้น
นี้ย่อมแสดงเฉพาะความสำรวมกับความไม่สำรวมในทวารทั้งหลายเท่านั้น
ไม่ใช่แสดงซึ่งความที่ความสำรวมและความไม่สำรวมเป็นกรรม เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรที่ยกมานั้น จึงไม่ใช่ข้ออ้างในที่นี้ ดังนี้แล.

อรรถกถาสังวโรกัมมันติกถา จบ

กัมมกถา

[๑๔๗๕] สกวาที กรรมทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ก็มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ก็มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ฝ่ายกามาพจร ก็มี
วิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ฝ่ายรูปาวจร ฝ่าย
อรูปาพจร ฝ่ายโลกุตตระ ก็มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ฝ่ายกามาวจร ก็มี

วิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ฝ่ายรูปาวจร ฝ่าย

อรูปาวจร ก็มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๘๐] ส. เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ไม่มีวิบากก็

ต้องไม่กล่าวว่า เจตนาทั้งปวงมีวิบาก

[๑๔๘๑] ส. เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ไม่มี วิบาก ก็

ต้องไม่กล่าวว่า เจตนาทั้งปวงมีวิบาก

[๑๔๘๒] ส. เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ฝ่ายกามาวจร ฝ่าย
รูปาวจร ฝ่ายอรูปาวจร ฝ่ายโลกุตตระ ไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ฝ่ายโลกุตตระ
ไม่มีวิบาก ก็ต้องไม่กล่าวว่า เจตนาทั้งปวงมีวิบาก

[๑๔๘๓] ส. เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ฝ่ายกามาวจร ฝ่าย
รูปาวจร ฝ่ายอรูปราวจร ไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ฝ่ายอรูปราวจร
ไม่มีวิบาก ก็ต้องไม่กล่าวว่า เจตนาทั้งปวงมีวิบาก

[๑๔๘๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า กรรมทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เราไม่กล่าวว่า กรรมทั้งหลายที่ทำด้วยความจงใจ อันบุคคลกระทำแล้ว
ตั้งสมแล้ว หรือในอรรถาพัตถไป หรือในอรรถาพัสสไป ดังนี้ เป็น
สูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น กรรมทั้งปวงก็มีวิบาก นะสิ.

กัมมกถา จบ

อรรถกถากัมมกถา

ว่าด้วย กรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกรรม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะของนิยามมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า กรรมทั้งปวงเป็นสวิบาก คือ

มีวิบาก เพราะอาศัยบทพระสูตรว่า **ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่กล่าว**
ความสิ้นไปแห่งวิบากเพราะไม่เสวยกรรมอันประกอบด้วยสัตถุเจตนา
คือความจงใจ อันตนทำแล้วสังสมแล้ว เป็นต้น คำถามของสกวาทิวา
กรรมทั้งปวง เป็นต้น เพื่อแสดงวิภาคนี้แก่ชนเหล่านั้นว่า เจตนา
พระศาสดาทรงตรัสเรียกว่า กรรม โดยไม่แปลกกันในคำว่า **ภิกษุ**
ทั้งหลายเราเรียกเจตนาว่าเป็นกรรม ดังนี้ เจตนาเมื่อนั้นเป็นกุศลก็ดี เป็น
อกุศลก็ดีมีวิบาก ส่วนเจตนาที่เป็นอัพยากตะไม่มีวิบาก ดังนี้ คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. ในปัญหาทั้งหลายว่า **เจตนาทั้งปวง** อีก ปรวาทิ
ตอบปฏิเสธ หมายเอาเจตนาที่เป็นอัพยากตะ และพึงทราบการตอบ
รับรองโดยหมายเอาเจตนาที่เป็นกุศลและเป็นอกุศล. คำว่า **เจตนาที่**
เป็นวิบากอัพยากตะ เป็นต้น ท่านสกวาทิกกล่าวเพื่อแสดงเจตนาที่มีวิบาก
และไม่มีวิบากโดยย่อ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตั้งทั้งนั้น.

พระสูตรว่า **ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวความสิ้นไปแห่งวิบาก**
เป็นต้น ที่ปรวาทินำมากล่านั้นหมายถึงการเสวยวิบากในภพทั้งหลาย
มีภพอันสัตว์พึงเห็นได้เป็นต้น ได้แก่ ภพปัจจุบัน ในเมื่อปัจจุบันยังมีอยู่ เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรนั้น จึงไม่ใช่ข้อพิสูจน์ในเรื่องนี้ ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถากัมมกถา จบ

สัทโทวิปาโกคคิตถา

[๑๔๘๕] สกวาที เสียงเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เสียงเป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นทุกข์ เป็นผลที่บุคคลเสวยไม่ทุกข์ไม่สุข สัมปยุตด้วยสุขเวทนา สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา สัมปยุตด้วยยอกขมฺภเวทนา สัมปยุตด้วยผัสสะ สัมปยุตด้วยเวทนา สัมปยุตด้วยสัญญา สัมปยุตด้วยเจตนา สัมปยุตด้วยจิต มีอารมณ์ มีความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เสียงไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นทุกข์ ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เสียงไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ก็ต้องไม่กล่าวว่า เสียงเป็นวิบาก

[๑๔๘๖] ส. ผัสสะเป็นวิบาก ผัสสะเป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เสียงเป็นวิบาก เสียงเป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๘๗] ส. เสียงเป็นวิบาก. แต่เสียงไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นวิบาก แต่ผัสสะไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นทุกข์ ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๘๘] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า เสียงเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตถาคตนั้น เป็นผู้มิเสียงดูจเสียงพรหม กล่าวคำด้วยน้ำเสียงอันไพเราะดูจเสียงนกการะเวก เพราะกรรมนั้นอันได้ทำไว้แล้ว ได้สะสมแล้ว ได้เพิ่มพูนแล้ว เป็นกรรมไพญญลฺยฺ คังนึ^๑ เป็นสูตรมียอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น เสียงก็เป็นวิบาก นะสิ.

สัทโทวิปาโกติคถา จบ

อรรถกถาสัทโท วิปาโกติกถา

ว่าด้วย เสียงเป็นวิบาก°

ชื่อว่า เรื่องเสียงเป็นวิบาก. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะของนิยามหาสังมิจะทั้งหลายว่า เสียงเป็นวิบาก เพราะไม่
พิจารณาความถือเอาคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า พระตถาคตนั้น
เป็นผู้มีเสียงดุเสียงแห่งพรหม... เพราะทำกรรม อันได้ทำแล้ว ได้
สะสมไว้แล้ว ได้เพิ่มพูนแล้ว เป็นกรรมไพบุลย์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
กล่าวเพื่อแสดงแก่ชนเหล่านั้นว่า อรูปธรรมทั้งหลาย คือนามขันธ ๔ มี
กรรมเป็นสมุฏฐาน ย่อมได้ชื่อว่า วิบาก แต่โวหารนี้ไม่มีในรูปธรรม
ทั้งหลาย. คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำว่า เสียงเป็นผลที่บุคคล
เสวยเป็นสุข เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่อแสดงว่าขึ้นชื่อว่าวิบากแล้วย่อม
เป็นอย่างนี้.

พระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า พระตถาคตนั้นเป็นผู้
มีเสียงดุเสียงแห่งพรหมเพราะกรรมนั้นได้ทำไว้แล้ว เป็นต้น ที่ปรวาทิ
นำมาถ่าวนั้นก็เพื่อจะแสดงให้ทราบถึงการได้ลักษณะ คือภาวะที่ดี
อันที่จริง พระมหาบุรุษแม้เป็นผู้มีบริวารที่ดีก็เพราะทำกรรมไว้ใน
กาลก่อน และทั้งบริวารนั้นก็ไม่ใช่วิบาก เพราะฉะนั้นพระสูตรนี้ จึงมิใช่
ข้อพิสูจน์ว่าเสียงเป็นวิบาก ดังนี้แล.

อรรถกถาสัทโทวิปาโกติกถา จบ

๑. คำว่าวิปากะ ได้แก่วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘ วิบากนี้เรียกว่าผลด้วย แต่คำว่าผลมี ๒ คือ
มุขยผล และ

สามัญญผล สำหรับสามัญญผล ได้แก่ กัมมชรูป ก็รูปที่เกิดแต่กรรมเป็นสมุฏฐาน ไม่จัดเป็น
วิบาก.

สภาพตนกถา

[๑๔๘๕] สกวาที จักขายตนะเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. จักขายตนะเป็นผลอันบุคคลเสวยเป็นสุข เป็นผลอันบุคคลเสวยเป็นทุกข์ ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขายตนะ ไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่ มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ มิใช่หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. หากว่า จักขายตนะไม่เป็นผลอันบุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่ มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จักขายตนะเป็นวิบาก ฯลฯ

ส. ผัสสะเป็นวิบาก ผัสสะเป็นผลอันบุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. จักขายตนะ เป็นวิบาก จักขายตนะเป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขายตนะเป็นวิบาก แต่จักขายตนะไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่ มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นวิบาก แต่ผัสสะไม่เป็นผลที่บุคคลเสวย

เป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีมานะ ๑๗ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ โสตายตนะ ฯลฯ ฆณายตนะ
๑๗ จิวหายตนะ ฯลฯ

[๑๔๕๐] ส. กายายตนะเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายายตนะ เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ มี
อารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายายตนะ ไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่มี
อารมณ์ ไม่มีมานะ ๑๗ ความตั้งใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กายายตนะไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข
๑๗ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีมานะ ๑๗ ความตั้งใจ ก็ต้องไม่กล่าวว่า
กายายตนะเป็นวิบาก ฯลฯ

ส. ผัสสะ เป็นวิบาก ผัสสะเป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข
๑๗ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายายตนะ เป็นวิบาก กายายตนะ เป็นผลที่บุคคล
เสวยเป็นสุข ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายายตนะเป็นวิบาก แต่กายายตนะไม่เป็นผลที่
บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีมานะ ๑๗ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นวิบาก แต่ผัสสะไม่เป็นผลที่บุคคลเสวย
เป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีมานะ ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า สฬายตนะเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. สฬายตนะเกิดขึ้นเพราะได้ทำกรรมไว้ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า สฬายตนะเกิดขึ้นเพราะได้ทำกรรมไว้ ด้วย
เหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า สฬายตนะเป็นวิบาก

สฬายตนะกถา จบ

อรรถกถาสฬายตนะกถา

ว่าด้วย สฬายตนะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสฬายตนะ คืออายตนะภายใน ๖. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า สฬายตนะ
เกิดขึ้นเพราะทำกรรมไว้ เหตุใด เพราะเหตุนี้ สฬายตนะจึงเป็นวิบาก
ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา จักขวยตนะเป็นวิบากหรือ เป็นต้น หมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือมีนัยดังที่กล่าวแล้ว
ในหนหลังนั้นแหละ.

ก็แต่ มนายนะพึงเป็นวิบากได้ในคำว่า สพายนะเป็นวิบาก
นี้ ส่วนอายตนะที่เหลือนอกนั้นมีกรรมเป็นสมุฏฐานอย่างเดียว ไม่เป็น
วิบาก เพราะฉะนั้น ข้อนี้จึงมิใช่ข้ออ้างว่า สพายนะเป็นวิบาก (ไปทั้งหมด)
ดังนี้แล.

อรรถกถาสพายนกถา จบ

สกัดกั้นขัตตุปรมถา

[๑๔๕๒] สกวาที บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมถา เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมถา ได้ปลงชีวิตมารดา ได้ปลงชีวิตบิดา ได้ปลงชีวิตพระอรหันต์ ได้มีจิตประทุษร้าย ยังพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ ได้ทำลายสงฆ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๓] ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมถา เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมถา เป็นผู้ไม่ควรเพื่อตรัสรู้ธรรมในระหว่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมถา เป็นผู้ไม่ควรเพื่อตรัสรู้ธรรมในระหว่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมถานั้น ได้ปลงชีวิตมารดา ได้ปลงชีวิตบิดา ได้ปลงชีวิตพระอรหันต์ ได้มีจิตประทุษร้ายยังพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ ได้ทำลายสงฆ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๔] ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมถา เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗

ครั้ง เป็นอย่างไร หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิยมที่กำหนดบุคคลผู้สกัดกั้นจิตปุระมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างไร มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สติปัญญา สัมมปปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พละ โภขณงค์ ที่กำหนดบุคคลผู้สกัดกั้นจิตปุระมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างไร มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๕] ส. นิยมที่กำหนดบุคคลผู้สกัดกั้นจิตปุระมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างไร ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า นิยมที่กำหนดบุคคลผู้สกัดกั้นจิตปุระมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างไร ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้สกัดกั้นจิตปุระมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างไร

[๑๔๕๖] ส. สติปัญญา ฯลฯ โภขณงค์ ที่กำหนดบุคคลผู้สกัดกั้นจิตปุระมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างไร ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า โภขณงค์ที่กำหนดบุคคลผู้สกัดกั้นจิตปุระมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างไร ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้สกัดกั้นจิตปุระมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างไร

[๑๔๕๗] ส. บุคคลผู้สกัดกั้นจิตปุระมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างไร หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ด้วยสกทาคามินิยม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยอนาคามินิยม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยอรหัตตนิยม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยนิยมอะไร ?

ป. ด้วยโสตาปัตตินิกม.

[๑๔๕๘] ส. บุคคลผู้สัจตักขัตตูปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คนเหล่านี้เหล่าใด ก้าวลงสู่โสตาปัตตินิกม คนเหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๙] ส. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้สัจตักขัตตูปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลนั้น เป็นสัจตักขัตตูปรมะ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บุคคลนั้นเป็นสัจตักขัตตูปรมะ ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลผู้สัจตักขัตตูปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง.

สัจตักขัตตูปรมกถา จบ

โกลังโกลเอกพีชีกถา

[๑๕๐๐] ปรวาที ไม่พังกถาวว่า บุคคลผู้โกลังโกละเป็นผู้เที่ยงต่อ
ความเกิดอีก ๒ - ๓ ครั้ง หรือ ?

สกวาที ถูกแล้ว.

ป. บุคคลนั้น เป็นโกลังโกละ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บุคคลนั้น เป็นโกลังโกละ ด้วยเหตุที่นั้นนะ
ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลผู้โกลังโกละเป็นผู้เที่ยงต่อความเกิดอีก ๒-๓
ครั้ง.

[๑๕๐๑] ป. ไม่พังกถาวว่า บุคคลผู้เอกพีชี่ เป็นผู้เที่ยงต่อความ
เกิดอีกครั้งเดียว หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลนั้น เป็นเอกพีชี่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บุคคลนั้น เป็นเอกพีชี่ ด้วยเหตุที่นั้นนะท่าน
จึงต้องกล่าวว่า บุคคลผู้เอกพีชี่ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิดอีกครั้งเดียว

โกลังโกลเอกพีชีกถา จบ

อรรถกถาสัตตักขัตตูปรมกถา

ว่าด้วย บุคคลผู้สัตตักขัตตูปรมะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องบุคคลผู้สัตตักขัตตูปรมะ คือบุคคลผู้มีการเกิด
อีก ๗ ชาติเป็นอย่างยิ่ง. ในเรื่องนั้นชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจลัทธิ

นิกายอุตตราปถะทั้งหลายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า สัตตัก-
ขัตตุปรมนุคคลมีอยู่ เหตุใด เพราะเหตุนี้ บุคคลผู้นั้นเป็นสัตตักขัตตุปรมะ
จึงชื่อว่าเป็นผู้เที่ยงโดยความเป็นผู้มีการเกิดอีก ๗ ชาติเป็นอย่างยิ่ง
ดังนี้ คำถามของสกวาทิเพื่อแสดงวิภาคนี้แก่ชนเหล่านั้นว่า ยกเว้น
อริยมรรคแล้วการกำหนดแน่นอนอย่างอื่นไม่มีแก่บุคคลนั้น บุคคลนั้น
พึงเป็นผู้เที่ยงเพราะความเป็นผู้มีการเกิดอีก ๗ ชาติเป็นอย่างยิ่งด้วยเหตุ
อันใด ดังนี้ คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

ในคำทั้งหลาย คำว่า บุคคลผู้สัตตักขัตตุปรมะ ได้ปลงชีวิตมารดา
เป็นต้น พึงทราบคำอธิบายอย่างนี้ว่า นิยาม^๑ คือธรรมที่กำหนดแน่นอน
มี ๒ อย่าง คือ สัมมัตตนิยาม คือธรรมที่กำหนดแน่นอนในทางที่ถูก ๑
มิจัตตนิยาม คือธรรมที่กำหนดแน่นอนในทางที่ผิด ๑ อริยมรรค ชื่อว่า
สัมมัตตนิยาม ก็อริยมรรคนั้นย่อมกำหนดซึ่งความเป็นอวิปากธรรมและ
ความเกิดขึ้นแห่งผลธรรม ส่วนมิจัตตนิยามย่อมกำหนดแน่นอนซึ่ง
อนันตริยกรรม คือความเกิดขึ้นในนรกอันไม่มีภพอื่นคั่นในระหว่าง ใน
ปัญหานี้ สัตตักขัตตุปรมนุคคลย่อมเป็นผู้อันโสคาปัตติมรรคกำหนด
แล้วโดยความเป็นสภาพธรรมที่ไม่ตกไปสู่อบาย และโดยความเกิดขึ้น
แห่งผลธรรม ส่วนนิยามแห่งมรรคที่เหลืออยู่ย่อมไม่มีแก่สัตตักขัตตุปรมนุคคล
นั้น เพราะมิใช่เป็นธรรมที่ท่านบรรลุแล้ว แม้สัตตักขัตตุปรมนุคคลนั้น
ก็ไม่อาจทำอนันตริยกรรม ก็แต่ที่ท่าน คือปรวาทิ ปรรณานิยามแห่ง
สัตตักขัตตุปรมนุคคลนั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงถามท่านว่า สัตตัก-

๑. บาลีพระอภิธรรมใช้คำว่า นิยามิ แต่อรรถกถาใช้คำว่า นิยโม แปลว่า ความแน่นอน คือความ
กำหนด
แน่นอนเหมือนกัน หรือจะแปลทับศัพท์ว่า นิยาม, นิยาม ก็ได้.

ขัตตุปรมบุคคลนั้นเป็นผู้อันมิจำกัดนิยามนี้กำหนดแล้วตามลัทธิของท่าน หรือ. ในปัญหาทั้งหลายว่า บุคคลผู้ตัดกขัตตุปรมะ เป็นผู้ไม่ควร เพื่อตรัสรู้ธรรมในระหว่างหรือ ปรวาที่ตอบปฏิเสธ หมายเอาความไม่มี ธรรมอื่นคั่นในระหว่าง ย่อมตอบรับรองหมายเอาการเกิดอีก ๗ ชาติ เป็นอย่างยิ่ง.

ในปัญหาทั้งหลายว่า นิยามที่กำหนดบุคคลผู้ตัดกขัตตุปรมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง มีผู้มีมิใช่หรือ ปรวาที่เมื่อไม่เห็น นิยามของความเป็นตัดกขัตตุปรมบุคคล จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า สติปฏิฐาน ที่กำหนดบุคคลผู้ตัดกขัตตุปรมะ เป็นต้น สกวาที่กล่าวเพื่อแสดงซึ่ง มรรคธรรมทั้งหลายที่ท่านเรียกว่านิยาม. อนึ่ง ธรรมมีสติปฏิฐานเป็นต้น นั้นย่อมไม่มีเพราะความไม่เกิดขึ้นแห่งปฐมมรรคของตัดกขัตตุปรมบุคคล นั้นอีก. เพราะฉะนั้น ท่านจึงตอบปฏิเสธ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตั้ง ที่นั่น.

ในคำว่า บุคคลนั้นเป็นตัดกขัตตุปรมะมิใช่หรือ ที่ปรวาที่นำมา นี้อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงพยากรณ์บุคคลเหล่านั้นด้วย คำสั่งแห่งพระญาณของพระองค์ว่า บุคคลนี้ท่องเที่ยวไปสิ้นภพมี ประมาณเท่านี้ ๆ แล้วจักปรินิพพาน ดังนี้ เป็นต้น ก็คำอะไร ๆ ที่ พระองค์ตรัสว่า ตัดกขัตตุปรมบุคคล โกลังโกละบุคคลและเอกพีชบุคคล ดังนี้ ชื่อว่าเป็นนิยามแห่งภพหาไม่ เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงไม่สำเร็จ ประโยชน์ ดังนี้แล.

อรรถกถาสัตตักขัตตุปรมกถา จบ

แม้การพรรณนาถาว่าด้วย บุคคลผู้โกลังโกละ และ บุคคลผู้ เอกพีช บัณฑิตพึงทราบเนื้อความโดยอุบายนี้แล.

ชีวิตาโวโรปนถา

[๑๕๐๒] สกวาที บุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติ ฟังแกล้งปลงชีวิตสัตว์ หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติ ฟังแกล้งปลงชีวิตมารดา ฯลฯ ฟังแกล้งปลงชีวิตบิดา ฯลฯ ฟังแกล้งปลงชีวิตพระอรหันต์ ฯลฯ ฟังมีจิตคิดประทุษร้ายยังพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ ฯลฯ ฟังทำลายสงฆ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๐๓] ส. บุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติ ฟังแกล้งปลงชีวิตสัตว์ หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติ เป็นผู้ไม่มีความเคารพในพระศาสนา หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นผู้ไม่มีความเคารพในพระธรรม ฯลฯ เป็นผู้ไม่มีความเคารพในพระสงฆ์ ฯลฯ เป็นผู้ไม่มีความเคารพในสิกขา หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๐๔] ส. บุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติ เป็นผู้มีความเคารพในพระศาสนา มิใช่หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. หากว่าบุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติ เป็นผู้มีความเคารพในพระศาสนา ก็ต้องไม่กล่าวว่ บุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติ ฟังแกล้งปลงชีวิตสัตว์

ส. บุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติ เป็นผู้มีความเคารพในพระธรรม

๗๗ ในพระสงฆ์ ๗๗ ในสิกขา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ เป็นผู้มีความเคารพใน
สิกขา ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ พึงแกล้งปลงชีวิตสัตว์

[๑๕๐๕] ส. บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ เป็นผู้ไม่มีความเคารพในพระ-
ศาสดา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ พึงถ่ายอุจจาระรด พึงถ่ายปัสสาวะ
รด พึงถ่มเขพระด ที่พระพุทธสถูป พึงทำพุทธสถูปไว้ทางเบื้องซ้าย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๗๗

[๑๕๐๖] ส. บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ พึงแกล้งปลงชีวิตสัตว์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
มหาสมุทรดำรงสถานะไว้ ย่อมไม่ล่องขอบเขต ฉนฺได สาวกของเราย่อม
ไม่ล่องสิกขาบทนั้น ที่เราบัญญัติไว้แก่สาวกทั้งหลาย แม้เพราะเหตุแห่ง
ชีวิต ฉนฺนํนฺแล° **ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง มิใช่หรือ ?**

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ
พึงแกล้งปลงชีวิตสัตว์

ชีวิตาโวโรปนถา จบ

อรรถกถาชีวิตาโวโรปนถา

ว่าด้วย การแก้งปลงชีวิต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง การแก้งปลงชีวิต คือเจตนาให้ตาย. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจลัทธิในกายปุพพเสถียรทั้งหลายว่า ปาณาติบาต
ย่อมมีด้วยจิตที่สัมปยุตด้วยโทสะ ก็พระอริยบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทวิภู
คือพระโสดาบัน ละโทสะยังไม่ได้ เหตุใด เพราะเหตุนั้น พระอริยบุคคล
ผู้สมบูรณ์ด้วยทวิภูนั้นพึงแก้งปลงชีวิตสัตว์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา
บุคคลผู้มีทวิภูสมบัติ เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็น
ของปรวาทิ.

ในปัญหาทั้งหลายมีคำว่า บุคคลสมบูรณ์ด้วยทวิภูพึงแก้งปลง
ชีวิตมารดา เป็นต้น ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะกลัวผิดจากพระสูตรที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ก็คำว่าพระอริยบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทวิภู
แก้งปลงชีวิตมารดานี้เป็นอฐานะ คือเป็นไปได้. คำว่า บุคคลผู้มี
ทวิภูสมบัติเป็นผู้ไม่มีความเคารพในพระศาสดา เป็นต้น ที่สกวาทีกกล่าว
เพื่อแสดงความไม่ก้าวล่วงสิกขาบทของผู้มีความเคารพในพระศาสดา
เป็นต้น. ปรวาทิตอบปฏิเสธด้วยคำว่า ชื่อว่า ความไม่เคารพของพระอริยะ
ผู้สมบูรณ์ด้วยทวิภูนั้นย่อมไม่มีด้วยอำนาจแห่งกุศลจิต และตอบรับรอง
ซึ่งความที่ท่านเป็นผู้มีความเคารพ. ถูกถามอีกว่า เป็นผู้ไม่มีความเคารพ
เป็นต้น ปรวาทิตอบรับรองโดยหมายเอาความไม่มีการทำอภิวาทและ
การปัทภินนพระเจดีย์ โดยไม่ได้มนสิการด้วยสติของผู้มีจิตฟุ้งซ่านเพราะ
มัวแต่ชวนขวาย ในกิจทั้งหลายเหล่านั้น ๆ. ถูกถามโดยนัยว่า

ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทิวณฺฐิกิ์พึงถ่ายอุจจาระ เป็นต้นอีก ปรวาทิ
ตอบปฏิเสธเพราะไม่กระทำการแกดั่งด้วยกิริยาเช่นนั้น. คำที่เหลือมี
อรรถคั้นทั้งนั้นแล.

อรรถกถาชีวิตาโวโรปนกถา จบ

ทุกคติถา

[๑๕๐๗] สกวาที บุคคลผู้มีทัญญูสมบัติ ละทุกคติได้หรือ ?°

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีทัญญูสมบัติ พึงยินดีในรูปของสัตว์ที่เกิด
ในอบาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลผู้มีทัญญูสมบัติ พึงยินดีในรูปของสัตว์
ที่เกิดในอบาย ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้มีทัญญูสมบัติ ละทุกคติได้.

[๑๕๐๘] ส. บุคคลผู้มีทัญญูสมบัติ พึงยินดีในเสียง ฯลฯ ในกลืน

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีทัญญูสมบัติ พึงยินดีในเสียง ฯลฯ ในกลืน
 ฯลฯ ในรส ฯลฯ ในโณภูฏัพพะ ของสัตว์ที่เกิดในอบาย ฯลฯ พึงเสพ
 เมถุนธรรมกับนางอมมนุษย์ กับนางคิริจฉาน กับนางนาค พึงรับแพะ
 พึงรับไก่ และสุกร พึงรับช้าง โค ม้า และลา ฯลฯ พึงรับนกกระทา
 นกกระจาบ และนกยูง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลผู้มีทัญญูสมบัติ พึงรับนกกระทา นก-
 กระจาบ และนกยูง ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทัญญู ละทุกคติ
 ได้.

๑. คำว่า ทุกคติในที่นี้หมายถึง (๑) ทุกคติ (๒) ตัณหาอันมีรูปเป็นต้นของสัตว์ที่เกิดในทุกคติเป็น
 อารมณ์

คำถามนี้ เพ่าตั้งหมาย คนบางพวก เช่น พวกอุตตราปถก ที่อ้างว่า พระโสดาบันละทุกคติทั้ง
 สองอย่าง
 นั้นได้.

[๑๕๐๕] ส. บุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ ละทุกคติได้ แต่บุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ พึงยินดีในรูปของสัตว์ที่เกิดในอบาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ละทุกคติได้ แต่พระอรหันต์พึงยินดีในรูปของสัตว์ที่เกิดในอบาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ ละทุกคติได้ แต่บุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ พึงยินดีในเสียง ฯลฯ ในกลิ่น ฯลฯ ในรส ฯลฯ ในโผฏฐัพพะของสัตว์ที่เกิดในอบาย ฯลฯ พึงรับนกกระทำ นกกระจาบ และนกยูง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ละทุกคติได้ แต่พระอรหันต์พึงรับนกกระทำ นกกระจาบ และนกยูง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๑๐] ส. พระอรหันต์ละทุกคติได้ และพระอรหันต์ไม่พึงยินดี

ส. พระอรหันต์ละทุกคติได้ และพระอรหันต์ไม่พึงยินดีในรูปของสัตว์ที่เกิดในอบาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ ละทุกคติได้ และบุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ ไม่พึงยินดีในรูปของสัตว์ที่เกิดในอบาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ละทุกคติได้ และพระอรหันต์ไม่พึงยินดีในเสียง ฯลฯ ในกลิ่น ฯลฯ ในรส ฯลฯ ในโผฏฐัพพะของสัตว์ที่เกิดในอบาย ฯลฯ ไม่พึงเสพเมถุนธรรมกับนางอมมนุษย์ กับนางคิริจฉาน กับ

นางนาค ไม่พึงรับแพะ ไม่พึงรับไก่อและสุกร ไม่พึงรับช้าง โคนม
และลา ฯลฯ ไม่พึงรับนกกระทา นกกระจาบ และนกยูง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีทิวฐิสสมบัติ ละทุกคติได้ และบุคคลผู้มีทิวฐิ-
สมบัติ ไม่พึงรับนกกระทา นกกระจาบ และนกยูง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๑๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสสมบัติ ละทุกคติได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลผู้มีทิวฐิสสมบัติ พึงเข้าถึงนรก ฯลฯ พึงเข้าถึง
กำเนิดดิรัจฉาน ฯลฯ พึงเข้าถึงภูมิแห่งเปรต หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้มีทิวฐิสสมบัติ ก็ละทุกคติได้ นะสี.

ทุกคติกถา จบ

อรรถกถาทุกคติกถา

ว่าด้วย ทุกคติ^๑

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องทุกคติ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดถือเอาทุกคติแม้
ทั้ง ๒ คือ ทุกคติ ๑ ตัณหาอันมีรูปเป็นต้นเป็นอารมณ์ของทุกคติสัตว์ ๑
เพราะไม่จำแนกประเภทอย่างนั้น จึงกล่าวว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสสมบัติละ

๑. คำว่า ทุกคติมี ๒ คือ ทุกคติ และตัณหาที่มีรูปเป็นต้นเป็นอารมณ์ คือหมายความว่า ตัณหา
นั้นมี

ชื่อว่า ทุกคติ ด้วย.

ทุกคดีได้โดยไม่เหลือเลย ดังนี้ จุดัทธิกายอุตตราปถกะทั้งหลาย คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสสมบัติ หมายถึงพระโศดาบัน พึงยินดีในรูปอันยังสัตว์ให้เกิดในอบาย เป็นต้น สกวาทิกถาวเพื่อท้วงด้วยอำนาจลัทธิของปรวาทิว่า พระโศดาบันละทุกคดีไม่ได้. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตั้งทั้งนั้นแล.

คำว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสสมบัติพึงเข้าถึงนรก เป็นต้น อธิบายว่า ท่านย่อมแสดงการละทุกคดี คือ อบายภูมิ ๔ หรือย่อมแสดงการละตัณหาที่เป็นเหตุนำไปสู่ทุกคดี มิใช่แสดงถึงการละตัณหาอันมีรูปเป็นต้นเป็นอารมณ์ของทุกคดีสัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น ข้อนี้จึงไม่สำเร็จประโยชน์ ดังนี้แล.

อรรถกถาทุกคติกถา จบ

สัตตมภิกขา

[๑๕๑๒] **ปรวาทิ** ไม่พึงกล่าวว่ บุคคลผู้มีภพที่ ๗ เป็นอย่างยิ่ง
ละทุกคติได้ หรือ ?

สกวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีภพที่ ๗ เป็นอย่างยิ่ง พึงเข้าถึงนรก พึง
เข้าถึงกำเนิดดิรัจฉาน พึงเข้าถึงภูมิแห่งเปรต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น บุคคลเกิดในภพที่ ๗ ก็ละทุกคติได้ นะติ.

สัตตมภิกขา จบ

อรรถกถาสัตตมภิกขาวันฉนนายปี เอสว นโยติ

แม้ในการพรรณนากถาว่าด้วย พระโศดาบันผู้มีภพที่ ๗ ก็นัยนี้
นั้นแหละ คือเช่นเดียวกับเรื่องบุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติ ดังนี้แล.

อรรถกถาสัตตมภิกขา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. สังกวโรกัมมันตคิกถา
๒. กัมมกถา
๓. สัทโทวิปาโกตคิกถา
๔. สพายตจนกถา
๕. สัตตักขัตตุปรมกถา
๖. โกลังโกลเอกพีธคิกถา
๗. ซีวิตาโวโรปนกถา
๘. ทุกคคิกถา
๙. สัตตมภิกกถา.

วรรคที่ ๑๒ จบ

กัปปัญจกถา

[๑๕๑๓] สกวาที บุคคลผู้กัปปัญจะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. กัลป์ ดำรงอยู่ได้ด้วย พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก
ได้ด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กัปปัญจะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กัลป์ ดำรงอยู่ได้ด้วย สงฆ์แตกกันได้ด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กัปปัญจะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กัลป์ดำรงอยู่ได้ด้วย บุคคลผู้กัปปัญจะทำกรรมอัน
เป็นเหตุตั้งอยู่ตลอดกัลป์ได้ด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กัปปัญจะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กัลป์ดำรงอยู่ได้ด้วย บุคคลผู้กัปปัญจะทำกาละได้
ด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กัปปัญจะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงดำรงอยู่ตลอดกัลป์ส่วนที่เป็นอดีต พึงดำรงอยู่ตลอดกัลป์ส่วนที่เป็นอนาคต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กับปีภูชะ พึงดำรงอยู่ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงดำรงอยู่ตลอด ๒ กัลป์ พึงดำรงอยู่ตลอด ๓ กัลป์ พึงดำรงอยู่ตลอด ๔ กัลป์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กับปีภูชะ พึงดำรงอยู่ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้กับปีภูชะ เมื่อกัลป์ถูกไฟไหม้อยู่ ไปไหน ?

ป. ไปสู่โลกธาตุอื่น.

ส. เป็นผู้ตายแล้วไปหรือว่าไปสู่เวหาสได้ ?

ป. เป็นผู้ตายแล้วไป.

ส. กรรมอันเป็นเหตุตั้งอยู่ตลอดกัลป์ เป็นกรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ไปสู่เวหาสได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้กับปีภูชะ เป็นผู้มฤตหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กัปปัญญะ เป็นผู้มีฤทธิ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้กัปปัญญะ ได้เจริญฉันทอิทธิบาท ได้เจริญ
วิริยอิทธิบาท ได้เจริญจิตตอิทธิบาท ได้เจริญวิมังสาอิทธิบาท หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๑๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้กัปปัญญะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอด
กัลป์หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลผู้กัปปัญญะ
คือ ผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกจากกัน จะต้องไปอบาย จะต้องไปนรก ผู้ยินดี
ในการแยกพวก ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมคลาดจากธรรมเป็นแดนเกษม
จากโยคะ เขายังสงฆ์ซึ่งพร้อมเพรียงกันให้แตกกันแล้วจะหมกไหม้อยู่
ในนรกตลอดกัลป์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้กัปปัญญะก็พึงดำรงอยู่ได้ตลอด
กัลป์ นะสี.

อรรถกถากัปปัญญกถา จบ

อรรถกถาที่บัญญัติ

ว่าด้วย ผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลป์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องผู้บัญญัติ คือผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลป์. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิภาษราชคิริกะทั้งหลายว่า ผู้
ทำสังฆเภทย่อมตั้งอยู่ในนรกตลอดกาลป์ทั้งสิ้น ดังนี้ เพราะถือเอา
พระสูตรว่า ผู้ทำสังฆเภทนั้นย่อมไหม้อยู่ในนรกตลอดกาลป์เพราะทำลาย
สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน คำถามของสกวาทิวา ผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลป์ ดังนี้
โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำนี้ว่า กัลป์ดำรงอยู่ได้ด้วย พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกด้วย
สกวาทิกกล่าวแล้วเพื่อแสดงความไม่มีสังฆเภท โดยเว้นจากการอุบัติขึ้น
ของพระพุทธเจ้า. คำว่า กัลป์ดำรงอยู่ได้ด้วย สงฆ์แตกกันได้ด้วย เป็นต้น
สกวาทิกกล่าวเพื่อแสดงว่า ถ้าว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลป์นั้นย่อมตั้งอยู่
ตลอดกาลป์ทั้งสิ้นไซ้ เขาก็ต้องทำกรรมนั้นตั้งแต่กัลป์ที่กำลังสร้างขึ้น
มาแล้วก็เกิดในนรกนั้น. คำว่า พึ่งดำรงอยู่ตลอดกาลป์ส่วนที่เป็นอดีต
เป็นต้น มีอธิบายดูคำที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแหละ.

ในปัญหาว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลป์เป็นผู้มีฤทธิ์หรือ ปรวาทิ
ตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอาฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา. แต่ยอม
ตอบรับรองในลักษณะของปรวาทิ หมายเอาฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยการเกิดของ
ผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลป์นั้น. คำว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลป์ได้เจริญอันทิทธิบาท
เป็นต้น คำนี้สักว่าเป็นลัทธิว่า ชื่อว่าผู้มีฤทธิ์เพราะฤทธิ์อันสำเร็จด้วย
การเกิด ดังนี้ สกวาทิกกล่าวเพื่อท้วงว่า ถ้าว่า ฤทธิ์ของผู้มีฤทธิ์อันสำเร็จ
ด้วยการเกิดมีไซ้ บุคคลเหล่านี้ก็พึงเจริญอิทธิบาทได้ ดังนี้. พระสูตร

ว่า ผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกจากกัน จะต้องไปอบาย จะต้องไปนรก ท่าน
กล่าวหมายเอาอายุกัลป์ คือว่า ท่านแบ่งกัลป์หนึ่งออกเป็น ๘๐ ส่วน
สัตว์นรคนั้น พึ่งตั้งอยู่สิ้นกาลประมาณส่วนหนึ่งจาก ๘๐ ส่วนนั้น เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรนี้จึงไม่สำเร็จประโยชน์ในเรื่องนี้ ดังนี้แล.

อรรถกถาปิฎกธรรมา จบ

กุศลจิตตปฏิลากถา

[๑๕๑๕] สกวาที บุคคลผู้กับปัญฺเฐไม่ฟังกลับได้กุศลจิต หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้กับปัญฺเฐฟังให้ทาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลผู้กับปัญฺเฐฟังให้ทาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้กับปัญฺเฐไม่ฟังกลับได้กุศลจิต.

[๑๕๑๖] ส. บุคคลผู้กับปัญฺเฐไม่ฟังกลับได้กุศลจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้กับปัญฺเฐฟังให้จิวร ฯลฯ ฟังให้บิณฑบาต ฯลฯ ฟังให้เสนาสนะ ฯลฯ ฟังให้กิลานปัจฉัยเกสัชชบริวาร ฟังให้ของขบเคี้ยว ฟังให้ของกิน ฟังให้น้ำดื่ม ฟังไหว้พระเจดีย์ ฟังยกขึ้นซึ่งดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ที่พระเจดีย์ ฯลฯ ฟังทำการประทักษิณพระเจดีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลผู้กับปัญฺเฐฟังทำการประทักษิณพระเจดีย์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้กับปัญฺเฐไม่ฟังกลับได้กุศลจิต ดังนี้ ฯลฯ

[๑๕๑๗] ป. บุคคลผู้กับปัญฺเฐฟังกลับได้กุศลจิต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลผู้กับปัญฺเฐฟังกลับได้กุศลจิต อันเป็นการออกจากอกุศลจิต เป็นเหตุตั้งอยู่ตลอดกาลป็นั้น หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ฟังกลับได้กุศลจิตที่เป็นรูปาวจร ฯลฯ ที่เป็นอรูปาจร

๗๗ ที่เป็นโลกุตตร หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๗๗

กุสลจิตตปฏิลาภกถา จบ

อรรถกถากุสลจิตตปฏิลาภกถา

ว่าด้วย การกลับได้กุสลจิต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการกลับได้กุสลจิต ของผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลปี. ในเรื่องนั้น บุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลปี ได้แก่ ผู้เกิดในนรก ในลัทธิของสกวาทิ ย่อมได้เฉพาะกามาวจรจิตเท่านั้น ก็บุคคลใดไม่พึงปิดกั้นการเกิดในนรกนั้น บุคคลนั้นย่อมไม่ได้เฉพาะมหัคคตกุสล หรือโลกุตตรกุสล อนึ่ง ชนเหล่าใดไม่ทำการวิภาคนี้ มีความเห็นผิดจลัทธิในกายอุตสาหกรรมปลดกะทั้งหลายว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลปีนั้น คือผู้เกิดในนรก ย่อมไม่ได้กุสลจิตโดยไม่แปลกกันเลย ดังนี้ คำถามของสกวาทิเพื่อทำลายลัทธินั้นด้วยการแสดงวิภาค คือการแยกประเภทกุศลแต่ละอย่าง แห่งกุสลจิตเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถดั้นทั้งนั้นแล.

อรรถกถากุสลจิตตปฏิลาภกถา จบ

อนันตราปยุตตกถา

[๑๕๑๘] พรวาทิ บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม พึงก้าวลงสู่ สัมมัตตนิยามได้ หรือ ?

สกวาทิ ถูกแล้ว.

ป. พึงก้าวลงสู่มีจิตตนิยาม และสัมมัตตนิยามได้ทั้งสองอย่าง หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม พึงก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กรรมนั้น ได้ใช้ให้ทำแล้ว ก่อความรำคาญใจให้แล้ว ให้เกิดความวิปถึสารขึ้นแล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. หากว่า กรรมนั้นได้ใช้ให้ทำแล้ว ก่อความรำคาญใจให้แล้ว ให้เกิดความวิปถึสารขึ้นแล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม พึงก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามได้.

[๑๕๑๙] ส. บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม เป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เขาได้ปลงชีวิตมารดา ได้ปลงชีวิตบิดา ได้ปลงชีวิตพระอรหันต์ ได้มีจิตประทุษร้ายยังพระโลหิตแห่งพระตถาคตให้ห้อ ได้ยังสงฆ์ให้แตกจากกัน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม ล้มเลิกกรรมนั้นแล้ว

บรรเทาความรำคาญใจได้แล้ว กำจัดความวิปถีสารได้แล้ว เป็นผู้ไม่ควร
เพื่อจะก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เขาได้ปลงชีวิตมารดา ได้ปลงชีวิตบิดา ฯลฯ ได้ยัง

สงฆ์ให้แตกจากกัน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม ล้มเลิกกรรมนั้นแล้ว

บรรเทาความรำคาญใจได้แล้ว กำจัดความวิปถีสารได้แล้ว เป็นผู้ไม่ควร
เพื่อจะก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมนั้นได้ล้มเลิกแล้ว ความรำคาญใจก็ได้บรรเทา
แล้ว ความวิปถีสารก็ได้กำจัดแล้ว มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กรรมนั้นได้ล้มเลิกแล้ว ความรำคาญใจก็
ได้บรรเทาแล้ว ความวิปถีสารก็ได้กำจัดแล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่าบุคคลผู้
ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม ล้มเลิกกรรมนั้นแล้ว บรรเทาความรำคาญใจ
ได้แล้ว กำจัดความวิปถีสารได้แล้ว เป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม

[๑๕๒๐] ป. บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม ฟังก้าวลงสู่สัมมัตต-
นิยาม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เขาได้ใช้ให้ทำกรรมนั้นแล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า เขาได้ใช้ให้ทำกรรมนั้นแล้ว ก็ต้องไม่กล่าว
ว่า บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม พึงก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามได้.

อนันตราปยุตตกา จบ

อรรถกถาอนันตราปยุตตกา

ว่าด้วย บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องบุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม ก็ผู้สั่งให้ทำ
อนันตริยกรรม. ในเรื่องนั้น บุคคลใดสั่งให้ทำอนันตริกรรมมีการฆ่า
มารดาเป็นต้นอันให้ผลโดยไม่มีภพอื่นคั่นในระหว่างโดยประเภทแห่งขันธ
บุคคลนั้นชื่อว่าผู้ให้ทำอนันตริกรรม ในเรื่องนี้ สกวาที่ทำการสันนิษฐาน
คือลงความเห็นในลัทธิของตนว่า บุคคลใดจักกระทำกรรมนั้นที่เขาสั่ง
ด้วยคำสั่งที่แน่นอน บุคคลนั้นย่อมเป็นผู้เที่ยงในทางที่ผิด เขาย่อมเป็นผู้
ไม่ควรเพื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม เพราะความที่เจตนาที่ยังประโยชน์ให้
สำเร็จเกิดขึ้นแล้ว แต่ว่าบุคคลใดจักกระทำซึ่งกรรมที่เขาสั่งนั้นด้วย
คำสั่งที่ไม่แน่นอน บุคคลนั้นไม่ชื่อว่าเป็นผู้เที่ยงในทางที่ผิด เขาย่อมเป็น
ผู้ควรเพื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามเพราะความที่เจตนาอันให้สำเร็จประโยชน์
นั้นยังไม่เกิดขึ้น ดังนี้.

ชนเหล่าใด มีความเห็นผิด คุณลักษณะกายอุตตราปถกะทั้งหลายว่า
บุคคลชื่อว่าเป็นผู้ไม่ควรเพื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามทั้งนั้น แม้คำสั่ง
แน่นอนก็ตาม ไม่แน่นอนก็ตาม ดังนี้ เพื่อทำลายลัทธิแห่งชนเหล่านั้น

สกวาทิจึงให้ปรวาทิถามตงก่อนว่า **บุคคลผู้ให้ทำอนันตริยกรรม** เป็นต้น ด้วยเหตุั้น คำถามแรกในปัญหานี้จึงเป็นของปรวาทิ คำตอบรับรองหมายเอาความไม่มีเจตนาที่ยังประโยชน์ให้สำเร็จเป็นของสกวาทิ. จากนั้นปรวาทิสำคัญอยู่ว่า บุคคลนั้นเป็นผู้เที่ยงในทางที่ผิดเพราะการสั่งให้ทำกรรมมีการฆ่ามารดาเป็นต้นนั้นเทียว เพราะฉะนั้น จึงถามปัญหาว่า (เขา) **พึงก้าวลงสู่มัจฉัตตนิยาม** เป็นต้น สกวาทิตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น โดยหมายเอาการไม่ก้าวลงสู่นิยามทั้ง ๒ ของบุคคลผู้เดียว คำว่า **กรรมนั้น** ได้แก่ อนันตริยกรรม มีการฆ่ามารดา เป็นต้น. ในปัญหานี้ สกวาทิตอบรับรองว่า ใช่ หมายเอาคำสั่งที่ไม่แน่นอน. เพราะว่าความรำคาญใจ และความเคียดรื้อน ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ชักนำทำคำสั่งอันไม่แน่นอนว่า เราทำกรรมอันไม่สมควรแล้วทีเดียว ดังนี้. คำว่า **หากว่า** เป็นต้น ที่ปรวาทิกล่าวก็เพื่อจะให้ลัทธิตั้งไว้ด้วยการถือเอาซึ่งเหตุสักว่าความเกิดขึ้นแห่งความรำคาญใจ.

บัดนี้ เป็นคำถามของสกวาทิว่า **บุคคลผู้ให้ทำอนันตริกรรม** เป็นผู้ไม่ควรที่จะก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม เพราะถือเอาบุคคลนั้นนั้นแหละที่ปรวาทิตอบปฏิเสธถึงการก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามของผู้ชักนำในการทำอนันตริกรรมแม้ด้วยคำสั่งอันไม่แน่นอน. คำตอบรับรองของปรวาทิย่อมมีด้วยสามารถแห่งลัทธิของตน. ถ้าดับนั้น สกวาทิเพื่อท้วงปรวาทินั้นว่า บุคคลผู้ไม่ควรก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามเป็นทำกรรมมีการฆ่ามารดา เป็นต้น ก็กรรมเหล่านั้นอันบุคคลนั้นทำแล้วหรือ จึงกล่าวคำว่า **เขาได้ปลงชีวิตมารดา** เป็นต้น. ปรวาทิเมื่อไม่เห็นการกระทำเช่นนั้น เพราะความไม่เบียดเบียนชนเหล่านั้น จึงตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น.

คำว่า สัมเลิกระรมนั้นแล้ว ท่านกล่าวหมายเอากรรมอันเป็น คำสั่งที่ไม่แน่นอน อธิบายว่า บุคคลผู้ห้ามคำสั่งอยู่ว่า ก็กรรมนั้นแล เราสั่งแล้วของท่านอย่าทำ ดังนี้ ชื่อว่า คำสั่งนั้นอันตนสัมเลิกละแล้ว เพราะความที่คำสั่งนั้นอันตนถอนเสียแล้วนั้นแหละ จึงชื่อว่าตนกำจัด ความรำคาญใจ และความเดือดร้อนใจได้ในปัญหานี้ แม้ครั้งเมื่อความเป็นอย่างนี้มีอยู่ ปรวาทที่สำคัญอยู่ซึ่งความที่คำสั่งแรกเท่านั้นเป็นคำสั่งแน่นอน ในปัญหานี้ จึงตอบรับรองว่า ใช่. ที่นั่น สกวาทีจึงให้ปรวาทที่รับคำสั่งซึ่งกรรมนั้นเป็นกรรมอันถอนแล้ว จึงกล่าวคำว่า หากว่า เป็นต้น เพื่ออันยังลัทธิของตนให้ตั้งไว้. ในปัญหาที่สุดว่า บุคคลผู้ให้ ทำอนันตริยกรรม อีกเป็นคำถามของปรวาทที่ซึ่งเหมือนปัญหาแรก คำตอบรับรองเป็นของสกวาที. คำซักถามว่า เขาได้ใช้ให้ทำอนันตริกรรม นั้นแล้วมิใช่หรือ เป็นของปรวาทที่ คำตอบรับรองสกวาทีหมายเอา การชักนำแล้วในกาลก่อนแต่การถอนคำ. การตั้งลัทธิของปรวาทที่ด้วย คำว่า หากว่า เป็นต้น ได้แก่ ด้วยอำนาจคำสั่งที่ไม่แน่นอนเพราะถือเอาเหตุสักว่าความเป็นผู้สั่งก่อนของผู้ชักนำ. ก็ลัทธินี้ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้เลย เพราะตั้งไว้โดยไม่พิจารณา ดังนี้.

อรรถกถาอนันตราบยุตตกถา จบ

นิตยัตถนิยามกถา

[๑๕๒๑] สกวาทิ บุคคลผู้แน่นอนแล้ว ย่อมก้าวลงสู่ทางแน่นอน (นิยาม) หรือ ?

ปราวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้แน่นอนแล้วในมิจฉัตตะ ก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม ได้ บุคคลผู้แน่นอนแล้วในสัมมัตตะ ก็ก้าวลงสู่มิจฉัตตนิยามได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลแน่นอนแล้ว ย่อมก้าวลงสู่ทางแน่นอน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ยังมรรคให้เกิดก่อนแล้ว จึงก้าวลงสู่ทางแน่นอน (นิยาม) ในภายหลัง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ยังโศคาปัตติมรรคให้เกิดก่อนแล้ว จึงก้าวลงสู่โศคาปัตตนิยามในภายหลัง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ยังสกทาคามิมรรค ฯลฯ ยังอนาคามิมรรค ฯลฯ ยังอรหัตมรรคให้เกิดก่อนแล้ว จึงก้าวลงสู่อรหัตตนิยาม ในภายหลัง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลยังสติปัญญา ฯลฯ ยังสัมมัมปธาน ฯลฯ ยังอิทธิบาท ฯลฯ ยังอินทริย์ ฯลฯ ยังพละ ฯลฯ ยังโพชฌงค์ให้เกิดก่อนแล้ว จึงก้าวลงสู่ทางแน่นอนในภายหลัง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๒๒] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ บุคคลผู้แน่นอนแล้ว ย่อมก้าวลงสู่ทางแน่นอน หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระโพธิสัตว์ ไม่เป็นควรเพื่อจะตรัสรู้ธรรมในชาตินั้นหรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้แน่นอนแล้ว ก็ย่อมก้าวลงสู่ทางแน่นอน นะสี.

นิตยัสสนิยามกถา จบ

อรรถกถานิตยัสสนิยามกถา

ว่าด้วย นิยามของบุคคลผู้แน่นอนแล้ว

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องนิยามของบุคคลผู้แน่นอนแล้ว. ในเรื่องนั้น นิยามคือความแน่นอน มี ๒ คือ อนันตริยกรรม ชื่อว่า มิฉัตตนิยาม และอริยมรรค ชื่อว่า สัมมัตตนิยาม เว้นนิยาม ๒ นี้แล้ว ธรรมอื่นชื่อว่านิยามย่อมไม่มี. จริงอยู่ เถกุมิกธรรม คือธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ ที่เหลือแม้ทั้งปวงชื่อว่า อนิยตธรรม คือธรรมอันไม่แน่นอน แม้แต่ธรรมที่ประกอบด้วยเตกุมิกธรรมเหล่านั้น ก็ชื่อว่าเป็นอนิยตธรรมทั้งสิ้น. อนึ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่พยากรณ์การก้าวลงสู่นิยามธรรมด้วยคำว่า สัตว์นี้จักบรรลุโพธิญาณในอนาคต ด้วยกำลังแห่งพระองค์ แต่พระโพธิสัตว์ท่านเรียกว่า นิตยบุคคล เพราะความเป็นผู้มีบุญมาก. ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายบุพพเสลียะและอปรเสลียะทั้งหลายว่า พระโพธิสัตว์

ยอมก้าวลงสู่นิยาม ดังนี้ เพราะประสงค์เอาคำว่า พระโพธิสัตว์ผู้เกิด
ในภพสุดท้ายเป็นผู้สามารถเพื่อจะตรัสรู้ในชาตินั้น โดยถือเอาโวหาร
นี้ด้วยประการฉะนี้ คำถามของสกวาทิทายชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง
เป็นของปรวาทิ.

คำว่า บุคคลผู้แน่นอนแล้วในมิจัจฉตตะ เป็นต้น สกวาทิกถาว
เพื่อแสดงความเป็นนิยามอย่างหนึ่งของผู้เที่ยงแล้วโดยนิยามอย่างหนึ่ง.
คำว่า ยังมรรคให้เกิดก่อน เป็นต้น สกวาทิกถาวเพื่อแสดงประเภท
แห่งนิยาม. คำว่า บุคคลยังสติปัญญา เป็นต้น สกวาทิกถาวเพื่อแสดง
ประเภทแห่งธรรมในนิยามเหมือนกัน. คำว่า พระโพธิสัตว์ไม่
เป็นผู้ควร เป็นต้น ท่านแสดงว่าพระโพธิสัตว์เป็นสามารถตรัสรู้
อย่างเดียว มิใช่แสดงการก้าวลงสู่นิยามของนิยตบุคคล เพราะฉะนั้น
คำนี้จึงมิได้สำเร็จประโยชน์. จริงอยู่ พระโพธิสัตว์นั้นเป็นผู้ไม่แน่นอน
ด้วยนิยตธรรมอย่างหนึ่งในปางก่อนมาแม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น ท่านก็ก้าว
ลงสู่สัมมัตตนิยามแล้วด้วยการเห็นสัจจะที่โคนไม้โพธิ ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถานิยตฺตนิยามกถา จบ

นินุตตกา

[๑๕๒๓] สกวาที บุคคลเป็นผู้มีจิตอันนิर्वรณฺครอบงาแล้ว ละนิर्वรณฺหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลเป็นผู้มีจิตอันระคะยอมแล้ว ละระคะ เป็นผู้มีจิตอันโทสะประทุษร้ายแล้ว ละโทสะ เป็นผู้มีจิตหลงแล้ว ละโมหะ เป็นผู้มีจิตเศร้าหมองแล้ว ละกิเลสหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลละระคะด้วยระคะ ละโทสะด้วยโทสะ ละโมหะด้วยโมหะ ละกิเลสด้วยกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ระคะก็สัมปยุตด้วยจิต มรรคก็สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ระคะ เป็นอกุศล มรรคเป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมเป็นกุศลและธรรมเป็นอกุศล ธรรมมีโทษและธรรมไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาวอันเป็นข้าศึกกัน มาพบกันหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมเป็นกุศลและธรรมเป็นอกุศล ธรรมมีโทษและ

ธรรมไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาวอัน
เป็นข้าศึกกัน มาพบกันหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
๔ ประการนี้ ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นโณน ฟ้าและแผ่นดินนี้
ประการแรกที่ไกลกันไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้นธรรมของสัตว์บุรุษจึง
ไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมียุ่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศลและ
ธรรมที่เป็นอกุศล ฯลฯ มาพบกัน นะสี.

[๑๕๒๔] ส. บุคคลเป็นผู้มีจิตอันนิรวณครอบงำแล้ว ละนิรวณ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ภิกษุ นั้น ครั้นเมื่อ**
จิตตั้งมั่นแล้ว เป็นจิตบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน มีอุปกิเลส
ปราศไปแล้ว เป็นจิตอ่อน ครอบงำการทำงาน ตั้งอยู่ ถึงความเป็นธรรมชาติ
ไม่หวั่นไหวแล้ว อย่างนี้ ย่อมโน้มจิตไป เพื่อญาณเป็นเครื่องสิ้นไปแห่ง
อาสวะทั้งหลาย ดังนี้^๒ เป็นสูตรมียุ่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลเป็นผู้มีจิตอัน
นิรวณครอบงำแล้ว ละนิรวณ

๑. อัง.จตุกุก ๒๑/๒๗.

๒. ม.อุ. ๑๔/๒๖.

[๑๕๒๕] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ บุคคลเป็นผู้มีจิตอันนิรณะครอบงำแล้วละนิรณะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เมื่อภิกษุณั้ ฐืออยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตยอมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ ฯลฯ จิตยอมหลุดพ้นแม้จากอวิชาสวะ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมื่ออยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลก็เป็นผู้มีจิตอันนิรณะครอบงำแล้วละนิรณะ นะสิ.

นั้วุตถกา จบ

อรรถถกานั้วุตถกา

ว่าด้วย ผู้มีจิตอันนิรณะครอบงำแล้ว

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องของผู้มีจิตอันนิรณะครอบงำแล้ว. ในเรื่องนั้นชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอุตตราปถกะทั้งหลายว่า บุคคลผู้ถูกนิรณะทั้งหลายครอบงำแล้ว ปกปิดแล้ว หุ้มห่อแล้วยอมละนิรณะ เพราะความที่บุคคลบริสุทธีแล้วไม่มีสิ่งทีควรทำให้บริสุทธี ดังนี้ คำถามของสกาว่าทีว่า บุคคลผู้มีจิตอันนิรณะครอบงำแล้ว เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำว่า บุคคลเป็นผู้มีจิตอันระคะยอมแล้ว เป็นต้น สกาว่าทีกล่าวเพื่อแสดงโทษในการละนิรณะ

ของผู้มีจิตอันนิรนต์ครอบงำแล้ว. คำว่า บุคคลผู้มีจิตบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว
เป็นต้น สกวาที่กล่าวเพื่อแสดงสมุจเฉทวิสุทธิแห่งผู้บริสุทธิ์แล้วนอกจาก
วิขมภนวิสุทธิ. คำว่า เมื่อภิกษุนั้นรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ เป็นต้น
ท่านย่อมแสดงความสิ้นไปแห่งอาสวะของผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้ มิใช่แสดง
ถึงการละนิรนต์ของผู้มีจิตอันนิรนต์กำลังครอบงำ เพราะฉะนั้น ข้อนี้
จึงไม่สำเร็จประโยชน์ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถานิวตถกถา จบ

สัมมุขีฎกถา

[๑๕๒๖] สกวาที บุคคลเป็นผู้มีจิตพร้อมพร้อมด้วยสัญญา โยชน์ ละสัญญา โยชน์ได้หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลเป็นผู้มีจิตอันระหัดระเห็ดแล้ว ละระหัด เป็นผู้มีจิตอันโทสะประทุษร้ายแล้ว ละโทสะ เป็นผู้มีจิตหลงแล้ว ละโมหะ เป็นผู้มีจิตเศร้าหมองแล้ว ละกิเลส หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลละระหัดด้วยระหัด ละโทสะด้วยโทสะ ละโมหะด้วยโมหะ ละกิเลสด้วยกิเลส หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ระหัดก็สัมปยุตด้วยจิต มรรคก็สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ระหัดเป็นอกุศล มรรคเป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่มีโทษและธรรมที่ไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาวอันเป็นข้าศึกกัน มาพบกันหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่มีโทษ

และธรรมที่ไม่มีวิโยช ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาว อันเป็นข้าศึกกัน มาพบกันหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ติก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ ประการนี้ ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นโณน ฟ้าและแผ่นดิน นี้ประการแรก ที่ไกลกัน ไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้น ธรรมของสัตบุรุษ จึงไกลกันจากอสัตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศล และ ธรรมที่เป็นอกุศล ฯลฯ มาพบกัน

[๑๕๒๗] ส. บุคคลเป็นผู้มีจิตพร้อมพร้อมด้วยสัญญา โยชน์ ละสัญญา โยชน์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ครั้นเมื่อ จิตตั้งมั่นแล้ว ฯลฯ อย่างนี้ ย่อมโน้มจิตไปเพื่อญาณเป็นเครื่องสิ้นไป แห่งอาสวะทั้งหลาย ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลมีจิตพร้อมพร้อม ด้วยสัญญา โยชน์ ละสัญญา โยชน์.

[๑๕๒๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ผู้มีจิตพร้อมพร้อมด้วยสัญญา โยชน์ ละ สัญญา โยชน์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เมื่อภิกษุหนึ่ง รู้อยู่
อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ ฯลฯ จิตย่อม
หลุดพ้น แม้จากอวิชาสวะ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลก็เป็นผู้มีจิตพร้อมพร้อมด้วยสัญญา โยชน
ละสัญญา โยชน นะสี.

สัมมุจิจุตถกา จบ

อรรถกถาสัมมุจิจุตถกา

ว่าด้วย ผู้มีจิตพร้อมพร้อมด้วยสัญญา โยชน

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องผู้มีจิตพร้อมพร้อมด้วยสัญญา โยชน. ในเรื่องนั้น
บุคคลผู้มีสัญญา โยชน ย่อมเป็นเข้าถึงซึ่งความเป็นผู้มีจิตพร้อมพร้อมต่อ
สัญญา โยชนทั้งหลาย คือเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยสัญญา โยชนเหล่านั้น. คำที่เหลือ
ในที่นี้เช่นกันเรื่องผู้ถูกนิวรรณ์ครอบงำแล้วนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาสัมมุจิจุตถกา จบ

สมาปันโน อัสสาเทติกถา

[๑๕๒๕] สกวาทิ ผู้เข้าสมาบัติย่อมยินดี ความยินดีรักใคร่ในฌาน
มีฌานเป็นอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฌานนั้น เป็นอารมณ์แห่งฌานนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฌานนั้น เป็นอารมณ์แห่งฌานนั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลถูกต้องผัสสะนั้นด้วยผัสสะนั้น เสวยเวทนานั้น
ด้วยเวทนานั้น จำสัญญานั้นด้วยสัญญานั้น ตั้งเจตนาด้วยเจตนา
คิดจิตนั้นด้วยจิตนั้น ตรีกวิตกนั้นด้วยวิตกนั้น ครอบวิจาร์นั้นด้วยวิจาร์
นั้น ต้มปีตินั้นด้วยปีตินั้น ระลึกสตินั้นด้วยสตินั้น รู้แจ้งปัญญานั้นด้วย
ปัญญานั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความยินดีรักใคร่ในฌาน ก็สัมปยุตด้วยจิต ฌานก็
สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความยินดีรักใคร่ในฌานเป็นอกุศล ฌานเป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมเป็นกุศลและธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่มีโทษ

และธรรมที่ไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาว อันเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่มีโทษ และธรรมที่ไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาว อันเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ ประการนี้ ไกลกันไกลกันนัก ๔ ประการเป็นไฉน ฟ้าและแผ่นดินนี้เป็นประการแรก ที่ไกลกันไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้น ธรรมของสัตว์บุรุษ จึงไกลจากอสัตว์บุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?**

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศลและธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่มีโทษและธรรมที่ไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาวอันเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน.

[๑๕๓๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ผู้เข้าสมาบัติย่อมยินดี ความยินดีรักใคร่ในฌาน มีฌานเป็นอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจแล้วจากกามทั้งหลาย ฯลฯ บรรลุปฐมฌานอยู่ เอยินดีในฌานนั้น รักใคร่ฌานนั้น และประสบความปลื้มใจด้วยฌานนั้น บรรลุทุติยฌาน ภายในพองใส เพราะวิตกและวิจารณ์สงบ ฯลฯ**

บรรลุถึงตติยฌาน ฯลฯ บรรลุจตุตถฌานอยู่ ฯลฯ เขอยินดีในฌานนั้น รักใคร่ฌานนั้น และประสบความปลื้มใจด้วยฌานนั้น ดังนี้ เป็นสูตร มีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ผู้เข้าสมาบัติก็ยินดี ความยินดีรักใคร่ ในฌาน ก็มีฌานเป็นอารมณ์ นะสิ.

สมาปັນโน อัสสาเทติกถา จบ

อรรถกถาสมาปັນโน อัสสาเทติกถา

ว่าด้วย ผู้เข้าสมาบัตีย่อมยินดี

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องผู้เข้าสมาบัตีย่อมยินดี. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอันธกะทั้งหลายว่า ผู้เข้าฌานย่อมยินดี และความยินดีในฌานนั้นของผู้เป็นอารมณ์ของฌาน เพราะอาศัยพระบาลีว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้... บรรลุปฐมฌานอยู่ เขอยินดีในฌานนั้น ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า ผู้เข้าสมาบัติ เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในปัญหาทั้งหลายว่า ฌานนั้นเป็นอารมณ์ของฌานนั้นหรือ ปรวาทิเมื่อไม่เห็นซึ่งความฌานนั้นนั่นแหละเป็น อารมณ์ของฌานนั้น จึงตอบปฏิเสธโดยกล่าวผิดจากพระสูตร ย่อมตอบ รับรองด้วยคำในพระสูตรว่า บรรลุปฐมฌาน เขอยินดีในฌานนั้น ดังนี้. พระสูตรว่า เขอยินดีในฌานนั้น ความว่า ออกจากฌานแล้วจึงยังความ ยินดีในฌานให้สำเร็จได้ มิใช่หมายถึงความยินดีในฌานในขณะที่กำลัง

เข้าฌานมีฌานเป็นอารมณ์อยู่ เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมีใช้ข้ออ้างว่า
ผู้กำลังเข้าฌานซึ่งมีฌานนั้นเป็นอารมณ์มีความยินดีในฌานนั้นได้ เพราะ
กำลังเข้าฌานก็มีอารมณ์ของฌานนั้นแล้ว จะมีอารมณ์เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ
กันอีกไม่ได้ ดังนี้แล.

อรรถกถาสมาปน์โนอัสนาเทติกถา จบ

อสาตราคกถา

[๑๕๓๑] สกวาที ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ชื่นชมยินดีในทุกข์ มีอยู่บางพวก
ที่ปรารถนา กระทบ แสวงหา ค้นหา เสาะหาทุกข์ หมกมุ่นทุกข์ ตั้งอยู่
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ชื่นชมยินดีในสุข มีอยู่บางพวกที่
ปรารถนา กระทบ แสวงหา ค้นหา เสาะหาสุข หมกมุ่นสุขตั้งอยู่
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ชื่นชมยินดีในสุข มีอยู่บาง
พวกที่ปรารถนา กระทบ แสวงหา ค้นหา เสาะหาสุข หมกมุ่นสุขตั้งอยู่
ก็ต้องไม่กล่าวว่า ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจมีอยู่ ดังนี้

[๑๕๓๒] ส. ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รากานุสัยนอนเนื่องอยู่ในทุกขเวทนา ปฏิฆานุสัย
นอนเนื่องอยู่ในสุขเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รากานุสัยนอนเนื่องอยู่ในสุขเวทนา ปฏิฆานุสัยนอน
เนื่องอยู่ในทุกขเวทนา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รากานุสัยนอนเนื่องอยู่ในสุขเวทนา ปฏิฆานุสัยนอนเนื่องอยู่ในทุกขเวทนา ก็ต้องไม่กล่าวว่า ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจมีอยู่ ดังนี้.

[๑๕๓๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจมีอยู่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลนั้น ประสบความยินดีหรือความยินร้ายอย่างนี้แล้ว เสวยเวทนาอย่างไรอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม เขาเพลิดเพลินบ่นถึงหมกมุ่นเวทนานั้น ตั้งอยู่ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจก็มีอยู่ นะสิ

อสาตราคกถา จบ

อรรถกถาอสาตราคกถา

ว่าด้วย ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ คือความยินดีในทุกขเวทนา. ในเรื่องนั้น พระสูตรว่า บุคคล... เสวยเวทนาอย่างไรอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม เขาเพลิดเพลินบ่นถึง หมกมุ่นเวทนานั้น ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วด้วยสามารถแห่งความเพลิดเพลินในสิ่งที่บุคคลประสบมาแล้ว.

ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดจตุลัทธินิกายอุตตราปถกะทั้งหลายว่า

ความยินดีเพลิดเพลินแม้ในทุกข์เวทนา ด้วยอำนาจแห่งความชอบใจใน
ราคะ เพราะอาศัยคำในพระสูตรว่า บุคคลนั้นประสบความยินดียิ่ง
มีอยู่ เหตุใด เพราะเหตุนี้ ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจก็ต้องมีอยู่ ดังนี้
คำถามของสกวาทิวา ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ โดยหมายถึงชน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า
ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ ความว่า ปรวาทิตอบรับรองว่า ใช่ ด้วย
สามารถแห่งลัทธิ เพราะกิเลสเครื่องทำใจให้เศร้าหมองในชื่อว่า โมหนอ
ความยินดีนั้นนั่นแหละพึงมีแก่เราในการเสวยทุกข์อันไม่ชอบใจ. คำที่เหลือ
ในที่นี้มีอรรถดั้นทั้งนั้นแล.

อนึ่ง ในพระสูตรว่า **เขาเพลิดเพลินบันเทิงหมกมุ่นเวทนานั้น**
อธิบายว่า ขึ้นชื่อว่า ความเกิดขึ้นแห่งราคะย่อมหมกมุ่นกลับมาปรารถ
ทุกข์เวทนานั้นแหละย่อมไม่มี แต่เมื่อถือเอาโดยส่วนรวมแล้ว บุคคลเมื่อ
พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งธรรมอันมีการเสวยอารมณ์เป็นลักษณะ หรือซึ่ง
ทุกข์เวทนานั้นเทียวโดยความเป็นอิตตา เขาย่อมยินดีเวทนานั้นด้วยความ
ยินดีต่อสิ่งที่ตนประสบแล้ว กล่าวคือในความรู้ต่อสิ่งที่ตนทราบแล้ว
มิใช่ยินดีในความเปลี่ยนแปลงมาเป็นทุกข์เวทนา บุคคลผู้ถูกทุกข์เวทนา
ครอบงำแล้วแม้ปรารถนาซึ่งความสุขอันเป็นฝ่ายตรงข้ามกับทุกข์เวทนา
นั้น ก็ชื่อว่า ย่อมยินดีต่อทุกข์เวทนา. ความยินดีในทุกข์เวทนาแห่งปัญหานี้
ย่อมมีด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้อพิสูจน์
ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาสาตราคกกา จบ

ฉัมมัตถหา อัพยาตากติกา

[๑๕๓๔] สกวาที ฉัมมัตถหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นวิปากอัพยากถุ เป็นกิริยาอัพยากถุ เป็นรูป
เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็นโณภูฏัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯ

[๑๕๓๕] ส. ฉัมมัตถหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปัตถหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯ

ส. ฉัมมัตถหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททัตถหา ฯลฯ คันธัตถหา รสัตถหา ฯลฯ โณภู-
ฏัพพัตถหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯ

[๑๕๓๖] ส. รูปัตถหาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฉัมมัตถหาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯ

ส. สัททัตถหา ฯลฯ โณภูฏัพพัตถหา เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฉัมมัตถหาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๓๗] ส. ชัมมัตถาเป็นอพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตัณหา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นกุศล มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ตัณหาพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นอกุศล ก็ต้องไม่กล่าวว่าชัมมัตถาเป็นอพยากถุ.

[๑๕๓๘] ส. ชัมมัตถาเป็นอพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความโลภพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นอกุศล และ ชัมมัตถาก็เป็นความโลภ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความโลภพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็น อกุศล และชัมมัตถาก็เป็นความโลภ ก็ต้องไม่กล่าวว่าชัมมัตถาเป็น อพยากถุ.

[๑๕๓๙] ส. โลภะคือชัมมัตถาเป็นอพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลภะคือรูปตัณหาเป็นอพยากถุ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลภะคือชัมมัตถาเป็นอพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลภะคือสัทตตัณหา ฯลฯ คือโภจภูพตัณหาเป็น

อัพยากฤต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๔๐] ส. โลกะคือรูปตัณหาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะคือขัมมตัณหาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลกะคือสัททตัณหา ฯลฯ คือโณภูมัพพตัณหาเป็น

อกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะคือขัมมตัณหาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๔๑] ส. ขัมมตัณหาเป็นอัพยากฤต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตัณหานี้ใด ทำ

ความเกิดอีก เป็นไปกับด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความผลิตเพลิน

ผลิตเพลินยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ ตัณหาดังกล่าวนี้คือ กามตัณหา ภวตัณหา

วิภวตัณหา ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่ ขัมมตัณหาเป็นอัพยากฤต.

[๑๕๔๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่ ขัมมตัณหาเป็นอัพยากฤต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มันเป็นตัวหาในธรรม มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า มันเป็นตัวหาในธรรม ด้วยเหตุนี้ท่าน

จึงต้องกล่าวว่า ธรรมตัวหาเป็นอพยากถุ.

ธรรมตัวหา อพยากตาติกา จบ

อรรถกถาธรรมตัวหา อพยากตาติกา

ว่าด้วย ธรรมตัวหาเป็นอพยากถุ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องธรรมตัวหาเป็นอพยากถุ. ในปัญหาเหล่านั้น บรรดาตัวหาทั้ง ๖ เหล่านี้ คือ รูปตัวหา ฯลฯ ธรรมตัวหา ตัวหาอัน เป็นข้อสุดท้ายแห่งตัวหาทั้งหมดนี้ ท่านเรียกว่า ธรรมตัวหา เหตุใด เพราะเหตุนี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคลุจลัทธิกายปุพพเสถียรทั้งหลาย ว่า ธรรมตัวหาพึงเป็นอพยากถุ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชน เหล่านี้ คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. เนื้อความปัญหาที่เหลือทั้งหลาย พึงทราบตามพระบาลี. ตัวหาแม่ทั้ง ๖ ท่านแสดงย่อไว้เป็น ๓ ประเภท มีกามตัวหาเป็นต้น. ตัวหาที่เป็นไปในอารมณ์ทั้ง ๖ แม้มีรูปเป็นต้น ด้วยสามารถแห่งความยินดีในกามชื่อว่า กามตัวหา. ตัวหาที่เกิดพร้อมกับ สัสสตทิวฐิในความเห็นว่า "อัตตา และโลกจกมี" ดังนี้ชื่อว่า ภาวตัวหา. ตัวหาที่เกิดพร้อมกับอุจเฉททิวฐิในความเห็นว่า อัตตา และโลกจกไม่มี ดังนี้ชื่อว่า วิภวตัวหา. บทว่า มันเป็นตัวหาในธรรมมิใช่หรือ นี้ย่อม แสดงถึงความเป็นไปของตัวหาโดยปรารภธรรมมรรณ มิใช่แสดงถึงความ ที่ธรรมตัวหาเป็นอพยากถุ เพราะฉะนั้น คำนี้จึงมิใช่ข้ออ้างว่า ตัวหาเป็นอพยากถุ ดังนี้แล.

อรรถกถาธรรมตัวหาอพยากตาติกา จบ

ฉัมมัตถหา นทุกขสมุทโยติกถา

[๑๕๔๓] สกวาทิ ฉัมมัตถหาไม่เป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. รูปัตถหาไม่เป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฉัมมัตถหาไม่เป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตถัตถหา ฯลฯ คันธัตถหา รสัตถหา ฯลฯ โสณ-

ฐัพพัตถหาไม่เป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๔๔] ส. รูปัตถหาเป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฉัมมัตถหาเป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตถัตถหา ฯลฯ คันธัตถหา ฯลฯ รสัตถหา ฯลฯ

โสณฐัพพัตถหาเป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฉัมมัตถหาเป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฉัมมัตถหาไม่เป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตถหา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นทุกขสมุทโย

มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ตัณหาพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นทุกขสมุทัย ก็ต้องไม่กล่าวว่า รัมมตัณหาไม่เป็นทุกขสมุทัย

[๑๕๔๕] ส. รัมมตัณหาไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความโลภพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นทุกขสมุทัย และรัมมตัณหาที่เป็นความโลภ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความโลภ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นทุกขสมุทัย และรัมมตัณหาที่เป็นความโลภ ก็ต้องไม่กล่าวว่า รัมมตัณหาไม่เป็นทุกขสมุทัย.

[๑๕๔๖] ส. โลภะคือรัมมตัณหา ไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลภะคือรูปตัณหา ไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลภะคือรัมมตัณหา ไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลภะคือสัททตัณหา ฯลฯ คือคันธตัณหา ฯลฯ คือรสตัณหา ฯลฯ คือโณภูมัพพตัณหา ไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๔๗] ส. โลภะคือรูปตัณหา เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะคือฉัมมัตถะเป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลกะคือสัพพัตถะ ฯลฯ คือโกฎฐัพพัตถะ เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะคือฉัมมัตถะเป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๔๘] ส. ฉัมมัตถะไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตัณหานี้ใด กระทำ
ความเกิดอีก เป็นไปด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน
เพลิดเพลินยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ ตัณหาดังกล่าวนี้คือ กามตัณหา ภวตัณหา
วิภวตัณหา ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ฉัมมัตถะไม่เป็น
ทุกขสมุทัย ดังนี้.

[๑๕๔๙] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ฉัมมัตถะไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มันเป็นตัณหาในธรรม มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า มันเป็นตัณหาในธรรม ก็ต้องไม่กล่าวว่า

ฉัมมัตถหาไมเป็นทุกขสมุทัย ดังนี้.

ฉัมมัตถหา นทุกขสมุทโยติกถา จบ

อรรถถาฉัมมัตถหา นทุกขสมุทโยติกถา

ว่าด้วย ฉัมมัตถหาไมเป็นทุกขสมุทัย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องฉัมมัตถหาไมใช่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์. แมในเรื่องนี้
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจลัทธิกายปุพพเสถียรทั้งหลายนั้นแหละว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ตถหานันเป็นฉัมมัตถหา เหตุใด เพราะ
เหตุนี้ ตถหานันจึงมิใช่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือเช่นกับ
เรื่องก่อนนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถถาฉัมมัตถหา นทุกขสมุทโยติกถา จบ

รวมถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. กัปปัญญกถา ๒. กุสลจิตตปฏิลากถา ๓. อันตราปยุตตกถา
๔. นียตัสสนิยามกถา ๕. นิเวตถกถา ๖. สัมมุจิจุตถกถา ๗. สมابينโน-
- อัสสาเทติกถา ๘. อาสาตราคกถา ๙. ฉัมมัตถหาอพยาคตาติกถา
๑๐. ฉัมมัตถหานทุกขสมุทโยติกถา.

วรรคที่ ๑๓ จบ

วรรคที่ ๑๔

กุศลากุศลปฏิสันทนากถา

[๑๕๕๐] สกวาที กุศลมูลสืบท่ออกุศลมูลได้ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใดเพื่อความเป็นแห่งอกุศล ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ เพื่อความเป็นแห่งกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กุศลมูลสืบท่ออกุศลมูลได้ แต่ไม่พึงกล่าวว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเป็นแห่งอกุศล ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ เพื่อความเป็นแห่งกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่นึกถึงอยู่ ฯลฯ ไม่ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นึกถึงอยู่ ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า กุศลมูลสืบท่ออกุศลมูล.

[๑๕๕๑] ส. กุศลมูลสืบท่ออกุศลมูลได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อกุศล ข่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยไม่แยกกาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กุศลย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยแยกกาย

มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยแยกกาย ก็ต้องไม่กล่าวว่า กุศลมูลสืบต่อกุศลมูลได้ ดังนี้.

[๑๕๕๒] ส. กุศลมูลย่อมสืบต่อกุศลมูลได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เนกขัมมสัญญาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งกามสัญญา

อัชยาปาทสัญญาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งพยาปาทสัญญา อวิหิงสาสัญญา

เกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งวิหิงสาสัญญา เมตตาทเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่ง

พยาบาท กรุณาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งวิหิงสา มุทิตาเกิดขึ้นได้ในลำดับ

แห่งอรติ อุเบกขาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งปฏิฆะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๕๓] ส. อกุศลมูลสืบต่อกุศลมูลได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่ง กุศล ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอกุศลมูล

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อกุศลมูลสืบท่อกุศลมูลได้ แต่ไม่พึงกล่าวว่า ความนีก
ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศล ความนีก ฯลฯ ความตั้งใจ
อันนั้นแหละ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อกุศลมูลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ไม่
ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อกุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ตั้งใจอยู่
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อกุศลเกิดขึ้นแก่ผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ตั้งใจอยู่
ก็ต้องไม่กล่าวว่าอกุศลมูลสืบท่อกุศลมูลได้.

[๑๕๕๔] ส. อกุศลมูลสืบท่อกุศลมูลได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยแยบคาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อกุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยแยบคาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อกุศลเกิดขึ้น แก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย
มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อกุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยไม่
แยบคาย ก็ต้องไม่กล่าวว่า อกุศลมูล ย่อมสืบต่ออกุศลมูลได้ ดังนี้.

[๑๕๕๕] ส. อกุศลมูล สืบต่ออกุศลมูลได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. กามสัญญาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งเนกขัมมสัญญา
พยาบาทสัญญาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งอัพยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา
เกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งวิหิงสาสัญญา พยาบาทเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่ง
เมตตา วิหิงสาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งกรุณา อคติเกิดขึ้นได้ในลำดับ
แห่งมูทิตา ปฏิกัมภเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งอุเบกขา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๕๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า กุศลมูลสืบต่ออกุศลมูลได้ อกุศลมูล
สืบต่อกุศลมูลได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. จิตกำหนดในวัตถุหนึ่งเดียว ก็คล้ายกำหนดในวัตถุ
นั้นเดียว คลายกำหนดในวัตถุใดเดียว ก็กำหนดในวัตถุหนึ่งเดียว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า จิตกำหนดในวัตถุใดเดียว ก็คล้ายกำหนด
ในวัตถุหนึ่งเดียว คลายกำหนดในวัตถุใดเดียว ก็กำหนดในวัตถุหนึ่งเดียว
ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า กุศลมูลสืบต่ออกุศลมูลได้ อกุศลมูล
สืบต่อกุศลมูลได้.

กุสลากุศลปฏิสันทนกถา จบ

อรรถกถากุสลากุสลปฏิสันทนกถา

ว่าด้วย การสืบท่อของกุศลและอกุศล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการสืบท่อของกุศลและอกุศล. ในเรื่องนั้น กุศลชื่อว่าเกิดขึ้นในลำดับแห่งกุศล หรือว่าอกุศลชื่อว่าเกิดขึ้นในลำดับแห่งกุศล ย่อมไม่มี เพราะฉะนั้น การสืบท่อของกุศลและอกุศลเหล่านั้นจึงไม่ประกอบซึ่งกันและกัน คือไม่ปนกัน.

อนึ่ง ชนเหล่าใดถือลัทธิคุณัตถิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า ความกำหนดและความคลายกำหนดมีในวัตถุเดียวกันนั้นแหละ เหตุใด เพราะเหตุนี้ ชนนั้นจึงชื่อว่าสืบท่อซึ่งกันและกัน ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำทั้ง ๒ คือ อวชฺชนา คือความนึก ปณฺธิ คือความตั้งใจ เป็นชื่อของอวชฺชนจิตนั้นแหละ. จริงอยู่ ชื่อว่า อวชฺชนา เพราะอรรถว่า ยังภวังคจิตนั้นให้เคลื่อนไป. ชื่อว่า ปณฺธิ เพราะอรรถว่า ย่อมดำรง คือตั้งจิตไว้ในอารมณ์อื่นนอกจากอารมณ์ของภวังค์. คำว่า กุศลเกิดขึ้นได้แก่ผู้ไม่นึกถึงอยู่ ความว่า สกวาทิย่อมถามด้วยคำว่า กุศลที่เกิดสืบท่อในลำดับแห่งกุศลนั้นใด กุศลนั้นย่อมเกิดแก่ผู้ไม่นึกหรือ ฝ่ายปรวาทิเมื่อไม่เห็นความเกิดขึ้นแห่งกุศลโดยเว้นจากการนึก จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า กุศลเกิดขึ้นได้แก่ผู้ทำไว้ในใจโดยไม่แยกกายหรือ ดังนี้ ท่านกล่าวเพื่อท้วงว่า ผิดว่า กุศลพึงเกิดในลำดับแห่งกุศลไซ้ กุศลนั้นก็พึงเกิดเพราะมนสิการโดยอุบายอันไม่แยกกายด้วยอวชฺชนะของอกุศลที่เดียว ดังนี้. คำที่เหลือในที่นี้พึงทราบตามพระบาลีนั้นแหละ. คำว่า

ความกำหนดในวัตถุใด ความคลายกำหนดในวัตถุนั้น เป็นต้นนั้น ย่อม
แสดงซึ่งความเกิดขึ้นแห่งจิตมีราคะ และจิตที่ปราศจากราคะในอารมณ์
อันเดียวกัน มิใช่แสดงซึ่งความที่กุศลและอกุศลมีในลำดับซึ่งกันและกัน
เพราะฉะนั้น คำนี้ จึงมิใช่ข้อพิสูจน์ว่ากุศลมีในลำดับอกุศล หรือว่าอกุศล
มีในลำดับกุศล ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถากุสลากุศลปฏิสันทนกถา จบ

สพายนุปปัตติกถา

[๑๕๕๗] สกวาที อายตนะ ๖ เกิดขึ้นในครรรภ์มารดา ไม่ก่อน
ไม่หลังกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีมือวิฆะน้อยใหญ่ครบครัน มีอินทรีย์อัน
ไม่พร่อง หยั่งลงในครรรภ์มารดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๕๘] ส. จักขายตนะเกิดขึ้นพร้อมกับจิตดวงแสงหาอุบัติ
คือปฏิสนธิจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มือ เท้า ศีรษะ หู จมูก ปาก ฟัน ก็เกิดขึ้นพร้อมกับ
จิตดวงแสงหาอุบัติ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสตายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ ฯลฯ ชิวหายตนะ เกิด
ขึ้นพร้อมกับจิตดวงแสงหาอุบัติ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มือ เท้า ศีรษะ หู จมูก ปาก ฟัน ก็ตั้งขึ้นพร้อมกับ
จิตดวงแสงหาอุบัติ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๕๙] ป. จักขายตนะเกิดขึ้นแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรภ์มารดาใน
ภายหลังหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดา กระทำกรรมเพื่อจะได้จักขุ
ในท้องมารดา หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. โสตายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ ฯลฯ ชิวหายตนะ เกิด
แก่สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดาในภายหลัง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดานั้น กระทำกรรมเพื่อจะได้
ชีวหาในครรภ์มารดา หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ผม ขน เล็บ ฟัน กระดูก เกิดแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์
มารดาในภายหลัง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดา กระทำกรรมเพื่อจะได้กระดูก
ในครรภ์มารดา หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๖๐] ส. ไม่พึงกล่าวว่ ผม ขน เล็บ ฟัน กระดูก เกิดแก่สัตว์
ผู้อยู่ในครรภ์มารดาในภายหลัง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า สัตว์ผู้เกิดในครรภ์
เกิดเป็นกละชั้นก่อน จากกละเกิด เป็นอัพพุทะ จากอัพพุทะ เกิดเป็น
เปลิ จากเปลิ เกิดเป็นขณะ จากขณะ เกิดเป็นปัญจสาขา ผม ขน และ
เล็บ ก็มารดาบริโกลสิ่งใด คือ ข้าว น้ำ และ โภชนะ และทารกผู้อยู่ใน

กรรมมารดา นั้น เติบโตขึ้นในกรรมมารดา นั้น ด้วยอาหาร คือ ข้าว น้ำ และโภชนะ ที่มารดาของตนบริโภค ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ผม ขน เล็บ ฟัน กระดูก ก็เกิดแก่สัตว์ ผู้อยู่ในกรรมมารดา ในภายหลังนะสิ.

สพายตนูปัตติกถา จบ

อรรถกถาสพายตนูปัตติกถา

ว่าด้วย ความเกิดขึ้นแห่งสพายตนะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความเกิดขึ้นสพายตนะ คืออายตนะภายใน ๖. ในเรื่องนั้น อายตนะภายใน ๖ ของโอปปาติกะกำเนิดทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นพร้อมกับปฏิสนธิจิตดวงที่แสวงหาการเกิดนั้นแหละ. ในบรรดา อายตนะภายในทั้ง ๖ สำหรับของคัพภเสยยะทั้งหลาย มีมนายตนะกับ กายตนะเท่านั้นเกิดขึ้นพร้อมกับปฏิสนธิจิต ส่วนอายตนะ ๔ ที่เหลือ ย่อมเกิดขึ้นในราตรี ๗ และ ๗ หมายความว่าทุก ๆ หนึ่งสัปดาห์. ลัทธิ ของสกวาทินว่า อายตนะเหล่านั้นแลถือกำเนิดใหม่ด้วยกรรมอันใดเพราะ ความที่กรรมอันนั้นนั้นแหละ หรือว่ากรรมอันอื่นเป็นกรรมอันตนทำแล้ว ดังนี้.

อนึ่ง ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดจุลลัทธินิกายบุพพเสลียะ และ อปรเสลียะทั้งหลายว่า อายตนะภายใน ๖ อันเป็นพีช ย่อมเกิดในท้อง ของมารดาในขณะที่แห่งปฏิสนธินั้นแหละ เพราะความเกิดจากกรรมอัน

เดียวกัน ดูหน่อแห่งต้นไม้เป็นต้นที่มีกิ่งก้านคาคบอันสมบูรณ์แล้ว ดังนี้
คำถามของสกวาทิวา อายตนะ ๖ เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น คำ
ตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำว่า บุคคลมีวิริยะน้อยใหญ่ครบครัน
เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อท้วงด้วยคำว่า เมื่อสพายตนะมีอยู่ สัตว์ผู้จะเกิด
ในครรภ์ก็พึงเป็นเช่นนี้ ๆ แล้วจึงก้าวลงสู่ท้องมารดา. คำถามว่า
จักขายตนะเกิดขึ้นแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดาในภายหลัง เป็นของ
ปรวาทิ. คำถามข้างหน้าว่า ไม่พึงกล่าววา ผม ขน เป็นต้นเกิดแก่สัตว์
ผู้อยู่ในครรภ์มารดาในภายหลังหรือ เป็นของปรวาทิ คำที่เหลือในที่นี้
มีอรรถดั้นทั้งนั้น แล.

อรรถกถาสพายตนะอุปัติติกา จบ

อนันตรปัจจยกถา

[๑๕๖๑] สกวาที โสตวิญญานเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งจกขุวิญญาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งจกขุวิญญาน ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจนั้นแหละ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งโสตวิญญาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะโสตวิญญานเกิดขึ้นได้ ในลำดับแห่งจกขุวิญญาน ฉะนั้นจึงไม่พึงกล่าวว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งจกขุวิญญาน ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งโสตวิญญาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตวิญญานเกิดขึ้นแก่ผู้ไม่นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ไม่ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสตวิญญาน ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ แก่ผู้ตั้งใจอยู่ มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าโสตวิญญานย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า โสตวิญญานเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งจกขุวิญญาน.

[๑๕๖๒] ส. โสตวิญญานเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งจกขุวิญญาน

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้กระทำไว้ในใจซึ่งนิमित

คือรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตวิญญาณเกิดขึ้นแก่ผู้กระทำไว้ในใจซึ่งนิमितคือ

รูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๖๓] ส. จักขุวิญญาณ มีรูปเป็นอารมณ์อย่างเดียว ไม่มี
อย่างอื่นเป็นอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตวิญญาณมีรูปเป็นอารมณ์อย่างเดียว ไม่มีอย่างอื่น

เป็นอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสตวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า โสตวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูป

ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูป
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุ
และรูป ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า โสตวิญญาณเกิดขึ้น
เพราะอาศัยจักขุและรูป.

ส. โสตวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งจักขุวิญญาณ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณอันนั้น โสตวิญญาณก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๖๔] ส. ฆานวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งโสตวิญญาณ
 ฯลฯ ชิวหาวิญญาณ เกิดขึ้นลำดับแห่งฆานวิญญาณ ฯลฯ

[๑๕๖๕] ส. กายวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งชิวหาวิญญาณ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่ง
ชิวหาวิญญาณ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ เพื่อความเกิดขึ้น
แห่งกายวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะกายวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับ แห่งชิวหา-

วิญญาน ฉะนั้นจึงไม่พึงกล่าวว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อ
ความเกิดขึ้นแห่งชีวหาวิญญาน ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ
เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกายวิญญาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายวิญญานเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่นึกถึงอยู่ ฯลฯ
ผู้ไม่ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายวิญญานย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ
ผู้ตั้งใจผู้มีใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กายวิญญานย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นึกถึงอยู่
ฯลฯ ผู้ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า กายวิญญานเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่ง
ชีวหาวิญญาน.

[๑๕๖๖] ส. กายวิญญานเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งชีวหาวิญญาน
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชิวหาวิญญานย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจซึ่ง
นิมิตคือรส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายวิญญานเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจ ซึ่งนิมิต
คือรส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชิวหาวิญญานมีรสเป็นอารมณ์อย่างเดียว มิได้มี
อย่างอื่นเป็นอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายวิญญานมีรสเป็นอารมณ์อย่างเดียว มิได้มี
อย่างอื่นเป็นอารมณ์ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชิวหาวิญญานเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยลิ้นและรส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายวิญญานเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยลิ้นและรส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายวิญญานเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยลิ้นและรส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า กายวิญญานเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยลิ้นและรส
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า ชิวหาวิญญานเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยลิ้นและ
รส ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า ชิวหาวิญญานเกิดขึ้นเพราะอาศัยลิ้น
และรส ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า กายวิญญานเกิดขึ้น
เพราะอาศัยลิ้นและรส.

ส. กายวิญญานเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งชิวหาวิญญาน

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชิวหาวิญญาณอันนั้น กายวิญญาณก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๖๗] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า วิญญาณ ๕ เกิดขึ้นในลำดับแห่งกัน
และกัน หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลบางคน ฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรีเห็นรูป
ด้วย ฟังเสียงด้วย สูดกลิ่นด้วย ลิ้มรสด้วย ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วย ใน
ขณะเดียวกัน มีอยู่ มิใช่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บุคคลบางคน ฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี
เห็นรูปด้วย ฟังเสียงด้วย กลิ่นด้วย ลิ้มรสด้วย ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วย
ในขณะเดียวกัน มีอยู่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า วิญญาณ ๕
เกิดขึ้นในลำดับแห่งกันและกันแล.

อนันตรปัจจัยกถา จบ

อรรถกถาอนันตรปัจจัยกถา

ว่าด้วย อนันตรปัจจัย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอนันตรปัจจัย. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใดมีความเห็น
ผิดคุณลักษณะของนิกายอุตตราปถกะทั้งหลายว่า วิญญาณเหล่านี้เกิด
ติดต่อกันและกันไม่มีอะไรคั่น เพราะเห็นการเปลี่ยนแปลงโดยรวดเร็ว
ในการเห็นรูป และการฟังเสียง เป็นต้น ในการฟ้อนรำขับร้อง เป็นต้น

คำถามของสกวาทิว่า โสตวิญญานเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุวิญญาน
หรือ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

สกวาทิกล่าวคำว่า โสตวิญญานมีรูปเป็นอารมณ์อย่างเดียว
(อันที่จริงโสตวิญญานนั้นมีเสียงเป็นอารมณ์) เพื่อท้วงด้วยคำว่า ผิดว่า
โสตวิญญานพึงเกิดในลำดับแห่งจักขุวิญญานไซ้ โสตวิญญานนั้นก็
พึงมีรูปเป็นอารมณ์เหมือนวิปากมโนธาตุ คือสัมปฏิจจนจิตที่เกิดในลำดับ
แห่งจักขุวิญญาน. ในปัญหาทั้งหลายว่า โสตวิญญานเกิดขึ้นเพราะ
อาศัยจักขุและรูปหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะไม่มีในพระสูตร แต่
เมื่อปรวาทินั้นกำหนดถึงความเกิดขึ้นแห่งอนันตรปัจจัย จึงตอบรับรอง
ด้วยสามารถแห่งลัทธา.

ชื่อว่า จักขุวิญญานอันนั้น โสตวิญญานก็อันนั้นแหละหรือ
ความว่า สกวาทิย่อมถามเปรียบเทียบการเกิดติดต่อกันของปฐมชวณะ
กับทุติยชวณะนั้นนั่นแหละ ย่อมเป็นไปเพราะเป็นมโนวิญญานฉันท
จักขุวิญญานนั้นนั่นแหละเกิดติดต่อกับ โสตวิญญาน ฉันทนั้นหรือ. พึงทราบ
เนื้อความในวาระทั้งปวงโดยนัยนี้.

คำว่า บุคคลบางคนพื่อนรำซบร้อง เป็นต้น ย่อมแสดงถึงความ
เกิดสับสนกันแห่งวิญญาน เพราะความเปลี่ยนไปโดยรวดเร็วในเพราะ
การประชุมแห่งอารมณ์ แต่มิใช่แสดงถึงความที่วิญญานเหล่านั้นเป็น
อนันตรปัจจัย คือเกิดติดต่อกัน หรือเกิดในลำดับซึ่งกันและกัน เพราะ
ฉะนั้น ปัญหาจึงมิใช่ข้อพิสูจนถึงความที่จักขุวิญญานเป็นอนันตรปัจจัย
กับโสตวิญญาน ดังนี้แล.

อรรถกถาอนันตรปัจจัยกถา จบ

อริยรูปกถา

[๑๕๖๘] สกวาที อริยรูปอาศัสมหาภูตรูป หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. อริยรูปเป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มหาภูตรูปเป็นกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มหาภูตรูปเป็นอัพยากฤต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อริยรูปเป็นอัพยากฤต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อริยรูปอาศัสมหาภูตรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อริยรูปเป็นอนาสวะ^๑ เป็นอสังกิโยชนียะ เป็น

อคันถนียะ เป็นอโนจนียะ เป็นอโยคนียะ เป็นอนีวรณียะ เป็นอปรามัญฐะ

เป็นอนุปาทานียะ เป็นอสังกิเลตติกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มหาภูตรูป เป็นอนาสวะ ฯลฯ เป็นอสังกิเลตติกะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๑. อนาสวะ แปลว่า ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ แม้คำต่อ ๆ ไปก็แปลอย่างเดียวกัน เช่น อสังกิโยชนียะ

แปลว่า ไม่มีอารมณ์ของสังโยชน์ ดุริยทศในธรรมสังคณีปกรณ์.

ส. มหาภูตรูป เป็นสาสวะ^๑ เป็นสัญญาโชชนียะ ฯลฯ เป็น
สังกิลลิกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อริยรูป เป็นสาสวะ เป็นสัญญาโชชนียะ ฯลฯ เป็น
สังกิลลิกะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๖๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อริยรูปอาศัยมหาภูตรูป หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น อริยรูปก็อาศัยมหาภูตรูป นะสิ.

อริยรูปกถา จบ

อรรถกถาอริยรูปกถา

ว่าด้วย อริยรูป

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอริยรูป คือรูปของพระอริยะ หรือรูปเป็นอริยะ.
ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอุตตราปถะทั้งหลาย
ว่า สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะเป็นอุปาทารูป คือรูปอาศัย เพราะ
พระบาลีว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง คือมหาภูตรูป ๔

๑. สาสวะ แปลว่า เป็นอารมณ์ของอาสวะ แม้คำต่อ ๆ ไป ก็แปลโดยนัยเดียวกัน เช่น สัญญาโช
ชนียะ

แปลว่า เป็นอารมณ์ของสัญญาโชชนียะ คือนิเทศในธรรมสังคณีปกรณ์.

และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ คืออุปาทารูป ๒๔ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
ว่า อริยรูปอาศัยมหาภูตรูป ดังนี้ หมายถึงชนเหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบ
วิเคราะห์คำว่า อริยรูป ในปัญหานี้ ดังนี้ว่า รูปแห่งพระอริยะทั้งหลาย
ชื่อว่า อริยรูป หรือว่า รูป คือ อริยะ ชื่อว่า อริยรูป. ในปัญหานี้ ปรวาทิ
ตอบรับรองว่า ใช่เพราะตั้งอยู่ในลัทธิ. ถูกถามว่า อริยรูปเป็นกุศลหรือ
ก็ตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธิเหล่านั้นแหละ. แม้ในคำถามว่า อริยรูป
เป็นอนาสวะ เป็นอาสวะ เป็นต้น ก็นัยนี้.

พระสูตรว่า รูปร่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้น อธิบายว่า ยกเว้น
มหาภูตรูปเสียแล้ว ย่อมแสดงถึงความรู้ที่รูปทั้งหลายที่เหลือเป็นอุปาทารูป
มิใช่แสดงถึงความรู้ที่สัมมวาจา สัมมากัมมันตะเหล่านั้นเป็นรูป จริงอยู่
ความรู้ที่สัมมวาจา สัมมากัมมันตะเหล่านั้นไม่สำเร็จเป็นไปสักอย่าง
ความเป็นอุปาทารูปของสัมมวาจาเป็นต้นนั้นจะมีมาแต่ที่ไหน เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรนี้จึงไม่สำเร็จดังคำที่อ้างนั้น ดังนี้แล.

อรรถกถาอริยรูปกถา จบ

อัญโญ อุนสโยติกถา

[๑๕๗๐] สกวาทิ กามราคานุสัยอย่างหนึ่ง กามราคปริยภูฐาน
ก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะอย่างหนึ่ง กามราคปริยภูฐานก็อย่างหนึ่ง
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะอันนั้น กามราคปริยภูฐานก็อันนั้นแหละ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสัยอันนั้น กามราคปริยภูฐานก็อันนั้น
แหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๗๑] ส. ปฏิฆานุสัยอย่างหนึ่ง ปฏิฆปริยภูฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิฆะอย่างหนึ่ง ปฏิฆปริยภูฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิฆะอันนั้น ปฏิฆปริยภูฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิฆานุสัยอันนั้น ปฏิฆปริยภูฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๗๒] ส. มานานุสัยอย่างหนึ่ง มานปริยภูฐาน ก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มานะอย่างหนึ่ง มานปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มานะอันนั้น มานปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มานานุสัยอันนั้น มานปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๗๓] ส. ทิฏฐานุสัยอย่างหนึ่ง ทิฏฐิปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทิฏฐิอย่างหนึ่ง ทิฏฐิปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทิฏฐิอันนั้น ทิฏฐิปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทิฏฐานุสัยอันนั้น ทิฏฐิปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๗๔] ส. วิจิกิจฉานุสัยอย่างหนึ่ง วิจิกิจฉาปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิจิกิจฉาอย่างหนึ่ง วิจิกิจฉาปริยฐานก็อย่างหนึ่ง

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิจิกิจฉาอันนั้น วิจิกิจฉาปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิจิจจานุสัขอันนั้น วิจิจจาปริยฐานกัอันนั้นແລະ

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๗๕] ส. ภวราคานุสัขอย่างหนึ่ง ภวราคปริยฐานกัอย่าง
หนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ภวราคะอย่างหนึ่ง ภวราคปริยฐานกัอย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ภวราคะอันนั้น ภวราคปริยฐานกัอันนั้นແລະ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ภวราคานุสัขอันนั้น ภวราคปริยฐานกัอันนั้นແລະ

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๗๖] ส. อวิชขานุสัขอย่างหนึ่ง อวิชขาปริยฐานกัอย่างหนึ่ง
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชขาอย่างหนึ่ง อวิชขาปริยฐานกัอย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชขอันนั้น อวิชขาปริยฐานกัอันนั้นແລະ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชขานุสัขอันนั้น อวิชขาปริยฐานกัอันนั้นແລະ

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๗๗] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า อนุสัยอย่างหนึ่ง ปริยภูฐานก็อย่างหนึ่ง

หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปุถุชน ครั้นเมื่อจิตที่เป็นกุศลหรืออัพยากฤต เป็นไป

อยู่ ฟังกล่าวว่า ผู้มีอนุสัย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ฟังกล่าวว่า ผู้มีจิตอันปริยภูฐานกุ่มมรม หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อนุสัยก็อย่างหนึ่ง ปริยภูฐานก็อย่างหนึ่ง

นะสี.

ส. ปุถุชน ครั้นเมื่อจิตที่เป็นกุศลหรืออัพยากฤต เป็นไป

อยู่ ฟังกล่าวว่า ผู้มีราคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฟังกล่าวว่า มีจิตอันปริยภูฐานกุ่มมรม หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ราคะก็อย่างหนึ่ง ปริยภูฐานก็อย่างหนึ่ง

นะสี.

อัญโญ อนุสโยติกกา จบ

อรรถกถาอัญญา อนุสยติกถา

ว่าด้วย อนุสยเป็นอย่างหนึ่ง

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอนุสยเป็นอย่างหนึ่ง คืออย่างอื่นจากปริยฐาน.
ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธิกายอันระกัทั้งหลายว่า
ปุถุชน ครั้นเมื่อจิตเป็นกุศล หรืออภัยกตกำลังเป็นไป ฟังกล่าวได้ว่า
เขามีอนุสย แต่ไม่ฟังกล่าวว่าเป็นผู้มีปริยฐาน เพราะฉะนั้น อนุสยก็
เป็นอย่างหนึ่ง ปริยฐานก็เป็นอย่างหนึ่ง ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า
กามราคานุสยอย่างหนึ่ง เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือพึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในเรื่อง
อนุสยกถา ในหนหลังนั้นนั่นแหละ.

อนึ่ง คำว่า ผู้มีอนุสย เป็นต้น ท่านย่อมแสดงซึ่งความที่คำอัน
บุคคลฟังกล่าวว่า ปุถุชนเชื่อว่าเป็นผู้มีอนุสยเพราะความที่ผู้นั้นยังมีได้
ละอนุสยในขณะนั้น และย่อมแสดงซึ่งความที่คำอันบุคคลฟังกล่าวว่า
บุคคลเป็นผู้มีปริยฐานเพราะกิเลสอนุสยนั้นยังมีได้เกิดขึ้น มิใช่แสดง
ถึงความที่อนุสยกิเลสเป็นคนละอย่างกับปริยฐานกิเลส เพราะฉะนั้น
คำที่ยกมาอ่าวนั้น จึงมิใช่ข้อพิสูจน์ว่าอนุสยเป็นคนละอย่างกับปริยฐาน
ดังนี้แล.

อรรถกถาอัญญาอนุสยติกถา จบ

ปริยฐาน จิตวิปยุตตันติกถา

[๑๕๗๘] สกวาที ปริยฐานไม่ประกอบด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ

โณภูฏัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปริยฐาน วิปยุตจากจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จิตมีราคะ จิตมีโทสะ จิตมีโมหะ ฯลฯ จิตเป็นอกุศล

จิตเศร้าหมอง ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จิตมีราคะ จิตมีโทสะ จิตมีโมหะ ฯลฯ จิตเป็นอกุศล

จิตเศร้าหมอง มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จิตมีราคะ จิตมีโทสะ จิตมีโมหะ ฯลฯ จิต

เป็นอกุศล จิตเศร้าหมอง มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ปริยฐานไม่ประกอบด้วยจิต ดังนี้.

ปริยฐาน จิตวิปยุตตันติกถา จบ

อรรถกถาปริยภูฏานังจิตตวิปปยุตตันติกถา

ว่าด้วย ปริยภูฏานกิเลสไม่ประกอบจิต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องปริยภูฏานกิเลสไม่ประกอบจิต. ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอันธกะทั้งหลายว่า กิเลสทั้งหลายมีรากะเป็นต้นย่อมเกิดขึ้น แม้มนสิการโดยความเป็นของไม่เที่ยง ดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **ดูก่อนภราทวาชะผู้เจริญในกาลบางคราวแล บุคคลย่อมมนสิการโดยความเป็นของสวयงามด้วยคิดว่า เราจักมนสิการโดยความเป็นของไม่งาม** ดังนี้ เหตุใด เพราะเหตุนี้ ปริยภูฏานกิเลสจึงไม่ประกอบกับจิต ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ มีอรรถตันทั้งนั้นเพราะมีนัยดังที่กล่าวมาแล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถาปริยภูฏานังจิตตวิปปยุตตันติกถา จบ

ปริยาปนหกถา

[๑๕๗๕] สกวาที รูปราคะ นอนเนื่องอยู่ในรูปธาตุ นับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. รูปราคะ เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ เป็นธรรมแสงหาอุบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม สหระคต เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสงหาสมาบัติ กับจิตดวงแสงหาอุบัติ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะ ไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ ไม่เป็นธรรมแสงหาอุบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม จะสหระคต เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน จะมีวัตถุเป็นอันเดียวกัน จะมีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสงหาสมาบัติ ก็หาไม่ได้. กับจิตดวงแสงหาอุบัติ ก็หาไม่ได้ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม ก็หาไม่ได้ มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กามราคะ ไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ ไม่เป็นธรรมแสงหาอุบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม ฯลฯ จะมีอารมณ์อันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม ก็หาไม่ได้ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปราคะ นอนเนื่องอยู่ในรูปธาตุ นับเนื่องอยู่ในรูปธาตุ ฯลฯ

[๑๕๘๐] ส. รูปราคะ นอนเนื่องในรูปธาตุ นับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททราคะ นอนเนื่องในสัทธาธาตุ นับเนื่องในสัทธา-
ธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปราคะ นอนเนื่องในรูปธาตุ นับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คันธราคะ ฯลฯ รสราคะ ฯลฯ โสภณัฐพราคะ นอน
เนื่องในโสภณัฐพธาธาตุ นับเนื่องในโสภณัฐพธาธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๑] ส. สัททราคะ นอนเนื่องในสัทธาธาตุ แต่ไม่พึงกล่าวว่า
นับเนื่องในสัทธาธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปราคะ นอนเนื่องในธาตุนับแต่ไม่พึงกล่าวว่า นับ
เนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คันธราคะ ฯลฯ รสราคะ ฯลฯ โสภณัฐพธาธาตุ นอน
เนื่องในโสภณัฐพธาธาตุ แต่ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในโสภณัฐพธาธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปราคะ นอนเนื่องในรูปธาตุ แต่ไม่พึงกล่าวว่า นับ
เนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๒] ส. อรูปราคะ นอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรูปราคะ เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ เป็นธรรมแสงหาอุบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม สหระคต เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสงหาสมาบัติ กับจิตดวงแสงหาอุบัติ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรูปราคะ จะเป็นธรรมแสงหาสมาบัติ จะเป็นธรรมแสงหาอุบัติ จะเป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม ฯลฯ จะมีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม ก็หาไม่ได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อรูปราคะ ไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ ไม่เป็นธรรมแสงหาอุบัติ ฯลฯ จะมีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม ก็หาไม่ได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า อรูปราคะ นอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ.

[๑๕๘๓] ส. อรูปราคะ นอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททราคะ นอนเนื่องในสัททธาตุ นับเนื่องในสัททธาตุ

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรูปราคะ นอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คันธราคะ ฯลฯ รสราคะ ฯลฯ โสภณูปพรากะ นอน
เนื่องในโสภณูปธาตุ นับเนื่องในโสภณูปธาตุ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๔] ส. สัททราคะ นอนเนื่องในสัทธาธาตุ แต่ไม่ฟังกล่าวว่า
นับเนื่องในสัทธาธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรูปราคะ นอนเนื่องในอรูปธาตุ แต่ไม่ฟังกล่าวว่า
นับเนื่องในอรูปธาตุ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คันธราคะ ฯลฯ รสราคะ ฯลฯ โสภณูปพรากะ นอน
เนื่องในโสภณูปธาตุ แต่ไม่ฟังกล่าวว่า นับเนื่องในโสภณูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรูปราคะ นอนเนื่องในอรูปธาตุ ไม่ฟังกล่าวว่า
นับเนื่องในอรูปธาตุ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๕] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า รูปราคะนอนเนื่องในรูปธาตุ นับเนื่อง
ในรูปธาตุ อรูปราคะนอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ หรือ ?

ต. ถูกแล้ว.

ป. กามราคะนอนเนื่องในกามธาตุ นับเนื่องในกามธาตุ
มิใช่หรือ ?

ต. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า กามราคะนอนเนื่องในกามธาตุ นับเนื่องใน
กามธาตุ ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า รูปราคะนอนเนื่องในรูปธาตุ
นับเนื่องในรูปธาตุ อรูปราคะนอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ
ปริยาปนนถา จ

อรรถถาปริยาปนนถา

ว่าด้วย ธรรมที่นับเนื่องกัน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องธรรมที่นับเนื่องกัน. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอันชกและสมัตติยะทั้งหลายว่า กามราคะ คือ ความยินดีในกาม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า นอนเนื่องในกามธาตุ นับเนื่องในกามธาตุ เหตุใด เพราะเหตุที่นั่น แม้รูปราคะ คือความยินดีในรูป ก็ชื่อว่า นอนเนื่องในรูปธาตุและอรูปธาตุ นับเนื่องกันด้วยรูปธาตุและอรูปธาตุ ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่า รูปราคะ เป็นต้น โดยหมายถึง ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในคำเหล่านั้น คำว่า นอนเนื่อง อธิบายว่า สกวาที่ย่อมถามว่า กามราคะย่อมนอนเนื่องด้วยสามารถแห่ง การเกิดพร้อมไปกับกามธาตุ กล่าวคือกามวิตก ฉันทใด แม้รูปราคะก็เป็น รูปธาตุตามลัทธิตของท่าน ฉันทนั้นหรือ. คำว่า นับเนื่อง อธิบายว่า สกวาที่ย่อมถามว่าเหมือนอย่างว่า การนับเนื่องนั้นชื่อนับเนื่องกันด้วยกามธาตุ

เพราะนับเนื่องกันด้วยอำนาจกิเลสของกามธาตุ ๓ อย่าง ฉันท โศก แม้
รูปราคะก็เป็นสภาพที่นับเนื่องด้วยรูปธาตุตามลัทธิของท่าน ฉันทนั้นหรือ
ฝ่ายปรวาทเมื่อไม่กำหนดความประสงค์ของสกวาทนั้น จึงตอบรับรองว่า
ใช่ ด้วยสามารถแห่งลัทธิอย่างเดียวกันเท่านั้น. ลำดับนั้น สกวาทจึงกล่าว
คำว่า เป็น**ธรรมแสวงหาสมบัติ** เป็นต้น เพื่อให้ปรวาทที่กำหนด
เนื้อความนั้น และเพื่อถามเทียบเคียงกับจิตที่แสวงหาสมบัติอันบัณฑิต
นับพร้อมแล้วว่ากุศล วิปากและกิริยาจิต. คำที่เหลือในที่นี้ พึงทราบ
เนื้อความตามพระบาลีนั้นแหละ. แม้คำว่า **กามราคะนอนเนื่องในกามธาตุ**
นับเนื่องด้วยกามธาตุมิใช่หรือ นี้ ย่อมแสดงถึงเวลาที่กามราคะนั้นแหละ
เป็นธรรมชาติที่นอนเนื่องในกามธาตุด้วย เป็นสภาพที่นับเนื่องในกามธาตุ
ด้วย มิใช่แสดงถึงเวลาที่ธาตุนอกนั้นนอนเนื่องและนับเนื่องในธาตุนอกนี้
ดังนี้แล.

อรรถกถาปริยาป็นนกลา จบ

อัพยาตกถา

[๑๕๘๖] สกวาทิ ทิฏฐิเป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นวิบากอัพยากถุต เป็นกิริยาอัพยากถุต เป็นรูป
เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็นโผฏฐัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทิฏฐิเป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะที่สัมปยุตด้วยทิฏฐิเป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทิฏฐิเป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ เจตนา ฯลฯ จิตที่สัมปยุต
ด้วยทิฏฐิ เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๗] ส. ผัสสะที่สัมปยุตด้วยทิฏฐิเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทิฏฐิเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา จิตที่สัมปยุตด้วยทิฏฐิ
เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ทิฏฐิเป็นอกุศล หรือ ?

๔. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๘] ๓. ทิฏฐิเป็นอัพยากฤต หรือ ?

๔. ถูกแล้ว.

๓. ทิฏฐิไม่มีผล ไม่มีวิบาก หรือ ?

๔. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. ทิฏฐิมีผล มีวิบาก มีไช้หรือ ?

๔. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า ทิฏฐิมีผล มีวิบาก ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอัพยากฤต.

[๑๕๘๙] ๓. ทิฏฐิเป็นอัพยากฤต หรือ ?

๔. ถูกแล้ว.

๓. โทษทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างยิ่ง มีไช้หรือ ?

๔. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า โทษทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างยิ่ง ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอัพยากฤต.

[๑๕๙๐] ๓. ทิฏฐิเป็นอัพยากฤต หรือ ?

๔. ถูกแล้ว.

๓. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนว่าจะ มิจฉาทิฏฐิแลเป็นอกุศล สัมมาทิฏฐิเป็นกุศล ดังนี้** เป็นสูตรมีอยู่จริง มีไช้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอพยากถุต.

[๑๕๕๑] ส. ทิฏฐิเป็นอพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนปุณณะ** เรา กล่าวคตของบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิว่าเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๒ อย่าง คือ นรก หรือ กำเนิดดิรัจฉาน ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอพยากถุต ดังนี้.

[๑๕๕๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอพยากถุต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนวัจจะ** คำว่า **โลกเที่ยงนี้** เรามิได้พยากรณ์ คำว่า **โลกขาดสูญนี้** เราก็มิได้พยากรณ์ คำว่า **โลกมีที่สุด** ฯลฯ คำว่า **โลกไม่มีที่สุด** คำว่า **ชีพอันนั้น** สรีระก็อันนั้น คำว่า **ชีพเป็นอื่น** สรีระก็เป็นอื่น คำว่า **สัตว์ยังเป็นอยู่เบื้องหน้าแต่ภระ** คำว่า **สัตว์เป็นอยู่เบื้องหน้าแต่ภระ** คำว่า **สัตว์ยังเป็นอยู่ก็มีไม่เป็นอย่าง** ก็มี **เบื้องหน้าแต่ภระ** คำว่า **สัตว์ยังเป็นอยู่ก็ไม่ใช่** ไม่เป็นอย่างก็ไม่ใช่ **เบื้องหน้าแต่ภระนี้** เราก็มิได้พยากรณ์ ดังนี้^๒ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

๑. ม. ม. ๑๓/๘๕.

๒. ม.ม. ๑๓/๒๔๖.

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ทิฏฐิก็เป็นอัพยากถุต นะสี.

[๑๕๕๓] ส. ทิฏฐิเป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
กายกรรมใดก็ดี อัมมบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฏฐิ
 ฯลฯ วชิกรรมใดก็ดี ฯลฯ มโนกรรมใดก็ดี อัมมบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ
สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฏฐิ เจตนาใดก็ดี ความปรารถนาใดก็ดี ความ
ตั้งใจใดก็ดี สังขารเหล่าใดก็ดี ของบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ธรรมเหล่านั้น
ทั้งหมด ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อผลอันไม่นำปรารถนา ไม่นำใคร ไม่นำ
ชอบใจ เพื่อสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่อกุล เพื่อทุกข์ ดังนี้ เป็นสูตรมี
อยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอัพยากถุตนะสี.

อัพยากตถา จป

อรรถกถาอัพยากตถา

ว่าด้วย อัพยากตะ^๒

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเป็นอัพยากตะ คือทิฏฐิที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ไม่ทรงพยากรณ์. ในเรื่องนั้น อัพยากตะมี ๔ คือ วิปาก กิริยา รูป และ

๑. อัง. เอกก. ๒๐/๑๘๕.

๒. คำว่า อพยากต์ แปลว่า ไม่ทรงพยากรณ์.

พระนิพพาน ทิฏฐิท่านเรียกว่า เป็นอภัยกตะ เพราะความเป็นธรรมไม่ให้ผล คือไม่ให้ประโยชน์. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า คุณก่อนวิจจะ ทิฏฐิคือความเห็นที่ โลกเที่ยง เป็นต้นนี้แล เราไม่พยากรณ์แล้ว เพราะความที่โลกนั้นเป็นของอันเราไม่กล่าวโดยความเป็นของเที่ยง เป็นต้น. แต่ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะอันธกะและอุตตราปถกะทั้งหลายว่า ทิฏฐิเป็นอภัยกตะ เป็นราวกะอภัยกตะแรก คือวิปาก-อภัยกตะ เพราะไม่ถือเอาวิภาคนี้ ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่า ทิฏฐิเป็นอภัยกตะหรือ เป็นต้น ก็เพื่อจะจำแนกเนื้อความนั้นแก่ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้พึงทราบตามพระบาลีนั้นแล.

อรรธกถาอภัยกตกถา จบ

อปริยาปนนกา

[๑๕๕๔] สกวาที ทิฏฐิเป็นอปริยาปนนะ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพาน เป็นโศคาปัตติมรรค เป็นโศคาปัตติผล เป็นสกทาคามิมรรค เป็นสกทาคามิผล เป็นอนาคามิมรรค เป็นอนาคามิผล เป็นอรหัตมรรค เป็นอรหัตผล เป็นสติปัญญา เป็นสัมมัปธาน เป็นอิทธิบาท เป็นอินทรีย์ เป็นพละ เป็นโพชฌงค์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๕๕] ป. ไม่ฟังกล่าว ทิฏฐิเป็นอปริยาปนนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปุณฺชน ฟังกล่าวว่า ผู้ปราศจากกำหนดในกามทั้งหลาย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ไม่ฟังกล่าวว่า ผู้ปราศจากทิฏฐิ หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ทิฏฐิเป็นอปริยาปนนะ นะสิ.

อปริยาปนนกา จบ

อรรถกถาอปริยาปนนกา

ว่าด้วย โลกุตตรธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอปริยาปนนะ คือโลกุตตระ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจุดลัทธิกายปุพพเสถียรทั้งหลายว่า ปุณฺชนผู้ได้

ฉนพิงกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีราคะไปปราศแล้วในกามทั้งหลาย แต่ไม่ได้
กล่าวว่าเป็นผู้มีทิฐฐิไปปราศแล้ว เหตุใด เพราะเหตุนั้น ทิฐฐิจึงเป็น
อปริยาป็นนะ คือ โลกุตตรธรรม ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ พิงทราบตาม
พระบาลีนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรคถาอปริยาป็นนถ จบ

รวมถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. กุสลากุสลปฏิสันทนถถา ๒. สพายตณุปัตตติถถา ๓. อนันตร-
ปิจจถถา ๔. อริยรูปถถา ๕. อัญญโณนุสโยติถถา ๖. ปริยฐานัง
จิตตวิปยุตตันติถถา ๗. ปริยาป็นนถถา ๘. อัพยาถถถา ๙. อปริยา-
ป็นนถถา.

วรรคที่ ๑๔ จบ

วรรคที่ ๑๕

ปัจจัยตากถา

[๑๕๕๖] สกวาที ความเป็นปัจจัย ท่านจำกัดไว้ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. วิมังสา เป็นเหตุและเป็นอธิบดีด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิมังสา เป็นเหตุและเป็นอธิบดีด้วย ด้วยเหตุ
นั้นนะ ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยเหตุปัจจัย และ เป็นปัจจัย
โดยอธิปัตติปัจจัย

[๑๕๕๗] ส. ฉันทาธิปัตติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ฉันทาธิปัตติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม ด้วย
เหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิปัตติปัจจัย และ เป็น
ปัจจัยโดยสหชาตปัจจัย

[๑๕๕๘] ส. วิริยาธิปัตติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิริยาธิปัตติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม ด้วย
เหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิปัตติปัจจัย และ เป็น
ปัจจัยโดยสหชาตปัจจัย.

ส. วิริยาธิปัตติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็น
อินทรีย์ด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิริยาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็นอินทรีย์ด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิปติปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยอินทรีย์ปัจจัย.

[๑๕๕๕] ส. วิริยาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นองค์แห่งมรรคด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นองค์แห่งมรรคด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิปติปัจจัย และ เป็นปัจจัย โดยมรรคปัจจัย.

[๑๖๐๐] ส. จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิปติปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยสหชาตปัจจัย.

[๑๖๐๑] ส. จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นอาหารด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็นอาหารด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิปติปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยอาหารปัจจัย.

[๑๖๐๒] ส. จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นอินทรีย์ด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จิตตาสิปปี เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็นอินทรีย์ด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิบดีปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยอินทรีย์ปัจจัย.

[๑๖๐๓] ส. วิมังสาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิมังสาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิบดีปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยสหชาตปัจจัย

[๑๖๐๔] ส. วิมังสาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นอินทรีย์ด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิมังสาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็นอินทรีย์ด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิบดีปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยอินทรีย์ปัจจัย.

[๑๖๐๕] ส. วิมังสาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นองค์แห่งมรรคด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิมังสาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็นองค์แห่งมรรคด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิบดีปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยมัคคปัจจัย.

[๑๖๐๖] ส. ปัจจเวกขณา ทำอริยธรรมให้หนัก บังเกิดขึ้นและ

ทำอริยธรรมนั้นให้เป็นอารมณ์ด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าปัจจุเวกษา ทำอริยธรรมให้หนัก บังเกิดขึ้น และทำอริยธรรมนั้นให้เป็นอารมณ์ด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า (อริยธรรม) เป็นปัจจัยโดยอธิปัตติปัจจัย และเป็นปัจจัยโดยอาร์มมณปัจจัย.

[๑๖๐๗] ส. กุศลธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัยแห่ง กุศลธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กุศลธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดยอนันตร- ปัจจัยแห่งกุศลธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย ด้วยเหตุนี้ท่าน จึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดย อาเสวนปัจจัย.

[๑๖๐๘] ส. อกุศลธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัยแห่ง อกุศลธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อกุศลธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดยอนันตร- ปัจจัย แห่งอกุศลธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย ด้วยเหตุนี้ท่าน จึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดย อาเสวนปัจจัย.

[๑๖๐๙] ส. กิริยาพยากตรธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดยอนันตร- ปัจจัย แห่งกิริยาพยากตรธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กิริยาพยากตธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดย
อนันตรปัจจัย แห่งกิริยาพยากตธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย ด้วย
เหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัย และ เป็น
ปัจจัยโดยอาเสวนปัจจัย.

[๑๖๑๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ความเป็นปัจจัย ท่านจำกัดไว้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เป็นปัจจัยโดยเหตุปัจจัยก็ได้ เป็นปัจจัยโดยอาร์มณ-
ปัจจัยก็ได้ เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัยก็ได้ เป็นปัจจัยโดยสมนันตรปัจจัย
ก็ได้ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นปัจจัยท่านก็จำกัดไว้ นะสิ.

ปัจจัยตากถา จบ

อรรถกถาปัจจัยตากถา

ว่าด้วย ความเป็นปัจจัย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความเป็นปัจจัย. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดดุจลัทธินิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า ธรรมใดเป็นปัจจัยด้วย
เหตุปัจจัยแล้ว ธรรมนั้นก็ปัจจัยด้วยเหตุปัจจัยแก่ธรรมเหล่าใดเหล่านั้น
เท่านั้น ย่อมไม่เป็นปัจจัยด้วยอาร์มณะ อนันตระ สมนันตรปัจจัย หรือ
ว่าธรรมใดเป็นปัจจัยแก่ธรรมเหล่าใดด้วยอาร์มณปัจจัยแล้ว ธรรมนั้น
ย่อมไม่เป็นปัจจัยแก่ธรรมเหล่านั้นนั้นแหละด้วย อนันตระและสมนันตร-
ปัจจัย เหตุใด เพราะเหตุนี้ ความเป็นปัจจัยท่านจำกัดไว้แล้ว ดังนี้
คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
คำที่เหลือในที่นี้ พึงทราบตามพระบาลีนั้นแหละ ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาปัจจัยตากถา จบ

อัญญมัญญปัจจัยกถา

[๑๖๑๑] สกวาที สังขารเกิด เพราะอวิชาเป็นปัจจัยเท่านั้น ไม่
พึงกล่าวว่า แม้เพราะสังขารเป็นปัจจัยก็เกิดอวิชาได้ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. อวิชาเกิดพร้อมกับสังขาร มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อวิชาเกิดพร้อมกับสังขาร ด้วยเหตุนี้
ท่านจึงต้องกล่าวว่า แม้เพราะอวิชาเป็นปัจจัยก็เกิดสังขารได้ แม้เพราะ
สังขารเป็นปัจจัยก็เกิดอวิชาได้.

[๑๖๑๒] ส. อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัยเท่านั้น ไม่พึง
กล่าวว่า แม้เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยก็เกิดตัณหาได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตัณหาเกิดพร้อมกับอุปาทาน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ตัณหาเกิดพร้อมกับอุปาทาน ด้วยเหตุนี้
ท่านจึงต้องกล่าวว่า แม้เพราะตัณหาเป็นปัจจัยก็เกิดอุปาทานได้ แม้เพราะ
อุปาทานเป็นปัจจัยก็เกิดตัณหาได้.

[๑๖๑๓] ป. คำว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะชราและมรณะเป็น
ปัจจัย จึงเกิดชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงเกิดภพ** ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง
หรือ ?

ส. ไม่มี.

ป. ถ้าอย่างนั้น สังขารก็เกิดเพราะอวิชาเป็นปัจจัย

เท่านั้น ไม่ฟังกล่าวว่า แม่เพราะสังขารเป็นปัจจัยก็เกิดอวิชชาได้ อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัยเท่านั้น ไม่ฟังกล่าวว่า แม่เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยก็เกิดตัณหาได้.

[๑๖๑๔] ส. คำว่า **ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงเกิดเป็นนามรูป** แม่เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ก็เกิดวิญญาณได้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น สังขารก็เกิดแม่เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย อวิชชาเกิดแม่เพราะสังขารเป็นปัจจัย อุปาทานก็เกิดแม่เพราะตัณหาเป็นปัจจัย ตัณหาก็เกิดแม่เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย นะสี.

อัญญมัญญปัจจัยกถา จบ

อรรถกถาอัญญมัญญปัจจัยกถา

ว่าด้วย อัญญมัญญปัจจัย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอัญญมัญญปัจจัย. ในเรื่องนั้นชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะนิยามหาสิ่งมิใช่ทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายย่อมเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย นี้เท่านั้นเป็นแบบแผน คำว่าอวิชชาย่อมเกิดแม่เพราะสังขารเป็นปัจจัยไม่มีในลักษณะ เพราะฉะนั้น อวิชชาเท่านั้นจึงเป็นปัจจัยแก่สังขารทั้งหลาย แต่สังขารทั้งหลายหาได้เป็นปัจจัยแก่อวิชชาไม่ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น เพื่อแสดงเนื้อความว่า แม้ความเป็นปัจจัยแก่กันและกันของปัจจัยทั้งหลายมีอวิชชาและสังขารเป็นต้นมีอยู่ ดังนี้ คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในคำว่า **อวิชชาเกิด**

พร้อมกับสังขารมิใช่หรือ นี่ท่านถือเอาอุปยุตฺถาสังขารอย่างเดียว เพราะฉะนั้น ในคำว่า แม้เพราะสังขารเป็นปัจจัยก็เกิดอวิชชาได้ นี้ บัณฑิตพึงทราบความเป็นปัจจัยด้วยอำนาจสหชาติะ อัญญมัญญะ อัตถิ อวิกตะสัมปยุตตปัจจัย.

ในคำว่า แม้เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยก็เกิดตัณหา นี้ อธิบายว่า ยกเว้นกามุปาทานเสียแล้ว บัณฑิตพึงทราบว่า อุปาทานที่เหลือ ๓ ย่อม เป็นปัจจัยแก่ตัณหา คุณสังขารทั้งหลายเป็นปัจจัยแก่อวิชชา. คำที่เหลือ พึงทราบตามพระบาลีนั้นแหละ. คำถามว่า เพราะชรามรณะเป็นปัจจัย เป็นต้น เป็นของปรวาทิ. คำถามว่า เพราะวิญญูณเป็นปัจจัย จึงเกิด นามรูป เป็นต้น เป็นของสกวาทิ ดังนี้แล.

อรรถกถาอัญญมัญญปัจจัยกถา จบ

อัทธาถา

[๑๖๑๕] สกวาที อัทธา คือ ระยะเวลา เป็นปรินิปัตตนะ ได้แก่ สภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ

เป็นวิญญาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อัทธาส่วนอดีต เป็นปรินิปัตตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นไป หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ

เป็นวิญญาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อัทธาส่วนอนาคต เป็นปรินิปัตตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ

เป็นวิญญาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรรถาส่วนปัจจุบัน เป็นปรินิปัตตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ

เป็นวิญญาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ที่เป็นอดีต

เป็นอรรถาส่วนอดีต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรรถาส่วนอดีต เป็น ๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ที่เป็นอนาคต

เป็นอรรถาส่วนอนาคต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ส. อรรถาส่วนอนาคต เป็น ๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ที่เป็นปัจจุบัน

เป็นอรรถาส่วนปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรรถาส่วนปัจจุบัน เป็น ๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชั้น ๕ ที่เป็นอดีต เป็นอทธาสวนอดีต ชั้น ๕ ที่เป็นอนาคต เป็นอทธาสวนอนาคต ชั้น ๕ ที่เป็นปัจจุบัน เป็นอทธาสวนปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรรถา เป็น ๑๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อายุตนะ ๑๒ ที่เป็นอดีตเป็นอทธาสวนอดีต อายุตนะ ๑๒ ที่เป็นอนาคตเป็นอทธาสวนอนาคต อายุตนะ ๑๒ ที่เป็นปัจจุบันเป็นอทธาสวนปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรรถา เป็น ๓๖ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธาตุ ๑๘ ที่เป็นอดีตเป็นอทธาสวนอดีต ธาตุ ๑๘ ที่เป็นอนาคตเป็นอทธาสวนอนาคต ธาตุ ๑๘ ที่เป็นปัจจุบันเป็นอทธาสวนปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรรถา เป็น ๕๔ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อินทรีย์ ๒๒ ที่เป็นอดีตเป็นอทธาสวนอดีต อินทรีย์ ๒๒ ที่เป็นอนาคตเป็นอทธาสวนอนาคต อินทรีย์ ๒๒ ที่เป็นปัจจุบันเป็นอทธาสวนปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อัทธาเป็น ๖๖ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๑๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อัทธา เป็นปรินิปัตตนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** กถาวัตถุมี ๓ อย่าง. ๓ อย่างเป็นไฉน ? บุคคลพึงกล่าวกถาปรารภระยะเวลา ส่วนอดีตว่า ระยะเวลาที่ล่วงแล้วได้เป็นแล้วอย่างนี้ ดังนี้บ้าง พึงกล่าวกถาปรารภระยะเวลาส่วนอนาคตว่า ระยะเวลาส่วนอนาคตจักเป็นอย่างนี้ ดังนี้บ้าง พึงกล่าวกถาปรารภระยะเวลาส่วนปัจจุบัน ณ บัดนี้ว่า ปัจจุบันเป็นอยู่ในบัดนี้อย่างนี้ ดังนี้บ้าง **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** กถาวัตถุ มี ๓ อย่าง ฉะนี้ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น อัทธาก็เป็นปรินิปัตตนะ นะสิ.

อัทธากถา จบ

อรรถกถาอัทธากถา

ว่าด้วย ระยะเวลา

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องระยะเวลา. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดว่า ชื่อว่า กาลกล่าวคือ เวลาเป็นสภาพสำเร็จแล้วมีอยู่ เพราะอาศัย

๑. อจ. ติก. ๒๐/๕๐๗.

พระสูตรว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กถาวัตถุเหล่านี้มี ๓ คือเรื่องทีกล่าว
ปรารภอดีต อนาคต และปัจจุบัน ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา **อัทธา** คือ
อดีตกาล อนาคตกาล ปัจจุบันกาล เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว ดังนี้ เพื่อแสดง
วิภาค คือการจำแนกแยะเหล่านั้นว่า ชื่อว่ากาลอะไร ๆ เป็นสภาวะ
สำเร็จแล้วไม่มี แต่ขั้นทั้งหลายขั้นใดขั้นหนึ่งมีรูปเป็นต้นที่สักว่า
บัญญัติไว้เพราะกาล เป็นของสำเร็จแล้ว คือเกิดขึ้นแล้ว มีอยู่ ดังนี้ คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจงกล่าวคำว่า **เป็นรูป เป็นต้น**
เพื่อท้วงว่า ถ้าว่า กาลนั้นเป็นของสำเร็จแล้วมีอยู่ไซ้ร้ กาลนั้นก็พึงเป็น
เช่นขั้นใดขั้นหนึ่งมีรูปขั้นเป็นต้น. ปรวาทิตอบปฏิเสธ. คำที่เหลือ
พึงทราบตามพระบาลีนั้นแหละ ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาอัทธาภา จบ

ขณลยมุหุตตกา

[๑๖๑๗] สกวาที ขณะเป็นปรินิปผันนะ ลยะ^๑ เป็นปรินิปผันนะ
มุหุตตะ เป็นปรินิปผันนะ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ?

ส. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ
เป็นวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๑๘] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า มุหุตตะเป็นปรินิปผันนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
กถาวัตถุนี้มี ๓ อย่าง ๓ อย่างเป็นไฉน ? บุคคลฟังกล่าวถาปรารภ
ระยะเวลาส่วนอดีตว่า ระยะเวลาที่ล่วงแล้วได้เป็นแล้วอย่างนี้ ดังนี้บ้าง
ฟังกล่าวถาปรารภระยะเวลาส่วนอนาคตว่า ระยะเวลาส่วนอนาคตจักเป็น
อย่างนี้ ดังนี้บ้าง ฟังกล่าวถาปรารภระยะเวลาปัจจุบัน ณ บัดนี้ว่า
ปัจจุบันมีอยู่ ณ บัดนี้ อย่างนี้ ดังนี้บ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กถาวัตถุ ๓
อย่าง ฉะนั้นแล ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น มุหุตตะ ก็เป็นปรินิปผันนะ นะสิ.

ขณลยมุหุตตกา จบ

๑. ระยะเวลา ๑๐ นิ้วเป็นขณะหนึ่ง, ๑๐ ขณะเป็นลยะหนึ่ง, ๑๐ ลยะเป็นขณลยะหนึ่ง, ๑๐ ขณล
ยะเป็น

มุหุตตะหนึ่ง, ๑๐ มุหุตตะเป็นขณมุหุตตะหนึ่ง. อภิธาน์ปทีปิกา.

อรรถกถาขณลยมุหุตตกา

ว่าด้วย ขณะ ลยะ มุหุตตะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องขณะ คือครั้งหนึ่ง หรือคราวหนึ่ง ลยะ คือ
ประเดี้ยวหนึ่ง มุหุตตะ คือ ครัวหนึ่ง. แม้ในเรื่อง ขณะลยะและมุหุตตะก็
นัยนี้นั้นแหละ คือนัยเดียวกับอัทธา เพราะขณะลยะมุหุตตะเหล่านี้แม้
ทั้งหมดเป็นไวยากรณ์ของเวลานั้นแหละ.

อรรถกถาขณลยมุหุตตกา จบ

อัสวกถา

[๑๖๑๕] สกวาที อัสวะ ๔ ไม่เป็นอารมณ์ของอัสวะ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพาน เป็นโสคาปัตติมรรค
เป็นโสคาปัตติผล ฯลฯ เป็นโพชฌงค์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวว่ อัสวะ ๔ ไม่เป็นอารมณ์ของอัสวะ
หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อัสวะเหล่านั้น เป็นอารมณ์ของอัสวะโดยอัสวะ
เหล่าใด อัสวะเหล่านั้น มีอยู่พวกหนึ่ง หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อัสวะ ๔ ก็ไม่เป็นอารมณ์ของอัสวะ
นะสี.

อัสวกถา จบ

อรรถกถาอัสวกถา

ว่าด้วย อัสวะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอัสวะ ๔. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น
ผิดคุณลักษณะของนิกายเหตุวาทว่า ชื่อว่า อัสวะอื่นยิ่งกว่าอัสวะ ๔ ไม่มี
อัสวะ ๔ จะพึงเป็นอารมณ์ของอัสวะได้ด้วยอัสวะใดเล่า เพราะ

อาสวะ ๔ เหล่านั้นไม่เป็นอาสวะ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า
เป็นมรรค เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า อาสวะเหล่านั้นไม่เป็น
อาสวะไซ้ ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้นมีอยู่ อาสวะเหล่านั้นก็พึงบรรลุ
เป็นภาวะแห่งมรรค เป็นต้น. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถดั่งที่นั่นแล.

อรรถกถาอาสวกถา จบ

ชรามรณกถา

[๑๖๒๐] สกวาที ชรามรณะแห่งโลกุตตรธรรม ก็เป็นโลกุตตระ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพาน เป็นโศคาปัตติมรรค เป็นโศคาปัตติผล ฯลฯ เป็นโพชฌงค์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชรามรณะแห่งโศคาปัตติมรรคก็เป็นโศคาปัตติมรรค

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชรามรณะแห่งโศคาปัตติมรรคก็เป็นโศคาปัตติมรรค

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งโศคาปัตติผลก็เป็นโศคาปัตติผล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชรามรณะแห่งสกทาคามิมรรค ฯลฯ แห่งสกทาคามิผล ฯลฯ แห่งอนาคามิมรรค ฯลฯ แห่งอนาคามิผล ฯลฯ แห่งอรหัตมรรคก็เป็นอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชรามรณะแห่งอรหัตมรรคก็เป็นอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชรามรณะแห่งอรหัตผลก็เป็นอรหัตผล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชรามรณะแห่งสติปัญญา แห่งสัมมัตตปัญญา แห่งอิทธิบาท แห่งอินทริย์ แห่งพละ ฯลฯ ชรามรณะแห่งโพชฌงค์ ก็เป็นโพชฌงค์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๒๑] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า ชรามรณะแห่งโลกุตตรธรรมก็เป็นโลกุตตระ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เป็นโลกิยะ หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้นก็เป็นโลกุตตระ นะสิ.

ชรามรณกถา จบ

อรรถกถาชรามรณกถา

ว่าด้วย ชราและมรณะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องชราและมรณะ. ในเรื่องนั้น ชรามรณะว่า ชราและมรณะไม่ควรกล่าวว่าเป็นโลกิยะหรือโลกุตตระ เพราะมิใช่เป็นสภาวะที่สำเร็จแล้ว คือมิใช่เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเหมือนธรรมทั้งหลายมีรูปเป็นต้น. จริงอยู่ในทุกมาคิดว่า โลภียา ฌมฺมา โลกุตฺตรา ฌมฺมา ดังนี้ ชราและมรณะไม่สำเร็จในโลกียบท ได้แก่จิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ และโลกุตตรบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน. ในปัญหานี้

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 455

ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิคายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า ชรา
และมรณะของโลกุตตรธรรมเป็นโลกุตตระ เพราะไม่ถือเอาสภาวะนี้
คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบตามพระบาลีนั้นแล.

อรรถกถาชาวมรรณกา จบ

สัญญาเวทยิตกถา

[๑๖๒๒] สกวาที สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติเป็นโลกุตตระ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพาน เป็นโศคาปัตติมรรค เป็นโศคาปัตติผล ฯลฯ เป็นโพชฌงค์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ไม่ฟังกล่าวว่า สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติเป็นโลกุตตระ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เป็นโลกิยะ หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าเช่นนั้นก็เป็นโลกุตตระ นะสิ.

สัญญาเวทยิตกถา จบ

อรรถกถาสัญญาเวทยิตกถา

ว่าด้วย สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ คือสมาบัติที่ดับสัญญาเวทนา. ในเรื่องนั้น ชรามอะไร ๆ ชื่อว่าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ หามีไม่ มีแต่ความดับขันธทั้ง ๔ เพราะฉะนั้นสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ นั้น จึงไม่ใช่โลกิย์ ไม่ใช่โลกุตตระ ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิ นิกายเหตุวาทันนั้นแหละว่า สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติไม่เป็นโลกิย์ เพราะเป็นโลกุตตระ ดังนี้ คำถามของสกวาทีหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือเช่นกับเรื่องก่อนนั้นแหละ.

อรรถกถาสัญญาเวทยิตกถา จบ

สัญญาเวทียตกถา ที่ ๒

[๑๖๒๓] สกวาที สัญญาเวทียคณิโรธสมาบัติเป็นโลกิยะ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ

เป็นวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นกามาวจร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นรูปาวจร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นอรูปาวจร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๒๔] ป. ไม่พึงกล่าววว่า สัญญาเวทียคณิโรธสมาบัติเป็นโลกิยะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เป็นโลกุตตระ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ก็เป็นโลกิยะ นะสิ.

สัญญาเวทียตกถา ที่ ๒ จบ

อรรถกถาทุติยสังญาเวทิตถา

ว่าด้วย สังญาเวทิตนโรธที่ ๒

บัดนี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดว่า สังญาเวทิตนโรธสมบัติ
ไม่เป็นโลกุตตระ เพราะเป็นโลกียะ ดังนี้ คุณลักษณะนิกายเหตฺวาตะ
ทั้งหลาย คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ คำที่เหลือเช่นกับเรื่องก่อนนั้นแล.

อรรถกถาทุติยสังญาเวทิตนโรธกถา จบ

สัญญาเวทียตถา ที่ ๓

[๑๖๒๕] สกวาที บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ ฟังกระทำกาละ
คือตาย หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะอันเกิดในสมัยมีความตายเป็นที่สุด เวทนาอัน
เกิดในสมัยมีความตายเป็นที่สุด สัญญาอันเกิดในสมัยมีความตายเป็นที่สุด
เจตนาอันเกิดในสมัยมีความตายเป็นที่สุด จิตอันเกิดในสมัยมีความตาย
เป็นที่สุดของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต อันเกิดในสมัยมี
ความตายเป็นที่สุด ของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ผัสสะ สัญญา เจตนา จิตอันเกิดในสมัยมี
ความตายเป็นที่สุด ของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ ไม่มี ก็ต้องไม่
กล่าวว่า บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ ฟังทำกาละ ดังนี้.

[๑๖๒๖] ส. บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ ฟังทำกาละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต ของบุคคลผู้เข้า
สัญญาเวทียตนิโรธ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต ของบุคคลผู้เข้า
สัญญาเวทียตนิโรธ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ไม่มีผัสสะ มีการทำกาละ บุคคลไม่มีเวทนา มีการทำกาละ ฯลฯ บุคคลผู้ไม่มีจิต มีการทำกาละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีผัสสะ มีการทำกาละ ฯลฯ บุคคลผู้มีจิต มีการทำกาละ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลผู้มีผัสสะ มีการทำกาละ ฯลฯ บุคคลผู้มีจิต มีการทำกาละ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ ฟังทำกาละ ดังนี้.

[๑๖๒๗] ส. บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ ฟังทำกาละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ยาพิษฟังเข้าไป ศาตราฟังเข้าไป ไฟฟังเข้าไป ในกายของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ยาพิษไม่ฟังเข้าไป ศาตราไม่ฟังเข้าไป ไฟไม่ฟังเข้าไป ในกายของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ยาพิษไม่ฟังเข้าไป ศาตราไม่ฟังเข้าไป ไฟไม่ฟังเข้าไป ในกายของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธ ฟังทำกาละ.

[๑๖๒๘] ส. บุคคลเข้าสัญญาเวทียตนิโรธ ฟังทำกาละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ยาพิษพึงเข้าไป ศาตราพึงเข้าไป ไฟพึงเข้าไป ใน
กายของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มิได้เข้านิโรธ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. บุคคลเข้าสัญญาเวทิตนโรธ ไม่พึงทำกาละ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. นิยามอันเป็นเหตุนิยามว่า บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธ
ไม่พึงทำกาละ หรือ ?

ส. ไม่มี.

ป. หากว่า นิยามอันเป็นเหตุนิยามว่า บุคคลเข้าสัญญา-
เวทิตนโรธไม่พึงทำกาละ ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลเข้าสัญญาเวท-
ิตนโรธ ไม่พึงทำกาละ.

[๑๖๒๕] ส. บุคคลผู้รั้งพร้อมด้วยจักษุวิญญาณ ไม่พึงทำกาละ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิยามอันเป็นเหตุนิยามว่า บุคคลผู้รั้งพร้อมด้วยจักษุ-
วิญญาณ ไม่พึงทำกาละ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า นิยามอันเป็นเหตุนิยามว่า บุคคลผู้รั้งพร้อม
ด้วยจักษุวิญญาณ ไม่พึงทำกาละ ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้รั้งพร้อม

ด้วยจักขุวิญญาณ ไม่พึงทำกาละ.

สัญญาเวทยิตกถา ที่ ๓ จบ

อรรถกถาตติยสัญญาเวทยิตกถา

ว่าด้วย สัญญาเวทยิตนิโรธที่ ๓

บัดนี้ ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะนิกายราชคริกะทั้งหลาย ว่า แม้ผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติพึงทำกาละได้ โดยถือหลักว่า ชื่อว่าความแน่นอนไม่มีเพราะความที่สัตว์ทั้งหลายมีความตายเป็นธรรมดา ดังเช่นคำว่า ผู้โน้นตาย ผู้โน้นยังไม่ตาย ดังนี้ คำถามของสกวาทิเพื่อ แสดงถึงเวลาตายและมีไช้เวลาตาย เพราะความที่บุคคลแม้เข้าสมาบัติ ก็มีความตายเป็นธรรมดา คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวกะปรวาทินั้นว่า **ผัสสะอันเกิดในสมัยมีความตายเป็นที่สุด** เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยอาการที่ว่าผัสสะอันเกิดในเวลาที่มีความตาย เป็นธรรมดา ชื่อว่าพึงมีแก่ผู้กระทำกาละโดยอาการนั้นหรือ.

ถูกถามว่า **บุคคลผู้ไม่มีผัสสะมีการกระทำกาละ** เป็นต้น ปรวาทิ ตอบปฏิเสธโดยหมายเอาสัตว์ที่เหลือ คือนอกจากผู้เข้าสมาบัตินั้น.

ถูกถามคำว่า **ยาพิชพึงเข้าไป** เป็นต้น ก็ตอบปฏิเสธโดยหมาย เอาอานุภาพแห่งสมาบัติ. แต่ตอบรับรองในครั้งที่ ๒ โดยหมายเอาสรีระ ปกติ. ก็ถ้าเมื่อความเป็นเช่นนั้นมิอยู่ ชื่อว่าอานุภาพแห่งสมาบัติก็ไม่มี ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ สกวาทิจึงซักปรวาทิว่า **มิได้เข้านิโรธหรือ.**

คำถามว่า **บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ ไม่พึงทำกาละหรือ** เป็นของปรวาทิ. ในปัญหาของปรวาทิว่า **นิยามอันเป็นเหตุกำหนด**

โดยแน่นอนมีอยู่ แต่เชื่อว่า นิยามอย่างนี้ไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนี้ สกวาที่จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า ผู้พรั่งพร้อมด้วยจักษุวิญญาณ เป็นต้น ที่สกวาที่กล่าวก็เพื่อแสดงว่า ครั้นเมื่อนิยามเช่นนี้แม้ไม่มีอยู่ สัตว์ก็ต้องตายตามเวลาเท่านั้น ย่อมไม่ตายโดยมิใช่เวลา ดังนี้.

ในปัญหานี้ มีคำอธิบายว่า ถ้าว่า การทำกาละพึงมีเพราะความ ไม่มีนิยามไชรั การทำกาละนั้นก็จะพึงมีแม้แก่ผู้พรั่งพร้อมด้วยจักษุวิญญาณ เพราะสัตว์ย่อมไม่ตายย่อมไม่เกิดด้วยวิญญาณ ๕ ดังนี้ เพราะฉะนั้น ความผิดพลาดในพระสูตรพึงมี เหมือนการทำกาละย่อม ไม่มีแก่ผู้พรั่งพร้อมด้วยจักษุวิญญาณ ฉนใด การทำกาละก็ย่อมไม่มีแม้แก่ผู้เข้านิโรธสมาบัติ ฉนนัน ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาตติยสังญาเวทิตนโรธ จบ

อสังขยัตถูปากถา

[๑๖๓๐] สกวาที สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติเป็นเหตุให้เข้าถึงภพ
แห่งอสังขยัตถ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กุศลมูลคืออโลภะ กุศลมูลคืออโทสะ กุศลมูลคือ
อโมหะ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิต-
นิโรธมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กุศลมูลคืออโลภะ กุศลมูลคืออโทสะ ฯลฯ ปัญญาของ
บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กุศลมูลคืออโลภะ กุศลมูลคืออโทสะ กุศลมูล
คือ โมหะ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวท-
ยิตนิโรธไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ เป็นเหตุให้
เข้าถึงภพแห่งอสังขยัตถ์.

[๑๖๓๑] ส. สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ เป็นเหตุให้เข้าถึงภพ
แห่งอสังขยัตถ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต ของบุคคลผู้เข้า
สัญญาเวทยิตนิโรธ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต ของบุคคลผู้เข้า

สัญญาเวทิตนโรธ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ไม่มีผัสสะก็มีการเจริญมรรคได้ ฯลฯ บุคคลผู้ไม่มีจิตก็มีการเจริญมรรคได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีผัสสะมีการเจริญมรรคได้ ฯลฯ บุคคลผู้มีจิตมีการเจริญมรรคได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลผู้มีผัสสะมีการเจริญมรรคได้ ฯลฯ บุคคลผู้มีจิตมีการเจริญมรรคได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติเป็นเหตุให้เข้าถึงภพแห่งอสังขสัจจ์.

[๑๖๓๒] ส. สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติเป็นเหตุให้เข้าถึงภพแห่งอสังขสัจจ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เข้าสัญญาเวทิตนโรธ ชนเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้เข้าถึงภพแห่งอสังขสัจจ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๓๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่า สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติเป็นเหตุให้เข้าถึงภพแห่งอสังขสัจจ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. แม้ในนิโรธสมาบัตินี้ ผู้เข้าก็ไม่มีสัญญา แม้ในภพแห่งอสังขสัจจน์ั้น ผู้เข้าถึงก็ไม่มีสัญญา มิใช่หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า แม้นิโรธสมาบัตินี้ ผู้เข้าถึงไม่มีสัญญา แม้
ในแห่งอัญญุตัตถ์นั้นผู้เข้าถึงก็ไม่มีสัญญา ด้วยเหตุที่นั่นนะท่านจึงต้อง
กล่าวว่า สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ เป็นเหตุให้เข้าถึงภพแห่งอัญญุตัตถ์.

อัญญุตัตถ์ปิฎกกาถา จบ

อรรถกถาอัญญุตัตถ์ปิฎกกาถา

ว่าด้วย สมาบัติที่ให้เข้าถึงภพอัญญุตัตถ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสมาบัติที่ให้เข้าถึงภพอัญญุตัตถ์. ในเรื่องนั้น
ภวานาที่เป็นไปด้วยอำนาจแห่งสัญญาวิราคะ เป็นอัญญาสมาบัติบ้าง
เป็นนิโรธสมาบัติบ้าง ชื่อว่า สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ. เพราะฉะนั้น
สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติจึงมี ๒ คือ เป็นโลกิยะ และโลกุตตระ. บรรดา
สมาบัติเหล่านั้น สมาบัติที่เป็นเหตุให้เข้าถึงอัญญุตัตถ์ของปุถุชนเป็น
โลกิยะ ที่เป็นของพระอริยะทั้งหลายเป็นโลกุตตระ แต่สมาบัติที่เป็นของ
พระอริยะนั้นย่อมไม่เป็นสมาบัติที่เป็นเหตุให้เข้าถึงความเป็นอัญญุตัตถ์

ก็ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายเหตุวาททั้งหลาย
ว่า สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติเป็นสมาบัติที่ให้เข้าถึงความเป็นอัญญุตัตถ์
โดยไม่แปลกกัน เพราะไม่ทำวิภาคอย่างนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิเพื่อท้วง
ด้วยอำนาจแห่งกุสลมูล คืออโลภะ เป็นต้น ว่ามีอยู่แก่ผู้เข้าอัญญาสมาบัติ
แต่ไม่มีแก่ผู้เข้านิโรธสมาบัติ จึงกล่าวคำว่า อตฺถิ กุสลมูล...มีอยู่หรือ
เป็นต้น.

ในปัญหาว่า **แม่ในนิโรธสมาบัตินี้ผู้เข้าก็ไม่มีสัญญา** ได้แก้
ความเป็นผู้ไม่มีสัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้ว เพราะการ
เข้าสมาบัติในธรรมวินัยนี้ด้วยอำนาจแห่งสัญญาวิราคะ. คำว่า **แม่ใน**
ภพแห่งอสังขยัตถ์นั้น ก็ตรัสด้วยความเป็นอสังขยัตถ์นั้นแหละ เพราะ
ฉะนั้น ปรวาที่ผู้ถือเอาปฏิญญาแล้วจึงให้ลัทธิตั้งไว้ แต่ก็ตั้งไว้โดย
อุบายลวง. อีกอย่างหนึ่ง ได้แก้ความเป็นผู้ไม่มีสัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงอนุญาตหมายเอานิโรธสมาบัติในพระธรรมวินัยนี้ คำว่า **แม่ในภพ**
อสังขยัตถ์นั้น ได้แก่นิโรธสมาบัติของพระอนาคามีผู้เคลื่อนจากโลกนี้
ที่เดียว แม้เพราะเหตุนั้น ลัทธิที่ปรวาที่ปฏิญญาตั้งไว้นี้ย่อมไม่ตั้งอยู่ได้
เลย ดังนี้แล.

อรรถกถาอสังขยัตถ์ปิฎกภาคา จบ

กัมมุปจยกถา

[๑๖๓๔] สกวาที กรรมเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งกรรม ก็เป็นอย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งผัสสะก็เป็นอย่างหนึ่ง เวทนาเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งเวทนาจึงเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งสัญญาก็เป็นอย่างหนึ่ง เจตนาเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งเจตนาจึงเป็นอย่างหนึ่ง จิตเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งจิตก็เป็นอย่างหนึ่ง ศรัทธาเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งศรัทธาก็เป็นอย่างหนึ่ง วิริยะเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งวิริยะก็เป็นอย่างหนึ่ง สติเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งสติก็เป็นอย่างหนึ่ง สมาธิเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งสมาธิก็เป็นอย่างหนึ่ง ปัญญาเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งปัญญาก็เป็นอย่างหนึ่ง ราคะเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งราคะก็เป็นอย่างหนึ่ง ฯลฯ อนัตตปปะเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งอนัตตปปะก็เป็นอย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๓๕] ส. กรรมเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งกรรมก็เป็นอย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรม เกิดพร้อมกับกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมแห่งกรรม เกิดพร้อมกับกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรมเป็นกุศล เกิดพร้อมกับกรรม
ที่เป็นกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมแห่งกรรมที่เป็นกุศล เกิดพร้อมกับกรรม
ที่เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรมที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา เกิด
พร้อมกับกรรมที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมกรรมที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา ฯลฯ ที่
สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา เกิดพร้อมกับกรรมที่สัมปยุตด้วยทุกขมสุขเวทนา
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมแห่งกรรม เกิดพร้อมกับกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรมที่เป็นอกุศล เกิดพร้อมกับ
กรรมที่เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมแห่งกรรมที่เป็นอกุศล เกิดพร้อมกับ
กรรมที่เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรมที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา เกิด
พร้อมกับกรรมที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมแห่งกรรมที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา ฯลฯ
ที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา เกิดพร้อมกับกรรมที่สัมปยุตด้วยอทุกขม-
สุขเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๓๖] ส. กรรมเกิดพร้อมกับจิต และกรรมที่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรมเกิดพร้อมกับจิต และความสังสม
แห่งกรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมแห่งกรรมเกิดพร้อมกับจิต แต่ความสังสม
แห่งกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมเกิดพร้อมกับจิต แต่กรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๓๗] ส. กรรมเกิดพร้อมกับจิต และเมื่อจิตดับ กรรมก็ทำลาย
ไป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรม เกิดพร้อมกับจิต และเมื่อจิตดับ
การสังสมแห่งกรรม ก็ทำลายไป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๓๘] ส. ความสังสมแห่งกรรมเกิดพร้อมกับจิต แต่เมื่อจิตดับ ความสังสมแห่งกรรมไม่ทำลายไป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมเกิดพร้อมกับจิต แต่เมื่อจิตดับ กรรมไม่ทำลายไป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกรรมมี ความสังสมแห่งกรรมก็มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันนั้น ความสังสมแห่งกรรมก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกรรมมี การสังสมแห่งกรรมก็มี และวิบากก็เกิด จากความสังสมแห่งกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันนั้น ความสังสมแห่งกรรมก็อันนั้นแหละ วิบากแห่งกรรมก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกรรมมี ความสังสมแห่งกรรมก็มี และวิบากก็เกิดจากความสังสมแห่งกรรม ทั้งวิบากก็มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรม มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมแห่งกรรม ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิบาก ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งกรรมก็เป็น
อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนปุณณะ บุคคล**
บางคนในโลกนี้ สร้างสมกายสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความ
เบียดเบียนบ้าง สร้างสมวจีสังขาร ฯลฯ มโนสังขาร ที่มีความเบียดเบียน
บ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง บุคคลนั้น ครั้นสร้างสมกายสังขารที่มี
ความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง สร้างสมวจีสังขาร ฯลฯ
มโนสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้างแล้ว ย่อม
เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ผัสสะ
ทั้งหลาย ที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมถูกต้อง
บุคคลผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง
บุคคลนั้นเป็นผู้อันผัสสะทั้งหลาย ที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความ
เบียดเบียนบ้าง ถูกต้องแล้ว ย่อมเสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนบ้าง
ที่ ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง มีสุขและทุกข์ เกิดอกกัฬัตถ์ที่มีมนุษย์ เทวดา
บางจำพวก และวินิปาติกะบางจำพวกเป็นอยู่ **ดูก่อนปุณณะ** ความเข้าถึง
แห่งสัตว์น้อยใหญ่เป็นอย่างไรแล เขาทำกรรมใด ย่อมเข้าถึงด้วยกรรมนั้น
ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงแล้วนี้ **ดูก่อนปุณณะ** เรากล่าวว่า

สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับมรดกแห่งกรรม แม้ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ เป็น
สูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า กรรมเป็นอย่างหนึ่ง
ความสังสมแห่งกรรมก็เป็นอย่างหนึ่ง.

กัมมุปจยกถา จบ

วรรคที่ ๑๕ จบ

ตติยปณณาสก์ จบ

อรรถกถากัมมุปจยกถา

ว่าด้วย ความสังสมกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความสังสมกรรม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะอันระกัทั้งหลายว่า ชื่อว่า ความสังสมกรรม เป็นอย่างหนึ่งนอกจากกรรม ทั้งเป็นจิตตวิปปยุต เป็นอัพยากตะ เป็นอนารัมมณะ. คำถามของสกวาทิว่า กรรมเป็นอย่างหนึ่ง เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิ เพื่อจะท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า ความสังสมกรรมนอไปจากกรรมไชรั ความสังสมผัสสะเป็นต้นก็จะพึงมีนอจากผัสสะเป็นต้น ดังนี้ จึงกล่าว คำว่า ผัสสะเป็นอย่างหนึ่ง เป็นต้น. ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะความไม่มีในลัทธิ. ในปัญหาทั้งหลายว่า ความสังสมกรรมเกิดพร้อมกับกรรม

หรือ ปรวาทีตอบปฏิเสธหมายเอาการไม่ประกอบด้วยจิต แต่ตอบรับรอง
หมายเอาการสัมปยุตกับจิต. ในปัญหาว่า ความสังสมแห่งกรรม...เป็น
กุตลหรือ ก็ตอบปฏิเสธหมายเอาวิปยุต และตอบรับรองหมายเอา
สัมปยุต แม้ในปัญหาทั้งหลายว่า ความสังสมกรรม ... เป็นอกุตล ข้างหน้า
ก็นัยนี้. ถูกถามว่า ความสังสมกรรม...มีอารมณ์หรือ ปรวาทีปรารณา
ความไม่มีอารมณ์โดยส่วนเดียวเท่านั้น ฉะนั้นจึงตอบปฏิเสธ. คำว่า
เมื่อจิตดับ ความว่า เมื่อจิตกำลังดับในกาลใด กรรมก็กำลังแตกดับใน
กาลนั้น อนึ่ง คำว่า จิตนี้ท่านประกอบปฐมวิภक्तिแต่ลงในอรรถแห่ง
สัตตมีวิภक्ति. อธิบายว่า ครั้นเมื่อจิตกำลังแตกดับ.

อีกอย่างหนึ่ง ฟังทราบพระบาลีนี้เท่านั้น ว่า.-

**ความสังสมกรรมที่สัมปยุตกับจิตย่อมแตกดับ ที่วิปยุตย่อมไม่
แตกดับ** ในปัญหานี้ เพราะฉะนั้น ปรวาทีจึงตอบรับรองด้วย ปฏิเสธ
ด้วย. คำว่า เมื่อกรรมมี ความสังสมแห่งกรรมก็มี ความว่า ครั้นเมื่อ
กรรมมีอยู่ ความสังสมกรรมก็มีอยู่ อีกอย่างหนึ่ง ความสังสมกรรมตั้งอยู่
เฉพาะในกรรม วิบากย่อมเกิดเพราะความสังสมกรรมนั้นแหละ. ลัทธิ
ของปรวาทีว่า ก็ครั้นเมื่อกรรมนั้นดับแล้ว ความสังสมกรรมย่อมตั้งอยู่
จนถึงการเกิดขึ้นแห่งวิบาก คุจพีชย่อมตั้งอยู่เพราะการเกิดขึ้นแห่งหน่อ
ของพีช เพราะฉะนั้น จึงตอบรับรอง. คำว่า กรรมอันนั้น ความสังสม
กรรมก็อันนั้นแหละ วิบากแห่งกรรมก็อันนั้นแหละ ความว่า ลัทธิของ
ปรวาทีนั้นว่า ความสังสมกรรมมีอยู่ในกรรม ความสังสมกรรมนั้นย่อม
ตั้งอยู่เพียงใดแต่การเกิดขึ้นแห่งวิบาก เหตุใด เพราะเหตุนี้ สกวาทีจึง
ถามถึงธรรมแม้ทั้ง ๓ เหล่านี้เป็นสภาพเดียวกันหรือ. สกวาทีย่อม

ถามเพื่อจะท้วงด้วยคำว่า แม่วิปากธัมมธรรม คือธรรมที่เป็นเหตุให้วิบาก
เกิดขึ้น เป็นธรรมเนื่องด้วยอารมณ์นั้นเทียว เหมือนวิบากในบทว่า ทั้ง
วิบากก็มีอารมณ์หรือ. ส่วนปรวาทที่ตอบรับรองข้อหนึ่ง ปฏิเสธข้อหนึ่ง
ด้วยสามารถแห่งลัทธิ. แม้อันปฏิโลมปัญหาก็นั้นเหมือนกัน. คำที่เหลือ
ในที่นี้ บัณฑิตพึงทราบตามพระบาลีนั้นแล.

อรรถกถากัมมุปัจจัยกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. ปัจจัยตากถา ๒. อัญญมัญญปัจจัยกถา ๓. อัชฌากถา
๔. ขณตมมุหุตตกถา ๕. อาสวกถา ๖. ชรามรณกถา ๗. สัญญาเวทียตกถา
๘. ทุขยัญญาเวทียตกถา ๙. ตตยัญญาเวทียตกถา ๑๐. อัญญัญญัตต-
ปัจจกถา ๑๑. กัมมุปัจจัยกถา

วรรคที่ ๑๕ จบ

วรรคที่ ๑๖

นิกคกถา

[๑๖๓๕] สกวาที บุคคลอื่น ข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นข่มได้ว่า จิตของบุคคลอื่นอย่ากำหนด อย่า
ประทุษร้าย อย่าหลง อย่าเศร้าหมอง ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นข่มได้ว่า ผัสสะที่เกิดขึ้นแล้วแก่บุคคลอื่น
อย่าดับไปเลย ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นข่มได้ว่า เวทนาที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ สัญญา
ที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เจตนาที่เกิดขึ้นแล้ว จิตที่เกิดขึ้นแล้ว ศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้ว
วิริยะที่เกิดขึ้นแล้ว สติที่เกิดขึ้นแล้ว สมาริที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ ปัญญาที่เกิด
ขึ้นแล้วแก่บุคคลอื่น อย่าดับไปเลย ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๐] ส. บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นละราคะ ละโทสะ ฯลฯ ละอนัตตปปะ เพื่อ
ประโยชน์แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๑] ศ. บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. บุคคลอื่นเจริญมรรค เจริญสติปัญญา ฯลฯ เจริญโพชฌงค์ เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๒] ศ. บุคคลอื่นยอมข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. บุคคลอื่นกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย ทำให้แจ้งซึ่งนิโรธยังมรรคให้เกิดเพื่อประโยชน์ แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๓] ศ. บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. บุคคลอื่นเป็นผู้ทำแก่บุคคลอื่น สุขและทุกข์คนอื่นทำให้ คนหนึ่งทำอีกคนหนึ่งสวयผล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๔] ศ. บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลทำบาปด้วยตนเอง ย่อมเศร้าหมองด้วยตนเทียว ไม่ทำบาปด้วยตน ย่อมหมดจดด้วยตนเทียว ความหมดจด ความไม่หมดจดเป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะยัง

คนอื่นให้หมดจดไม่ได้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ต้องกล่าวว่า บุคคลอื่นข่มจิตเพื่อบุคคลอื่นได้ดังนี้.

[๑๖๔๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. ชนผู้บรรลุนิพพานเป็นผู้มีกำลังมีอยู่ ชนซึ่งเป็นผู้มีความชำนาญมีอยู่ มีใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ชนผู้บรรลุนิพพานเป็นผู้มีกำลังมีอยู่ ชนซึ่งเป็นผู้มีความชำนาญมีอยู่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้.

นิกคกถา จบ

อรรถกถานิกคกถา

ว่าด้วย การข่ม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการข่ม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะนิยามหาสิ่งมิใช่ทั้งหลายว่า ผู้ใดมีกำลัง มีอำนาจในโลก ถ้าว่า
เขาไม่พึงอาจเพื่อข่มจิตของผู้อื่นได้ไซ้ ความมีกำลัง หรือความมีอำนาจ
จะมีประโยชน์อะไรแก่ชนเหล่านั้น ก็เพราะความเป็นผู้มีกำลังและมีอำนาจ

บุคคลเหล่านั้น จึงข่มจิตของบุคคลเหล่านั้นได้ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
ว่า บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่น เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข่ม ได้แก่
การห้ามจิตมิให้ตกไปสู่สังกิเลส. คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบตามพระบาลี
นั้นแล.

อรรถกถานิกคกถา จบ

ปักคหกถา

[๑๖๔๖] สกวาที บุคคลอื่นประครองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นประครองได้ว่า จิตของบุคคลอื่นอย่างกำหนด
อย่าประทุษร้าย อย่าหลง อย่าเศร้าหมอง ดังนี้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๗] ส. บุคคลอื่นประครองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นยังกุศลมูลคืออโลภะให้เกิด ยังกุศลมูลคือ
อโทสะให้เกิด ยังกุศลมูลคือโมหะให้เกิด ยังศรัทธาให้เกิด ยังวิริยะให้
เกิด ยังสติให้เกิด ยังสมาธิให้เกิด ยังปัญญาให้เกิด แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๘] ส. บุคคลอื่นประครองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นประครองไว้ได้ว่า ผัสสะที่เกิดขึ้นแล้วแก่
บุคคลอื่น อย่าดับไปเลย ดังนี้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นประครองไว้ได้ว่า เวทนาที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ
ปัญญาที่เกิดขึ้นแล้ว แก่บุคคลอื่น อย่าดับไปเลย ดังนี้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๙] ส. บุคคลอื่นประครองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. บุคคลอื่นละราคะ ละโทสะ ละโมหะ ฯลฯ ละอโนตตปปะ
เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๐] ๙. บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. บุคคลอื่นเจริญมรรค เจริญสติปัญญา ฯลฯ เจริญ
โพชฌงค์ เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๑] ๙. บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่น ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. บุคคลอื่นกำหนดรู้ทุกข์ ฯลฯ ยังมรรคให้เกิดเพื่อ
ประโยชน์แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๒] ๙. บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. บุคคลอื่นเป็นผู้ทำแก่บุคคลอื่น สุขและทุกข์คนอื่น
ทำให้ คนหนึ่งทำคนหนึ่งเสวยผล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลทำบาปด้วย
ตน ฯลฯ คนอื่นยังคนอื่นให้หมดจดไม่ได้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ถ้าอย่างนั้นก็ฟังกล่าวว่า บุคคลอื่นประครองจิต
ของบุคคลอื่นได้.

[๑๖๕๓] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลอื่นประครองจิตของบุคคลได้
หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ชนผู้บรรลุนิพพานเป็นผู้มีกำลังมียุ ชนซึ่งเป็นผู้มีความ
ชำนาญมียุ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ชนผู้บรรลุนิพพานเป็นผู้มีกำลังมียุ ชนซึ่ง
เป็นผู้มีความชำนาญมียุ ด้วยเหตุที่นั่นนะท่าน จึงต้องกล่าวว่าบุคคลอื่น
ประครองจิตของบุคคลอื่นได้.

ปคคกถา จบ

อรรถกถापคคกถา

แม้ในกถาว่าด้วย การประครองจิต ก็นั้นนั่นแหละ

สุขานุปปทานกถา

[๑๖๕๔] สกวาที บุคคลอื่นส่งความสุขให้บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ราวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นไม่ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นไม่ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขของตนให้แก่บุคคลอื่นหรือ ส่งความสุขของคนอื่น ๆ หรือ ส่งความสุขของบุคคลผู้รับนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขของตนให้แก่บุคคลอื่นก็ไม่ใช่ ส่งความสุขของคนอื่น ๆ ก็ไม่ใช่ ส่งความสุขของบุคคลผู้รับนั้นก็ไม่ใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลอื่นส่งความสุขของตนให้บุคคลอื่นก็ไม่ใช่ ส่งความสุขของคนอื่น ๆ ก็ไม่ใช่ ส่งความสุขของบุคคลผู้รับนั้นก็ไม่ใช่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้.

[๑๖๕๕] ส. บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นเป็นผู้ทำแก่บุคคลอื่น สุขและทุกข์คนอื่นทำให้คนหนึ่งทำ อีกคนหนึ่งเสวยผล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๖] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่คนอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ท่านพระอุทายีได้กล่าวคำนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงจัดทุกขธรรมทั้งหลายแก่ชนเป็นอันมากหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงประทานสุขธรรมทั้งหลายแก่ชนเป็นอันมากหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ทรงจัดกุศลธรรมทั้งหลายแก่ชนเป็นอันมากหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงประทานกุศลธรรมทั้งหลายแก่ชนเป็นอันมากหนอ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ถ้าอย่างนั้น บุคคลอื่นก็ส่งความสุขแก่บุคคลอื่นได้ นะสี.

สุขานุปปทานกถา จบ

อรรถกถาสุขานุปัตทานกถา

ว่าด้วย การส่งความสุข

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการส่งความสุข. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายเหตุว่าทว่า บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้ เพราะอาศัยพระสูตรที่พระอุทายิเถระกล่าวไว้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงประทานสุขธรรมทั้งหลายแก่ชนเป็นอันมากหนอ เป็นต้น คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถูกสกวาที่ถามว่า บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้หรือ ปรวาทิเมื่อไม่เห็นบทพระสูตรเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธ. ในปัญหาว่า บุคคลอื่นส่งความสุขของตน เป็นต้น ความว่า ปรวาทิยอมตอบปฏิเสธ ด้วยถ้อยคำว่า ใคร ๆ ไม่อาจมอบความสุขของตนหรือของผู้อื่นให้แก่ใคร ๆ ได้ ก็ชื่อว่าการส่งความสุขในที่นี้จะพึงมีได้อย่างไร. ส่วนในปัญหาว่า บุคคลอื่นส่งความสุขของตนให้แก่บุคคลอื่น ก็ไม่ใช่ เป็นต้น ปรวาทิตอบรับรองตามลัทธิว่า ขึ้นชื่อว่าการส่งความสุขเช่นนี้ไม่อาจมีได้. คำว่า ก็ไม่ต้องกล่าว สกวาที่กล่าวแล้วเพราะไม่มีความสุขเช่นนั้น. พระบาลีว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงประทานสุขธรรมทั้งหลายให้ เป็นต้น ย่อมแสดงซึ่งความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นปัจจัยเพื่อให้เกิดความสุขแก่ชนทั้งหลาย ไม่ใช่แสดงการส่งความสุขให้แก่ชนทั้งหลายเหมือนการให้พัสดุต่าง ๆ มีอาหาร เป็นต้น เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้ออ้างดังที่ยกมานั้น ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาสุขานุปัตทานกถา จบ

อริคคัยหมนสิการกถา

[๑๖๕๗] สกวาที มนสิการรวบยอดได้ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. รู้ซัดซึ่งจิตนั้นด้วยจิตนั้นได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รู้ซัดซึ่งจิตนั้นด้วยจิตนั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รู้ซัดซึ่งจิตนั้นด้วยจิตนั้นว่า จิต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รู้ซัดซึ่งจิตนั้นด้วยจิตนั้นว่า จิต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จิตนั้นเป็นอารมณ์ของจิตนั้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จิตนั้นเป็นอารมณ์ของจิตนั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถูกต้องผัสสะนั้นด้วยผัสสะนั้น ฯลฯ ด้วยเวทนานั้น

ฯลฯ ด้วยสัญญา นั้น ฯลฯ ด้วยเจตนา นั้น ฯลฯ ด้วยจิตนั้น ฯลฯ ด้วยวิตกนั้น

ฯลฯ ด้วยวิจารณ์ นั้น ฯลฯ ด้วยปีตินั้น ฯลฯ ด้วยสติ ฯลฯ รู้ซัดปัญญานั้น

ด้วยปัญญานั้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอดีตว่า อดีต ดังนี้อยู่ ก็มนสิการอนาคต

ว่า อนาคต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอดีตว่า อดีต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการอนาคต
ว่า อนาคต ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอดีตว่า อดีต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการปัจจุบัน
ว่า ปัจจุบัน ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอดีต ว่า อดีต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการปัจจุบัน
ว่า ปัจจุบัน ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอดีต ว่า อดีต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการอนาคต
ว่า อนาคตดั่งนี้ได้ มนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอดีตว่า อดีต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการอนาคต
ว่าอนาคต ดั่งนี้ได้ มนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๓ ฯลฯ แห่งจิต ๓ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมโนการอนาคตว่า อนาคต ดังนี้^๑อยู่ ก็มโนการ
อดีตว่า อดีต ดังนี้^๑ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมโนการอนาคตว่า อนาคต ดังนี้^๑อยู่ ก็มโนการ
อดีตว่า อดีต ดังนี้^๑ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมโนการอนาคตว่า อนาคต ดังนี้^๑อยู่ ก็มโนการ
ปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดังนี้^๑ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมโนการอนาคตว่า อนาคต ดังนี้^๑อยู่ ก็มโนการ
ปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดังนี้^๑ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมโนการอนาคตว่า อนาคต ดังนี้^๑อยู่ ก็มโนการ
อดีตว่า อดีต ดังนี้^๑ได้ มโนการปัจจุบันว่า ปัจจุบันดังนี้^๑ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมโนการอนาคตว่า อนาคต ดังนี้^๑อยู่ ก็มโนการ
อดีตว่า อดีต ดังนี้^๑ได้ มโนการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดังนี้^๑ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๓ ฯลฯ แห่งจิต ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน คำนี้อยู่ ก็มนสิการ
อดีตว่า อดีต คำนี้อันใดหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน คำนี้อยู่ ก็มนสิการ
อดีตว่า อดีต คำนี้อันใด หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน คำนี้อยู่ ก็มนสิการ
อนาคตว่า อนาคต คำนี้อันใด หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน คำนี้อยู่ ก็มนสิการ
อนาคตว่า อนาคต คำนี้อันใด หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน คำนี้อยู่ ก็มนสิการ
อดีตว่า อดีต คำนี้อันใด มนสิการอนาคตว่า อนาคต คำนี้อันใด หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน คำนี้อยู่ ก็มนสิการ

อดีตว่า อดีต ดังนี้ได้ มนสิการอนาคตได้ อนาคต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๓ ฯลฯ แห่งจิต ๓ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๘] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ามนสิการรวบยอดได้ หรือ?

ส. ถูกแล้ว

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เมื่อใดเห็นด้วย

ปัญญาว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ นี่เป็นทางแห่งวิสุทธิ เมื่อใด เห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ นี่ทางแห่งวิสุทธิ เมื่อใดเห็นด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ นี่ทางแห่งวิสุทธิ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. ถ้าอย่างนั้นก็มนสิการรวบยอดได้ละสิ.

อริคคัยหมนสิการกถา จบ

อรรถกถาอริคคัยหมนสิการกถา

ว่าด้วย มนสิการรวบยอด

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องมนสิการรวบยอด คือ การรวบรวมสังขารมาพิจารณา. ในเรื่องนั้น มนสิการ มี ๒ คือ นยโตมนสิการ และ อารัมมณโต-

มนสิการ. ในมนสิการ ๒ นั้น เมื่อบุคคลเห็นแม่สังขารอันหนึ่งโดยความ เป็นของไม่เที่ยงแล้ว เขาย่อมเป็นผู้เชื่อว่ามนสิการในสังขารทั้งหลายที่เหลือ ว่าเป็นสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ดังนี้ ชื่อว่า นายโตมนสิการ ก็เมื่อผู้ใดมนสิการ สังขารทั้งหลายอันเป็นอดีต เขาย่อมไม่อาจเพื่่อมมนสิการสังขารทั้งหลาย อันเป็นอนาคตได้ เพราะมนสิการสังขารอย่างใดอย่างหนึ่งในสังขารที่ เป็นอดีตเป็นต้น จึงชื่อว่า อารัมมณโตมนสิการ. บรรดามนสิการเหล่านั้น เมื่อบุคคลมนสิการในปัจจุบัน ย่อมมนสิการสังขารทั้งหลายด้วยจิตใด แต่จิตนั้นย่อมไม่อาจเพื่่อมมนสิการในปัจจุบันขณะได้.

ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิกายปุพพเสถียระ ทั้งหลายว่า บุคคลเชื่อว่ามนสิการสังขารทั้งหลาย โดยการยึดถือเอา รวบรวมแล้วจึงมนสิการสังขารทั้งปวงโดยเป็นอันเดียวกัน ดังนี้ เพราะอาศัยคำว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นสภาวะไม่เที่ยง เป็นต้น คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ ปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิเพื่อท้วงโดยความที่บุคคลยอมมนสิการสังขาร ทั้งปวงเหล่านั้น โดยมนสิการรวมกันด้วยจิตใจ พึงมนสิการซึ่งจิตนั้นด้วย มนสิการนั้นหรือ? จึงกล่าวคำว่า รู้ชัดซึ่งจิตนั้นด้วยจิตนั้นได้หรือ เป็นต้น. คำตอบปฏิเสธโดยหมายเอาว่า ใคร ๆ ไม่อาจเพื่่อรู้เพราะ กระทำให้เป็นอารมณ์. แต่ตอบรับรองโดยหมายเอาว่า จิตเมื่อนั้น ย่อมรู้ นั้นแหละเพราะความที่จิตเป็นธรรมชาติรู้ว่า จิตมีลักษณะอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ปรวาทิยอมตอบปฏิเสธด้วยคำว่า จิตนั้นนั่นแหละ ไม่เป็นอารมณ์ของจิตนั้น แต่ยอมตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธิที่เกิด ขึ้นแล้ว เพราะอาศัยพระบาลีว่า เมื่อใดยอมเห็นด้วยปัญญาว่า สังขาร

ทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นต้น. แม้อีก ๒ ปัญหาที่เหลือก็เช่นนี้. ส่วนในคำ
ทั้งหลายว่า **ถูกต้องผัสสะนั้นด้วยผัสสะนั้น** เป็นต้น ปรวาทีเมื่อไม่เห็น
พระสูตรเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธ. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ ในปัญหาทั้งหลาย
มีอดีตกาล เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบการปฏิเสธ และคำตอบรับรองโดยนัย
ที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง. คำที่เหลือพึงทราบตามบาลีนั่นแหละ. พระบาลี
ว่า **สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง** เป็นต้น ท่านกล่าวไว้โดยหมายถึง
การเห็นโดยนัย มิใช่การเห็นโดยอารมณ์ในขณะเดียวกัน เพราะฉะนั้น
คำนั้น จึงมิใช่ข้ออ้างที่ยกมาพิสูจน์ว่า เป็นการมนสิการโดยอารมณ์ ดังนี้.

อรรถกถาอริคคัยหมนสิการกถา จบ

รูปร่างเหตุตึกา

[๑๖๕๕] สกวาที รูปเป็นเหตุ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นเหตุ คือ อโลกะ หรือ ?

ป. ไม่พังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเหตุ คือ อโทสะ ฯลฯ เป็นเหตุ คือ อโมหะ เป็น

เหตุ คือ โลกะ เป็นเหตุ คือ โทสะ เป็นเหตุ คือ โมหะ หรือ ?

ไม่พังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นเหตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
แห่งรูปนั้นมียู่ หรือ ?

ป. ไม่พังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
แห่งรูปนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นเหตุ.

[๑๖๖๐] ป. อโลกะเป็นเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งอโลกะนั้น มียู่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. รูปเป็นเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ

ความตั้งใจแห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อโทสะเป็นเหตุ อโมหะเป็นเหตุ โลภะเป็นเหตุ โทสะ
เป็นเหตุ โมหะเป็นเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
แห่งโมหะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความ
ตั้งใจแห่งรูป นั้นมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๖๑] ส. รูปเป็นเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโลภะเป็นเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโลภะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโทสะเป็นเหตุ อโมหะเป็นเหตุ โลภะเป็นเหตุ โทสะ
เป็นเหตุ โมหะเป็นเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความ
ตั้งใจแห่งโมหะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๖๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นเหตุ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มหาภูตรูปทั้งหลาย เป็นเหตุ โดยเป็นที่อาศัยแห่ง
อุปาทายรูปทั้งหลาย มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า มหาภูตเป็นเหตุโดยเป็นที่อาศัยแห่งอุปาทายรูป
ทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า รูปเป็นเหตุ.

รูปร่างเหตุตักถา จบ

อรรถถการูปร่าง เหตุตักถา

ว่าด้วย รูปเป็นเหตุ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปเป็นเหตุ. ในเรื่องนั้น คำว่า เหตุ ได้แก่
เหตุที่เป็นชื่อของเหตุมีกุศลมูลเป็นต้นบ้าง ที่เป็นชื่อของปัจจัยอย่างใด
อย่างหนึ่งบ้าง. ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจลัทธิกายนุตตราปถกะ
ทั้งหลายว่า รูปเป็นเหตุโดยไม่แปลกกันเลย โดยอาศัยพระบาลีว่า
มหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุของอุปาทายรูป ดังนี้ เพราะไม่แยกเนื้อความอย่างนี้
คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
คำว่า เป็นเหตุคือโลภะ ความว่า สกวาทิยอมถามว่า รูปเป็นอโลกเหตุ
หรือ ? ปรวาทิตอบปฏิเสธ. แม้ในปัญหาที่เหลือก็เช่นนี้.

ในคำว่า มหาภูตรูปทั้งหลายเป็นเหตุโดยเป็นที่อาศัยแห่งอุปาทายรูป
ทั้งหลาย นี้ ท่านกล่าวถึงความเป็นเหตุเพราะอรรถว่าเป็นปัจจัย มิได้
กล่าวความเป็นเหตุเพราะอรรถว่าเป็นมูล เพราะฉะนั้น พระบาลีนั้น จึง
มิใช่ข้อพิศุจน์รับรองในปัญหาข้อนี้ ดังนี้แล.

อรรถถการูปร่าง เหตุตักถา จบ

รูปร่างเหตุกันตักถา

[๑๖๖๓] สกวาที รูปร่างธรรมที่มีเหตุหรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. รูปร่างธรรมมีเหตุ โดยเหตุคืออโลกะหรือ ?

ป. ไม่พียงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปร่างธรรมมีเหตุ โดยเหตุคืออโทสะ ฯลฯ โดยเหตุคืออโมหะ ฯลฯ โดยเหตุคืออโลกะ ฯลฯ โดยเหตุคืออโทสะ ฯลฯ โดยเหตุคืออโมหะ หรือ ?

ป. ไม่พียงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๖๔] ส. รูปร่างธรรมมีเหตุหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปร่างธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปร่าง มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พียงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปร่างธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปร่าง ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปร่างธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปร่างไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปร่างธรรมมีเหตุ.

[๑๖๖๕] ส. อโลกะเป็นธรรมมีเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโลกะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อโทสะเป็นธรรมมีเหตุ ฯลฯ อโมหะ ศรัทธา วิริยะ
สติ สมาธิ ปัญญา โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ
อุทธัจจะ อหิริกะ อนัตตปปะ เป็นธรรมมีเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์
ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอนัตตปปะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๖๖] ส. รูปเป็นธรรมมีเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความ
นึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโลภะเป็นธรรมมีเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโลภะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นธรรมมีเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความ
นึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโทสะเป็นธรรมมีเหตุ ฯลฯ อนัตตปปะเป็นธรรม
มีเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอนัตตปปะ

นั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๖๗] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า รูปเป็นธรรมมีเหตุหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. รูปเป็นธรรมมีปัจจัย มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า รูปเป็นธรรมมีปัจจัย ด้วยเหตุ นั้น ท่านจึง
ต้องกล่าวว่า รูปเป็นธรรมมีเหตุ.

รูปร่างเหตุกันตักถา จบ

อรรถกถารูปร่างเหตุกันตักถา

ในการพรรณนากถาว่า รูปเป็นธรรมมีเหตุ บัณฑิตพึงทราบเนื้อ
ความโดยนัยนี้นั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถารูปร่างเหตุกันตักถา จบ

รูปร่างกุศลกุศลสันติกา

[๑๖๖๘] สกวาที รูปเป็นกุศล หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
แห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
แห่งรูปนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นกุศล.

[๑๖๖๙] ส. อโลกะเป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งอโลกะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความ
ตั้งใจแห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อโทสะเป็นกุศล ฯลฯ อโมหะเป็นกุศล ฯลฯ ศรัทธา
วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งปัญญานั้นมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๗๐] ส. รูปเป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก

๑๗๙ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. อ โลกะเป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก

๑๗๙ ความตั้งใจแห่งอโลกะนั้นไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๑๗๙

๓. รูปเป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก

๑๗๙ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. อ โทสะเป็นกุศล ๑๗๙ ปัญญาเป็นกุศล แต่เป็นธรรม

ไม่มีอารมณ์ ความนึก ๑๗๙ ความตั้งใจแห่งปัญญานั้นไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๑๗๙

[๑๖๗๑] ๓. รูปเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ๑๗๙ ความตั้งใจ

แห่งรูปนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๑๗๙

๓. รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ๑๗๙ ความตั้งใจ

แห่งรูปนั้นไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ๑๗๙

ความตั้งใจแห่งรูปนั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นอกุศล ๑๗๙

[๑๖๗๒] ๓. โลกะเป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ๑๗๙

ความตั้งใจแห่งโลกะนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ

ความตั้งใจแห่งรูปนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โทสะ โมหะ มานะ ฯลฯ อนัตตตัปปะ เป็นอกุศลเป็น
ธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอนัตตตัปปะนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ

ความตั้งใจแห่งรูปนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๗๓] ส. รูปเป็นอกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะเป็นอกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งโลกะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นอกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้นไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โทสะ โมหะ มานะ ฯลฯ อนัตตตัปปะ เป็นอกุศล แต่
เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอนัตตตัปปะนั้น

ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๗๔] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ ฐปเป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้างหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กายกรรม วชิกรรม เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง

มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่ กายกรรม วชิกรรม เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศล
บ้าง ด้วยเหตุั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่ ฐปเป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง.

ฐปิงกุสลากุสสันติกถา จบ

อรรถถการฐปิงกุสลากุสสันติกถา

ว่ด้วย ฐปเป็นกุศลและอกุศล

บัดนี้ ชื่อว่เรื่องฐปเป็นกุศลและอกุศล. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด
มีความเห็นผิดดุจลัทธินิคายมหัสาสกะและสมิตยะทั้งหลายว่ กายวิญญูติ
และวชิวิญญูติรูป กล่าวคือกายกรรมและวชิกรรมว่เป็นกุศลบ้างเป็น
อกุศลบ้าง โดยหมายเอาพระบาลีว่ กายกรรม วชิกรรม เป็นกุศลก็มี
เป็นอกุศลก็มี ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่ ฐปเป็นกุศลหรือ เป็นต้น
โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น
สกวาที่เพื่อท้วงว่ ผิว่ ฐปเป็นกุศลไชว่ ฐปนั้นก็จะฟังเป็นสภาพต่าง ๆ
เช่นนี้ จึงกล่าวคำว่ ฐปเป็นธรรมมีอารมณ์ เป็นต้น แม้นปัญหาว่ด้วย
อกุศล ข้างหน้ากัันยนี้. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถต้นทั้งนั้น แล.

อรรถถการฐปิงกุสลากุสสันติกถา จบ

รูปังวิปาโกคคิตา

[๑๖๗๕] สกวาที รูปเป็นวิปากหรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา เป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา สัมปยุตด้วยสุขเวทนา สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา สัมปยุตด้วยผัสสะ ฯลฯ สัมปยุตด้วยจิต เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นวิปาก.

[๑๖๗๖] ส. ผัสสะเป็นวิปาก ผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นวิปาก รูปเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่ง

รูปนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๗๗] ส. รูปเป็นวิบาก แต่รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้นไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นวิบาก แต่ผัสสะไม่เป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๗๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นวิบากหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ธรรมคือจิตและเจตสิก ที่บังเกิดขึ้นเพราะความที่บุคคลได้ทำกรรมไว้ เป็นวิบาก มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ธรรมคือจิตและเจตสิก ที่บังเกิดขึ้นเพราะบุคคลได้ทำกรรมไว้ เป็นวิบาก ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า รูปที่บังเกิดขึ้นเพราะความที่บุคคลได้ทำกรรมไว้เป็นวิบาก.

รูปร่างวิปาโกติกา จบ

อรรถถการูปัง วิปาโกติกถา

ว่าด้วย รูปเป็นวิบาก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปเป็นวิบาก. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น ผิดดุจลัทธินิกายอันชกและสมิตยะทั้งหลายว่า รูปใดที่เกิดขึ้นเพราะ ทำกรรมไว้ แม้รูปนั้นก็เป็นวินาก. คุจจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นเพราะทำ กรรมไว้ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง เป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า **รูปเป็นที่ตั้งแห่งสุข- เวทนา** เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้าวา รูปเป็นวิบากไซ้รูปนั้นก็พึงเป็น สภาพต่าง ๆ เช่นที่กล่าวนี้. คำที่เหลือในทีนี้ พึงทราบตามพระบาลีนั้นแล.

อรรถถการูปังวิปาโกติกถา จบ

รูปัง รูปาวจรรูปาวจรันติกถา

[๑๖๗๕] สกวาที รูปเป็นรูปาวจรมีอยู่ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมแสงหาสมาบัติ เป็นธรรมแสงหา
อุปบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม สหระคต เกิดร่วม ระคน
สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์อัน
เดียวกัน กับจิตดวงแสงหาสมาบัติ กับจิตดวงแสงหาอุปบัติ กับจิต
เครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ ไม่เป็นธรรมแสง
หาอุปบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม จะเป็นสหระคต
เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน
มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสงหาสมาบัติ ก็หาไม่ได้ กับจิต
ดวงแสงหาอุปบัติ ก็หาไม่ได้ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม ก็หา
มิได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ ไม่เป็น
ธรรมแสงหาอุปบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม จะเป็น
ธรรมสหระคต ฯลฯ มีอารมณ์อันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขใน
ทิฏฐธรรม ก็หาไม่ได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นรูปาวจรมีอยู่.

[๑๖๘๐] ส. รูปเป็นรูปาวจรมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมแสงหาสมาบัติ เป็นธรรมแสงหา
อุบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม สหระคต เกิดร่วม ระคน
สัมปยุต เกิดขึ้นด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็น
อันเดียวกันกับจิตดวงแสงหาสมาบัติ กับจิตดวงแสงหาอุบัติ กับจิต
เครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น

ส. รูปไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ ไม่เป็นธรรมแสง
หาอุบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม จะเป็นธรรมสหระคต
 ฯลฯ มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม
 ก็หามิได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ ไม่เป็น
ธรรมแสงหาอุบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม จะเป็น
ธรรมสหระคต ฯลฯ มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน ฯลฯ
 กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม ก็หามิได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็น
อรุปาวจรมีอยู่.

[๑๖๘๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นอรุปาวจรมีอยู่ รูปเป็นอรุปาวจร
มีอยู่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. รูปที่บังเกิด เพราะความที่บุคคลได้ทำกรรมส่วน
กามาวจรไว้เป็นกามาวจร มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า รูปที่บังเกิด เพราะความที่บุคคลได้ทำกรรม
ส่วนกามาวจรไว้เป็นกามาวจร ด้วยเหตุ นั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า รูปที่
เกิดขึ้นเพราะความที่บุคคลได้ทำกรรมส่วนรูปาวจรไว้ เป็นรูปาวจร
รูปที่บังเกิดเพราะความที่บุคคลได้ทำกรรมส่วนอรูปาวจรไว้เป็นอรูปาวจร.

รูปร่าง รูปาวจรารูปาวจรันตีกถา จบ

อรรถกถารูปร่าง รูปาวจรารูปาวจรันตีกถา

ว่าด้วย รูปเป็นรูปาวจรและอรูปาวจร

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปเป็นรูปาวจร และอรูปาวจร. ในเรื่องนั้น ชน
เหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะที่กายอันธกะทั้งหลายว่า รูปใดเกิดขึ้น
เพราะทำกรรมอันส่วนกามาวจร รูปนั้นเป็นกามาวจร เหตุใด
เพราะเหตุ นั้น รูปใดที่เกิดขึ้นแม้เพราะทำกรรมอันเป็นส่วนรูปาวจรและ
อรูปาวจร รูปนั้นก็พึงเป็นรูปาวจรและอรูปาวจร ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิวา รูปเป็นทั้งรูปาวจรและอรูปาวจรอยู่หรือ โดยหมายถึงชน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้มีนัยตามที่กล่าว
ในหนหลังนั้นแหละ.

อรรถกถารูปร่าง รูปาวจรารูปาวจรันตีกถา จบ

รูปราโค รูปธาตุปริยาปนโนติอาทิกถา

[๑๖๘๒] สกวาที ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป เป็นธรรมแสวงหาสมาบัติ เป็น
ธรรมแสวงหาอุบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม สหระคต
เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน
มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสวงหาสมาบัติ กับจิตดวงแสวงหา
อุบัติ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในรูป ไม่เป็นธรรมแสวงหาสมาบัติ
ไม่เป็นธรรมแสวงหาอุบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม
จะเป็นธรรมสหระคต ฯลฯ มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน
 ฯลฯ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม ก็หามิได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความกำหนดในรูป ไม่เป็นธรรมแสวงหา
สมาบัติ ไม่เป็นธรรมแสวงหาอุบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขใน
ทิวฐธรรม จะเป็นธรรมสหระคต ฯลฯ มีวัตถุเป็นอันเดียวกันมีอารมณ์
เป็นอันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม ก็หามิได้ ก็
ต้องไม่กล่าวว่า ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ.

[๑๖๘๓] ส. ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในเสียงนับเนื่องในสัทธาตฺ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในกลิ่น ฯลฯ ความกำหนดในรส ฯลฯ

ความกำหนดในโศภณัพพะ นับเนื่องในทัญญัพพะธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๔] ส. ความกำหนดในรูป ไม่พึงกล่าวว่ นับเนื่องใน
สัทธาธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป ไม่พึงกล่าวว่ นับเนื่องในรูปธาตุ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในกลิ่น ฯลฯ ความกำหนดในรส ฯลฯ

ความกำหนดในโศภณัพพะ ไม่พึงกล่าวว่ นับเนื่องในโศภณัพพะธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป ไม่พึงกล่าวว่ นับเนื่องในรูปธาตุ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๕] ส. ความกำหนดในอรุณับเนื่องในอรุณธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในอรุณ ไม่พึงกล่าวว่ นับเนื่องในอรุณธาตุ
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ เป็น
ธรรมแสงหาอุบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม สหระค
เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน
มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสงหาสมาบัติ กับจิตดวงแสงหา
อุบัติ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในรูป ไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ
ไม่เป็นธรรมแสงหาอุบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม
เป็นธรรมสหระค ฯลฯ มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน
 ฯลฯ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม ก็ห้ามมิได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความกำหนดในรูป ไม่เป็นธรรมแสงหา
สมาบัติ ไม่เป็นธรรมแสงหาอุบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขใน
ทัญญธรรม จะเป็นธรรมสหระค เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน
 ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวง
 แสงหาสมาบัติ ก็ห้ามมิได้ กับจิตดวงแสงหาอุบัติ ก็ห้ามมิได้ กับจิต
 เครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม ก็ห้ามมิได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ความกำหนด
 ในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ.

[๑๖๘๖] ส. ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในเสียงนับเนื่องในสัตตธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในกลิ่น ฯลฯ ความกำหนดในรส ฯลฯ

ความกำหนดในโณภูฏัพพะ นับเนื่องในโณภูฏัพพธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๗] ส. ความกำหนดในเสียง ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องใน
สัตตธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป ไม่พึงกล่าวว่ำนับเนื่องในรูป-
ธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในกลิ่น ฯลฯ ความกำหนดในรูป ฯลฯ

ความกำหนดในโณภูฏัพพะ ไม่พึงกล่าวว่ำนับเนื่องในโณภูฏัพพธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป ไม่พึงกล่าวว่ำนับเนื่องในรูป-
ธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ
ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ความกำหนดในกาม นับเนื่องในกามธาตุ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ความกำหนดในกาม นับเนื่องในกามธาตุ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า ความกำหนดในรูป นับเนื่องในรูปธาตุ ความกำหนดในอรูปนับเนื่องในอรูปธาตุ.

รูปราโค รูปธาตุปริยาป็นโน อรูปธาตุปริยาป็นโนติกา จบ

อรรถถการูปราโค รูปธาตุปริยาป็นโนติกา

ว่าด้วย รูปราคะนับเนื่องในรูปธาตุเป็นต้น

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปราคะนับเนื่องในรูปธาตุ อรูปปราคะนับเนื่อง ในอรูปธาตุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอันธกะทั้งหลายว่า กามราคะ ความยินดีในกาม นับเนื่องในกามธาตุ เหตุใด เพราะเหตุนี้ แม้รูปราคะทั้งหลาย คือความยินดีในรูป ก็พึงนับเนื่อง ในรูปธาตุและอรูปธาตุ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือพึงทราบโดยนัยที่กล่าวในหนหลัง นั้นแหละ. ด้วยว่า ในปัญหานี้ บัณฑิตพึงทราบบทที่ต่างกันว่า รูปราคะ ย่อมนอนเนื่องในรูปธาตุ และอรูปปราคะย่อมนอนเนื่องในอรูปธาตุอย่าง เดียว. กัลลทินนั้นมีอยู่ที่นิกายอันธกะทั้งหลายด้วย แก่นิกายสมมติยะ ทั้งหลายด้วย แต่ปัญหานี้เป็นของนิกายอันธกะทั้งหลายเท่านั้น.

อรรถถการูปราโค รูปธาตุปริยาป็นโนติกา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. นิคคหกถา ๒. ปัคคหกถา ๓. สุขานุปปทานกถา ๔. อริคคัช-
- หมนสิการกถา ๕. รุปร่างเหตุติกถา ๖. รุปร่างเหตุกันตติกถา ๗. รุปร่างกุศล-
- กุศลันตติกถา ๘. รุปร่างวิปาโกตติกถา ๙. รุปร่างรูปาวจรรูปาวจรันตติกถา
๑๐. รูปราโครูปธาตูปริยาป็น โนติอาทิกถา.

วรรคที่ ๑๖ จบ

อติ อรหโต ปุญญปัจจัยติกา

[๑๖๘๕] สกวาที พระอรหันต์มีการสะสมบุญ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์มีการสะสมบาป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ไม่มีการสะสมบาป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ไม่มีการสะสมบุญ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๖] ส. พระอรหันต์มีการสะสมบุญ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ยังสร้างสมบุญญาภิสังขาร ยังสร้างสม

อานัญชากิสังขาร ยังทำกรรมที่เป็นไปเพื่อคติ เพื่อภพ เพื่อความเป็นใหญ่ เพื่อความเป็นอธิบดี เพื่อสมบัติใหญ่ เพื่อบริวารมาก เพื่อความงามในเทพ เพื่อความงามในมนุษย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๗] ส. พระอรหันต์มีการสะสมบุญ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ยังสะสมอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์เลิกสะสมอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ละขาดอยู่หรือ ฯลฯ พระอรหันต์ยังถือมันอยู่หรือ ฯลฯ พระอรหันต์ชำระล้างอยู่หรือ ฯลฯ พระอรหันต์หมักหมมอยู่หรือ ฯลฯ พระอรหันต์กำจัดอยู่หรือ ฯลฯ พระอรหันต์อบวลอยู่หรือ ฯลฯ

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์สั่งสมอยู่ที่ไม่ใช่ เลิกสั่งสมอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้เลิกสะสมแล้ว ดำรงอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์สั่งสมอยู่ที่ไม่ใช่ เลิกสั่งสมอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้เลิกสะสมแล้วดำรงอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์มีการสะสมบุญ.

[๑๖๕๒] ส. พระอรหันต์ละขาดอยู่ที่ไม่ใช่ ถือมันอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้ละขาดแล้วดำรงอยู่ ชำระล้างอยู่ที่ไม่ใช่ หมักหมมอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้ชำระล้างแล้วดำรงอยู่ กำจัดอยู่ที่ไม่ใช่ อบวลอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้กำจัดแล้วดำรงอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์ กำจัดอยู่ที่ไม่ใช่ อบวลอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้กำจัดแล้วดำรงอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์มีการสะสมบุญ.

[๑๖๕๓] ป. พระอรหันต์มีมีการสะสมบุญ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์พึงให้ทาน หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าพระอรหันต์พึงให้ทาน ก็ต้องไม่กล่าวว่าพระอรหันต์ไม่มีการสะสมบุญ.

[๑๖๔๔] ป. พระอรหันต์ให้จิวร ฯลฯ พึงให้บิณฑบาต พึงให้เสนาสนะ พึงให้กิลานปัจฉยเภสัชบริวาร พึงให้ของเคี้ยว พึงให้ของบริโภค พึงให้น้ำดื่ม พึงไหว้พระเจดีย์ พึงยกขึ้นซึ่งมาลา พึงยกขึ้นซึ่งของหอม พึงยกขึ้นซึ่งเครื่องลูบไล้ ที่พระเจดีย์ พึงทำประทักษิณพระเจดีย์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า พระอรหันต์พึงทำประทักษิณพระเจดีย์ ก็ต้องไม่กล่าวว่าพระอรหันต์ไม่มีการสะสมบุญ.

อรรถิ อรหโต ปุญญูปโยติกถา จ

อรรถกถาอรรถิ อรหโต ปุญญูปโยติกถา

ว่าด้วย พระอรหันต์มีการสะสมบุญ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องพระอรหันต์มีการสะสมบุญ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันระกัทั้งหลายว่า การสะสมบุญของพระอรหันต์มีอยู่ เพราะอาศัยกรรมมีการแจกจ่ายทานและการไหว้พระเจดีย์ เป็นต้น คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิเพื่อหวังว่า ชื่อว่าพระอรหันต์เป็นผู้มีบุญอันละบาปอันได้แล้ว ถ้าวว่า พระอรหันต์พึง

ทำบุญบ้าง ฟังทำบาปบ้างไซ้ร้ ดังนี้ จึงกล่าวคำว่า พระอรหันต์มีการ
สะสมบาปหรือ ปรวาทิเมื่อไม่เห็นการทำกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น
จึงตอบปฏิเสธ. ในคำว่า พระอรหันต์ยังสร้างสมบุญญาภิสังขาร เป็นต้น
ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะกรรมอันเป็นเหตุนำไปสู่ภพของพระอรหันต์
ไม่มี.

ในคำว่า พระอรหันต์พึงให้ทาน เป็นต้น สกวาที่ตอบรับรอง
เพราะสภาพความเป็นไปแห่งทานเป็นต้นของพระอรหันต์มีอยู่ด้วยกิริยาจิต
แต่ปรวาทิไม่ถือเอาจิตจึงให้ลัทธิของตนตั้งอยู่ด้วยการแสดงสักว่าเป็น
เรื่องของการกระทำ. ถึงอย่างนั้น ลัทธินั้นก็ตั้งอยู่ไม่ได้เพราะตั้งไว้โดย
อุบายอันไม่แยบคาย ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาอรรถกถาอรรถกถาอรรถกถาอรรถกถา จบ

นัตถิ อรหโต อกาลมัจจุตติกถา

[๑๖๕๕] สกวาที พระอรหันต์ ไม่มีอกาลมรณะ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. อรหันตจมาตไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรหันตจมาตมีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์มีอกาลมรณะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ไม่มีอกาลมรณะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

[๑๖๕๖] ส. ผู้ที่ปลงชีวิตพระอรหันต์นั้น ปลงในเมื่อมีชีวิตคือ ชีวิต ส่วนที่เหลือยังมีอยู่ หรือว่า ปลงในเมื่อชีวิตคือชีวิตส่วนที่เหลือไม่มีอยู่.

ป. ปลงในเมื่อชีวิตคือชีวิตส่วนที่เหลือไม่มีอยู่.

ส. หากว่า ปลงในเมื่อชีวิตคือชีวิตส่วนที่เหลือยังมีก็ต้อง ไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ไม่มีอกาลมรณะ.

ป. ปลงในเมื่อชีวิตคือชีวิตส่วนที่เหลือยังมีอยู่.

ส. อรหันตจมาตไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๖] ส. พระอรหันต์ไม่มีอกาลมรณะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ยาพิษ ศาสตรา ไพ ไม่พึงเข้าไปในกายของพระ-

อรหันต์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ยาพิษ ศาสตร์รา ไฟ ฟิงเข้าไปในกายของพระอรหันต์

ได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ยาพิษ ศาสตร์รา ไฟ ฟิงเข้าไปในกายของ

พระอรหันต์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ไม่มีกาลมรณะ.

[๑๖๕๖] ส. ยาพิษ ศาสตร์รา ไฟ ฟิงเข้าไปในกายของพระ-
อรหันต์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรหันตฆาตไม่มี หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๗] ป. พระอรหันต์มีกาลมรณะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
เราไม่กล่าวความที่กรรมอันเป็นไปด้วยสัตยเจตนา ที่บุคคลทำแล้ว สะสม
แล้วจะสิ้นสุดไป เพราะมิได้เสวยผล แต่กรรมนั้นแล จะให้ผลในภพภูมิธรรม
เทียว หรือในภพถัดไป หรือในภพอื่นสืบ ๆ ไป ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง
มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น พระอรหันต์ก็ไม่มีกาลมรณะนะสิ.

นัตถิ อรหโต อกาลมัจจุตติกถา จบ

อรรถกถาหัตถิ อรโหโต อกาลมัจจุตถิกา

ว่าด้วย พระอรหันต์ไม่มีอกาลมรณะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องพระอรหันต์ไม่มีอกาลมรณะ คือการตายใน
เวลาอันไม่สมควรของพระอรหันต์ไม่มี. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดคุณลักษณะของนิกายราชคิริกะและสมิตยะทั้งหลายว่า ชื่อว่า
พระอรหันต์ต้องเสวยกัมมวิบากทั้งปวงแล้วจึงจะปรินิพพาน ดังนี้
เพราะถือเอาเนื้อความแห่งพระสูตรว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าว**
ความที่กรรมอันเป็นไปด้วยสัตตเจตนาที่บุคคลทำแล้วสะสมแล้วจะสิ้นสุด
ไป เพราะมิได้เสวยผล แต่กรรมนั้นจะให้ผลในภพภูมิต่อไป หรือ
ในภพที่ถัดไป หรือในภพอื่นสืบ ๆ ไป ดังนี้ โดยไม่พิจารณา คำถาม
ของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถ้าดับนั้น
สกวาที่เพื่อจะท้วงว่า **มิว่า** อกาลมรณะของพระอรหันต์ไม่มี **ใคร** ชื่อว่า
ผู้ฆ่าพระอรหันต์ก็ไม่พึงมี ดังนี้ จึงกล่าวว่า **อรหันตมต คือผู้ฆ่า**
พระอรหันต์ ไม่มีหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะความที่อนันตริยกรรม
และบุคคลผู้เป็นเช่นนั้นนั้นแหละมีอยู่พร้อม. ในปัญหาว่า **ยาพิษ... ไม่**
พึงเข้าไปในกาย ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะลัทธิว่า กรรมที่ท่านทำไว้
ในกาลก่อนยังไม่สิ้นไปตราบโดยยาพิษก็ไม่ทำอันตรายตราบนั้น ดังนี้.
คำที่เหลือในที่นี้ พึงตราบตามพระบาลีนั้นแหละ.

พระสูตรว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าว** เป็นต้น ที่ปรวาทิ
กล่าวแล้วหมายเนื้อความนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **เราไม่กล่าว**
ความที่กรรมอันเป็นไปด้วยสัตตเจตนาที่บุคคลทำแล้วสะสมแล้วจะสิ้นสุด
ไป เพราะมิได้รับมิได้ประสบมิได้เสวยผล คือหมายความว่าจะไม่ทรง

กล่าวซึ่งความที่กรรมเหล่านั้นเป็นของสิ้นสุดโดยวิถีทั้งหมด ก็แลเมื่อกรรมที่ให้ผลในทิวฏฐธรรมมีอยู่กรรมนั้นนั่นแหละพึงให้ผลในทิวฏฐธรรมมิใช่ให้ผลในภพอื่น ๆ เมื่อกรรมที่ให้ผลในภพหน้า คือภพที่ ๒ มีอยู่กรรมนั้นย่อมให้ผลในภพนั้นไม่ให้ผลในภพอื่น เมื่อกรรมที่จะให้ผลในภพอื่น ๆ มีอยู่ในกาลใด กรรมนั้นได้ให้โอกาสให้ผลในกาลนั้นย่อมให้ผล ด้วยประการฉะนี้. อีกนัยหนึ่ง ในปริยายอื่นอีกที่มีสภาพอย่างนี้ มีอธิบายว่า ครั้นเมื่อความเป็นไปแห่งสังขาร คือการท่องเที่ยวไป แม้ในที่ทั้งปวง มีอยู่ ประเทศของโลกนั้นย่อมไม่เว้นจากวาระของการให้ผลของกรรม ด้วยประการฉะนี้ บุคคลอยู่ในที่ใด ๆ จึงไม่พ้นจากบาปกรรม ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนี้มีอยู่ กรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ยังเหลืออยู่แม้อย่างหนึ่ง ยังไม่มีโอกาสให้ผลในกาลก่อน พระอรหันต์ก็พึงเสวยผลแห่งกรรมนั้น เพราะฉะนั้น ว่าโดยกาลเหมาะสมแล้ว การตั้งลัทธิว่า **พระอรหันต์ไม่มี** **อภิลมณะ** ดังนี้ ที่ปรวาทิทำแล้ว จึงชื่อว่าทำไว้ไม่ดี ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถานัตถิ อรหโต อภิลมณจตุตถิกา จบ

สัพพมหิทั้ง กัมมโตติกถา

[๑๖๕๕] สกวาทิ สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะกรรม หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. แม้กรรมก็เป็นเพราะกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สิ่งทั้งปวงเป็นเพราะกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะเหตุที่ทำไว้ในกาลก่อน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะวิบากแห่งกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะวิบากแห่งกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลพึงฆ่าสัตว์ เพราะวิบากแห่งกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปาณาติบาตมีผล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิบากแห่งกรรมมีผล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิบากแห่งกรรมไม่มีผล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปาณาติบาตไม่มีผล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลฟังลักทรัพย์ ฯลฯ ฟังกล่าวเท็จ ฟังกล่าวคำ

ส่อเสียด ฟังกล่าวคำหยาบ ฟังพูดเพื่อเจ้า ฟังตัดช่องย่องเบา ฟังปลิ้นใหญ่

ฟังปลิ้นเฉพาะหลังคาเรือน ฟังดักที่ทางเปลี่ยว ฟังผิดเมียท่าน ฟังฆ่า

ชาวบ้าน ฟังฆ่าชวานิคม เพราะกรรมวิบาก หรือ ?

ฟังให้ทาน ฟังให้จิวร ฟังให้บิณฑบาต ฟังให้เสนาสนะ

ฟังให้คิลานปัจฉยเภสัชชบิหาร เพราะกรรมวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิลานปัจฉยเภสัชชบิหารมีผล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมวิบากมีผล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมวิบากไม่มีผล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิลานปัจฉยเภสัชชบิหารไม่มีผล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๐๐] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า โลกเป็นไปเพราะ

กรรม หมู่สัตว์เป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องกระชับ

เหมือนลิ้มรสแห่งรส ที่เล่นไปอยู่ ฉะนั้น บุคคลได้เกียรติ ความ
สรรเสริญ เพราะกรรม และได้ความเสื่อม การถูกฆ่า การถูกจองจำก็
เพราะกรรม บุคคลรู้ชัดซึ่งกรรมนั้นว่า เป็นเครื่องทำให้ต่างกันฉะนี้แล้ว
ไปจนจะพึงกล่าวว่า กรรมไม่มีในโลกเล่า ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น สิ่งทั้งปวงนี้ ก็เป็นเพราะกรรม นะสิ.

สัพพมติง กัมมโตติกา จ

อรรถกถาสัพพมติง กัมมโตติกา

ว่าด้วย สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสิ่งทั้งปวงนี้เป็น คือเกิด เพราะกรรม. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลัทธินิภาษราชคิริกะและสิทธัตถิกะทั้งหลาย
ว่า สิ่งทั้งปวงนี้กล่าวคือ กัมมวิญญะ กิเลสวิญญะ วิปากวิญญะเกิดมา
เพราะกรรมเทียว เพราะอาศัยพระสูตรว่า โลกย่อมเป็นไปตามกรรม
ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า สิ่งทั้งปวง เป็นต้นหมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถ้าคตินั้น สกวาทิเพื่อจะท้วงด้วยคำว่า
ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนั้นมิอยู่ แม้กรรมก็ย่อมเกิดแต่กรรม ดังนี้ จึง
กล่าวว่า แม้กรรมก็เป็น คือเกิด เพราะกรรมหรือ? ปรวาทิตอบปฏิเสธ
ด้วยคำว่า ผิดว่า แม้กรรมชื่อว่าเกิดแต่กรรมจริงไซ้ กรรมนั้นก็พึงเป็น
วิปากเท่านั้น ดังนี้. คำว่า สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะเหตุที่ทำไว้ในกาล

ก่อนหรือ สกวาที่ถามเพื่อท้วงว่า ถ้าว่า สิ่งทั้งปวงเกิดแต่กรรม สิ่งนั้นก็ยังมีเหตุที่ทำไว้แล้วในกาลก่อน. ปรวาทที่ตอบปฏิเสธเพราะกลัวเป็นลัทธิปุพเพกตเหตุวาทะ. คำว่า เป็นพระวิบากแห่งกรรมหรือ สกวาที่ถามเพื่อท้วงว่า ถ้าว่า สิ่งทั้งปวงย่อมเกิดเพราะกรรม กรรมใดที่เป็นเหตุแห่งความเป็นไปในอดีตภพ กรรมเมื่อนั้นก็เกิดจากกรรมในภพก่อน เพราะฉะนั้น กัมมวิบากย่อมสำเร็จ ด้วยเหตุ นั้น สิ่งทั้งปวงย่อมปรากฏ เพราะกัมมวิบากตามลัทธิของท่านด้วยเหตุ นั้นหรือ ดังนี้. ปรวาทที่ตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอาความเกิดแต่กรรมของความเป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น เหมือนหน่อแห่งพีชย่อมเกิดมาจากพีช. ถูกถามครั้งที่ ๒ ท่านก็ตอบรับรอง เพราะความที่กรรมเมื่อนั้นเป็นไป เพราะกรรมในก่อนเหมือนหน่อแห่งพีช ย่อมเกิดจากพีชต้นก่อน. คำว่า บุคคลพึงฆ่าสัตว์ เป็นต้น สกวาที่กล่าวเพื่อท้วงว่า ผิดว่า สิ่งทั้งปวงเกิดแต่กัมมวิบากไซ้ บุคคลก็พึงทำ ปาณาติบาต เป็นต้นด้วยกัมมวิบากนั้นนั่นแหละ. ปรวาทที่ตอบรับรองตามลัทธิว่า แม้เจตนาในความเป็นผู้ทุศีลที่เกิดขึ้นในกรรมก่อนก็เป็นวิบาก โดยปริยายหนึ่งทีเดียว. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวว่า ปาณาติบาตมีผลหรือ เพื่อท้วงว่า ถ้าว่า ปาณาติบาตย่อมสำเร็จจากกัมมวิบากตามลัทธิของท่านไซ้ แม้วิบากก็มีผลปรากฏเหมือนปาณาติบาต ดังนี้ ปรวาทเมื่อเห็นซึ่งความที่ปาณาติบาตมีผล เพราะความเป็นผลให้เกิดในนรก เป็นต้น จึงตอบรับรอง. แต่เมื่อไม่เห็นฐานะที่สกวาที่กล่าวว่า สิ่งชื่อนี้เป็นผลของกัมมวิบาก จึงตอบปฏิเสธ. แม้ใน อทินนาทาน เป็นต้น ก็นัยนี้.

คำว่า คิลานปัจจัยเภสัชชบิหาร มีผลหรือ ความว่า สกวาที่ย่อมถามว่า ผลแห่งการให้ทานมีอยู่ด้วยสามารถแห่งไทยธรรมหรือ ดังนี้.

พระสูตรว่า โลกคือสัตว์โลก เป็นไปเพราะกรรม ย่อมแสดงซึ่งความที่
บุคคลนับถือกรรมว่าเป็นของตน ของกัมมวาทีบุคคลว่า กรรมมีอยู่
เพราะปฏิเสธอกัมมวาทีบุคคล ที่กล่าวว่า กรรมไม่มีอยู่ ดังนี้ มิใช่แสดง
ซึ่งความที่สิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นเพราะกรรมเลย เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้
จึงไม่สำเร็จดังลัทธินั้น ดังนี้แล.

อรรถกถาสัพพไมทั้ง กัมมโตติกา จบ

อินทริยพัทธกถา

[๑๗๐๑] **ปรวาทิ** สิ่งที่เกิดด้วยอินทริย์เท่านั้น เป็นทุกข์ หรือ ?

สกวาทิ ถูกแล้ว.

ส. สิ่งที่เกิดด้วยอินทริย์เท่านั้น ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา มีความแปรไปเป็นธรรมดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทริย์ก็ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา มีความแปรไปเป็นธรรมดา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทริย์ ก็ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา มีความแปรไปเป็นธรรมดา ก็ต้องไม่กล่าวว่า สิ่งที่เกิดด้วยอินทริย์เท่านั้นเป็นทุกข์.

[๑๗๐๒] ส. สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทริย์ ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ฯลฯ มีความแปรไปเป็นธรรมดา แต่มันไม่เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สิ่งที่เกิดด้วยอินทริย์ ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ ฯลฯ มี

ความแปรไปเป็นธรรมดา แต่มันไม่เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สิ่งที่เกิดด้วยอินทรีย์ ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ ฯลฯ มี

ความแปรไปเป็นธรรมดา และมันเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทรีย์ ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ ฯลฯ

มีความแปรไปเป็นธรรมดา และมันเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๐๓] ส. สิ่งที่เกิดด้วยอินทรีย์เท่านั้นเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สิ่งใดที่ไม่เที่ยง สิ่งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นทุกข์ สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทรีย์ก็ไม่เที่ยง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่าเป็นทุกข์ สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทรีย์ ก็ไม่เที่ยง ก็ต้องไม่กล่าวว่า สิ่งที่เกิดด้วยอินทรีย์เท่านั้น เป็นทุกข์.

[๑๗๐๔] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า สิ่งที่เกิดด้วยอินทรีย์เท่านั้นเป็นทุกข์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อกำหนดรู้ทุกข์ ที่เกิดด้วยอินทรีย์ ฉันทใด ก็อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อกำหนดรู้ทุกข์ที่ไม่เกิดด้วยอินทรีย์ ฉันทนั้นหรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ทุกข์เนื่องด้วยอินทรีย์ อันพระอริยะกำหนดรู้แล้ว

ย่อมไม่เกิดขึ้นอีก ฉนใด ทุกข์ที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ อันพระอริยะกำหนดรู้แล้ว ก็ไม่เกิดขึ้นอีกฉนนั้น หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ก็สิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เท่านั้น เป็นทุกข์

นะสี.

อินทรีย์พัทธกถา จบ

อรรถกถาอินทรีย์พัทธกถา

ว่าด้วย สิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เป็นทุกข์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เป็นทุกข์. ในปัญหานี้
ทุกข์มี ๒ คือ อินทรีย์พัทธทุกข์ คือสิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เป็นทุกข์ และ
อนินทรีย์พัทธทุกข์ คือสิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เป็นทุกข์ ก็อินทรีย์พัทธ
ชื่อว่า เป็นทุกข์เพราะความเป็นวัตถุแห่งทุกข์ อนินทรีย์พัทธชื่อว่า เป็น
ทุกข์ เพราะความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสงเคราะห์ไว้ในคำว่า สิ่งใด
ไม่เที่ยงสิ่งนั้นชื่อว่า เป็นทุกข์ เพราะอรรถว่าถูกความเกิดและความดับ
บีบคั้น ดังนี้. ชนเหล่าใดไม่ถือเอาวิภาคนี้มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกาย
เหตฺวาตะทั้งหลายว่า การประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักแห่งพระผู้มี-
พระภาคเจ้าเพื่อกำหนดรู้ทุกข์อันใด ทุกข์อันนั้นเป็นอินทรีย์พัทธทุกข์นี้
เท่านั้น มิใช่ทุกข์อื่นนอกจากนี้ ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา สิ่งที่ไม่
เนื่องด้วยอินทรีย์เท่านั้นเป็นทุกข์หรือ เพื่อแสดงซึ่งความที่อนินทรีย์พัทธ

คือสิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ แม้นอกนี้ก็เป็นทุกข์ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทีจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า สิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เท่านั้นไม่เที่ยง ดังนี้ เพื่อท้วงด้วยคำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ เหตุใด เพราะเหตุนี้ อินทรีย์พหุทุกข์เท่านั้นพึงเป็นสภาพไม่เที่ยงหรือ ดังนี้. คำว่า สิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ก็ไม่เที่ยง...มิใช่หรือ อธิบายว่า แม้อินทรีย์พหุทุกข์ เช่น แผ่นดิน ภูเขา แผ่นหิน เป็นต้น ก็ไม่เที่ยงมิใช่หรือ.

ในปัญหาว่า ไม่พึงกล่าวว่า สิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เท่านั้นเป็นทุกข์หรือ คำตอบรับรองว่า ใช่ เป็นของสกวาที. จริงอยู่ อินทรีย์พหุทุกข์ย่อมเป็นอารมณ์ของทุกขโทมนัสทั้งหลาย. อันที่จริง ไฟในฤดูร้อนก็ดี ลมในฤดูหนาวก็ดีก็เป็นอารมณ์ของทุกข์ ความฉิบหายแห่งโลกะเป็นต้น ก็เป็นอารมณ์ของโทมนัสเสมอไป เพราะฉะนั้น แม้เว้นจากอินทรีย์พหุทุกข์เสียแล้ว ก็พึงกล่าวได้ว่า อนินทรีย์พหุทุกข์เป็นทุกข์เพราะอรรถว่าเป็นสภาพไม่เที่ยง แต่ไม่ควรกล่าวว่า เป็นทุกข์อริยสัจ เพราะความเป็นทุกข์ไม่เกิดจากกรรมและกิเลสทั้งหลาย และเพราะความที่บุคคลไม่พึงกำหนดรู้ได้ด้วยมรรค. อนึ่ง ความดับสลายไปแห่งหญ้าและต้นไม้เป็นต้น หรือ ความดับสลายไปแห่งพืชที่เกิดตามฤดูกาลเป็นต้นย่อมไม่ถือว่าเป็นทุกข์นิโรธอริยสัจ เหตุใด เพราะเหตุนี้ อินทรีย์พหุทุกข์เท่านั้นเป็นทุกข์ด้วย เป็นอริยสัจจะด้วย แต่อินทรีย์พหุทุกข์นี้เป็นแต่เพียงทุกข์เท่านั้นไม่เป็นอริยสัจ ดังนั้น สกวาทีเพื่อจะแสดงทุกข์ทั้ง ๒ ที่ต่างกันนี้ จึงตอบรับรองว่า ใช่ พระบาลีว่า เพื่อกำหนดรู้ทุกข์อันเนื่องด้วยอินทรีย์เป็นต้น ย่อมแสดงถึงการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยการกำหนดรู้

อินทรีย์พัทธทุกข์โดยการทำให้เกิดขึ้นอีกของผู้ที่กำหนดรู้แล้ว. ด้วยเหตุที่นั่นแหละ สกวาที่จึงปฏิเสธในปัญหานั้น. อันที่จริง ใคร ๆ ไม่อาจเพื่อปฏิเสธความที่อินทรีย์พัทธทุกข์ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสงเคราะห์ไว้ด้วยคำว่า สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นชื่อว่า เป็นทุกข์ ดังนี้ เพราะฉะนั้น คำนี้จึงมิใช่ข้อพิสูจน์สิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ว่าไม่เป็นทุกข์ ดังนี้แล.

อรรถกถาอินทรีย์พัทธกถา จบ

ฐเปตวา อริยมัคคันทิกถา

[๑๗๐๕] สกวาที เว้นอริยมรรค สังขารที่เหลือเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ฐกแล้ว.

ส. แม้ทุกขสมุทัยก็เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. แม้ทุกขสมุทัยก็เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ฐกแล้ว.

ส. อริยสังขามี ๓ เท่านั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อริยสังขามี ๓ เท่านั้น หรือ ?

ป. ฐกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสอริยสังขไว้ ๔ คือ ทุกข์

ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ก็ต้องไม่กล่าวว่า อริยสังขามี ๓ เท่านั้น

[๑๗๐๖] ส. แม้ทุกขสมุทัยก็เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ฐกแล้ว.

ส. โดยอรรถว่าอย่างไร.

ป. โดยอรรถว่า ไม่เที่ยง.

ส. อริยมรรคไม่เที่ยง หรือ ?

ป. ฐกแล้ว.

ส. อริยมรรคเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อริยมรรคไม่เที่ยง แต่อริยมรรคนั้นไม่เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุกขสมุทัยไม่เที่ยง แต่ทุกขสมุทัยนั้นไม่เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทุกขสมุทัยไม่เที่ยง และทุกขสมุทัยนั้นเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อริยมรรคไม่เที่ยง และอริยมรรคนั้นเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๐๗] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ เว้นอริยมรรค สังขารที่เหลือเป็นทุกข์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อริยมรรคนั้น เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า อริยมรรคนั้น เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ด้วยเหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่ เว้นอริยมรรค สังขารที่เหลือเป็นทุกข์.

ฐเปตวา อริยมัคคัณตักกา จบ

อรรถกถาฐเปตวา อริยมัคคัณตักกา

ว่าด้วย เว้นอริยมรรค

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเว้นอริยมรรค. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความ เห็นผิดดุจลัทธิกายเหตุวาทะทั้งหลายว่ อริยมรรค พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกว่ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหตุใด เพราะเหตุ นั้น ยกเว้น

อริยมรรคสังขารที่เหลือชื่อว่า เป็นทุกข์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิกล่าวว่า
แม้ทุกขสมุทัยก็เป็นทุกข์หรือ เพื่อท้วงว่า ก็ถ้าว่าครั้งเมื่อความเป็น
อย่างนั้นมีอยู่ไซ้ สภาพแม่แห่งสมุทัยก็ต้องเป็นทุกข์. ปรวาทิตอบปฏิเสธ
หมายเอาสมุทัยนั้นเป็นเหตุลักษณะ คือ สภาวะเป็นเหตุ เมื่อถูกถามอีก
ก็ตอบรับรองหมายเอาสมุทัยนั้นเป็น โลกียธรรมมีความเกิดดับ. ในปัญหา
ทั้งหลายว่า อริยสัจมี ๓ เท่านั้นหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะกลัวผิด
จากพระสูตร ดังนี้แล.

อรรถกถาฐเปตวาอริยมัคคันตีกถา จบ

นวัตตัพพัง สังฆโม ทักขินัง ปฏิคฺคณหาตีติกถา

[๑๗๐๘] สกวาที ไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระสงฆ์เป็นผู้ควรของบูชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลก มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระสงฆ์เป็นผู้ควรของบูชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลก ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้.

[๑๗๐๙] ส. ไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘ ว่า เป็นผู้ควรของทำบุญ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘ ว่า เป็นผู้ควรของทำบุญ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้.

[๑๗๑๐] ส. ไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คนบางพวกที่ถวายทานแก่พระสงฆ์มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คนบางพวกที่ถวายทานแก่พระสงฆ์มีอยู่ด้วย เหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้.

ส. คนบางคนที่ถวายจิวร ฯลฯ ที่ถวายบิณฑบาต ที่ถวายเสนาสนะ ที่ถวายคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ที่ถวายของขบเคี้ยว ที่ถวายของบริโภค ฯลฯ ที่ถวายน้ำดื่มแก่พระสงฆ์มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คนบางพวก ที่ถวายน้ำดื่มแก่พระสงฆ์มีอยู่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้.

[๑๗๑๑] ส. ไม่เพียงกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า พระสงฆ์ผู้ถึงพร้อม ด้วยสมาธิ ย่อมรับของทำบุญ คุณไฟรับการบูชา คุณแผ่นดินรับน้ำฝนจาก มหาเมฆ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น พระสงฆ์ก็รับของทำบุญได้นะสิ.

[๑๗๑๒] ป. พระสงฆ์รับของทำบุญได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มรรครับได้หรือ ผลรับได้หรือ ?

ส. ไม่เพียงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

นวัตตัพพัง สังโฆ ทักขินัง ปฏิคฺคัณหาตีติกา จป

อรรถกถาวัตตัพพัง สังฆโม ทักขินัง ปฏิกคัณหาตีติกถา

ว่าด้วย ไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญ

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญ. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายเวตุลลกะกล่าวคือมหาปุณฺณวาที
ในขณะนี้ว่า เมื่อว่าโดยปรมาตต์แล้วพระสงฆ์ก็คือมรรคและผลเท่านั้น
ชื่อว่าพระสงฆ์อื่นนอกจากมรรคผลย่อมไม่มี ก็มรรค ผลจะรับอะไรได้
ฉะนั้น ไม่ควรกล่าวว่าพระสงฆ์รับทักษิณาทาน คือของทำบุญ ดังนี้
คำถามของสกวาทิวา ไม่พึงกล่าว เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. ลำดับนั้น สกวาทิวาจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า
พระสงฆ์เป็น อานุเนยยบุคคล ผู้ควรของบูชามิใช่หรือ เพื่อท้วงว่า ฝ่า
ตามลัทธิตของท่าน พระสงฆ์ไม่พึงรับทักษิณาทานใช่หรือ พระศาสดาก็จะ
ไม่พึงยกย่องพระสงฆ์ว่า เป็นผู้ควรแก่บูชา เป็นต้น.

ชื่อว่า คนบางคนถวายทานแก่พระสงฆ์ สกวาทีกถาเพื่อจะท้วง
ว่า บุคคลเหล่าใดยอมถวายทานแก่พระสงฆ์ ครั้นเมื่อผู้รับทานไม่มี บุคคล
เหล่านั้นจะพึงถวายทานแก่ใครเล่า ดังนี้. พระสูตรว่า ดูจไฟรับการบูชา
ดังนี้ ท่านนำมาจากลัทธิตอื่น. ในคำเหล่านั้นคำว่า มหาเมฆ ท่านกล่าว
หมายเอาเมฆคือฝน จริงอยู่แผ่นดินย่อมรองรับน้ำฝนมิใช่รองรับเมฆเลย.
คำว่า มรรครับ ทักขิณาทาน ได้หรือ ปรวาทียอมกล่าวตามลัทธิตว่า
มรรคและผลเป็นพระสงฆ์ ดังนี้ อันที่จริงมรรคและผลนั้นมีใช่พระสงฆ์
แต่บุคคล ๘ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแล้วชื่อว่า พระสงฆ์ เพราะ
ท่านอาศัยขันธทั้งหลายที่บริสุทธิ์โดยความปรากฏเกิดขึ้นแห่งมรรคและผล
เพราะฉะนั้น เรื่องนี้ใช่ข้อพิสูจน์ว่า มรรคผลเป็นพระสงฆ์ ดังนี้แล.

อรรถกถาวัตตัพพังสังฆโมทักขินังปฏิกคัณหาตีติกถา จบ

นวัตตัพพัง สังฆो ทักขิณัง วิโสเขตติกถา

[๑๗๑๓] สกวาทิ ไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธิ
คือให้ผลมาก ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระสงฆ์ เป็นผู้ควรของบูชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ
เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลก
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระสงฆ์เป็นผู้ควรของบูชา ฯลฯ เป็นเนื่อ-
นาบุญชั้นเยี่ยมของโลก ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์ยัง
ของทำบุญให้บริสุทธิได้.

[๑๗๑๔] ส. ไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์ยังทักษิณาให้บริสุทธิได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘
ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแห่งบุรุษ ๔
บุคคล ๘ ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า
พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธิได้.

[๑๗๑๕] ส. ไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธิได้
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คนบางพวกถวายทานแก่พระสงฆ์แล้ว ขึ้นชมนบุญ
มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คนบางพวกที่ถวายทานแก่พระสงฆ์แล้ว
ขึ้นชมนบุญมีอยู่ ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์ยังของทำบุญ
ให้บริสุทธิต่างได้.

[๑๗๑๖] ส. คนบางคนถวายจีวร ฯลฯ ถวายบิณฑบาต ถวาย
เสนาสนะ ถวายคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ถวายของเคี้ยว ถวายของ
บริโภค ถวายน้ำดื่มแก่พระสงฆ์แล้ว ขึ้นชมนบุญ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คนบางพวกที่ถวายน้ำดื่มแก่พระสงฆ์แล้ว
ขึ้นชมนบุญมีอยู่ ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์ยังของทำบุญ
ให้บริสุทธิต่างได้.

[๑๗๑๗] ป. พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธิต่างได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มรรคยังของทำบุญให้บริสุทธิต่างหรือ ผลยังของทำบุญ
ให้บริสุทธิต่าง หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

นวัตตัพพัง สังโฆ ทักขิณัง วิโสเธตติกา จบ

อรรถกถาวัตนัยสังขโม ทักขินัง วิโสเขตติกา

ว่าด้วย ไม่พึงกล่าวว่พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธิ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง ไม่พึงกล่าวว่พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธิ คือทำให้มีผลมาก. ในปัญหานั้นชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิคาย เวตุลคณินั้นนั่นแหละว่า มรรคและผลเท่านั้นชื่อว่า พระสงฆ์ ก็มรรค และผลเหล่านั้นย่อมไม่อาจเพื่อทำทักษิณาให้บริสุทธิได้ เพราะฉะนั้น จึงไม่พึงกล่าวว่ พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธิ ดังนี้ คำถามของ สกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า เป็นผู้ควรของบูชา เป็นต้น สกวาที่กล่าวเพื่อแสดงว่า ถ้าว่า พระสงฆ์ไม่อาจเพื่อทำทักษิณา คือของทำบุญ บริสุทธิไซ้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็คงไม่กล่าวยกย่องพระสงฆ์นั้นอย่างนี้. คำว่าให้บริสุทธิ ได้แก่ ทำให้มีผลมาก จริงอยู่ ทานมีปริมาณน้อยที่เขาถวายแล้วในสงฆ์ ย่อมเป็นทานมีผลมาก ทานที่มีปริมาณมากที่เขาถวายแล้วในสงฆ์ก็ย่อม มีผลมากกว่า. คำว่า เป็นผู้ควรของทำบุญ (ทักขิณีย) ได้แก่ ผู้ควร แก่ทักษิณา คือสมควรแก่ทานที่เขาให้ด้วยความเคารพ อธิบายว่า ผู้สามารถเพื่อทำทักษิณานั้นให้บริสุทธิ. คำว่า ช้นขมบุญ คือทักษิณา ได้แก่ ให้บุญ คือทักษิณา นั้นถึงพร้อม อธิบายว่า ย่อมให้บรรลุผลอันใหญ่ ด้วยทักษิณาแม้มีปริมาณน้อย. คำที่เหลือในที่นี้มีนัยตามที่กล่าวแล้วนั้นแล.

อรรถกถาวัตนัยสังขโมทักขินังวิโสเขตติกา จบ

นวัตตัพพังสังโห ภูยขตีติกา

[๑๗๑๘] สกวาทิ ไม่พึงกล่าวว่ พระสงฆ์ นั้น คิม เคี้ยว ลิม ได้ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. คนบางพวกที่ท่ทำสังฆกัต อุตเทศกัต ยาคุและปานะ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่ คนบางพวกที่ท่ทำสังฆกัต อุตเทศกัต ยาคุ และปานะ มีอยู่ ด้วยเหตุั้นนันท่ท่านจึงต้องกล่าวว่ พระสงฆ์ นั้น คิม เคี้ยว ลิม ได้.

[๑๗๑๙] ส. ไม่พึงกล่าวว่ พระสงฆ์ นั้น คิม เคี้ยว ลิม ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคณะ โภชนะ ปริมปร โภชนะ อติริตต โภชนะ อนติริตต โภชนะ ไว้มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคณะ โภชนะ ปริมปร โภชนะ อติริตต โภชนะ อนติริตต โภชนะ ไว้ ด้วยเหตุั้นนันท่ท่านจึงต้องกล่าวว่ พระสงฆ์ นั้น คิม เคี้ยว ลิม ได้.

[๑๗๒๐] ส. ไม่พึงกล่าวว่ พระสงฆ์ นั้น คิม เคี้ยว ลิม ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสปานะ ๘ คือ น้ำมะม่วง น้ำลูกหว้า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำลูกจันทน์

น้ำเง้าบัว น้ำมะปรางไว้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปานะ ๘ คือ น้ำมะม่วง น้ำลูกหว้า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำลูกจันทน์ น้ำเง้าบัว น้ำมะปรางไว้ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์ฉัน คัม คีฬว ลิมได้.

[๑๗๒๑] ป. พระสงฆ์ ฉัน คัม คีฬว ลิมได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มรรค ฉัน คัม คีฬว ลิมได้หรือ ผล ฉัน คัม คีฬว ลิม ได้หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

นวัตตัพพังสังโฆ ภูยชตีติกา จป

อรรถกถานวัตตัพพัง สังโฆ ภูยชตีติกา

ว่าด้วย ไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์ฉันอาหาร

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์ฉันอาหาร. แม้ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกายเวตุลลกะนั้นนั่นแหละว่า มรรคและผลเท่านั้นชื่อว่า พระสงฆ์ ก็มรรคและผลเหล่านั้นจะบริโภคอะไรได้ เพราะฉะนั้น จึงไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์ยอมฉันอาหาร ย่อมคัม ย่อมคีฬว ย่อมลิมรส ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. ลำดับนั้น สกวาที่เพื่อท้วงว่า ผิดว่า พระสงฆ์ไม่พึงฉันอาหารไซ้ การทำสังฆกัตเป็นต้นก็ไม่มีประโยชน์ ดังนี้ จึง

กล่าวคำเป็นต้นว่า **คนบางพวกที่ทำสังฆภัต...มีอยู่มิใช่หรือ.**

คำว่า **คณโภชนะ** เป็นต้น คือการฉันอาหารเป็นหมู่ สกวาที กล่าวแล้วเพื่อหวังว่า **คิว่า** พระสงฆ์ไม่พึงฉันอาหารไซร้ การฉันอาหารเป็นหมู่คณะจะพึงมีแก่ใครเล่า. คำว่า **ปานะ ๘ ได้แก่ อัญญาปานะ** นี้สกวาที กล่าวเพื่อหวังว่า **ถ้าว่า** พระสงฆ์ไม่ได้ดื่มน้ำปานะ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอนุญาตน้ำปานะ ๘ อย่างเหล่านั้นเพื่อใคร. แม้คำที่เหลือในที่นี้ บัณฑิตพึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแหละ.

อรรสกถานวัตตัพพังสังโฆภุญตีตติกถา จบ

นวัตตัพพัง สังฆัสส ทินนัง มหัพลันติกถา

[๑๗๒๒] สกวาทิ ไม่พึงกล่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. พระสงฆ์เป็นผู้ควรของบุชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลก มิใช่หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. หากว่า พระสงฆ์เป็นผู้ควรของบุชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ ฯลฯ เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลก ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์ มีผลมาก.

[๑๗๒๓] ส. ไม่พึงกล่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘ ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ มิใช่หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘ ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์ มีผลมาก.

[๑๗๒๔] ส. ไม่พึงกล่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนโคตมิ ท่าน**

จงให้ในพระสงฆ์ เมื่อท่านให้ในพระสงฆ์แล้ว จักได้ชื่อว่า บุษาราด้วย
บุษารพระสงฆ์ด้วย ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ท่านที่ถวายแก่สงฆ์ ก็มีผลมากนะสิ.

[๑๗๒๕] ส. ไม่ฟังกล่าววาทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทวดา ได้กราบทูลถาม
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่าดังนี้ มนุษย์ทั้งหลาย ผู้จะบูชา เป็นผู้แสวงบุญ
เมื่อจะทำบุญส่วนวิภูฏคามิ ให้ทานในที่ไหน จึงจะมีผลมาก พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรค ๔ จำพวก และผู้ตั้งอยู่
ในผล ๔ จำพวก นี้ชื่อว่าพระสงฆ์ เป็นผู้ตรง ดำรงอยู่ในศีล สมาธิ
ปัญญา มนุษย์ทั้งหลาย ผู้จะบูชา เป็นผู้แสวงบุญ เมื่อจะทำบุญส่วน
วิภูฏคามิให้ทานในพระสงฆ์นี้ จึงจะมีผลมาก ดังนี้

แท้จริง พระสงฆ์นี้ กว้างขวางใหญ่โต หาประมาณมิได้คจุมหาสมุทร
ท่านเหล่านี้ เป็นผู้ประเสริฐที่สุด เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าผู้เป็นวีระ
แห่งนระ เป็นผู้ทำแสงสว่าง ประกาศธรรมอยู่ ชนเหล่าใดให้ทานอุทิศ
สงฆ์ ชนเหล่านั้น ชื่อว่า ให้ดีแล้ว บูชาดีแล้ว บวงสรวงดีแล้ว ทักขิณา
ที่ตั้งไว้แล้วในสงฆ์นั้น มีผลมาก อันพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ ชน
เหล่าใดตามระลึกถึงการบูชาเช่นนี้ เป็นผู้มีความยินดี เทียวไปในโลก
กำจัดมลทิน คือความตระหนี่พร้อมทั้งรากเง่าเสียแล้ว เป็นผู้อันบัณฑิต
ติเตียนไม่ได้เข้าถึงฐานะ คือ สวรรค์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ทานที่ถวายในพระสงฆ์ก็มีผลมากนะสิ.

นวัตตัพพัง สังฆัสส ทินนัง มหัปปลันติกถา จบ

อรรถกถานวัตตัพพัง สังฆัสส ทินนัง มหัปปลันติกถา

ว่าด้วย ไม่พึงกล่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องไม่พึงกล่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก. แม้ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายเวตุลลกะนั้นนั่นแหละ ว่า มรรคและผลเท่านั้นชื่อว่าพระสงฆ์ ก็ใคร ๆ ไม่อาจให้อะไร ๆ แก่ มรรคและผลเหล่านั้นได้ ทั้งมรรคและผลเหล่านั้นก็ไม่อาจรับอะไร ๆ ได้ออึ่ง ความอุปการะอะไร ๆ เพราะการให้แก่มรรคและผลเหล่านั้นก็ย่อม ไม่สมปรารถนา ฉะนั้นจึงไม่ควรกล่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง เป็นของปรวาที. คำว่า พระสงฆ์เป็นผู้ควรบูชา อาหุเนยฺโย เป็นต้น สกวาทีก้าวเพื่อแสดงว่า ถ้าว่า ทานถวายแก่สงฆ์ไม่พึงมีผล มากไซ้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่ทรงสรรเสริญพระสงฆ์นั้นเช่นนี้. คำที่เหลือพึงทราบตามพระบาลีนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถานวัตตัพพังสังฆัสสทินนังมหัปปลันติกถา จบ

๑. ตี .ศ. ๑๕/๕๒๓-๔.

นวัตตัพพัง พุทธังสส ทินนัง มหัพลันตักถา

[๑๗๒๖] สกวาที ไม่พึงกล่าวว่า ทานที่ถวายแด่พระพุทธเจ้ามีผลมากหรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นยอดแห่งบรรดาทวิบท มีเทวดาและมนุษย์เป็นต้น เป็นผู้ประเสริฐ เป็นประธาน เป็นผู้อุดม เป็นผู้บรรแห่งบรรดาทวิบท ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เสมอเหมือน ไม่มีใครเปรียบ ไม่มีใครเทียบ ไม่มีใครเทียม มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นยอดแห่งบรรดาทวิบท เป็นผู้ประเสริฐ เป็นประธาน เป็นอุดม เป็นบรรแห่งบรรดาทวิบท ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เสมอเหมือน ไม่มีใครเปรียบ ไม่มีใครเทียบ ไม่มีใครเทียมด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า ทานที่ถวายแด่พระพุทธเจ้ามีผลมาก.

[๑๗๒๗] ส. ไม่พึงกล่าวว่า ทานที่ถวายแด่พระพุทธเจ้ามีผลมากหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ใคร ๆ ที่เสมอเหมือนพระพุทธเจ้าโดยศีล โดยสมาธิ โดยปัญญา มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า ใคร ๆ ที่เสมอเหมือนพระพุทธเจ้า โดยศีล โดยสมาธิ โดยปัญญา ไม่มี ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า ทานที่

ถวายแก่พระพุทธเจ้ามีผลมาก.

[๑๗๒๘] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า ท่านที่ถวายแก่พระพุทธเจ้ามีผลมาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ในโลกนี้ก็ตาม

ในโลกอื่นก็ตาม ไม่มีผู้ที่จะประเสริฐกว่า หรือจะทัดเทียมกับพระพุทธเจ้า ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นยอดแห่งอาหุเนยยบุคคล ของหมู่ชนผู้มีความต้องการบุญ ผู้แสวงหาผลไพบูลย์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ท่านที่ถวายแก่พระพุทธเจ้าก็มีผลมาก นะสี.

นวัตตัพพัง พุทธัสส ทินนัง มหัพลันตักกา จ

อรรถกถานวัตตัพพัง พุทธัสสะ ทินนัง มหัพลันตักกา

ว่าด้วย ไม่ฟังกล่าวว่า ท่านที่ถวายพระพุทธเจ้ามีผลมาก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องไม่ฟังกล่าวว่า ท่านที่ถวายพระพุทธเจ้ามีผลมาก. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจลัทธินิกายเวตุลลกะนั้นนั่นแหละ ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ตรัสรู้แล้ว ย่อมไม่บริโภคะอะไร ๆ แต่ยอมแสดงพระองค์อยู่บริโภคะอยู่เพื่อต้องการค้อยตามชาวโลก เพราะฉะนั้น จึงไม่ฟังกล่าวว่า ท่านที่ถวายแก่พระพุทธเจ้านั้นมีผลมากเพราะไม่มีอุปการคุณ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำว่า พระพุทธเจ้าเป็นยอดแห่งบรรดาทวิบท คือ

เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์เป็นต้น เป็นอาทิ สกวาทีกล่าวเพื่อแสดงว่า
ทานที่ให้แม่ในมนุษย์ผู้ทุศีล ยังมีคุณถึงพันหนึ่ง จะป่วยกล่าวไปใยถึง
ทานที่ถวายในบุคคลผู้เลิศเห็นปานนี้เล่า. คำที่เหลือในที่นี่ ฟังทราบความ
พระบาลีนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาวัตตัพพังพุทธัสสทินนังมหัปลันติกา จบ

ทักษิณวิสุทธิกถา

[๑๗๒๕] สกวาที ทานบริสุทธฺิได้โดยทายกฝ้ายเดียว ไม่บริสุทธฺิ
ได้โดยปลุกคาหกหรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ปลุกคาหกบางพวก ที่เป็นผู้ควรของนุชา เป็นผู้ควร
ของค้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชติ เป็นเนื่อนานุญ
ชั้นเยี่ยมของโลกมีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ปลุกคาหกบางพวก ที่เป็นผู้ควรของนุชา
เป็นผู้ควรของค้อนรับ เป็นควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชติ เป็น
เนื่อนานุญชั้นเยี่ยมของโลก มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทานบริสุทธฺิได้โดย
ทายกฝ้ายเดียว ไม่บริสุทธฺิได้โดยปลุกคาหก.

[๑๗๓๐] ส. ทานบริสุทธฺิได้โดยทายกฝ้ายเดียว ไม่บริสุทธฺิได้
โดยปลุกคาหก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘
ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔
บุคคล ๘ ว่า เป็นผู้ควรของทำบุญ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทานบริสุทธฺิ
ได้โดยทายกฝ้ายเดียว ไม่บริสุทธฺิได้โดยปลุกคาหก.

[๑๗๓๑] ส. ทานบริสุทธฺิได้โดยทายกฝ้ายเดียว ไม่บริสุทธฺิได้

โดยปฏิคคาหก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชนบางพวกให้ทานในพระโสคาบัน แล้วขึ้นชมนบุญ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ชนบางพวกให้ทานในพระโสคาบันแล้วขึ้นชมนบุญมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทานบริสุทธิต่างโดยทายกฝ่ายเดียว ไม่บริสุทธิต่างโดยปฏิคคาหก.

ส. ชนบางพวกให้ทานแก่พระสกทาคามี ฯลฯ แก่พระอนาคามี ฯลฯ แก่พระอรหันต์ แล้วขึ้นชมนบุญ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ชนบางพวกให้ทานแก่พระอรหันต์ แล้วขึ้นชมนบุญมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทานบริสุทธิต่างโดยทายกฝ่ายเดียว ไม่บริสุทธิต่างโดยปฏิคคาหก

[๑๗๓๒] ส. ทานบริสุทธิต่างโดยปฏิคคาหกฝ่ายเดียว ไม่บริสุทธิต่างโดยทายกหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้อื่นเป็นผู้ทำแก่ผู้อื่น สุขทุกข์อันคนอื่นทำให้ ผู้หนึ่งทำ แต่อีกผู้หนึ่งรับผลหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทานบริสุทธิต่างโดยทายกฝ่ายเดียว ไม่บริสุทธิต่างโดยปฏิคคาหกหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนอนนท

ทักษิณาวิสูทธีมี ๔ อย่าง. ๔ อย่าง เป็นไหน ? ทักษิณาที่วิสูทธีทางทายก แต่ไม่วิสูทธีทางปฎิศาหกมีอยู่ ทักษิณาที่วิสูทธีทางปฎิศาหกแต่ ไม่วิสูทธีทางทายก มีอยู่ ทักษิณาที่ไม่วิสูทธีทั้งทางทายกทั้งทาง ปฎิศาหก มีอยู่ ทักษิณาที่วิสูทธีทั้งทางทายกทั้งทางปฎิศาหกมีอยู่ ก็ทักษิณาที่วิสูทธีทางทายกแต่ไม่วิสูทธีทางปฎิศาหกอย่างไร ทายก ในโลกนี้ เป็นผู้มืศีล มีกัลยาณธรรม แต่ปฎิศาหก เป็นผู้มืศีล มีบาปธรรม ทักษิณาวิสูทธีทางทายกแต่ไม่วิสูทธีทางปฎิศาหก อย่างนี้แล ก็ ทักษิณาวิสูทธีทางปฎิศาหกแต่ไม่วิสูทธีทางทายกอย่างไร ทายกใน โลกนี้ เป็นผู้มืศีลมีบาปธรรม แต่ปฎิศาหกเป็นผู้มืศีลมีกัลยาณธรรม ทักษิณาวิสูทธีทางปฎิศาหกแต่ไม่วิสูทธีทางทายก อย่างนี้แล ก็ ทักษิณาไม่วิสูทธีทั้งทางทายกทั้งทางปฎิศาหกอย่างไร ทายกในโลกนี้ เป็นผู้มืศีล มีบาปธรรม ปฎิศาหก ก็เป็นผู้มืศีลมีบาปธรรม ทักษิณา ไม่วิสูทธีทั้งทางทายกทั้งทางปฎิศาหกอย่างนี้แล ก็ทักษิณาวิสูทธี ทั้งทางทายกทั้งทางปฎิศาหกอย่างไร ทายกในโลกนี้เป็นผู้มืศีลมี กัลยาณธรรม ปฎิศาหกก็เป็นผู้มืศีลมีกัลยาณธรรม ทักษิณาวิสูทธี ทั้งทางทายกทั้งทางปฎิศาหกอย่างนี้แล ดูก่อนอนนท ทักษิณาวิสูทธี มี ๔ อย่าง ฉะนี้แล ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ทานวิสูทธีได้โดย

ทายกฝ่ายเดียว ไม่บริสุทธฺิได้โดยปฏิกคากห.

ทักขินฉาวิสุทธิกถา จบ

อรรคถาทักขินฉาวิสุทธิกถา

ว่าด้วย ทักขินฉาวิสุทธิ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องทักขินฉา (ทาน) วิสุทธิ คือความบริสุทธิแห่ง ทักขินฉาคือทาน. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคฤฉัทธิณิกาย อุตตราปถกะทั้งหลายว่า ถ้าว่า ทักขินฉาพึงบริสุทธิคือพึงมีผลมากเพราะ ปฏิกคากหไฉริ์ ทานที่ทายกให้แล้ว ย่อมเป็นวิบากอันสำเร็จแล้วด้วย ปฏิกคากห ด้วยประการฉะนี้ บุคคลอื่นก็พึงทำบุคคลอื่นได้ คือว่าบุคคล พึงถึงสุขและทุกข์ อันบุคคลอื่นกระทำให้ ผู้ทำคนหนึ่ง ผู้รับผลคนหนึ่ง เพราะฉะนั้น ทานย่อมบริสุทธิเพราะทายกเท่านั้นย่อมไม่บริสุทธิเพราะ ปฏิกคากห จิตตวิสุทธิของทายกเหล่านั้นย่อมให้ซึ่งวิบาก ดังนี้ คำถาม ของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า ปฏิกคากหบางพวกที่เป็นผู้ควรบูชา อาหุเนยฺโย เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่อแสดงว่า ถ้าทานไม่พึงบริสุทธิเพราะปฏิกคากหไฉริ์ ความที่พระอรិยบุคคลผู้ควรแก่การบูชาเป็นต้นจะพึงทำประโยชน์อะไร. คำว่า ผู้อื่นเป็นผู้ทำแก่ผู้อื่น อธิบายว่า ถ้าว่า ทานเจตนาของทายกที่ ปฏิกคากหทำเหมาะสมแล้วไฉริ์ ก็ทานเจตนาอันบริสุทธิของทายกนั้น ก็ต้องอาศัยวัตถุ กล่าวคือปฏิกคากหแล้วจึงบริสุทธิเพราะอรรคว่ามีผล มาก เพราะฉะนั้น ปัญหาที่นั้นจึงไม่มีการท้วงในคำว่า ทานย่อมบริสุทธิ คือมีผลมาก เพราะปฏิกคากห ด้วยประการฉะนี้.

อรรคถาทักขินฉาวิสุทธิกถา จบ

รวมถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. อัถถอรหโตปญฺญปจโยติกถา
๒. นัตถอรหโตกาลมัจฺจุติกถา
๓. สัพพมัททังกมมโตติกถา
๔. อินทริยพัทฺธกถา
๕. รุเปตวอาริยมัคคันติกถา
๖. นวัตตัพพังสังโฆ ทักขินัง ปฏิกคัณหาทีติกถา
๗. นวัตตัพพัง สังโฆ ทักขินวิโสเธตีติกถา
๘. นวัตตัพพัง สังโฆญฺชตีติกถา
๙. นวัตวัพพัง สังฆัสส ทินนัง มหัพปลันติกถา
๑๐. นวัตตัพพัง พุทฺธัสสทินนัง มหัพปลันติกถา
๑๑. ทักขินาวิสูทฺธิกถา.

วรรคที่ ๑๗ จบ

วรรคที่ ๑๘

มนุสสโลกกถา

[๑๗๓๓] สกวาที ไม่ฟังกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ดำรงอยู่
แล้วในมนุษยโลก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อาราม วิหาร คาม นิคม นคร รัฐ ชนบทที่พระพุทธเจ้า
เคยประทับอยู่ อันเป็นเจดีย์ มีอยู่มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อาราม วิหาร คาม นิคม นคร รัฐ ชนบท
ที่พระพุทธเจ้า เคยประทับอยู่ อันเป็นเจดีย์มีอยู่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึง
ต้องกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เคยดำรงอยู่ในมนุษยโลก.

[๑๗๓๔] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเคยดำรงอยู่ใน
มนุษยโลก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าประสูติที่ปาลุมพินี ตรัสรู้ที่
ควงไม้โพธิ ประกาศธรรมจักรที่เมืองพาราณสี ปรินิพพานที่
ปาวาลเจดีย์ ปรินิพพานที่เมืองกุสินารา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประสูติที่ปาลุมพินี ฯลฯ
ปรินิพพานที่เมืองกุสินารา ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้าได้ดำรงอยู่แล้วในมนุษยโลก.

[๑๗๑๕] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ดำรงอยู่แล้ว
ในมนุษยโลก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
สมัยหนึ่งเราพักอยู่ ณ ควงไม้สาละใหญ่ ในสุภวัน ใกล้เมืองอุกกัฏฐะ
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง เราแรกได้ตรัสรู้ พักอยู่ที่ต้นไม้ชปาสนิโครธ
ตำบลอุรุเวลา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง เราพักอยู่ ณ เวฬุวัน
กัถนทกนิวาปสถาน ใกล้นครราชคฤห์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง
เราพักอยู่ ณ เขตวันอารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ใกล้นครสาวัตถี
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง เราพักอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน
ใกล้นครเวสาลี ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ดำรงอยู่แล้วใน
มนุษยโลก นะสี.

[๑๗๑๖] ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ดำรงอยู่แล้วในมนุษยโลก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำเนิดในโลก ทรงเจริญใน
โลก แต่ทรงเป็นผู้อันโลกไม่แปดเปื้อน ครอบงำโลกเสด็จอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำเนิดในโลก ทรง
เจริญในโลก แต่ทรงเป็นผู้อันโลกไม่แปดเปื้อน ครอบงำโลกเสด็จอยู่ ก็
ต้องไม่กล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ดำรงอยู่แล้ว ในมนุษยโลก.

มนุสสโลกกถา จบ

อรรถกถามนุสสโลกกถา

ว่าด้วย มนุสสโลก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องมนุสสโลก. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น
คุณลักษณะนิยามเวตุลลกะทั้งหลายนั้นแหละว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
อุบัติในสวรรค์ชั้นดุสิต และอยู่ในดุสิตเทวโลกนั้นนั่นแหละยอมไม่เสด็จ
มาสู่มนุสสโลก แต่ทรงแสดงรูปนิมิตไว้ในมนุสสโลกนี้ เพราะไม่พิจารณา
ถือเอาพระสูตรที่กล่าวไว้ว่า **พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบังเกิดในโลก
ทรงเจริญในโลก แต่ทรงเป็นผู้อันโลกไม่แปรเปลี่ยน ทรงครอบงำโลก
เสด็จอยู่** คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็น
ของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่เพื่อจะให้ปรวาทินั้นรับด้วยโอกาสที่ถาม
และทั้งด้วยการพิสูจน์ด้วย จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อาราม วิหาร...มีอยู่
มิใช่หรือ.**

คำว่า "ทรงบังเกิดในโลก" ปรวาทิกถาหมายเอาสวรรค์ชั้นดุสิต.
แต่คำนี้พระศาสดาทรงตรัสหมายเอามนุสสโลกนี้เท่านั้น. คำว่า **ทรง
ครอบงำโลก** ปรวาทิกถาเพราะความเห็นว่า ทรงครอบงำแล้วซึ่ง
มนุสสโลก แต่ในคำนี้พระศาสดาทรงครอบงำโลก คือ อารมณฺ์. คำว่า
เป็นผู้อันโลกไม่แปรเปลี่ยน ปรวาทิกถาหมายเอาความไม่แปรเปลี่ยน
ด้วยมนุสสโลก อันที่จริงพระศาสดาไม่ทรงแปรเปลี่ยนกิเลสทั้งหลายใน
โลกธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ชื่ออ้างว่าพระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงอุบัติขึ้นในดุสิตเทวโลกนั้น ดังนี้แล.

อรรถกถามนุสสโลกกถา จบ

ฉัมมเทศนาภคา

[๑๗๓๓] สกวาที ไม่ฟังกล่าวว่า พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงแล้ว หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. อันใครแสดงไว้.

ป. อันพระพุทฺชนฤมิตรแสดงไว้.

ส. พระพุทฺชนฤมิตร เป็นพระชินะเป็นพระศาสดา เป็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระสัพพัญญู เป็นพระสัพพทัสสาวิ เป็น
พระฉัมมสามิ เป็นพระฉัมมปฏิสรณะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ไม่ฟังกล่าวว่า พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันใครแสดงไว้.

ป. อันท่านพระอนนทแสดงไว้.

ส. ท่านพระอนนท เป็นพระชิน เป็นพระศาสดา เป็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระสัพพัญญู เป็นพระสัพพทัสสาวิ เป็น
พระฉัมมสามิ เป็นพระฉัมมปฏิสรณะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๓๔] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนสารีบุตร**
เราพึงแสดงธรรมโดยย่อบ้าง โดยพิสดารบ้าง ทั้งโดยย่อและโดยพิสดาร
บ้าง พระผู้รู้ทั่วถึง หาได้ยาก ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงแล้วนะสิ.

[๑๗๓๕] ส. ไม่พึงกล่าวว่า พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เราแสดงธรรม เพื่อความรู้ยิ่ง ไม่แสดงเพื่อความรู้ยิ่ง เราแสดงธรรม
เป็นไปกับด้วยเหตุ ไม่แสดงไร้เหตุ เราแสดงธรรมเป็นไปกับด้วย
ปาฏิหาริย์ ไม่แสดงไร้ปาฏิหาริย์ และโดยที่เราแสดงธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง
ไม่แสดงเพื่อความรู้ยิ่ง แสดงธรรมมีเหตุ ไม่แสดงธรรมไร้เหตุ
แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ไม่แสดงไร้ปาฏิหาริย์ โอวาทานุศาสน์ของเรา
จึงควรทำตาม ก็และพวกเชอควรที่จะยินดี ควรที่จะชื่นชม ควรที่จะ
โสมนัสว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ พระธรรมอัน
พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงดีแล้ว พระสงฆ์ปฏิบัติดีแล้ว ก็แหละเมื่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไปวาการณพจน์นี้อยู่ หมั่นโลกชาติได้วันไหน
แล้ว ดังนี้^๒ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

๑. อัง คิก. ๒๐/๔๗๒.

๒. อัง คิก. ๒๐/๕๖๕.

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
แสดงแล้ว นะสี.

ธัมมเทสนากถา จบ

อรรถกถาธัมมเทสนากถา

ว่าด้วย พระธรรมเทศนา

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องพระธรรมเทศนา คือการแสดงธรรม. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายเวตถลคนั้นแหละว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้า ดำรงอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต และทรงส่งรูปนิมิตไปเพื่อ
ต้องการแสดงธรรม ทั้งรูปนิมิต และทั้งท่านพระอานนทร์รับพระธรรม
เทศนาของพระพุทธเจ้าแล้วจึงแสดง มิใช่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ตรัสรู้แล้ว
ทรงแสดง ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง
เป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิเพื่อท้วงด้วยคำว่า ผิดว่า รูปนิมิตนั้น
แสดงธรรม รูปนิมิตนั้นก็พึงเป็นพระศาสดา ดังนี้ จึงกล่าวว่า พระพุทธ-
นฤमितเป็นพระชินะ เป็นต้น ปรวาทิเมื่อไม่ยอมรับเช่นนั้น จึงตอบ
ปฏิเสธ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตั้งทั้งนั้นดังนี้แล.

อรรถกถาธัมมเทสนากถา จบ

กรรณากถา

[๑๗๔๐] สกวาที กรรณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มี หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เมตตาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มุทิตา ฯลฯ อุเบกขา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มี

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๔๑] ส. เมตตา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรณาของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มุทิตา ฯลฯ อุเบกขา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรณาของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๔๒] ส. กรรณาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้ามิใช่ประกอบด้วยพระกรรณา

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกอบด้วยพระกรุณา
ทรงเกื้อกูลโลก ทรงอนุเคราะห์โลก ทรงประพาศประโยชน์แก่โลก มิใช่
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกอบด้วยพระ-
กรุณา ทรงเกื้อกูลโลก ทรงอนุเคราะห์โลก ทรงประพาศประโยชน์แก่
โลก ก็ต้องไม่กล่าวว่า กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มี.

[๑๗๔๓] ส. กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข้ามหากุณาสมบัติแล้ว
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข้ามหากุณาสมบัติ
แล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มี.

[๑๗๔๔] ป. กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้ามีราคะ. หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่มี

นะสี.

กรณากถา จบ

อรรถกถากรุณาถา

ว่าด้วย ความกรุณา

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องความกรุณา. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น ผิดดุจลัทธินิกายอุตตราปถกะทั้งหลายว่า ธรรมดาว่าความกรุณา ก็คือ รากะนั้นแหละ รากะนั้นย่อมไม่มีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะฉะนั้น ความกรุณาของพระพุทธเจ้าไม่มี เพราะเห็นความเป็นไปแห่งธรรมมี รากะทั้งหลายซึ่งเป็นกรุณาปฏิรูป ด้วยอำนาจแห่งความยินดีอันเป็นพืช แห่งวัตถุทั้งหลายอันน่ารักใคร่ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวว่า เมตตา ของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีหรือ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ความกรุณานั้นมีชาติเสมอกับธรรมทั้งหลายมีเมตตา เป็นต้น เพราะความเป็นธรรม มีใช้กิเลส เพราะความมีสัตว์เป็นอารมณ์ เพราะความเป็นเจโตวิมุติและ เพราะความเป็นธรรมมีอันสงฆ์ ๑๑ ประการ เพราะฉะนั้น ถ้าความ กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีไซ้ ธรรมทั้งหลายแม้มีเมตตาเป็นต้น ก็ไม่พึงมีแก่พระพุทธเจ้า ดังนี้. ในปัญหาว่า กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มีหรือ ปรวาทีเมื่อไม่เห็นโฆหารเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธ. คำที่เหลือ ในที่นี้มีอรรถตั้งทั้งนั้น ดังนี้แล.

อรรถกถากรุณาถา จบ

คันชชาติกถา

[๑๗๔๕] **สกวาที** อุจจาระปัสสาวะของพระผู้มีพระภาคเจ้า หอม
เกินคันชชาติอื่น ๆ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบริโภคน้ำของหอม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบริโภคน้ำข่าและขนม
กุมมาส มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบริโภคน้ำข่าและ
ขนมกุมมาส ก็ต้องไม่กล่าวว่า อุจจาระปัสสาวะของพระผู้มีพระภาคเจ้า
หอมเกินคันชชาติอื่น ๆ.

[๑๗๔๖] ส. อุจจาระปัสสาวะของพระผู้มีพระภาคเจ้า หอมเกิน
คันชชาติอื่น ๆ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คนบางพวกที่อาบ ทา เจิม อุจจาระปัสสาวะของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เก็บไว้ในลั้ง^๑ บรรจุไว้ในขวด แผ่ขายที่ตลาด กระทำ
กิจด้วยของหอม ด้วยกลิ่นนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

คันชชาติกถา จบ

๑. ลั้ง-ภาชนะสำหรับใส่ของ, คูณิยามคำในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต.

อรรถกถาคันชาติกา

ว่าด้วย คันชาติ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องคันชาติ คือของหอม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอันชกะและอุตตราปถะบางพวกว่า อุจจาระ ปัสสาวะของพระผู้มีพระภาคเจ้ามีกลิ่นหอมยิ่งกว่าคันชาติอื่น ๆ ด้วย อำนาจความรักในพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระพุทธรเจ้าโดยไม่พิจารณา ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละจึงว่า คันชาติอันหอมยิ่งกว่าอุจจาระปัสสาวะของ พระพุทธรเจ้าไม่มี ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ รับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือฟังทราบตามพระบาลีนั่นแหละ ดังนี้ แล.

อรรถกถาคันชาติกา จบ

เอกมัคคกถา

[๑๗๔๗] สกวาที สามัญญผล ๔ ทำให้แจ้งได้ด้วยอริยมรรคอันเดียว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๔ ฯลฯ แห่งปัญญา ๔ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สามัญญผล ๔ ทำให้แจ้งได้ด้วยอริยมรรคอันเดียว

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ด้วยโศคาปัตติมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยสกทาคามิมรรค ฯลฯ ด้วยอนาคามิมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยมรรคไหน?

ป. ด้วยอรหัตมรรค.

ส. ละสักกายทิฎฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ได้ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละสักกายทิฎฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละสัญญาโยชน์ ๓ ว่า
โศคาปิตติผล มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละสัญญาโยชน์
๓ ว่า โศคาปิตติผล ก็ต้องไม่กล่าวว่า ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจจา สีสัพพต-
ปรัมมาสได้ด้วยอรหัตมรรค.

ต. ละกามราคะอย่างหยาบ พยายามอย่างหยาบได้ด้วย
อรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. ละกามราคะอย่างหยาบ พยายามอย่างหยาบได้ด้วย
อรหัตมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสความเบาบางแห่งกามราคะ
และพยายามทว่า สกทาคามีผล มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสความเบาบางแห่ง
กามราคะและพยายามทว่า สกทาคามีผล ก็ต้องไม่กล่าวว่า ละกามราคะ
อย่างหยาบ พยายามอย่างหยาบได้ด้วยอรหัตมรรค.

ต. ละกามราคะอย่างละเอียด พยายามอย่างละเอียดได้
ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. ละกามราคะอย่างละเอียด พยายามอย่างละเอียดได้

ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละกามราคะและพยาบาท โดยไม่มีส่วนเหลือว่า อนาคามีผล มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละกามราคะ พยาบาทโดยไม่มีส่วนเหลือว่า อนาคามีผล ก็ต้องไม่กล่าวว่า ละกามราคะอย่างละเอียด พยาบาทอย่างละเอียดได้ด้วยอรหัตมรรค.

[๑๗๔๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า สามัญญผล ๔ ทำให้แจ้งได้ด้วยอริยมรรคอันเดียว หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. โสคาปัตติมรรค พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้เกิดแล้ว หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระโสคาบัน หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. สกทาคามีมรรค ฯลฯ อนาคามีมรรค พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้เกิดแล้ว หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอนาคามี หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๔๙] ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำให้แจ้งซึ่งสามัญญผล ๔

ด้วยอริยมรรคอันเดียว แต่พระสาวกทั้งหลายทำให้แจ้งสามัญญผล ๔
ด้วยอริยมรรค ๔ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระสาวกเห็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้เห็น
บรรลุธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้บรรลุ ทำให้แจ้งธรรมที่พระผู้มี-
พระภาคเจ้ามิได้ทำให้แจ้ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

เอกมัคคกถา จบ

อรรถกถาเอกมัคคกถา

ว่าด้วย อริยมรรคอันเดียว

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอริยมรรคอันเดียว. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมี
ความเห็นผิดดุจสัทธินิกายอันธกะและอุตตราปถะบางพวกเหล่านั้น
นั้นแหละว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกทาคามี
เป็นพระอนาคามีและทำให้แจ้งซึ่งพระอรหันต์ แล้วก็ทำให้แจ้งซึ่งผล ๔
ด้วยอริยมรรคเดียวเท่านั้น ด้วยอำนาจความรักในพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้เป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่พิจารณา ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าว
คำว่า เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๔ เป็นต้นเพื่อท้วงด้วยความสามารถ
แห่งธรรมทั้งหลายอย่างละ ๔ มีผัสสะ ๔ เป็นต้นที่เกิดขึ้นกับผลทั้ง ๔
โดยรวมเป็นอันเดียวกัน.

คำว่า ด้วยโสดาปัตติมรรค เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อถามว่า

ยอมทำให้แจ้ง ด้วยมรรคไหน? ครั้นปรวาทตอบว่า ด้วยอรหัตมรรค
สกวาทจึงท้วงด้วยอำนาจภาวะแห่งการละกิเลสทั้งหลายมีสักกายทิฎฐิ
เป็นต้น.

คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระโสดาบันหรือ สกวาทตอบ
ปฏิเสธเพราะว่า พระพุทธเจ้าเป็นเพียงพระโสดาบันยอมไม่มี. แม้ใน ๒
ปัญหาข้างหน้ากัณฺฐนี คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบตามพระบาลีนั้นแหละ
ดังนี้แล.

อรรถกถาเอกมคคกถา จบ

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทุติยฉนย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นี้ก ฯลฯ ย่อม
เกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ทุติยฉนย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นี้กถึงอยู่
ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า โยคีบุคคลเลื่อน
สู่ทุติยฉน จากปฐมฉน.

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ทุติยฉน จากปฐมฉน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฐมฉนย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคล ผู้กระทำไว้ในใจ
ซึ่งกามทั้งหลายโดยความเป็นของมิโทษ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุติยฉน ก็เกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ทำไว้ในใจซึ่งกาม
ทั้งหลาย โดยความเป็นของมิโทษ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฐมฉน มีวิตก มีวิจารณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุติยฉนก็มีวิตก มีวิจารณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ทุติยฉน จากปฐมฉน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฐมฉนอันนั้น ทุติยฉนก็อันนั้นแล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๒] ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ตติยฌานจากทุติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ อันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งทุติยฌาน ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแล เพื่อความเกิดขึ้นแห่งตติยฌาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ตติยฌานจากทุติยฌานแล แต่ไม่ฟังกล่าวว่ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งทุติยฌาน ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแล เพื่อความเกิดขึ้นแห่งตติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตติยฌาน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ไม่นึกถึงอยู่ ฯลฯ เกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ไม่ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ตติยฌานย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ตติยฌานย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า โยคีบุคคลเลื่อนสู่ตติยฌาน จากทุติยฌาน.

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ตติยฌานจากทุติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุติยฉน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้กระทำไว้ในใจ
ซึ่งวิตก และวิจารณ์โดยความเป็นธรรมมีโทษ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตติยฉน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้กระทำไว้ในใจ
ซึ่งวิตก และวิจารณ์โดยความเป็นธรรมมีโทษ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทุติยฉน ยังมีปิติ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตติยฉน ก็ยังมีปิติ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ตติยฉนจากทุติยฉน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุติยฉนอันนั้น ตติยฉนก็อันนั้นแล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๗] ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่จตุตถฉนจากตติยฉน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ อันใด เพื่อความเกิดขึ้น
แห่งตติยฉน ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแล เพื่อความเกิดขึ้นแห่ง
จตุตถฉน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่จตุตถฉนจากตติยฉนแล แต่ไม่

พึงกล่าวว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งตติยฌาน
ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแล เพื่อความเกิดขึ้นแห่งจตุตถฌานหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จตุตถฌาน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ไม่นึกถึงอยู่
ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ไม่ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จตุตถฌาน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ
ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จตุตถฌานย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นึกถึง
อยู่ ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า โยคีบุคคล
เลื่อนสู่จตุตถฌานจากตติยฌาน.

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่จตุตถฌานจากตติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตติยฌาน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้กระทำไว้ในใจ
ซึ่งปีติ โดยความเป็นธรรมมีโทษ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จตุตถฌาน ก็เกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้กระทำไว้ในใจ
ซึ่งปีติโดยความเป็นธรรมมีโทษ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ตติยฌาน สหระตด้วยสุข หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จตุตถฌาน ก็สหระคด้วยสุข หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่จตุตถฌานจากตติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตติยฌานอันนั้น จตุตถฌานก็อันนั้นแล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า โยคีบุคคลเลื่อนสู่ฌานอันหนึ่งจาก
ฌานอันหนึ่ง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจแล้วจากกามเทียวก ฯลฯ เข้าถึงจตุตถฌานอยู่
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น โยคีบุคคลก็เลื่อนสู่ฌานหนึ่งจากฌาน
หนึ่ง นะสี.

ฌานสังกัณตักถา จบ

อรรถกถาฌานสังกัณตักถา

ว่าด้วย การเลื่อนฌาน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการเลื่อนฌาน คือการเปลี่ยนจากฌานหนึ่งไปสู่
ฌานหนึ่ง. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจจลัทธินิคายมหัสสาสกะ
และนิกายอันธกะบางพวกว่า โยคีบุคคลย่อมเลื่อนจากฌานมาสู่ฌาน

โดยเว้นจากความเป็นไปแห่งอุปจาระของฉานนั้น ๆ เพราะอาศัยการ
แสดงฉานโดยลำดับว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจ
แล้วจากกามทั้งหลายเที่ยว ฯลฯ เข้าถึงปฐมฉานอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์
สงบ ฯลฯ เข้าถึงทุติยฉาน ฯลฯ เข้าถึงตติยฉาน ฯลฯ เข้าถึงจตุตถฉาน
อยู่ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า เลื่อนสู่ตติยฉานจากปฐมฉาน
เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้าว่า บุคคลไม่บรรลुอุปจาระแห่งทุติยฉานย่อม
เลื่อนจากปฐมฉานเข้าสู่ทุติยฉานโดยผิกระเบียบบไซริ์ บุคคลก็พึง
เลื่อนจากปฐมฉานเข้าตติยฉาน จากทุติยฉานเข้าแม้จตุตถฉานได้
ดังนี้.

คำว่า ความนึก...ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งปฐมฉาน
เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่อท้วงด้วยคำว่า บุคคลย่อมเข้าสู่ทุติยฉานถัดจาก
ปฐมฉาน หรือเข้าตติยฉานเป็นต้นซึ่งต่อจากทุติยฉานเป็นต้นได้ไซริ์
บุคคลก็พึงเข้าฉานได้ด้วยอาวัชชนจิตเดียว คือหมายความว่า ความนึก
ครั้งเดียวเข้าฉานได้ทุกฉาน ได้. คำว่า ผู้กระทำไว้ในใจซึ่งกามทั้งหลาย
โดยความเป็นของมีโทษ อธิบายว่า เมื่อพระโยคีมนสิการกามทั้งหลาย
โดยความเป็นโทษอยู่ ปฐมฉานย่อมเกิดขึ้นในภายหลัง แต่ในขณะที่แห่ง
ฉาน นิमितนั้นนั้นแหละย่อมเป็นการกระทำไว้ในใจ.

คำว่า ปฐมฉานอันนั้น เป็นต้น สกวาที่ย่อมถามเพื่อท้วงด้วย
คำว่า ถ้าว่าฉานนั้นนั้นแหละเว้นเบื้องต้นและเบื้องปลายพึงมิได้โดย
ลักษณะไซริ์ ฉานนั้น ก็พึงเกิดได้ตามลำดับ อุชชนจิตดวงสุดท้ายเกิด
เพราะอาศัยชวณจิตดวงก่อน. พึงทราบเนื้อความในที่ทั้งปวงโดยอุบายนี้.

พระสูตรนี้ย่อมแสดงความที่ฉานทั้งหลายที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้โดยลำดับด้วยคำว่า สัจจแล้วจากกามทั้งหลายเทียว เป็นต้น มิใช่แสดงถึงความเกิดขึ้นแห่งฉานอันติดต่อกันไป โดยเว้นมนสิการ เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้ออ้างว่าอุปจารฉานไม่มี ดังนี้แล.

อรรถกถาฉานสังกัณตักถา จบ

ฉนัันตริกกา

[๑๗๕๕] สกาตี ฉนัันม็อยู่ หรือ ?

ปรวาท็ ฎกแล้ว.

ส. ผัสสะคัันม็อยู่ หรือ ฯลฯ ปญญาคัันม็อยู่ หรือ ?

ป. ไม่พ็งกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฉนัันม็อยู่ หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. ฉนัันม็อยู่ในระหว่างทุตติยฉนัันและตติยฉนััน หรือ ?

ป. ไม่พ็งกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฉนัันม็อยู่ หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. ฉนัันม็อยู่ในระหว่างตติยฉนัันและจตุตถฉนััน หรือ ?

ป. ไม่พ็งกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๖] ส. ฉนัันไม่ม็อในระหว่างทุตติยฉนัันและตติยฉนััน หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. หากว่า ฉนัันไม่ม็อในระหว่างทุตติยฉนัันและตติยฉนััน ก็ต็องไม่กล่าวว่ฉนัันม็อยู่.

ส. ฉนัันไม่ม็อในระหว่างตติยฉนัันและจตุตถฉนััน หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. หากว่า ฉนัันไม่ม็อในระหว่างตติยฉนััน และจตุตถฉนััน ก็ต็องไม่กล่าวว่ ฉนัันม็อยู่.

[๑๗๕๗] ส. ฉนัันม็อยู่ในระหว่างปฐมฉนัันและทุตติยฉนััน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฌานคั่นมืออยู่ในระหว่างทุติยฌานและตติยฌาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฌานคั่นมืออยู่ในระหว่างปฐมฌานและทุติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฌานคั่นมืออยู่ในระหว่างตติยฌานและจตุตถฌาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๘] ส. ฌานคั่นไม่มีในระหว่างทุติยฌานและตติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฌานคั่นไม่มีในระหว่างปฐมฌานและทุติยฌาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฌานคั่นไม่มีในระหว่างตติยฌานและจตุตถฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฌานคั่นไม่มีในระหว่างปฐมฌานและทุติยฌาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๙] ส. สมาริไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์เป็นฌานคั่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาริมีวิตกมีวิจารณ์เป็นฌานคั่น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมาริที่ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์เป็นฌานคั่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาริที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์เป็นฌานคั่น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๖๐] ส. สมาธิที่มีวิตกมีวิจารณ์ไม่เป็นฉานคั่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์ไม่เป็นฉานคั่น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ไม่เป็นฉานคั่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์ไม่เป็นฉานคั่น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๖๑] ส. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์มีในระหว่างฉานทั้งสอง
ที่บังเกิดเป็นแผ่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อสมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์เป็นไปอยู่ ปฐมฉาน
ดับไปแล้ว ทุติษฉานก็ยังไม่บังเกิดขึ้น มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เมื่อสมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์เป็นไปอยู่ ปฐมฉาน
ปฐมฉานดับไปแล้ว ทุติษฉานก็ยังไม่บังเกิดขึ้น ก็ต้องไม่กล่าวว่า สมาธิ
ที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์เป็นฉานคั่น มีอยู่ในระหว่างฉานทั้งสองที่บังเกิด
เป็นแผ่น.

[๑๗๖๒] ป. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์ไม่เป็นฉานคั่น หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์เป็นปฐมฉาน ฯลฯ เป็น

ทุกขนิทาน ฯลฯ เป็นตถนิทาน ฯลฯ เป็นจตุตถนิทาน หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น สมานที่ไม่มียุติกรรมแต่พิจารณา ก็เป็นนิทานคั่น
นะสี.

[๑๗๖๓] ส. สมานที่ไม่มียุติกรรมแต่พิจารณาเป็นนิทานคั่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสมานไว้ ๓ อย่าง คือ
สมานที่มีวิตถ มิวินิจ, สมานที่ไม่มียุติกรรมแต่พิจารณา, สมานที่ไม่มียุติกรรม
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสมานไว้ ๓ อย่าง
คือสมานที่มีวิตถมิวินิจ สมานที่ไม่มียุติกรรมแต่พิจารณา สมานที่ไม่มียุติกรรม
มิใช่พิจารณา ก็ต้องไม่กล่าวว่า สมานที่ไม่มียุติกรรมแต่พิจารณาเป็นนิทานคั่น.

ณันตรีกถา จบ

อรรถกถาณันตรีกถา

ว่าด้วย นิทานคั่น

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องนิทานคั่น. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะสมมติและอันธกะทั้งหลายบางพวกว่า ผู้ไม่รู้โอกาส คือ
การปรากฏ แห่งสมานที่ไม่มียุติกรรมแต่พิจารณาในลัทธิปัญจกนัยที่ พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงจำแนกนิทาน ๕ อย่าง สมานทั้งสิ้นทรงยกขึ้นแสดงไว้
๓ อย่าง ข้อนี้ชื่อว่านิทานคั่นในระหว่างนิทานที่ ๑ และนิทานที่ ๒ ดังนี้

คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า ผัสสะคันมีอยู่หรือ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ฌานก็ดี เจตสิกธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้นก็ดีมีอยู่ เพราะฉะนั้นถ้าว่าฌานคันพึงมีไซ้ ผัสสะคันเป็นต้นก็ต้องมี ดังนี้.

ชื่อว่า ฌานคันมีอยู่ในระหว่างทุตยฌานและตติยฌาน สกวาทิกล่าวเพื่อท้วงว่า ถ้าว่า ฌานคันพึงมีไซ้ ฌานทั้งหลายมีทุตยฌานและตติยฌานเป็นต้นนั้นแหละมีอยู่ อันฌานคันแห่งฌานเหล่านั้นก็พึงมีด้วย. ปรวาทิ ตอบปฏิเสธด้วย ตอบรับรองด้วยเพราะความไม่มีในลัทธิทั้งหมด. ถูกถามว่า ฌานคันในระหว่างปฐมฌานและทุตยฌาน ปรวาทิตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธิ. คำว่า วิตกวิจาร์ เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อท้วงด้วยคำว่า เมื่อความเป็นสมาธิแห่งสมาธิแม้ทั้ง ๓ มีอยู่ สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่เพียงวิจาร์เท่านั้นเป็นฌานคัน สมาธินอกจากนี้ไม่ใช่ไซ้ก็เมื่อเป็นเช่นนี้อะไรเป็นเหตุแปลกกันในที่นี้. คำว่า ในระหว่างฌานทั้ง ๒ เกิดคล่องแคล่ว สกวาทิถามหมายถึงปฐมฌานและทุตยฌาน. ปรวาทิตอบรับรองด้วยลัทธิว่า สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจาร์ในระหว่างแห่งฌานทั้ง ๒ เกิดคล่องแคล่วเหล่านั้น ชื่อว่า เป็นฌานคัน.

ถูกถามว่า ปฐมฌานดับแล้ว ทุตยฌานก็ยังไม่เกิดขึ้น ปรวาทิตอบรับรอง เพราะความเป็นไปในขณะหนึ่งแห่งฌานทั้ง ๓ ไม่ประกอบกัน.

ปรวาทิถามด้วยความสามารถแห่งจตุกกนัยว่า สมาธิไม่มี วิตกมีแต่วิจาร์เป็นปฐมฌาน ฯลฯ เป็นทุตยฌาน ฯลฯ สกวาทิตอบปฏิเสธเพราะความไม่มีแห่งฌานนั้น ในนัยนั้น.

ในคำนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสมาธิไว้ ๓ อย่าง มิใช่หรือ
อธิบายว่า บรรดาสมาธิ ๓ นั้น ๆ สมาธิ ๒ เป็นฌานอย่างเดียวไม่เป็น
ฌานคั่นกันใด อันฌานเมื่อนั้นแหละก็ไม่พึงเป็นฌานคั่นกันนั้น ด้วย
ประการฉะนี้แล.

อรรถกถาภานันตริกกถา จบ

สมาบันโน สัททัง สุณาตีติกถา

[๑๗๖๔] สกวาที ผู้เข้าสมาบัติ ฟังเสียงได้ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ผู้เข้าสมาบัติ เห็นรูปด้วยจักขุ ฯลฯ ฟังเสียงด้วย โสตะ ฯลฯ สูดกลิ่นด้วยฆานะ ฯลฯ ลิ้มรสด้วยชีวหา ฯลฯ ถูกต้องโณภูมัพพะ ด้วยกายได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้เข้าสมาบัติ ฟังเสียงได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้เข้าสมาบัติ เป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยโสตวิญญาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมาธิมีแก่ผู้ที่พร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาน มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สมาธิมีแก่ผู้ที่พร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า ผู้เข้าสมาบัติฟังเสียงได้.

[๑๗๖๕] ส. สมาธิมีแก่ผู้ที่พร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาน ผู้ที่พร้อมเพรียงด้วยโสตวิญญาน ฟังเสียงได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สมาธิมีแก่ผู้ที่พร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาน ผู้พร้อมเพรียงด้วยโสตวิญญาน ฟังเสียงได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ผู้เข้าสมาบัติ

ฟังเสียงได้.

ส. สมาธิมีแก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาณ ผู้ที่
พร้อมเพรียงด้วยโสทวิญาณฟังเสียงได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๖๖] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า ผู้เข้าสมาบัติ ฟังเสียงได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเสียงว่า เป็นข้าศึกต่อปฐม-
ฌาน มิใช่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเสียงว่า เป็นข้าศึก
ต่อปฐมฌาน ด้วยเหตุที่นั่นะท่านจึงต้องกล่าวว่า ผู้เข้าสมาบัติฟังเสียงได้.

ส. เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเสียงว่า เป็นข้าศึก
ต่อปฐมฌาน ฉะนั้นผู้ที่เข้าสมาบัติจึงฟังเสียงได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวิตก วิจารณ์ว่า เป็นข้าศึก
ต่อทุติยฌาน วิตกวิจารณ์มีอยู่แก่ทุติยฌานนั้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเสียงว่า เป็นข้าศึก
ต่อปฐมฌาน ฉะนั้นผู้ที่เข้าสมาบัติจึงฟังเสียงได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปิติว่าเป็นข้าศึกต่อตติยฌาน

ตรัสลมอัสสาสะปัสสาสะว่าเป็นข้าศึกต่อจตุตถฌาน ตรัสรูปสัญญาว่าเป็นข้าศึกต่อผู้เข้าอากาสาณูจายตนสมาบัติ ตรัสอากาสาณูจายตนสัญญาว่าเป็นข้าศึกต่อผู้ที่เข้าวิญญาณูจายตนสมาบัติ ตรัสวิญญาณูจายตนสัญญาว่าเป็นข้าศึกต่อผู้ที่เข้าอากิญจัญญายตนสมาบัติ ตรัสอากิญจัญญายตนสัญญาว่าเป็นข้าศึกต่อผู้ที่เข้าเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ตรัสสัญญาและเวทนาว่าเป็นข้าศึกต่อผู้ที่เข้าสัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ สัญญาและเวทนาจึงมีอยู่แก่ผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธสมาบัตินั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

สมาปັນโน สัททังสุณาตีตติกา จบ

อรรถกถาสมาปັນโน สัททังสุณาตีตติกา

ว่าด้วย ผู้เข้าสมาบัติพึงเสียงได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องผู้เข้าสมาบัติพึงเสียงได้. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดจลัทธินิกายปุพพเสลียะทั้งหลายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัส เสียงว่าเป็นหนาม คือเป็นข้าศึก ต่อปฐมฌาน ก็ถ้าว่า ผู้เข้าฌาน ไม่ได้ยินเสียงไซ้ เสียงนั้นจะพึงเป็นหนาม คือเป็นข้าศึก ได้อย่างไร เหตุใด เพราะเหตุนี้ ผู้เข้าฌานย่อมได้ยินเสียง ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า ผู้เข้าสมาบัติเห็นรูปด้วยจักขุ เป็นต้น สกวาทีกถ่าวเพื่อ
ท้วงด้วยคำว่า ทรายใดที่บุคคลยังเข้ามานอยู่ อารมณ์ทางปัญญาทวาร
ย่อมไม่มี ก็ครั้งเมื่ออารมณ์ทางปัญญาทวารนั้นไม่มี ก็ถ้าเขาฟังได้ยินเสียง
ไซรี เขาก็ฟังเห็นแม้ซึ่งรูปได้ ดังนี้. คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
เสียงว่าเป็นขันธ์ ท่านกล่าวแล้วเพราะความที่เสียงนั้นกระทำความ
รบกวน. จริงอยู่ ครั้งเมื่อเสียงอันโอฬารกระทบโสตแล้ว การออก
จากฌานย่อมมิได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำนี้ เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้อพิสูจน์ว่า ผู้เข้าสมาบัติฟังเสียงได้ ดังนี้.

คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวิตถวาภิหารว่าเป็นขันธ์ต่อทุกุติยาน
เป็นต้น สกวาทีกถ่าวเพื่อให้รู้ว่าหนาม คือขันธ์ แม้อื่น ๆ ไม่มีอยู่ใน
ภายในแห่งสมาบัติ ฉันทใด แม้การฟังซึ่งเสียงเป็นต้นก็ย่อมไม่มีอยู่ใน
สมาบัติฉันทนั้น. คำทั้งปวงมีอรรถด้นทั้งนั้นแล.

อรรถกถาสมาป็นโนสัททังสุมาตีติกา จป

๑. คำบาลี โอปาริเกน ทิ สทฺเทน โสเต ฆญฺญิต ปรมชฺชฌานโต วุฏฺฐานํ โหติ เตเนตฺติ วุตฺตํ .

จักขุชา รุปัง ปัสสตีติกา

[๑๗๖๗] สกวาที บุคคลเห็นรูปด้วยจักขุ หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เห็นรูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เห็นรูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รับรู้ไปด้วยรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รับรู้รูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นมโนวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเห็นรูปด้วยจักขุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของจักขุมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของจักขุไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของจักขุไม่มี ก็

ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลเห็นรูปด้วยจักขุ.

[๑๗๖๘] ส. บุคคลพึงเสียดด้วยโสตะ ฯลฯ สูดกลิ่นด้วยฆมานะ ฯลฯ

ลิมรสด้วยชีวหา หรือ ?

[๑๗๖๕] ส. บุคคลถูกต้องโศภฐัพพะด้วยกาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถูกต้องรูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถูกต้องรูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รับรู้รูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รับรู้รูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นมโนวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลถูกต้องโศภฐัพพะด้วยกาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกาย ไม่มี มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายไม่มี ก็ต้อง

ไม่กล่าวว่า บุคคลถูกต้องโศภฐัพพะด้วยกาย ฯลฯ

[๑๗๗๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลเห็นรูปด้วยจักขุ ฯลฯ ถูกต้อง

โผฏฐัพพะด้วยกาย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้พระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลก็เห็นรูปด้วยจักขุ ฯลฯ ถูกต้อง
โผฏฐัพพะด้วยกาย นะสิ.

จักขุณา รุปัง ปัสสตีติกา จบ

วรรคที่ ๑๘ จบ

อรรถกถาจักขุณา รุปัง ปัสสตีติกา

ว่าด้วย เห็นรูปด้วยจักขุ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเห็นรูปด้วยจักขุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดคุณลักษณะนิยามมหาสังมิกะทั้งหลายว่า จักขุประสาทเท่านั้นย่อม
เห็นรูป เพราะอาศัยพระพุทธพจน์ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใน
พระธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยจักขุ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. ถ้าดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า
เห็นรูปด้วยรูปหรือ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า บุคคลพึงเห็นรูป
ด้วยจักขุไซ้ บุคคลก็พึงเห็นรูปด้วยรูป ดังนี้. ปรวาทีตอบปฏิเสธ หมายถึง
เอารูปายตนะ คือมีรูปเป็นอารมณ์ ถูกถามซ้ำอีกก็ตอบรับรองหมายเอา
จักขุนั้นแหละ.

คำว่า เห็น ในคำว่า รับรู้รูป นี้ อธิบายว่า พวกเราข่อมถาม โดยหมายถึงการรู้เฉพาะ มิใช่ถามซึ่งสักว่าการเข้าไปอาศัยจักขุเห็น เหตุใด เพราะเหตุนี้ จึงถามว่า ผู้มีจักขุข่อมเห็นรูปด้วยรูปตามลัทธิของท่านหรือ? ปรวาทิตอบปฏิเสธด้วย ตอบรับรองด้วย โดยนัยก่อนนั้นแหละ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวว่า รูปเป็นมโนวิญญาณหรือ ดังนี้ เพื่อท้วงด้วยคำว่า ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนั้นมิอยู่ รูปก็เป็นมโนวิญญาณ เพราะว่า มโนวิญญาณนั้นเชื่อว่าข่อมรับ ดังนี้ ปรวาทิเมื่อไม่ได้เลสนัย คือข้ออ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ จึงตอบปฏิเสธทั้งสิ้น. คำว่า ความนึก...ของจักขุมิอยู่หรือ เป็นต้น ความว่า สกวาที่ข่อมถามเพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว้า จักขุข่อมเห็นเพราะอรรถว่าการรู้ไชรี ความนึก คืออวิชชนะของจักขุนั้นก็พึงเป็นคุณอวิชชนะของจักขุวิญญาณ ดังนี้. ปรวาทิตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวเช่นนั้น เพราะว่า จักขวยตนะไม่นับเนื่องด้วยการนึก แต่ว่าข่อมเกิดขึ้นในระหว่างแห่งการนึก. แม้ในคำว่า บุคคล พังเสียงด้วยโสตะ เป็นต้น ก็นัยนี้.

พระสูตรว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยนัยแห่งสัทมถารกถาคือโดยนัยแห่งถ้อยคำเป็นเครื่องกำหนด. อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า แม้บุคคลยิงด้วยธนู เขาก็เรียกกันว่า ยิงด้วยธนู ฉนั้นใด บุคคลแม้เมื่อเห็นด้วยจักขุวิญญาณ เขาก็เรียกว่าเห็นด้วยจักขุ ฉนั้นนั่น เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้อพิสูจนว่าเห็นรูปด้วยตา. แม้ในคำที่เหลือทั้งหลาย ก็นัยนี้นั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาจกขุนารูปร่างปีสตีติกา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. มนุสโลกกถา ๒. รัมมเทศนากถา ๓. กรุณากถา ๔. คันชชาติกถา
๕. เอกมัคคกถา ๖. ฌานสังกัณตีกถา ๗. ฌานันตริกกถา ๘. สมุปันโน
สัททัง สุณาตติกถา ๙. จักขุนารูปร่าง ปัสสตีติกถา.

วรรคที่ ๑๘ จบ

วรรคที่ ๑๕

กิลตชนกถา

[๑๗๗๑] สกวาที บุคคลละกิเลสที่เป็นอดีต หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ยังธรรมที่ดับแล้วให้ดับไป ยังธรรมที่ปราศไปแล้วให้ปราศไป ยังธรรมที่สิ้นไปแล้วให้สิ้นไป ยังธรรมที่อสังคตแล้ว ให้อสังคตไป ยังธรรมที่อสังคตกลับไปแล้ว ให้อสังคตกลับไป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลละกิเลสเป็นอดีต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อดีตดับไปแล้ว มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อดีตดับไปแล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลละกิเลสที่เป็นอดีต.

ส. ละกิเลสที่เป็นอดีต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อดีตไม่มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อดีตไม่มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลละกิเลสที่เป็นอดีต.

[๑๗๗๒] ส. บุคคลละกิเลสที่เป็นอนาคต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ยังธรรมที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิด ยังธรรมที่ยังไม่เกิด
พร้อมไม่ให้เกิดพร้อม ยังธรรมที่ยังไม่บังเกิดไม่ให้บังเกิด ยังธรรมที่ยัง
ไม่ปรากฏไม่ให้เกิด หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลละกิเลสที่เป็นอนาคต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมที่เป็นอนาคตยังไม่เกิด มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ธรรมที่เป็นอนาคตยังไม่เกิด ก็ต้องไม่กล่าว
ว่า บุคคลละกิเลสที่เป็นอนาคต.

ส. บุคคลละกิเลสที่เป็นอนาคต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อนาคตไม่มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อนาคตไม่มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลละ
กิเลสที่เป็นอนาคต.

[๑๗๗๑] ส. บุคคลละกิเลสที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลเป็นผู้กำหนดแล้วละระคะ เป็นผู้อันโทสะ
ประทุษร้ายแล้วละโทสะ เป็นผู้หลงแล้วละโมหะ เป็นผู้เศร้าหมองแล้ว
ละกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลละราคะด้วยราคะ ละโทสะด้วยโทสะ ละโมหะ

ด้วยโมหะ ละกิเลสด้วยกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ราคะสัมปยุตด้วยจิต มรรคก็สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ราคะเป็นอกุศล มรรคเป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมเป็นกุศลและธรรมเป็นอกุศล ธรรมมีโทษและ
ธรรมไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาว อัน
เป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมเป็นกุศลและธรรมเป็นอกุศล ฯลฯ ธรรมดำ
และธรรมขาว อันเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ฐานะ ๔ ประการนี้ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นไลน์ ท้องฟ้ากับ
แผ่นดิน นี่ประการแรกที่ไกลกัน ไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้น ธรรม
ของสัตบุรุษจึงไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่ฟังกล่าวว่ ธรรมเป็นกุศลและ
ธรรมเป็นอกุศล ฯลฯ มาพบกัน นะสี.

[๑๗๗๔] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ บุคคลละกิเลสที่เป็นอดีต ละกิเลสที่
เป็นอนาคต ละกิเลสที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลที่ละกิเลสได้ ไม่มี หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลก็ละกิเลสที่เป็นอดีต ละกิเลสที่
เป็นอนาคต ละกิเลสที่เป็นปัจจุบัน นะสี.

กิลเลสหนกกา จบ

อรรถกถากิลเลสัชชหนกกา

ว่าด้วย การละกิเลส

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการละกิเลส. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น
ผิดดุจจลัทธินิกายอุตตราปถะทั้งหลายบางพวกว่ ชื่อว่าการละกิเลส
ของผู้มีกิเลสอันละได้แล้วมีอยู่ ด้วยว่ากิเลสทั้งหลายที่เป็นอดีตก็ดี เป็น
อนาคตก็ดี และปัจจุบันก็ดี เป็นสภาพที่ต้องละทั้งนั้น เหตุใด เพราะเหตุนี้
บุคคลจึงต้องละกิเลสที่เป็นอดีตด้วย ที่เป็นอนาคตด้วย ที่เป็นปัจจุบันด้วย
ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่ บุคคลละกิเลสแม้ที่เป็นอดีต เป็นต้น
หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือ ฟังทราบ
ตามพระบาลีนั้นแหละ.

อนึ่ง ในปัญหาของปรวาทิว่า บุคคลที่ละกิเลสได้ไม่มีหรือ นี้ อธิบายว่า เมื่อบุคคลละกิเลสทั้งหลายอยู่ หาได้มีความพยายามละกิเลส อันต่างด้วยอดีต เป็นต้น เหมือนความพยายามที่จะทิ้งหยากเยื่อของผู้ทิ้ง อยู่ซึ่งหยากเยื่อไม่ ก็แต่ว่า ครั้นเมื่ออริยมรรคอันมีพระนิพพานเป็น อารมณฺ์เป็นไปแล้ว กิเลสทั้งหลายที่ยังไม่เกิดนั้นแหละ หมายถึงกิเลส ที่เป็นอนุสัย ย่อมไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าการละกิเลสมีอยู่ เหตุใด เพราะเหตุนั้น สกวาที่จึงตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น. ข้อว่า ก็ถ้าอย่างนั้น บุคคลก็ละกิเลสที่เป็นอดีต เป็นต้น ปรวาทิกกล่าว โดยการนอจล คือดวงโดยอุบายแห่งคำพูด ด้วยคำว่า ก็ถ้าอย่างนั้น ไม่ พึงกล่าวว่าการละกิเลสไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนี้ บุคคลย่อมละกิเลส ทั้งหลายอันต่างด้วยกิเลสที่เป็นอดีต เป็นต้น ดังนี้แล.

อรรถกถากิเลสัชฌายกถา จบ

สุญญตากถา

[๑๗๗๕] สกวาที ความว่าง นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ธรรมหานิมิตมิได้ก็นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความว่าง นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมหาที่ตั้งมิได้ก็นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมหานิมิตได้ ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในสังขาร-
ชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความว่างก็ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในสังขารชั้น
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมหาที่ตั้งมิได้ ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในสังขาร-
ชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความว่างก็ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความว่างนับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารชั้น มิใช่ธรรมไม่เที่ยง มิใช่ธรรมอันปัจฉัย
ปรุงแต่งแล้ว มิใช่ธรรมอิงอาศัยเกิดขึ้น มิใช่ธรรมที่มีความสิ้นไปเป็น
ธรรม มิใช่ธรรมที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรม มิใช่ธรรมที่มีความคลายไป
เป็นธรรม มิใช่ธรรมที่มีความดับไปเป็นธรรม มิใช่ธรรมที่มีความแปรไป
เป็นธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้น เป็นธรรมไม่เที่ยง เป็นธรรมอันปัจฉัย
ปรุงแต่ง เป็นธรรมอิงอาศัยเกิดขึ้น เป็นธรรมมีความสิ้นไปเป็นธรรม
เป็นธรรมมีความเสื่อมไปเป็นธรรม เป็นธรรมมีความคลายไปเป็นธรรม
เป็นธรรมมีความดับไปเป็นธรรม เป็นธรรมมีความแปรไปเป็นธรรม
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สังขารชั้นไม่เที่ยง ฯลฯ มีความแปรไป
เป็นธรรม ก็ต้องไม่กล่าวว่า ความว่างนับเนื่องในสังขารชั้น.

[๑๗๗๖] ส. ความว่างแห่งรูปชั้น นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความว่างแห่งสังขารชั้น นับเนื่องในรูปชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความว่างแห่งเวทนาชั้น ฯลฯ ความว่างแห่งสัญญา-
ชั้น ฯลฯ ความว่างแห่งวิญญานชั้น นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความว่างแห่งสังขารชั้น นับเนื่องในวิญญานชั้น

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๗๗] ส. ความว่างแห่งสังขารชั้นนี้ ไม่ฟังกล่าวว่า นับเนื่อง
ในรูปชั้นนี้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความว่างแห่งรูปชั้นนี้ ไม่ฟังกล่าวว่า นับเนื่องใน
สังขารชั้นนี้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความว่างแห่งสังขารชั้นนี้ ไม่ฟังกล่าวว่า นับเนื่อง
ในเวทนาชั้นนี้ ฯลฯ นับเนื่องในสัญญาชั้นนี้ ฯลฯ นับเนื่องในวิญญาณชั้นนี้
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความว่างแห่งวิญญาณชั้นนี้ ไม่ฟังกล่าวว่า นับเนื่องในสังขารชั้นนี้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๗๘] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า ความว่างนับเนื่องในสังขารชั้นนี้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
สังขารนี้ว่างจากตน หรือจากความเป็นตน ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้นความว่าง ก็นับเนื่องในสังขารชั้นนี้ นะสิ.

สุญญตกาถา จบ

อรรถกถาสุญญาตากถา

ว่าด้วย สุญญาตากถา

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสุญญาตากถา คือความว่าง. ในเรื่องนั้น คำว่า สุญญาตากถา ได้แก่สุญญาตากถา ๒ คือ อนัตตลักษณะของขันธทั้งหลาย และพระนิพพาน. ในสุญญาตากถาเหล่านั้น อนัตตลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งก่อนที่นับเนื่องด้วยสังขารขันธ โดยปริยายหนึ่ง พระนิพพานเป็นปริยาป็นนะ คือเป็นธรรมที่นับเนื่องด้วยสุญญาตากถา โดยปริยายหนึ่ง ก็ชนเหล่าใดไม่ถึงเอาวิภาคนี มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอันธกะทั้งหลายว่า สุญญาตากถาเป็นธรรมนับเนื่องด้วยสังขาร ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า **ธรรมหานิมิตมิได้** ได้แก่ พระนิพพานอันเว้นจากนิमितทั้งปวง แม้คำว่า **ธรรมอันหาที่ตั้งมิได้** คืออปปณฺหิตะ ก็เป็นชื่อของพระนิพพานนั้นนั่นแหละ. ถามว่า ก็เพราะเหตุไร ท่านจึงนำพระนิพพานนี้มากล่าว ตอบว่า เพื่อจะยกโทษของลัทธินั้นไม่กล่าวจำแนกธรรม. ด้วยว่า ลัทธินของผู้ใดว่า สุญญาตากถาเป็นธรรมนับเนื่องด้วยสังขารขันธโดยส่วนเดียว ดังนี้ เพราะไม่จำแนกออกไป ลัทธินั้นก็ย่อมปรากฏว่า แม้แต่พระนิพพานก็เป็นธรรมที่นับเนื่องด้วยสังขารขันธ ดังนี้. เพื่อจะยกขึ้นซึ่งโทษของลัทธินี้ สกวาทิจึงนำคำว่า อนิมิต และอปปณฺหิตะมากล่าว. ปรวาทิเมื่อไม่ปรารภนาซึ่งความที่พระนิพพานนั้นเป็นธรรมนับเนื่องด้วยสังขารนั้น จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า **สังขารขันธมิใช่ธรรมไม่เที่ยง** เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อแสดงความผิดอันถึงความไม่เที่ยงแห่งสุญญาตากถาอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าพระนิพพาน. คำว่า

ความว่างแห่งสังขารชั้นนับเนื่องในวิญญูณชั้นหรือ สกวาतिकกล่าว เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่าสุญญตาของชั้นอื่นนับเนื่องด้วยชั้นอื่นไชริ แม้สุญญตาของสังขารชั้น ก็พึงนับเนื่องด้วยชั้นที่เหลือได้ ดังนี้. ข้อว่า ความว่างแห่งสังขารชั้น ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในรูปชั้นหรือ เป็นต้น สกวาतिकกล่าวเพื่อแสดงโดยปฏิโลมว่า ถ้าว่าสุญญตาของสังขารชั้นไม่นับเนื่องด้วยชั้นที่เหลือไชริ แม้สุญญตาของชั้นที่เหลือก็ชื่อนับเนื่องในสังขารชั้นหรือ ดังนี้. พระสูตรว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารเหล่านี้ว่างจากตนหรือจากความเป็นตน** ปรวาทีนำมาจากลัทธิอื่น. ในคำเหล่านั้น คำว่า **สังขารเหล่านี้** อธิบายว่า การขังลงในพระศาสนา ว่า ปัญจชั้นเหล่านั้นเที่ยวชื่อนับเป็นสภาพว่าง เพราะว่างจากตน และของที่เนื่องด้วยตน ดังนี้ ย่อมไม่ผิด ดูอากาศสถานว่า **สพฺเพ สงฺขารา อนิจจา** ดังนี้ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงอนุญาตไว้. แต่พระสูตรนี้ ย่อมแสดงซึ่งความที่แห่งสุญญตาเป็นธรรมที่นับเนื่องด้วยสังขารชั้น เหตุใด เพราะเหตุนี้ พระสูตรนี้ จึงมิใช่ข้อพิสูจนว่า พระนิพานมิใช่สุญญตา คือความว่าง ดังนี้แล.

อรรคกถาสุญญตาทถา จบ

สามัญญผลกถา

[๑๗๗๕] สกวาที สามัญญผล เป็นอสังขตะ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง
เป็นที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สามัญญผล เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ต้านทานเป็น ๒ อย่าง ฯลฯ ที่เร้นก็เป็น ๒ อย่าง
ที่พึงก็เป็น ๒ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๒ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๒
อย่าง อมตะก็เป็น ๒ อย่าง นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๗๖] ส. สามัญญผล เป็นอสังขตะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สามัญญะ เป็นอสังขตะ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สามัญญะ เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สามัญญผล เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสคาปัตติผล เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสคาปัตติมรรค เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสคาปัตติมรรค เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสคาปัตติผล เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สกทาคามิผล ฯลฯ อนาคามิผล ฯลฯ อรหัตผล เป็น
อสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรหัตมรรค เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรหัตมรรค เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรหัตผล เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสคาปัตติผล เป็นอสังขตะ สกทาคามิผล ฯลฯ

อนาคามิผล ฯลฯ อรหัตผล เป็นอสังขตะ นิพพานเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๕ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๕ อย่าง ที่พึง
ก็เป็น ๕ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๕ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๕ อย่าง
อมตะก็เป็น ๕ อย่าง นิพพานก็เป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

สามัญญาผลกถา จบ

อรรถกถาสามัญญาผลกถา

ว่าด้วย สามัญญาผล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสามัญญาผล คือผลแห่งความเป็นสมณะ. ในเรื่อง
นั้น การสันนิษฐาน คือการลงความเห็น ในลัทธิของสกวาที่ว่า วิปากจิต
ของอริยมรรคในมัคควิถีที่ดี ในผลสมาบัติที่ดี ชื่อว่าสามัญญาผล ดังนี้.
อนึ่ง ชนเหล่าใดไม่ถือเอาอย่างนั้น มีความเห็นผิดดุจลัทธิกายบุพพเสลียะ
ทั้งหลายว่า การละกิเลสด้วย การเกิดขึ้นแห่งผลด้วยเป็นสามัญญาผล
เหตุใด เพราะเหตุนั้น สามัญญาผลนั้นจึงเป็นอสังขตะ คือพระนิพพาน.
ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ พึงทราบตามพระบาลี เพราะมีนัยตามที่กล่าว
แล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถาสามัญญาผลกถา จบ

ปัตติกา

[๑๗๘๑] สกวาที การได้ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง
เป็นที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การได้ เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ต้านทานเป็น ๒ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๒ อย่าง ที่พึง
ก็เป็น ๒ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๒ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๒ อย่าง
อมตะก็เป็น ๒ อย่าง นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๘๒] ส. การได้จิวร เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ฯลฯ เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การได้จิวร เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ๆ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๒ อย่าง ที่พึง
ก็เป็น ๒ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๒ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๒ อย่าง
อมตะก็เป็น ๒ อย่าง นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ๆ

ส. การได้บิณฑบาต ๆ ล ๆ เสนาสนะ คิลานปัจฉยเภสัชช-
บริหาร เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ๆ ล ๆ เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ๆ

ส. การได้คิลานปัจฉยเภสัชชบริหาร เป็นอสังขตะ นิพพาน
ก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ๆ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ๆ ล ๆ นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การได้จิวรเป็นอสังขตะ การได้บิณฑบาต ฯลฯ

เสนาสนะ การได้คิลานปัจฉยเภสัชชบรวิหาร ก็เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๕ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๘๓] ส. การได้ปฐมฌานเป็นอสังขตะ หรือ ฟังให้พิสดาร เหมือนกันทุกอย่าง การได้ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสาณัญญาตนฌาน วิญญูญาณัญญาตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัณญานาสัณญายตนฌาน ฯลฯ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามิมรรค สกทาคามีผล อนาคามิมรรค อนาคามีผล อรหัตมรรค อรหัตผล เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ฯลฯ เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การได้อรหัตผล เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การได้โสดาปัตติมรรค เป็นอสังขตะ การได้โสดา-
ปัตติผล เป็นอสังขตะ ฯลฯ การได้อรหัตมรรค เป็นอสังขตะ การได้
อรหัตผลเป็นอสังขตะ นิพพานเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๕ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๕ อย่าง

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๘๔] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า การได้เป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. การได้ เป็นไป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร
เป็นวิญญาน หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น การได้เป็นอสังขตะ นะสี.

ปัตติกา จบ

อรรถกถापัตติกา

ว่าด้วย ปัตติ คือการได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการได้. ในเรื่องนั้น บุคคลย่อมได้ซึ่งสิ่งใด ๆ
การได้ซึ่งสิ่งนั้น ๆ ชื่อว่า ปัตติ. ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดว่า การได้
เป็นอสังขตะ ดังนี้ ดูจลัทธินิกายปุพพเสลियะทั้งหลายนั้นแหละ คำถาม
ของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือ
ในที่นี้ พึงทราบตามพระบาลี เพราะมีนัยดังที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในหนหลัง
นั้นแหละ.

คำว่า ไม่พึงกล่าว เป็นต้น ปรวาทิกกล่าวคำบัญญัติว่า ปัตติคือ
การได้จัดเป็นอสังขตะของลัทธินิกายเพื่อประกาศลัทธินั้น. ในปัญหานี้
สกวาที่ปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น คือไม่รับรองซึ่งความที่การได้
ทั้งสิ้นว่าเป็นสภาวะธรรมมีรูปเป็นต้น จริงอยู่ ธรรมอะไร ๆ ชื่อว่า ปัตติ
คือการได้หาไม่ ทั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มีทรงบัญญัติซึ่งความที่การ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 613

ได้นั้นเป็นอสังขตะ. แต่ว่าปราณีที่ได้ให้ลัทธิของตนตั้งอยู่ว่า ปัตติ คือการ
ได้นั้นเป็นอสังขตะด้วยเพียงการปฏิเสธสภาพธรรมดังกล่าวนั้นแหละ.
ลัทธินั้นยอมตั้งอยู่ไม่ได้เลยเพราะความเป็นลัทธิอันตั้งอยู่แล้วโดยไม่
พิจารณา ดังนี้แล.

อรรถกถาปัตติกา จบ

ตถตาภา

[๑๗๘๕] สกวาทิ ความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรมทั้งปวง เป็นอสังขตะ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ฯลฯ เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรมทั้งปวง เป็นอสังขตะ

นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๘๖] ส. รูปมีความเป็นรูป ความเป็นไปก็เป็นอสังขตะ มิใช่

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ฯลฯ เป็น อมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปมีความเป็นไป ความเป็นไปก็เป็นอสังขตะ นิพพาน

ก็เป็นอสังขตะ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนามีความเป็นเวทนา ความเป็นเวทนา ฯลฯ สัญญา

มีความเป็นสัญญา ความเป็นสัญญา ฯลฯ สังขารมีความเป็นสังขาร ความ
เป็นสังขาร ฯลฯ วิญญาณมีความเป็นวิญญาณ ความเป็นวิญญาณเป็น
อสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ฯลฯ เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปมีความเป็นไป ความเป็นไปเป็นอสังขตะ ฯลฯ

วิญญาณมีความเป็นวิญญาณ ความเป็นวิญญาณ เป็นอสังขตะ ฯลฯ.

นิพพานก็เป็นอสังขตะ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๖ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๖ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๖ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๖ อย่าง
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๘๗] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า ความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรมทั้งปวง
เป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรมทั้งปวง เป็นรูป เป็น
เวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรมทั้งปวง ก็
เป็นอสังขตะ นะลิ.

ตตตาทถา จบ

อรรถกถาตตาทถา

ว่าด้วย ตตาทถา คือความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง ตตาทถา คือความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรม หรือความเป็นจริงแห่งธรรม อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าสังขธรรม. ในเรื่องนั้นชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะที่กายอุตตราปถะบางพวกว่า ชื่อว่าตตาทถา คือความเป็นอย่างนั้นอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าเป็นสภาวะแห่งรูปเป็นต้นแห่งธรรมทั้งปวงมีรูปเป็นต้น อันใด มีอยู่อันตตาทถานั้นเป็นอสังขตะ เพราะความเป็นธรรมไม่นับเนื่องในรูปเป็นต้นที่เป็นอสังขตะ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือแม้ในที่นี้ชัดเจนแล้วนั้นแหละ เพราะมีลักษณะตามที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถาตตาทถา จบ

กุศลถา

[๑๗๘๘] สกวาที นิพพานธาตุ เป็นกุศล หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. นิพพานธาตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิพพานธาตุ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า นิพพานธาตุ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า นิพพานธาตุ
เป็นกุศล.

[๑๗๘๙] ส. อโลกะ เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งอโลกะนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. นิพพานธาตุ เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อโทสะ เป็นกุศล ฯลฯ อโมหะ เป็นกุศล ฯลฯ ศรัทธา
วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งปัญญานั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. นิพพานธาตุ เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก
๑๗๗ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๑๗๗

ส. นิพพานธาตุ เป็นกุศล เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความ
นึก ๑๗๗ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโลกะ. เป็นกุศล เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
๑๗๗ ความตั้งใจแห่งอโลกะนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๑๗๗

ส. นิพพานธาตุ เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความ
นึก ๑๗๗ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโทสะ เป็นกุศล ๑๗๗ อโมหะ เป็นกุศล ๑๗๗ ศรัทธา
วิริย สติ สมาธิ ๑๗๗ ปัญญา เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
๑๗๗ ความตั้งใจแห่งปัญญานั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๑๗๗

[๑๗๘๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า นิพพานธาตุ เป็นกุศล หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. นิพพานธาตุ เป็นธรรมไม่มีโทษ มีใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า นิพพานธาตุ เป็นธรรมไม่มีโทษ ด้วยเหตุ
นั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า นิพพานธาตุ เป็นกุศล.

กุตสกลา จบ

อรรถกถากุสลกถา

ว่าด้วย กุสล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกุสล. ในเรื่องนั้น กุสลเป็นธรรมไม่มีโทษด้วย เป็นธรรมมีผลที่น่าปรารถนาด้วย ทั้งเป็นธรรมที่ไม่ประกอบด้วยกิเลส จึงชื่อว่าเป็นธรรมหาโทษมิได้ โดยนัยนี้ บุคคลเว้นอกุศลเสียแล้วชื่อว่า ย่อมเสพธรรมทั้งปวงอันไม่มีโทษ. กุสลชื่อว่าผลที่น่าปรารถนา คือเป็น บุญอันให้ความสำเร็จซึ่งอิฏฐผลในความเป็นไปแห่งความเกิดขึ้นในภพ ต่อไป โดยนัยนี้ บุคคลย่อมเสพธรรมอันเป็นบพต้นนั้นแหละในกุสลตักะ^๑. ก็ชนเหล่าใดไม่ถือเอาวิภาคนี^๒ มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอันธกะทั้งหลาย ว่า พระนิพพานเป็นกุสล ด้วยเหตุเพียงความเป็นธรรมไม่มีโทษเท่านั้น ดังนี้ คำถามของสกวาทีเพื่อแสดงซึ่งความที่พระนิพพานไม่เป็นกุสล ด้วยอรรถว่าเป็นอิฏฐวิบาก. คำตอบรับรองเป็นของปราวาที ด้วยอำนาจ ลัทธิตของตน. คำที่เหลือในที่นี้ มีอรรถต้นทั้งนั้น เพราะความมีนัยเช่นกับ ที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในหนหลัง ดังนี้แล.

อรรถกถากุสลกถา จบ

๑. บพต้นแห่งกุสลตักะ ได้แก่ กุสลา ฐัมมา แปลว่าสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลมีอยู่.

อรรถนนิยามกถา

[๑๗๕๒] สกวาที ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลทำมาตุจฉาเป็นแน่นอนโดยส่วนเดียว บุคคล
ผู้ทำปิณฑุจฉา ฯลฯ บุคคลผู้ทำอรหันตฉาต ฯลฯ บุคคลทำโลหิตุอุปบาท
บุคคลผู้ทำสังฆเภท เป็นผู้แน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิจิกิจฉา พึงเกิดแก่บุคคลแน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิจิกิจฉา พึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยส่วน
เดียว ก็ต้องไม่กล่าวว่า ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว.

[๑๗๕๓] ส. วิจิกิจฉา ไม่พึงเกิดแก่บุคคลแน่นอนโดยส่วนเดียว
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ละวิจิกิจฉาได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละวิจิกิจฉาได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ละได้ด้วยโสคาปัตติมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละได้ด้วยสกทาคามีมรรค ฯลฯ ละได้ด้วยอนาคา-
มิมรรค ฯลฯ ละได้ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละได้ด้วยมรรคไหน.

ป. ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

ส. มรรคฝ่ายอกุศลเป็นธรรมนำออก ให้ถึงความสิ้น
ทุกข์ ให้ถึงความตรัสรู้ ให้ถึงนิพพาน ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ฯลฯ
ไม่เป็นอารมณ์ของสังกิเลส หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคฝ่ายอกุศลไม่เป็นธรรมนำออก ฯลฯ เป็นอารมณ์
ของสังกิเลส มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า มรรคฝ่ายอกุศลไม่เป็นธรรมนำออก ฯลฯ
เป็นอารมณ์ของสังกิเลส ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิจิกิจจา อัมบุคคผลผู้แน่นอน
โดยส่วนเดียวละได้ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

[๑๗๕๔] ส. อัจฉาทิภูฏิพึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยสัตตตทิภูฏิ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อัจฉาทิภูฏิพึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดย
สัตตตทิภูฏิ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว.

[๑๗๕๕] ส. อัจฉาทิภูฏิไม่พึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยสัตตตทิภูฏิ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ละอุจเฉททิฏฐิได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละอุจเฉททิฏฐิได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ละได้ด้วยโสคาปัตติมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละได้ด้วยสกทาคามิมรรค ฯลฯ ด้วยอนาคามิมรรค

ฯลฯ ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละได้ด้วยมรรคไหน.

ป. ละได้ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

ส. มรรคฝ่ายอกุศล ฯลฯ ก็ต้องไม่กล่าวว่า อุจเฉททิฏฐิ

อันบุคคลผู้แน่นอนโดยสัตสตทิฏฐิละได้ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

[๑๗๕๖] ส. สัตสตทิฏฐิพึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยอุจเฉททิฏฐิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สัตสตทิฏฐิพึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยอุจเฉททิฏฐิ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว.

[๑๗๕๗] ส. สัตสตทิฏฐิไม่พึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยอุจเฉททิฏฐิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ละสังสททิฏฐิได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละสังสททิฏฐิได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ละได้ด้วยโศคาปัตติมรรค หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละได้ด้วยสกทาคามีมรรค ฯลฯ ด้วยอรหัตมรรค

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยมรรคไหน ?

ป. ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

ส. มรรคฝ่ายอกุศล ฯลฯ ก็ต้องไม่กล่าวว่า สังสททิฏฐิ

อันบุคคลผู้แน่นอนโดยอุจเฉททิฏฐิ ละได้ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

[๑๗๕๘] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว

หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสได้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมดำ
โดยส่วนเดียว บุคคลนั้นเป็นผู้จมลงแล้วครั้งหนึ่ง ก็จมลงอยู่นั่นเอง
ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ปุถุชนก็มีความแน่นอนโดยส่วนเดียว
นะสี.

[๑๗๕๕] ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมดํา
โดยส่วนเดียว บุคคลนั้นเป็นผู้จมลงแล้วครั้งหนึ่ง ก็จมอยู่นั่นเอง เพราะ
ทำอธิบายดังนี้ และโดยเหตุนี้ ท่านสันนิษฐานว่า ปุถุชนมีความ
แน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
บุคคลบางคนในโลกนี้ ผู้คู้ขึ้นแล้ว กลับจมลง ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้คู้ขึ้นแล้ว กลับจมลงทุกครั้ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๐] ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมดํา
โดยส่วนเดียว เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมดําโดย
ส่วนเดียว บุคคลนั้นเป็นผู้จมลงแล้วครั้งหนึ่ง ก็จมอยู่นั่นเอง เพราะ
ทำอธิบายดังนี้ และโดยเหตุนี้ ท่านจึงสันนิษฐานว่า ปุถุชนมีความ
แน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**

บุคคลบางคนในโลกนี้ ผุดขึ้นแล้วทรงตัวอยู่ ผุดขึ้นแล้วเห็นแจ้งเหลียวแล
ดูว่ายข้ามไป ผุดขึ้นแล้ว ไปถึงที่พำนักได้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผุดขึ้นแล้ว ไปถึงที่พำนักได้ทุกครั้ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อัจฉันตนิยามกถา จบ

อรรถกถาอัจฉันตนิยามกถา

ว่าด้วย ความแน่นอนโดยส่วนเดียว

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความแน่นอนโดยส่วนเดียว คือนิยามอันเป็นที่สุด
มีอย่างเดียว. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิภิกษุอุตตราปถะ
บางพวกว่า ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว เพราะอาศัยพระสูตร
ว่า บุคคลนั้น คือผู้ประกอบด้วยธรรมฝ่ายอกุศลเป็นธรรมดาโดยส่วน
เดียว เป็นผู้จมลงแล้วครั้งหนึ่ง ก็จมอยู่นั่นเอง ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
หมายชนเหล่านั้น คำตอบเป็นของปรวาทิ. คำว่า บุคคลผู้ทำมาตุฆาต
เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่อท้วงว่า เมื่อมีจิตตนิยามแห่งนิยตมิจฉาทิภูฏี
บุคคลด้วย บุคคลผู้ทำกรรมทั้งหลายมีข่ามารดาเป็นต้นด้วย มีอยู่ แม้
บุคคลผู้ข่ามารดาเป็นต้นเหล่านั้นก็พึงเป็นผู้แน่นอนที่สุดมิใช่หรือ ดังนี้.
ปรวาทิตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น เพราะลัทธิว่า บุคคลผู้เป็น
นิยตมิจฉาทิภูฏีนี้เป็นผู้มั่นคงในสังสารวัฏ เป็นผู้เที่ยงแท้แม้ในภพที่สอง
แต่ว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้เที่ยงแท้ในอัตภาพเดียวเท่านั้น ดังนี้.

คำว่า วิจิกิจฉาเพิ่งเกิดแล้วแก่ผู้แน่นอนโดยส่วนเดียว ความว่า สกวาที่ย่อมกล่าวว่า บุคคลนี้เป็นเที่ยงก็ตามไม่เที่ยงก็ตาม วิจิกิจฉาก็เพิ่งเกิดอย่างนี้ ดังนี้. ปรวาทีเมื่อไม่เห็นเหตุอันไม่เกิดขึ้นของวิจิกิจฉา จึงตอบรับรอง. ถูกถามว่า วิจิกิจฉาไม่เพิ่งเกิดแก่ผู้แน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ปรวาทีตอบรับรองโดยหมายเอาความไม่เกิดขึ้นของวิจิกิจฉาที่บุคคลช่งเสพทิกุฐิไคแล้วก้าวลงสู่นิยามในนิยามนั้น. แต่นั้นถูกถามว่า ผู้นั้น ละวิจิกิจฉาได้หรือ ก็ตอบปฏิเสธเพราะความที่วิจิกิจฉานั้นละไม่ได้ด้วยมรรค คือมิจฉามรรค แต่ก็ตอบรับรองว่าละได้ เพราะความที่บุคคลปรารภทิกุฐินั้นแล้ว หมายเอาทิกุฐิเป็นประธาน มิได้หมายเอาโมหะที่สัมปยุตด้วยวิจิกิจฉา วิจิกิจฉาก็ไม่เกิดขึ้น. ลำดับนั้น สกวาทีกล่าวคำว่า ละได้ด้วยโสดาปัตติมรรค เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยอำนาจแห่งโสดาปัตติมรรคนั้น เพราะขึ้นชื่อว่าการละวิจิกิจฉานั้นถ้าเว้นจากอริยมรรคแล้วย่อมละไม่ได้ ดังนี้. ปรวาทีตอบปฏิเสธ เพราะความที่วิจิกิจฉานั้นละไม่ได้ด้วยมรรคอย่างหนึ่ง และถูกถามอีกว่า ละได้ด้วยมรรคไหน ปรวาทีหมายเอามิจฉามรรค จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล ดังนี้.

คำว่า อูจเจททิกุฐิเกิดแก่ผู้แน่นอนโดยสัตตทิกุฐิหรือ ความว่า สกวาที่ย่อมถามซึ่งความเกิดขึ้นแห่งนิยามที่ ๒. ปรวาทีตอบรับรอง เพราะพระบาลีว่า นัตถิกวาเท อภิริยวาเท อเหตุกวาเทเหล่านี้มีอยู่แก่บุคคลผู้มีหูชั้น คือหูชั้นหมายถึงการไม่รู้เหตุผลอะไรทั้งนั้น แม้เหล่าใดเหล่านั้น นิยตมิจฉาทิกุฐิแม้ทั้ง ๓ ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เดียวได้. ลำดับนั้น สกวาทีจึงกล่าวคำว่า หากว่า เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ก็ชื่อว่า

บุคคลผู้หนึ่งผู้มีความเห็นผิคนั้นยอมไม่ใช่ผู้เที่ยงที่สุดหรือ. จจริงอยู่
นิยามที่ ๒ มิใช่จุดหมายของผู้มีความเห็นว่าเที่ยงแท้. ในปัญหาว่า
อุจเฉททิกฺขणीไม่พึงเกิด เป็นต้น ปรวาทที่ตอบรับรองโดยหมายเอาความ
ไม่เกิดขึ้นแห่งอุจเฉททิกฺขणी เพราะถือเอาความเห็นที่ว่า ความเที่ยงของ
สัตตตทิกฺขणीอันใดมีอยู่ (อุจเฉท) ทิกฺขणीอันนั้นแหละอันเขาจัดเสียแล้ว.
ถูกถามว่า **ละอุจเฉททิกฺขणीได้หรือ** ปรวาทที่ตอบปฏิเสธเพราะอุจเฉททิกฺขणी
นั้นยังไม่ได้ละด้วยมรรค และตอบรับรองว่าละได้เพราะความไม่เกิดขึ้น
โดยนัยที่กล่าวมาแล้ว. แม้ในคำทั้งหลายมีคำว่า **สัตตตทิกฺขणीพึงเกิด**
เป็นต้นก็เช่นนี้นั้นแหละ. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วในวาระว่าด้วย
วิจิกิจจณันนั้นแหละ.

คำถามว่า **ไม่พึงกล่าว** เป็นต้น เป็นของปรวาท. คำตอบรับรอง
ว่า **ใช่** เพราะความที่พระสูตรเช่นนั้นมีอยู่ เป็นของสกวาท. ในอธิการ
นี้มีอธิบายว่า ก็บุคคลผู้ไม่จมลงแม้ในภพถัดไปนั้นแหละ มีอยู่ เพราะว่า
เขาเป็นอกัปปบุคคลไม่อาจเพื่อละทิกฺขणीนั้นในภพนี้เท่านั้น ดังนี้. เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรนี้ไม่สำเร็จว่าความแน่นอนมีอย่างเดียว อีกอย่างหนึ่ง
นั้นหมายถึงอริยมรรค. คำว่าข้อกำหนดที่สุดมีอย่างเดีวนี้ ท่านกล่าว
เพื่อแสดงว่า ปรวาทที่พึงแสวงหาอรรถกระทำซึ่งสักแต่คำว่า บุคคล
นั้นไหลขึ้นแล้วกลับจมลงตลอดเวลา ดังนี้ ให้เป็นที่อาศัยตั้งลัทธิ ด้วย
ประการฉะนี้แล.

อรรถกถาอัจฉินนิยามกถา จบ

อินทริยกา

[๑๘๐๑] สกวาที สัทชนทริย์ที่เป็น โลกิยะไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ศรัทธาที่เป็น โลกิยะ ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิริยทริย์ สัทชนทริย์ ฯลฯ สมานทริย์ ฯลฯ ปัญ-

ญินทริย์ ที่เป็น โลกิยะ ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญาที่เป็น โลกิยะ ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๒] ส. ศรัทธาที่เป็น โลกิยะมี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัทชนทริย์เป็น โลกิยะมี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิริยะ ฯลฯ สติ ฯลฯ สมานิ ฯลฯ ปัญญาที่เป็น โลกิยะ

มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญินทริย์ที่เป็น โลกิยะมี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๓] ส. มโนที่เป็น โลกิยะมีอยู่ มนินทริย์ที่เป็น โลกิยะก็มีอยู่
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สรรพชาติที่เป็นโลกิยะมีอยู่ สัตถินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มโนที่เป็นโลกิยะมีอยู่ มนินทรีย์ที่เป็นโลกิยะก็มีอยู่
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ ปัญญาอินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๔] ส. โสมนัสที่เป็นโลกิยะมีอยู่ โสมนัสสินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ
ก็มีอยู่ ฯลฯ จีวตะที่เป็นโลกิยะมีอยู่ จีวตินทรีย์ที่เป็นโลกิยะก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สรรพชาติที่เป็นโลกิยะมีอยู่ สัตถินทรีย์ที่เป็นโลกิยะก็
มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จีวตะที่เป็นโลกิยะมีอยู่ จีวตินทรีย์ที่เป็นโลกิยะก็มีอยู่
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ ปัญญาอินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๕] ส. สรรพชาติที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่สัตถินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มโนที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่มนินทรีย์ที่เป็นโลกิยะไม่มี

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่ปัญญินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มโนที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่มนินทรีย์ที่เป็นโลกิยะไม่มี

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สรทธาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่สัทธินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสมนัสที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่โสมนัสสินทรีย์ที่เป็นโลกิยะไม่มี หรือ ฯลฯ จีวิตะที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่จีวิตินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่ปัญญินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จีวิตะที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่จีวิตินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๖] ส. ศรัทธาที่เป็นโลกุตระมีอยู่ สัทธินทรีย์ที่เป็นโลกุตระ
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ศรัทธาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ สัทธินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ

ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิริยะที่เป็นโลกุตระมีอยู่ ฯลฯ ปัญญาที่เป็นโลกุตระ
มีอยู่ ปัญญินทรีย์ที่เป็นโลกุตระก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ ปัญญินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ

ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๗] ส. ศรัทธาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่สัทธินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ
ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ศรัทธาที่เป็นโลกุตระมีอยู่ แต่สัทธินทรีย์ที่เป็น
โลกุตระไม่มี หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิริยะที่เป็นโลกิยะมีอยู่ ฯลฯ ปัญญาที่เป็นโลกิยะ
มีอยู่ แต่ปัญญินทรีย์ที่เป็นโลกิยะไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญาที่เป็นโลกุตระมีอยู่ แต่ปัญญินทรีย์ที่เป็นโลกุตระไม่มี หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๘] ส. อินทรีย์ ๕ ที่เป็นโลกิยะ ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** เราเมื่อตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นแล้วแลซึ่งสัตว์ทั้งหลาย บางพวกเป็นผู้มีฐลีในดวงตาน้อย บางพวกเป็นผู้มีฐลีในดวงตามาก บางพวกเป็นผู้มีอินทรีย์แก่กล้า บางพวกเป็นผู้มีอินทรีย์อ่อน บางพวกเป็นผู้มีอาการดี บางพวกเป็นผู้มีอาการทราม บางพวกเป็นผู้ที่จะให้รู้แจ้งได้ง่าย บางพวกเป็นผู้ที่จะให้รู้แจ้งได้ยาก บางพวกเป็นผู้เห็นโทษและภัยในปรโลกอยู่ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้นอินทรีย์ ๕ ที่เป็นโลกิยะก็มีอยู่ นะสิ.

อินทริยกถา จบ

อรรถกถาอินทริยกถา

ว่าด้วย อินทรีย์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอินทรีย์ คือธรรมที่เป็นใหญ่. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะกายเหตุวาตะและมฬาสกะทั้งหลายว่า

ศรัทธาที่เป็นโลกียะชื่อว่าเป็นศรัทธาเท่านั้นไม่ชื่อว่าเป็นสัทธินทรีย์
วิริยะที่เป็นโลกียะสติที่เป็นโลกียะสมาธิที่เป็นโลกียะปัญญาที่เป็นโลกียะ ฯลฯ
ชื่อว่าเป็นปัญญาเท่านั้นไม่ชื่อว่าเป็นปัญญินทรีย์ ดังนี้ คำถามของ
สกวาทหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า ศรัทธาที่เป็นโลกียะไม่มีหรือ เป็นต้น ท่านกล่าวเพื่อแสดง
ซึ่งความที่ธรรมทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้น แม้เป็นโลกียะก็ชื่อว่าเป็นอินทรีย์
ด้วยเพราะอรรถว่าเป็นใหญ่ยิ่ง มิใช่ธรรมอื่นนอกจากศรัทธาเป็นต้น
ชื่อว่าสัทธินทรีย์เป็นต้น เหตุใด เพราะเหตุนี้ ธรรมทั้งหลายมีศรัทธา
เป็นต้นนั้นแหละ แม้เป็นโลกียะก็ชื่อว่าเป็นสัทธินทรีย์ เป็นต้น. คำว่า
มโนที่เป็นโลกียะมีอยู่ เป็นต้น สกวาทีกถาเพื่ออธิบายเนื้อความนั้น
ให้แจ่มแจ้งด้วยอุปมาว่า ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นมีมโนเป็นต้นเป็นโลกียะ
ก็ชื่อว่ามีอินทรีย์เป็นต้น ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายแม้มีศรัทธาเป็นต้น ที่เป็น
โลกียะก็ชื่อว่าเป็นสัทธินทรีย์เป็นต้น ฉะนั้นดังนี้. คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบ
ตามพระบาลีนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาอินทริยกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. กิเลสขหนกถา ๒. สุขัญญตถกถา ๓. สามัญญผลกถา ๔. ปัตติกถา
๕. ตถตถกถา ๖. กุสลกถา ๗. อัจฉันตนิยามกถา ๘. อินทริยกถา.

วรรคที่ ๑๕ จบ

๑. อรรถกถาว่า "กิเลสขหนกถา."

วรรคที่ ๒๐

อสังขจิกถา

[๑๘๐๕] สกวาที บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มัง โดยไม่ได้เจตนา เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลฆ่าสัตว์โดยมิได้แก้มัง เป็นผู้ชื่อว่า ทำปาณาติบาต หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มัง เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ ฯลฯ กล่าวคำเท็จโดยมิได้แก้มัง เป็นผู้ชื่อว่า กล่าวมุสาวาท หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๑๐] ส. บุคคลฆ่าสัตว์โดยมิได้แก้มัง ไม่เป็นผู้ชื่อว่า ทำปาณาติบาต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มัง ไม่เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ ฯลฯ กล่าวคำเท็จโดยมิได้แก้มัง ไม่เป็นผู้ชื่อว่า กล่าวมุสาวาท หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มัง ไม่เป็นผู้ชื่อว่า
ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๑๑] ส. บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มัง เป็นผู้ชื่อว่า
ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มัง เป็นผู้
ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า บุคคลแก้มังปลงชีวิตมารดา เป็นผู้ชื่อว่า ทำ
อนันตริยกรรม ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า บุคคลแก้มังปลงชีวิตมารดา เป็นผู้
ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคล
ปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มัง เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม.

[๑๘๑๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้ฆ่ามารดา เป็นผู้ชื่อว่า ทำ
อนันตริยกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เขาได้ปลงชีวิตมารดาแล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า เขาได้ปลงชีวิตมารดาแล้ว ด้วยเหตุนี้แหละ

ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลฆ่ามารดา เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม.

ป. ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลผู้ฆ่าบิดา เป็นชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เขาได้ปลงชีวิตมาดาแล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า เขาได้ปลงชีวิตบิดาแล้ว ด้วยเหตุ นั้นนะ ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลผู้ฆ่าบิดา เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม.

ป. ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลผู้ฆ่าพระอรหันต์ เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ.

ส. ถูกแล้ว.

ป. เขาได้ปลงชีวิตพระอรหันต์แล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า เขาได้ปลงชีวิตพระอรหันต์แล้ว ด้วยเหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลฆ่าพระอรหันต์ เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม.

ป. ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลยังพระโลหิตให้หื้อจิ้น เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เขาได้ยังพระโลหิตของพระตถาคตให้หื้อแล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า เขาได้ยังพระโลหิตของพระตถาคตให้หื้อ

แล้ว ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลผู้ยังพระโลหิตให้หือขึ้น เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม.

ส. บุคคลทำสังฆเภท เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ทำสังฆเภท เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม ทั้งหมด หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้ทำสังฆเภท เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม ทั้งหมด หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลเป็นผู้มีความสำคัญว่า ถูกธรรมอันยังสงฆ์ให้แตกกัน เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเป็นผู้มีความสำคัญว่า ถูกธรรมอันยังสงฆ์ให้แตกกัน เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนอุบาสิ บุคคลผู้ทำสังฆเภท ที่จะต้องไปบวย จะต้องไปนรก ตั้งอยู่ตลอดกาลป์ แก้ไขไม่ได้ มีอยู่ บุคคลผู้ทำสังฆเภท ที่ไม่ต้องไปสู่อบวย ไม่ต้องไปนรก ไม่ตั้งอยู่ตลอดกาลป์ มิใช่ผู้แก้ไขไม่ได้ มีอยู่ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลเป็นผู้มีความ
สำคัญว่า ภูภรรยาซึ่งสงฆ์ให้แตกกัน เป็นผู้ชื่อว่าทำอนันตริยกรรม.

[๑๘๑๓] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลผู้มีความสำคัญว่า ภูภรรยา
ยังสงฆ์ให้แตกกัน เป็นผู้ชื่อว่าทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลผู้ทำสังฆเภท
เป็นผู้จะต้องไปอบาย จะต้องไปนรก ตั้งอยู่ตลอดกาลปี เขาเป็นผู้ยินดี
ในการแยก ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมคลาดจากธรรมเป็นแดนเกษมจาก
โยคะ เขาทำลายสงฆ์พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมไหม้ในนรกตลอดกาลปี
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้ทำสังฆเภท ก็เป็นผู้ชื่อว่า ทำ
อนันตริยกรรม นะสี.

อสังฺกัจจกถา จบ

อรรถกถาสังฺกัจจกถา

ว่าด้วย อสังฺกัจจ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอสังฺกัจจจะไม่แก้ง คือไม่เจตนา. ในเรื่องนั้น ชน
เหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอุตรูปถกะทั้งหลายว่า " ขึ้นชื่อ
ว่าอนันตริยกรรมเป็นของหนักเป็นของใหญ่ เพราะฉะนั้น แม้ในวัตถุ

ทั้งหลายเหล่านั้น อันผู้ใดทำให้เกิดแล้ว แม้โดยไม่ตั้งใจก็ย่อมเป็นอนันตริยกรรม
ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า **บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้ง** เป็นต้น
หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง ด้วยสามารถแห่งลัทธิเป็นของปรวาทิ.
ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า **บุคคลฆ่าสัตว์โดยมิได้แก้ง** เป็นต้น
เพื่อท้วงว่า ขึ้นชื่อว่าอนันตริยกรรมเป็นกัมมบถ ถ้าว่าบุคคลไม่ตั้งใจ
ฆ่าสัตว์พึงเป็นประเภทกัมมบถไซ้ กรรมทั้งหลายที่เหลือแม้มีปาณาติบาต
เป็นต้น ก็พึงเป็นกรรมไม่ตั้งใจ ดังนี้ ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะความไม่มี
ในลัทธิเช่นนั้น คำที่เหลือพึงทราบตามพระบาลี.

คำถามว่า **ไม่พึงกล่าวว่ บุคคลผู้ฆ่ามารดาเป็นผู้ชื่อว่าทำ
อนันตริยกรรมหรือ** เป็นของปรวาทิ. คำตอบรับรองของสกวาทิที่หมาย
เอาการฆ่าโดยไม่มีเจตนาในกาลที่ทำการเชี่ยวชาญรักษาโรค เป็นต้น.
แม้ในปัญหาว่า **เขาได้ปลงชีวิตมารดาแล้วมิใช่หรือ** คำตอบรับรอง
สกวาทินั้นนั่นแหละ โดยหมายเอาการปลงชีวิตลงโดยไม่มีเจตนา. ก็
ปรวาทิไม่ถือเอาคำอธิบายอย่างนี้ จึงให้ลัทธิของตนตั้งอยู่ด้วยคำว่า
หากว่า เขาได้ปลงชีวิตมารดาแล้ว ดังนี้ แต่การตั้งลัทธินั้นย่อมตั้งอยู่
ไม่ได้ เพราะไม่ตั้งไว้โดยอุบายอันแยบคาย. แม้ปิตุฆาตเป็นต้น ก็นัยนี้
นั่นแล.

คำถามของสกวาทิว่า **บุคคลผู้ทำสังฆเภท^๑ เป็นผู้ชื่อว่าทำ**

๑. คำว่า "สังฆเภท" แปลว่าการแยกสงฆ์ เพราะมีคำว่า ผู้มีความสำคัญในธรรมอันนี้ จัดเป็น
ประเภท
ก็ดีก็ได้ เช่นพระโมคคัลลีสุนทรคติสเถระปราบเดียริทย์ทั้งหลายที่มาปลอมบวชในพระศาสนา
หรือจะ
เรียกว่า เป็นธรรมวาทีเป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม แต่ไม่ตกอุบาย ส่วนสังฆเภท คือการ
แยกสงฆ์ของพระเทวทัตต้นัน เป็นอัมมวาทีจัดเป็นสังฆเภทด้วย เป็นอนันตริยกรรมด้วย ตก
นรกด้วย.

อนันตริยกรรมหรือ โดยหมายเอาผู้ที่มีความสำคัญในธรรมในการแยก
สงฆ์. คำตอบรับรองของปรวาทิเพราะถือเอาพระบาลีว่า บุคคลย่อมไม่
อยู่ในนรกตลอดกาลปี เพราะทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ดังนี้ โดยไม่
พิจารณา. ถูกถามอีกว่า บุคคลผู้ทำสังฆเภทเป็นผู้ชื่อว่าทำอนันตริยกรรม
ทั้งหมดหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธโดยหมายเอาบุคคลผู้มีความสำคัญ
ในธรรมอันเป็นฝ่ายของตน. ย่อมตอบรับรองโดยหมายเอาบุคคลผู้มี
ความสำคัญในธรรมอันเป็นฝ่ายอื่น. แม้ใน ๒ ปัญหาว่า รัชมลัญญี คือ
บุคคลเป็นผู้มีความสำคัญว่าถูกรัชมล ก็นัยนี้นั้นแหละ.

พระสูตรว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนอุบาลี
บุคคลผู้ทำสังฆเภท...มิใช่หรือ ดังนี้ สกวาทิกถาวเพื่อแสดงซึ่งความที่
บุคคลผู้เป็นรัชมวาทีเป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรมโดยส่วนตัวเท่านั้น
ไม่ตกอบาย. อนึ่ง รัชมวาทีนั้นแหละพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระ
ประสงค์เอาในคาถาว่า จะต้องไปอบาย จะต้องไปนรกตั้งอยู่ตลอดกาลปี
ดังนี้. แต่ปรวาทิไม่ถือเอาคำอธิบายนี้ จึงให้ลัทธิตั้งไว้. ลัทธินั้นชื่อว่า
ตั้งอยู่ไม่ได้เลยเพราะไม่ตั้งอยู่โดยอุบายอันแยกกาย ดังนี้แล.

อรรถกถาสัจจิจจกถา จบ

ญาณกถา

[๑๘๑๔] สกวาที ญาณไม่มีแก่ปุถุชนหรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ไม่มีแก่ปุถุชน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ฯลฯ ความเข้าไปกำหนดรู้เฉพาะ ของปุถุชน มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ฯลฯ ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ของปุถุชน มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ญาณไม่มีแก่ปุถุชน.

[๑๘๑๕] ส. ญาณไม่มีแก่ปุถุชน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปุถุชนพึงเข้าปฐมฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ปุถุชนพึงเข้าปฐมฌาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า ญาณไม่มีแก่ปุถุชน.

[๑๘๑๖] ส. ปุถุชนพึงเข้าทุติยฌาน ฯลฯ ตติยฌาน ฯลฯ จตุตถฌาน ฯลฯ พึงเข้าอากาสนัญญาตนะ วิญญูณัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ เนวสัณญูสัณญาตนะ ปุถุชนพึงให้ทาน ฯลฯ พึงให้จิวร ฯลฯ พึงให้

บิณฑบาต ฟังให้เสนาสนะ ฯลฯ ฟังให้กิลานปัจฉยเภสัชชบิหาร หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ปุถุชนฟังให้กิลานปัจฉยเภสัชชบิหาร ก็ต้อง
ไม่กล่าวว่ ญาณไม่มีแก่ปุถุชน.

[๑๘๑๗] ป. ญาณของปุถุชนมีอยู่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปุถุชน กำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย กระทำให้แจ้งซึ่ง
นิโรธ ยังมรรคให้เกิดด้วยญาณนั้น หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ญาณกถา จบ

อรรถกถาญาณกถา

ว่าด้วย ญาณ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องญาณ°. ในเรื่องนั้น ญาณ ๒ คือ โลกียญาณ
และโลกุตตรญาณ ญาณในสมามบัติก็ดี ก็มีสสกตญาณที่เป็นไปด้วย
สามารถแห่งการให้ทานเป็นต้นก็ดี เรียกว่า โลกียญาณ มัคคญาณอัน
กำหนดสัจจะก็ดี ผลญาณก็ดี เรียกว่า โลกุตตรญาณ. ก็ชนเหล่าใดไม่
ทำวิภาคนี้ มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายเหตุวาทะว่า ญาณที่กำหนด
๑. ไวพจน์ของญาณ คือ ปัญญา ความเข้าใจ ความวิชัย ความสอบสวน ความใคร่ครวญ ชัมมวิ
จยะ

คือความพิจารณาธรรม ความกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ.

สัจจะเท่านั้นที่มีอยู่ ญาณนอกจากนี้ไม่มี เพราะฉะนั้น ญาณของปุถุชน จึงไม่มี ดังนี้. คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง เป็นของปรวาทิ.

คำว่า ปัญญา เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อแสดงไวพจน์ของญาณ. อธิบายว่า สกวาทิยอมแสดงซึ่งญาณนั้นด้วยปัญญานั้นว่า ถ้าว่า ญาณ ของบุคคลนั้นไม่มี มีปัญญาเป็นต้นก็ยอมไม่มี ก็หรือปัญญาเป็นต้นมีอยู่ แม้ญาณก็มีอยู่ เพราะเหตุไร ? เพราะความที่ปัญญาเป็นต้นมิใช่เป็นธรรม นอกจากญาณ. คำว่า ปุถุชนพึงเข้าปฐมฌาน เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อ แสดงญาณในสมาบัติ. คำว่า ปุถุชนพึงให้ทาน เป็นต้น สกวาทิกล่าว เพื่อแสดงถึงกัมมัศกตญาณ คือญาณในความเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน. ข้อว่า ปุถุชนกำหนดรู้ทั่วถึงทุกข์ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมทรง แสดงโลกุตตมัคคญาณนั้นแหละ แต่มิได้ทรงแสดงโลกุตตรญาณเท่านั้น หมายความว่าแสดงโลกิยญาณด้วย ดังนี้แล.

อรรถกถาญาณกถา จบ

นิริยปาถกถา

[๑๘๑๘] สกวาที นายนิรยบาลไม่มีในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. การทำกรรมกรรมไม่มีในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การทำกรรมกรรมมีอยู่ในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นายนิรยบาลมีอยู่ในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๑๙] ส. การทำกรรมกรรมมีอยู่ในมนุษย์ และคนผู้ทำกรรมกรรม
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมกรรมมีอยู่ในนรกทั้งหลาย และคนผู้ทำกรรมกรรม
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมกรรมมีอยู่ในนรกทั้งหลาย แต่คนผู้ทำกรรมกรรม
ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมกรรมมีอยู่ในหมู่มนุษย์ แต่คนผู้ทำกรรมกรรม
ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๒๐] ป. นายนิรยบาลมีอยู่ในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ท้าวเวสสภู ก็มีได้ฆ่า
ท้าวเปตติราช ก็มีได้ฆ่า ท้าวโสม ท้าวม และท้าวเวสสวัณ ก็มีได้ฆ่า
กรรมของตนต่างหาก ฆ่าบุคคลผู้สิ้นบุญจากโลกนี้และเข้าถึงปรโลก
ในนรกนั้น ๆ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. อย่างนั้น นายนิรยบาลก็ไม่มีในนรกทั้งหลาย นะสิ.

[๑๘๒๑] ส. นายนิรยบาลไม่มีในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ภูก่อนภิกษุทั้งหลาย
พวกนายนิรยบาล ย่อมยังสัตว์นรกนั้นให้รับกรรมกรรม อันชื่อว่าเครื่องจำ
๕ ประการ คือ ตรึงตาปูเหล็กอันร้อนที่มือข้างหนึ่ง ตรึงตาปูเหล็กอัน
ร้อนที่มืออีกข้างหนึ่ง ตรึงตาปูเหล็กอันร้อนที่เท้าข้างหนึ่ง ตรึงตาปูเหล็ก
อันร้อนที่เท้าอีกข้างหนึ่ง ตรึงตาปูเหล็กอันร้อนที่กลางอก สัตว์นรกนั้น
เสวยทุกข์เวทนา เผ็ดร้อนอยู่ในนรกนั้น และจะยังไม่ตายตลอดเวลาที่
บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นสุด ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้นนายนิรยบาลก็มีอยู่ในนรกทั้งหลาย นะสิ.

[๑๘๒๒] ส. นายนิรยบาลไม่มีในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ภูก่อนภิกษุทั้งหลาย

พวกนายนิรยบาล ยังสัตว์นรกนั้นให้นอนแผ่ลงแล้ว พวกกันถากด้วยผึ้ง
 ฯลฯ พวกนายนิรยบาลตั้งสัตว์นรกนั้น ให้มีเท้าไปในเบื้องบน มีศีรษะ
 ในเบื้องต่ำ แล้วถากด้วยพรีา ฯลฯ พวกนายนิรยบาลเทียมสัตว์นรกนั้น
 เข้าในรถ แล้วให้แล่นกลับไปกลับมาเหนือแผ่นดินอันไฟติดทั่วแล้ว
 มีเปลวเป็นอันเดียวกัน มีแสงโชติช่วง ฯลฯ พวกนายนิรยบาล ยังสัตว์
 นรกนั้นให้ขึ้นไต่ลง ซึ่งภูเขาถ่านเพลิงใหญ่ อันไฟติดทั่วแล้ว มีเปลว
 เป็นอันเดียวกัน มีแสงโชติช่วง ฯลฯ พวกนายนิรยบาลจับสัตว์นรกนั้น
 ให้มีเท้าในเบื้องบน ให้มีศีรษะในเบื้องต่ำ ไต่เข้าในหม้อทองแดงอันร้อน
 อันไฟติดทั่วแล้ว มีเปลวเป็นอันเดียวกัน มีแสงโชติช่วง เขามกใหม่
 มีร่างกายเป็นฟองในหม้อทองแดงนั้น และทั้งที่หมกใหม่มีร่างกายเป็น
 ฟองอยู่ในหม้อทองแดงนั้น บางครั้งโผล่ขึ้นข้างบน บางครั้งจมลงข้างใต้
 บางครั้งพุ่งขวางไป เขาเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์ ฯลฯ นายนิรยบาลทั้งหลาย
 ย่อมไต่เข้าซึ่งสัตว์นรกนั้นในมหานรก ก็มหานรกนั้นแล ๔ มุม ๔ ประตู
 จำแนกกำหนดไว้เป็นส่วน ๆ มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ ครอบด้วยเหล็ก
 พื้นแห่งมหานรกนั้นก็แล้วไปด้วยเหล็ก ประกอบด้วยความร้อนลุกเป็น
 เปลวแผ่ไปร้อยโยชน์โดยรอบตั้งอยู่ ในกาลทุกเมื่อ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมี
 อยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น นายนิรยบาล ก็มีอยู่ในนรกทั้งหลาย

นะสี.

นिरยบาลกถา จบ

อรรถกถานิรยपालถา

ว่าด้วย นายนิรยบาล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องนายนิรยบาล. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น ผิดคุณลักษณะอันชกะทั้งหลายว่า ในนรก กรรมของสัตว์นรคนั้นแหละ ย่อมฆ่าสัตว์นรกทั้งหลายโดยเป็นรูปนายนิรยบาล สัตว์ทั้งหลายชื่อว่าเป็น นายนิรยบาลหาไม่ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำ ตอบรับรองเป็นของปรวาที. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า **การทำ กรรมกรรม คือการลงโทษ ไม่มีในนรกทั้งหลายหรือ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วย** คำว่า ถ้าว่า นายนิรยบาลทั้งหลายไม่พึงมีในนรกไซ้ร้ แม้กรรมกรรม ทั้งหลายก็ไม่พึงมี แต่เมื่อกรรมกรรมทั้งหลายมีอยู่ การกระทำกรรมกรรม ก็พึงมี มิใช่หรือ ดังนี้.

คำว่า **การทำกรรมกรรมมีอยู่ในมนุษย์** สกวาที่กล่าวแล้วเพื่อ ให้ทราบโดยแจ่มแจ้ง. ในข้อนี้ มีอธิบายว่า เหมือนอย่างว่า เมื่ออุปกรณ์ เครื่องลงโทษมีในพวกมนุษย์ทั้งหลาย การกระทำก็ย่อมมี ฉนั้นใด แม้ใน นรคนั้น ก็ฉนั้นนั้นแหละ.

คำถามว่า **นายนิรยบาลมีอยู่ในนรกทั้งหลายหรือ?** เป็นของ ปรวาที. คำตอบรับรองเป็นของสกวาที. ปรวาทีนำพระสูตรมาโดยลัทธิ ของตนว่า **ท้าวเวสสภูก็ได้ฆ่า แม้ท้าวเปตติราช คือพญาเปตต ก็** **มิได้ฆ่า ฯลฯ** กรรมของสัตว์นั้นเองย่อมฆ่าเขาผู้สิ้นบุญจากโลกนี้และ **เข้าถึงโลกหน้าในนรคนั้น ๆ** ดังนี้ พระสูตรนั้นสกวาที่ขอมรับแล้วว่า **นั้นเป็นถ้อยคำที่ยังลงในพระศาสนา มีอยู่** ดังนี้.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **ท้าวเวสสภู** ได้แก่ เทพองค์หนึ่ง. คำว่า

ท้าวเปตติราช ได้แก่ เปตผู้มีฤทธิ์มากในปิตติวิสัย. ท้าวโสม เป็นต้น
ปรากฏชัดเจนแล้วทั้งนั้น. ข้อนี้ ท่านอธิบายไว้ว่า ท้าวเวสสภู เป็นต้น
ยอมไม่ฆ่าสัตว์ผู้ละโลกนี้แล้วไปสู่โลกหน้าตามกรรมทั้งหลายของตน
อนึ่ง สัตว์นั้นละที่นั่นไปด้วยกรรมเหล่าใด กรรมทั้งหลายอันเป็นของตน
เหล่านั้นนั้นแหละ ย่อมฆ่าสัตว์ในที่นั้น เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงทรงแสดงซึ่งความที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน มิใช่ทรง
แสดงความไม่มีนายนิรยบาลทั้งหลาย. อนึ่ง บทแห่งพระสูตรทั้งหลาย
ที่สกวาทินำมากล่าวแล้วว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกนายนิรยบาลยอมยัง**
สัตว์นรกนั้นให้รับกรรมกรรม ๕ ประการ เป็นต้น มีอรรถที่ท่านแนะนำไว้
แล้วทั้งนั้นแล.

อรรถกถานิรยบาลกถา จบ

ติรัจฉานกถา

[๑๘๒๓] สกวาที สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เทวดามีอยู่ในหมู่ดิรัจฉาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เทวโลกเป็นกำเนิดแห่งสัตว์ดิรัจฉาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. แมลง ตั๊กแตน ยุง แมลงวัน งู แมลงป่อง ตะเข็บ

ไส้เดือน มีอยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๒๔] ป. สัตว์ดิรัจฉานไม่มีในหมู่เทวดา หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ช้างตัวประเสริฐ ชื่อ เอราวัณ ยานทิพยอันเทียม

ด้วยม้าหนึ่งพัน มีอยู่ในหมู่เทวดา มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ช้างตัวประเสริฐ ชื่อเอราวัณ ยานทิพยอัน

เทียมด้วยม้าหนึ่งพัน มีอยู่ในหมู่เทวดานั้น ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงต้องกล่าว

ว่า สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่ในหมู่เทวดา.

[๑๘๒๕] ศ. สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. พวกผูกช้าง พวกผูกม้า พวกตะพุ่นหญ้า พวกหัวหน้า
งาน พวกทำอาหารสัตว์ มีอยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ศ. ถ้าอย่างนั้น สัตว์ดิรัจฉานก็ไม่มีอยู่ในหมู่เทวดา นะสี.

ติรัจฉานกถา จบ

อรรถกถาติรัจฉาน

ว่าด้วย สัตว์ดิรัจฉาน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสัตว์ดิรัจฉาน. ในเทพทั้งหลายเหล่านั้น เทพบุตร
ทั้งหลาย ชื่อว่าเอราวัณ เป็นต้น ย่อมแปลงเพศเป็นช้าง เป็นม้า สัตว์
ดิรัจฉานทั้งหลายย่อมไม่มีในที่นั้น ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิ
ของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายมีอยู่ในหมู่เทพ เพราะ
เห็นเทพบุตรทั้งหลายผู้นิรมิตเพศเป็นเพศสัตว์ดิรัจฉาน ดังนี้ คำถาม
ของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น
สกวาที่จึงกล่าวคำว่า เทวดามีอยู่ในหมู่สัตว์ดิรัจฉานหรือ เป็นต้น
เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่าสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายพึงมีในเทวกำเนิดได้ไซ้
เทพทั้งหลายก็พึงมีในกำเนิดของสัตว์ดิรัจฉานได้ ดังนี้.

คำว่า แผลง เป็นต้น สกวาที่กล่าวแล้วเพื่อแสดงถึงสัตว์ทั้งหลาย
ที่ปรวาทิไม่ปรารณาเหล่าใดเหล่านั้น.

ในปัญหาว่า ช้างตัวประเสริฐชื่อว่าเอราวัณ สกวาที่กล่าวตอบ

รับรอง เพราะความที่ช้างชื่อว่าเอราวัณนั้นมีอยู่แต่หาใช่สัตว์ดิรัจฉาน
ไม่. คำว่า พวกผูกช้าง เป็นต้น สกวกที่กล่าวเพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว
ช้างเป็นต้นพึงมีในที่นั้นไซ้ แม้พวกผูกช้างเป็นต้นก็พึงมีในที่นั้น ดังนี้.
ในคำเหล่านั้น คำว่า พวกตะพุ่นหญ้า ได้แก่ ผู้ให้หญ้าที่สัตว์กิน.
คำว่า พวกหัวหน้างาน ได้แก่ นายหัตถาจารย์ เป็นต้น อธิบายว่า
นายหัตถาจารย์เหล่านั้นพึงทำวิธีการฝึกโดยวิธีต่าง ๆ. คำว่า พวกทำ
อาหารให้สัตว์ ได้แก่ ผู้หุงต้มอาหารให้สัตว์ทั้งหลายมีช้าง เป็นต้น.
คำว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ความว่าปรวาทิเมื่อไม่ปรารถนาเช่นนั้น
จึงตอบปฏิเสธ ดังนี้แล.

อรรถกถาดิรัจฉานกถา จบ

มัลลกถา

[๑๘๒๖] สกวาที มรรคมืองค์ ๕ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสมรรคมืองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิไว้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสมรรคมืองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิไว้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า มรรคมืองค์ ๕.

ส. มรรคมืองค์ ๕ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บรรดาทาง ทางมืองค์ ๗ ประเสริฐที่สุด บรรดาสังขะ สังขะ ๔ ประเสริฐที่สุด บรรดาธรรม วิราคะธรรม ประเสริฐที่สุด บรรดาวิบท พระตถาคตผู้มีจักขุ ประเสริฐที่สุด ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น มรรคมืองค์ ๘ นะสิ.

[๑๘๒๗] ส. สัมมาวาจาเป็นองค์แห่งมรรค แต่สัมมาวาจาอันไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฏฐิเป็นองค์แห่งมรรค แต่สัมมาทิฏฐินั้นไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

ส. สัมมาวาจาเป็นของแห่งมรรค แต่สัมมาวาจานั้น

ไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาสังกัปปะ ๆ ล ฯ สัมมาวายามะ ๆ ล ฯ สัมมาสติ
 ๆ ล ฯ สัมมาสมาธิ เป็นองค์แห่งมรรค แต่สัมมาสมาธินั้นไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

ส. สัมมากัมมันตะ ๆ ล ฯ สัมมาอาชีวะ เป็นองค์แห่งมรรค
 แต่สัมมาอาชีวะนั้น ไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฎฐิ ๆ ล ฯ สัมมาสมาธิเป็นองค์แห่งมรรค แต่
 สัมมาสมาธินั้นไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

[๑๘๒๘] ส. สัมมาทิฎฐิเป็นองค์แห่งมรรค และสัมมาทิฎฐินั้น
 เป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาวาจาเป็นองค์แห่งมรรค และสัมมาวาจานั้น
 เป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

ส. สัมมาทิฎฐิเป็นองค์แห่งมรรค และสัมมาทิฎฐินั้นเป็น
 มรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะเป็นองค์แห่งมรรค
และสัมมาอาชีวะนั้นเป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ
ฯลฯ สัมมาสมาธิเป็นองค์แห่งมรรค และสัมมาสมาธินั้นเป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาวาจา ฯลฯ สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ
เป็นองค์แห่งมรรค และสัมมาอาชีวะนั้นเป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๒๕] ป. อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ก็กายกรรม วจีกรรม
อาชีวะของบุคคลนั้น เป็นอาการบริสุทธิ ในกาลก่อนเที่ยวแล อริยมรรค
มีองค์ ๘ นี้ ย่อมถึงความบริบูรณ์ด้วยภavana แก่บุคคลนั้น ด้วยประการ
ฉะนี้ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้นมรรคก็มีองค์ ๕ นะสิ.

[๑๘๓๐] ส. มรรคมีองค์ ๕ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ถูก่อนสุภัททะ

อริยมรรคมีองค์ ๘ หาไม่ได้ในธรรมวินัยใดแล แม้สมณะก็หาไม่ได้ใน
ธรรมวินัย แม้สมณะที่ ๒ ก็หาไม่ได้ในธรรมวินัยนั้น แม้สมณะที่ ๓
ก็หาไม่ได้ในธรรมวินัยนั้น แม้สมณะที่ ๔ ก็หาไม่ได้ในธรรมวินัยนั้น ก็
อริยมรรคมีองค์ ๘ หาได้ในธรรมวินัยใดแล แม้สมณะก็หาได้ในธรรม
วินัยนั้น แม้สมณะที่ ๒ ฯลฯ แม้สมณะที่ ๓ ฯลฯ แม้สมณะที่ ๔ ก็หาได้
ในธรรมวินัยนั้น ดูก่อนสุภัตถะ อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมหาได้ในธรรม
วินัยนี้แล สมณะย่อมหาได้ในธรรมวินัยนี้แล สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓
สมณะที่ ๔ ย่อมหาได้ในธรรมวินัยนี้ ปรับปรุบาทโดยเจ้าลัทธิตอื่น ๆ วาง
จากสมณะทั้งหลาย ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น มรรคก็มีองค์ ๘ นะสิ.

มัคคกถา จบ

อรรถกถามัคคกถา

ว่าด้วย มรรค

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องมรรค. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
ดูจลัทธินิกายมโหฬารทั้งหลายว่า ว่าโดยแน่นอน มรรคมีองค์ ๕ เท่านั้น
เพราะอาศัยพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ก็กายกรรม วจีกรรม
อาชีวะของผู้นั้นเป็นอาการหมดจดดีแล้วในกาลก่อนเที่ยวแล ฯลฯ ดังนี้
นั้นแหละจึงกล่าววว่า สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ว่าเป็น
ธรรมไม่ประกอบด้วยจิต ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่า มรรคมีองค์ ๕ หรือ

๑. ที.มหา.๑๐/๑๓๘.

โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปราวที.

ชื่อว่า สัมมาวาจาเป็นองค์แห่งมรรค แต่สัมมาวาจาอันไม่เป็น
มรรคหรือ เป็นต้น สกวาतिकกล่าว ด้วยสามารถแห่งลัทธิของชนเหล่าอื่น.
จริงอยู่ ในลัทธิที่ว่า สัมมาวาจาเป็นต้นเป็นองค์แห่งมรรคแต่ไม่ใช่มรรค
เพราะความเป็นรูป ดังนี้ คำว่า สัมมาทิฏฐิเป็นองค์แห่งมรรค เป็นต้น
สกวาतिकกล่าวเพื่อแสดงว่า ความที่องค์แห่งมรรคไม่เป็นมรรคหาไม่
ดังนี้. ในพระสูตรว่า กายกรรม ฯลฯ ของบุคคลนั้นบริสุทธิแล้วในกาล
ก่อนเที่ยวแล คำนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า กายกรรม วชิกรรม
อาชีวะ เป็นอาการบริสุทธิแล้ว ดังนี้ ก็เพื่อแสดงซึ่งความที่ปฏิบัติอัน
กุลบุตรพึงบรรลุเป็นภาวะบริสุทธิแล้วว่า ชื่อว่ามคคภาวนาย่อมมีแก่
ผู้บริสุทธิแล้ว มิใช่มีแก่บุคคลนอกจากนี้ ดังนี้ มิใช่ตรัสไว้เพื่อแสดงถึง
ความที่มรรคประกอบด้วยองค์ ๕ โดยเว้นจากสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ
และสัมมาอาชีวะเหล่านี้. ด้วยสูตรนั้นแหละ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ย่อมถึงความบริบูรณ์ด้วยภาวนาแก่บุคคลด้วย
ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ ส่วนพระสูตรที่สกวาทินำมาแล้ว มีอรรถตามที่
ท่านแนะนำไว้แล้วนั้นแล.

อรรถกถามคคกถา จบ

ญาณกถา

[๑๘๓๑] สกวาที ญาณโกตตระมีวัตถุ ๒ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. โลกุตตระญาณเป็น ๑๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลกุตตระญาณเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสดาปัตติมรรคเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสดาปัตติมรรคเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสดาปัตติผลเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สกทาคามิมรรคเป็น ๑๒ อย่าง ฯลฯ อนาคามิมรรค

ฯลฯ อรหัตมรรคเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรหัตมรรคเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรหัตมรรคเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๓๒] ป. ไม่ฟังกล่าววว่า ญาณโลกุตระมีวัตถุ ๑๒ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ฅูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยึนในกาลก่อนว่า น้ทุกข์ เป็น ของจริงอย่างประเสริฐดังนี้ ฅูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยึนในกาล ก่อนว่า ก็ทุกข์อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้นแล อันเราพึงกำหนด ฐู่ ดังนี้ ฯลฯ ก็ทุกข์อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้นแล อันเรากำหนด ฐู่แล้ว ดังนี้ ฯลฯ ว่า เหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นของจริงอย่างประเสริฐ ดังนี้ ฯลฯ ว่า เหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้นแล อันเราพึงละเสีย ดังนี้ ฯลฯ ว่า เหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์อันเป็นของจริงอย่าง ประเสริฐนี้นั้นแล อันเราละแล้ว ฯลฯ ว่า น้ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ เป็น ของจริงอย่างประเสริฐ ดังนี้ ฯลฯ ว่า ธรรมเป็นที่ดับทุกข์อันเป็นของจริง อย่างประเสริฐนี้นั้นแล อันเราพึงทำให้แจ้ง ดังนี้ ฯลฯ ว่า ธรรมเป็นที่ ดับทุกข์อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้น อันเราทำให้แจ้งแล้ว ดังนี้ ฯลฯ ว่า น้ปฏิบัติอันให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ เป็นของจริงอย่างประเสริฐ ดังนี้ ฯลฯ ว่า ปฏิบัติอันให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ อันเป็นของจริง อย่างประเสริฐนี้นั้น อันเราพึงให้เกิด ดังนี้ ฯลฯ ว่า ปฏิบัติอันให้ถึง ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้นแล อันเราให้ เกิดแล้ว ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ญาณโลกุตตระ ก็มีวัตถุ ๑๒ นะสี.

ญาณกถา จบ

อรรถกถาญาณกถา

ว่าด้วย ญาณ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องญาณ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะปุพพเสถียระ อปรเสถียระทั้งหลายว่า ญาณมีวัตถุ ๑๒
โดยหมายเอาญาณมีอาการ ๑๒ ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่าเป็น
โลกุตตระญาณ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า ญาณโลกุตตระ
วัตถุ ๑๒ หรือ เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าโลกุตตระญาณนั้นมีวัตถุ ๑๒ ไชรั
มรรคญาณทั้งหลายก็พึงมี ๑๒ ดังนี้ ปรวาทิตอบปฏิเสธหมายเอาโลกุตตระญาณ
นั้นเป็นสภาพเดียวกันกับมรรคญาณ. และตอบปฏิเสธหมายเอาความ
ต่างกันแห่งญาณในแต่ละสัจจะด้วยสามารถแห่งสัจจญาณ กิจจญาณ
และกตญาณทั้งหลาย. ในคำว่า โสดาปัตติมรรคเป็น ๑๒ หรือ ก็นัยนี้
นั้นแหละ. พระสูตรว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มิใช่หรือ ดังนี้ ย่อม
แสดงถึงความแตกต่างกันแห่งญาณอันเป็นส่วนเบื้องต้นและเบื้องปลาย
ที่ได้บรรลู่ มิใช่แสดงซึ่งความที่อริยมรรคว่ามี ๑๒ ฉะนั้น พระสูตรนี้
จึงมิใช่ข้ออ้างว่าญาณโลกุตตระมีวัตถุ ๑๒ ดังนี้แล.

อรรถกถาญาณกถา จบ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 661

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. อสัณฺญัจจกถา ๒. ญาณกถา ๓. นiryapaḷaḷaḷa ๔. ตีรัจฺจนกถา
๕. มัคคกถา ๖. ญาณกถา.

วรรคที่ ๒๐ จบ

วรรคที่ ๒๑

ศาสนกถา

[๑๘๓๓] สกวาที ศาสนาได้แปลงใหม่ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. สติปิฎฐานได้แปลงใหม่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศาสนาได้แปลงใหม่ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมัมปชาน ฯลฯ อิทธิบาท ฯลฯ อินทริย์ ฯลฯ พละ

ฯลฯ โพชฌงค์ ได้แปลงใหม่ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศาสนาเป็นอกุศลในกาลก่อน ได้แปลงให้เป็นกุศล
ในภายหลังหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศาสนาเป็นสาสวะ ฯลฯ เป็นสัจญโฆชนิยะ เป็นคันถ-
นิยะ เป็นโฆมนิยะ เป็นโยคนิยะ เป็นนิวรนิยะ เป็นปรัมมัญฐะ เป็น
อุปาทานิยะ ฯลฯ เป็นสังกิลลิกะในกาลก่อน ได้แปลงให้เป็นอสังกิลลิกะ
ในภายหลัง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๓๔] ส. บุคคลไร ที่แปลงศาสนาของพระตถาคตใหม่ได้ มี
อยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. บุคคลใด ที่แปลงสติปัญญาใหม่ได้มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๔. บุคคลใด ที่แปลงสัมมัตตปธาน ฯลฯ อิทธิบาท ฯลฯ

อินทรีย์ ฯลฯ พละ ฯลฯ โพชฌงค์ใหม่ได้มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๕. บุคคลใด ที่แปลงศาสนาอันเป็นอกุศลในกาลก่อน

ให้เป็นกุศลในภายหลังได้มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๖. บุคคลใด ที่แปลงศาสนาอันเป็นสภาวะ ฯลฯ อันเป็น

สังกิเลสในกาลก่อน ให้เป็นอสังกิเลสในภายหลังได้ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๓๕] ๗. ศาสนาของพระตถาคตจะแปลงใหม่อีกได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. สติปัญญาจะแปลงใหม่อีกได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. สัมมัตตปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พละ ฯลฯ โพชฌงค์

จะแปลงใหม่อีกได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น

๑๐. ศาสนาอันเป็นอกุศลในกาลก่อน จะแปลงให้เป็นกุศล

ในภายหลังได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๑๑. ศาสนาอันเป็นสภาวะ ฯลฯ อันเป็นสังกิเลสใน

กาลก่อน จะแปลงให้เป็นอสังกิลิเกะในภายหลังได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ศาสนากถา จบ

อรรถกถาสาสนกถา

ว่าด้วย ศาสนา

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องศาสนา คือคำสั่งสอน หรือพระธรรมวินัย. ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอุตตราปถะบางพวกว่า ศาสนาแต่งขึ้นใหม่ด้วย ว่าบุคคลบางคนยอมแปลงศาสนาของพระตถาคตขึ้นใหม่ด้วย ว่า ศาสนาของพระตถาคตบุคคลสามารถแต่งใหม่ได้ด้วย ทั้งนี้ โดยหมายเอาการสังคายนาทั้ง ๓ ครั้ง ดังนี้ คำถามของสกวาทิในกถาแม่ทั้ง ๓ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า สติปัญญาได้แปลงใหม่หรือ เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อติเตียนปัญหาแม่ทั้ง ๓ ด้วยคำว่า อริยธรรมทั้งหลายมีสติปัญญาเป็นต้นก็ดี เทศนาแห่งกุศลธรรมเป็นต้นก็ดี ชื่อว่าศาสนา ในศาสนานั้น เว้นธรรมทั้งหลายมีสติปัญญาเป็นต้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่ชนเหล่าใดแล้ว ศาสนาชื่อว่าอันบุคคลนั้นทำขึ้นมาใหม่โดยการกระทำกรรมเหล่าอื่นให้เป็นสติปัญญาเป็นต้น หรือกระทำกุศลธรรมเป็นต้นให้เป็นกุศลธรรมเป็นต้น หรือว่าศาสนาอันใคร ๆ กระทำแล้วอย่างนั้นมีอยู่หรือพึงอาจเพื่อทำอย่างนั้นได้มีอยู่หรือ ดังนี้. คำที่เหลือในที่ที่ทั้งปวงพึงทราบตามพระบาลีนั้นแล.

อรรถกถาสาสนกถา จบ

อวิวิตกถา

[๑๘๓๖] สกวาที ปุถุชนไม่สังัดแล้วจากกรรมมีธาตุ ๓ หรือ ?

ปรวาทิ ฎกแล้ว.

ส. ปุถุชนไม่สังัดแล้วจากผัสสะมีธาตุ ๓ ฯลฯ จากเวทนา จากสัญญา จากเจตนา จากจิต จากศรัทธา จากวิริยะ จากสติ จากสมาธิ จากปัญญา มีธาตุ ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปุถุชนไม่สังัดแล้วจากกรรมมีธาตุ ๓ หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. ในขณะที่ใดปุถุชนใดจิรว ในขณะนั้นก็เข้าถึงปฐมฌาน อยู่ ฯลฯ เข้าถึงอากาสนัญญาตนสมาบัติอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในขณะที่ใดปุถุชนให้บิณฑบาต ฯลฯ ให้เสนาสนะ ฯลฯ ให้คิลานปัจฉยเภสัชขบริจาร ในขณะนั้นก็เข้าถึงจตุตถฌานอยู่ ก็เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๓๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ปุถุชนไม่สังัดแล้วจากกรรมมีธาตุ ๓ หรือ ?

ส. ฎกแล้ว.

ป. กรรมอันจะให้เข้าถึงรูปธาตุ และอรูปธาตุ อันปุถุชน กำหนดรู้แล้ว หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ปุถุชนก็ไม่สังัดแล้วจากกรรมมีธาตุ ๓
นะสี.

อวิวิตตกถา จบ

อรรถกถาอวิวิตตกถา

ว่าด้วย ปุถุชนผู้ไม่สังัด

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องปุถุชนผู้ไม่สังัด ในเรื่องนั้น การสันนิษฐานใน
ลักษณะของสกวาทินี้ว่า กรรมใดเกิดขึ้นเฉพาะหน้า คือเป็นปัจจุบัน ด้วย
บุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่าไม่สังัดจากกรรมนั้น ดังนี้ ก็ชนเหล่าใดมี
ความเห็นผิดดุจลัทธิกายอุตตราปถกะบางพวกนั้นนั่นแหละว่า ปุถุชน
ไม่กำหนดรู้กรรมอันประกอบด้วยธาตุ ๓^๑ เหตุใด เพราะเหตุนี้ ในขณะ
เดียวกันนั่นแหละเขาข่อมไม่สังัดจากกรรมอันประกอบด้วยธาตุ ๓ แม้
ทั้งปวง ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็น
ของปรวาทิ.

คำว่า ไม่สังัดจากผัสสะ ๓ เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อแสดงโทษ
อันเป็นไปในขณะหนึ่งแห่งกรรมทั้งปวงมีผัสสะเป็นต้น. คำที่เหลือในที่นี้
มีอรรถดั้นทั้งนั้นแล.

อรรถกถาอวิวิตตกถา จบ

๑. ธาตุ ๓ คือ กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ.

สัญญาชนกตา

[๑๘๓๘] สกวาที การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาชนบางอย่าง แล้ว
บรรลอรหัตผล มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. การที่พระโยคียังไม่ละสักกายทิฎฐิ ฯลฯ ยังไม่ละ
วิจิกิจฉา ฯลฯ ยังไม่ละสีลัพพตปรามาส ฯลฯ ยังไม่ละราคะ ยังไม่ละโทสะ
ยังไม่ละโมหะ ฯลฯ ยังไม่ละอนัตตูปปะบางอย่าง แล้วบรรลอรหัตผล
มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๓๙] ส. การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาชนบางอย่างแล้วบรรล
อรหัตผล มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ยังมีราคะ ยังมีโทสะ ยังมีโมหะ ยังมี
มานะ ยังมีมกขะ ยังมีอุปายาส ยังมีกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ หมดราคะแล้ว หมดโทสะแล้ว หมดโมหะ
แล้ว หมดมานะแล้ว หมดมกขะแล้ว หมดปฬาสะแล้ว หมดอุปายาสแล้ว
หมดกิเลสแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์หมดราคะแล้ว ฯลฯ หมดกิเลส
แล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาชนบางอย่างแล้ว
บรรลอรหัตผล มีอยู่.

[๑๘๔๐] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาชน
บางอย่างแล้วบรรลอรหัตผล มีอยู่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์รู้พุททวิสัยทั้งปวง หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาชนบาง
อย่างแล้วบรรลอรหัตผล ก็มีอยู่ นะสี.

สัญญาชนกถา จบ

อรรถกถาสัญญาชนกถา

ว่าด้วย สัญญาชน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสัญญาชน. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น
ผิดดุจลัทธินิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า การบรรลุพระอรหันต์ไม่ละ
สัญญาชนบางอย่างมีอยู่ โดยมีความสำคัญว่า พระอรหันต์ย่อมไม่รู้
พุททวิสัยทั้งปวง เหตุใด เพราะเหตุนี้ จึงว่าพระอรหันต์ละอวิชาและ
วิจิจจนาไม่ได้ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า การที่พระโยคียังไม่ละสักกายทิฏฐิ เป็นต้น สกวาทิกถาว
เพื่อแสดงว่าพระอรหันต์ต้องละสัญญาชนได้ทั้งหมด.

ใน ๒ ปัญหาว่ พระอรหันต์รู้พุททวิสัยทั้งปวงหรือ สกวาทิ
ทำการปฏิเสธ เพราะพระอรหันต์ไม่มีสัพพัญญุตญาณ แต่ไม่ปฏิเสธว่
พระอรหันต์ไม่ละวิชาสละวิจิจจนา. แต่ปรวาทิหมายเอาความที่

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 669

พระอรหันต์ไม่รู้พุทธวิสัยว่าเป็นการไม่ละอวิชาและวิจิกจจาทั้งหลาย
จึงได้ให้ลัทธิตั้งไว้ด้วยคำว่า ถ้าอย่างนั้น การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาญชน
บางอย่างแล้วบรรลอรหัตผลก็มีอยู่นะสิ ดังนี้ แต่ว่า ลัทธินั้นยอมตั้งอยู่
ไม่ได้เลยเพราะตั้งอยู่โดยไม่แยกกาย ดังนี้แล.

อรรถกถาสัญญาญชนกถา จบ

อิทธิกา

[๑๘๔๑] สกวาที ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ป. ฤกแล้ว.

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า ต้นไม้จ้งมีใบเป็นนิตย์ ค้งนี้ ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พ้งกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า ต้นไม้จ้งมีดอกเป็นนิตย์ ฯลฯ ต้นไม้จ้งมีผลเป็นนิตย์ สถานที่นี้จ้งมีความสว่างเป็นนิตย์ จ้งมีความปลอดโปร่งเป็นนิตย์ จ้งมีภิกษาหาได้ง่ายเป็นนิตย์ จ้งมีฝนงามเป็นนิตย์ ค้งนี้ ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พ้งกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ป. ฤกแล้ว.

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า ผัสสะเกิดขึ้นแล้วอย่าดับไป ค้งนี้ ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พ้งกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ เจตนา ฯลฯ จิต สรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา เกิดขึ้นแล้วอย่าดับไป ค้งนี้ ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พ้งกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๔๒] ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ ของพระพุทธเจ้า หรือของพระสาวกอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า รูปจึงเป็นของเที่ยง เวทนา สัญญา สังขาร ฯลฯ วิญญาณ จึงเป็นของเที่ยง ดังนี้ ของพระพุทธเจ้าหรือของพระสาวกมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๔๓] ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ของพระพุทธเจ้า หรือของพระสาวกมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา อย่าเกิดเลย ดังนี้ ฯลฯ ว่าสัตว์ทั้งหลายซึ่งมีความแก่เป็นธรรมดา อย่าแก่เลย ดังนี้ ฯลฯ ว่าสัตว์ทั้งหลายซึ่งมีความเจ็บเป็นธรรมดา อย่าเจ็บเลย ดังนี้ ฯลฯ ว่าสัตว์ทั้งหลายซึ่งมีความตายเป็นธรรมดา อย่าตายเลย ดังนี้ ของพระพุทธเจ้าหรือของพระสาวกมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๔๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่ ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ ของพระพุทธเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านพระปิลินทวัจจะได้อริยฐานปราสาทของพระเจ้าแผ่นดินมคธ ผู้จอมทัพ พระนามว่าพิมพิสาร ว่าจงเป็นทอง ดังนี้

และปราสาทนั้นก็ไ้เป็นทองไปจริงมิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านพระปิลินทวัจจะ ได้อธิษฐานปราสาท
ของพระเจ้าแผ่นดินมคธ ผู้จอมทัพ พระนามว่าพิมพิสาร ว่าจงเป็นทอง
ดังนี้ และปราสาทนั้นก็ไ้เป็นทองไปจริง ๆ ด้วยเหตุนี้และท่านจึงต้อง
กล่าวว่า ฤทธิ์เป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ของพระพุทธเจ้าหรือของ
พระสาวก มีอยู่.

อิทธิกถา จบ

อรรถกถาอิทธิกถา

ว่าด้วย ฤทธิ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องฤทธิ์. ในเรื่องนั้น ชื่อว่าฤทธิ์นี้ยอมให้สำเร็จใน
บางอย่าง ย่อมไม่ไห้สำเร็จในบางอย่าง. การสันนิษฐานในลัทธิของ
สกวาที่ว่า ฤทธิ์ยอมไม่สำเร็จในการทำซึ่งกรรมทั้งหลายที่ไม่เที่ยงเป็นต้น
ให้เป็นของเที่ยงเป็นต้นอย่างเดิวนั้น ก็แต่ว่าฤทธิ์นั้นบุคคลยอมทำ
เพื่อประโยชน์แก่ชนเหล่าใด โดยเปลี่ยนแปลงความสืบทอดคืออายุที่เสมอกัน
ทำให้ไม่เสมอกัน หรือทำให้ความเป็นไปได้ยาวนานกว่ากัน ด้วยสามารถ
แห่งความสืบทอดอายุที่มีส่วนเสมอกันได้ และยอมให้สำเร็จได้บางอย่าง
เพราะอาศัยเหตุทั้งหลายมีบุญเป็นต้นของบุคคลเหล่านั้น จุจการทำน้ำ
ที่ควรดื่มให้เป็นเนยใสเป็นน้ำมันเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย
และจุจในการสืบทอดตั้งอยู่สืบกาลนานของประทีปเป็นต้น ณ ที่เป็นที่
ฝังไว้ซึ่งมหาธาตุด้วย ดังนี้.

ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธิกายอันกะทั้งหลายว่า ฤทธิ
ให้ความสำเร็จตามความประสงค์ หมายความว่าสำเร็จทุกอย่าง เพราะ
อาศัยพระสูตรที่กล่าวไว้ว่า ท่านพระปิลินทวัจฉะได้อธิษฐานปราสาท
ของพระเจ้าแผ่นดินมคธ...จงเป็นปราสาททอง ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
ว่า ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์...มีอยู่หรือ หมายถึงชนเหล่านั้น.
ในคำเหล่านั้น คำว่า ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ ได้แก่ ฤทธิที่
ทำให้สมความปรารถนา หมายความว่าให้สำเร็จตามที่ต้องการ. คำว่า
อามันตา เป็นคำปฏิญญาของปรวาทิเพื่อตั้งลัทธิไว้. ลำดับนั้น สกวาทิ
จึงกล่าวคำว่า ต้นไม้จงมีใบเป็นนิตย์ เพื่อประกอบความที่ธรรม
ทั้งหลายมีความไม่เที่ยงเป็นต้นว่าเป็นของเที่ยงเป็นต้น. คำที่เหลือในที่นี้
มีอรรถดั้นทั้งนั้นแล.

แม้ในการให้ลัทธิตั้งไว้ด้วยพระสูตรว่า ปราสาทนั้นก็ได้เป็นทอง
แล้ว ดังนี้ อธิบายว่า ปราสาทนั้นได้เป็นทองด้วยอุปนิสัยแห่งบุญของ
พระราชา มิใช่ด้วยความปรารถนาของพระเถระอย่างเดียวนั้น
เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ขอนำมาพิสูจน์ว่า ฤทธิให้ความสำเร็จได้
ทั้งหมด ดังนี้แล.

อรรถกถาอิทธิกา จบ

พุทธกถา

[๑๘๔๕] สกวาที พระพุทธกับพระพุทธรู้ด้วยกัน ยังมียิ่งหย่อนกว่ากัน หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. โดยสติปัญญา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โดยสัมมัมปชาน ฯลฯ โดยอิทธิบาท โดยอินทรีย์ โดยผละ โดยโพฆงค์ โดยความชำนาญ ฯลฯ โดยสัมพัณฺณุตตญาณทัสสนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

พุทธกถา จบ

อรรถกถาพุทธกถา

ว่าด้วย พระพุทธเจ้า

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องพระพุทธเจ้า. ในเรื่องนั้น ยกเว้นความต่างกันแห่งสตรีระ ความต่างกันแห่งอายุ และความต่างกันแห่งรัศมี ที่มีในกาลนั้น ๆ แล้ว ชื่อว่าความหย่อนและความยิ่งของพระพุทธเจ้าทั้งหลายกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยการตรัสรู้ธรรมทั้งหลายที่เหลือ ย่อมไม่มี. แต่ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะอันธกะทั้งหลายว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่แปลกกันเลย ดังนี้ คำถามของสกวาทีว่า พระพุทธกับพระพุทธรู้ด้วยกันยังมียิ่งหย่อนกว่ากันหรือ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทีจึงกล่าวคำว่า โดยสติปัญญา

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 675

เป็นต้น เพื่อซักถามถึงธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว. ปราชาติเมื่อไม่เห็น
ความที่พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ไม่เลวไม่ประณีตกว่ากัน ด้วยสามารถ
แห่งธรรมที่ท่านตรัสรู้แล้ว จึงตอบปฏิเสธทั้งสิ้นแล.

อรรถกถาพุทธกถา จบ

ศัพท์สากธา

[๑๘๔๖] สกวาที พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในทิศทั้งปวงหรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในปรตติมทิศหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ๆ

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในปรตติมทิศหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พระนามว่าอะไร ชาติ

อะไร โคตรอะไร พระมารดา พระบิดา ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น มีนามว่าอะไร คู่แห่งพระสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีนาม
ว่าอะไร อุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีนามว่าอะไร
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงจิวรเช่นไร ทรงบาตรเช่นไร เสด็จ
อยู่บ้านไหน หรือในนิคมไหน หรือในนครไหน หรือในรัฐไหน หรือใน
ชนบทไหน ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ๆ

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในทักษิณทิศ ๆ ล ๆ ในปัจฉิมทิศ
 ๆ ล ๆ ในอุตตรทิศ ๆ ล ๆ ในเหนือภูมิทิศ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ๆ

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในเหนือภูมิทิศ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พระนามว่าอะไร
 ๆ ล ๆ เสด็จอยู่ในชนบทไหน ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในอุปริมทิส หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในอุปริมทิส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สถิตอยู่ในชั้นจาตุम्मหาราชหรือ ฯลฯ สถิตอยู่ในชั้น
ดาวดึงส์หรือ ฯลฯ สถิตอยู่ในชั้นยามาหรือ สถิตอยู่ในชั้นกุสิตหรือ สถิต
อยู่ในชั้นนิมานรดีหรือ สถิตอยู่ในชั้นปรนิมมิตวสวัตตีหรือ ฯลฯ สถิต
อยู่ในพรหมโลกหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

สัพพทิสากถา จบ

อรรถกถาสัพทิสากถา

ว่าด้วย พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในทิศทั้งปวง

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องพระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในทิศทั้งปวง. ในปัญหานั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิยามมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า
โลกธาตุสันนิวาสนโดยรอบ คือในทิศทั้ง ๔ ทั้งในทิศเบื้องต่ำ และในทิศ
เบื้องบน พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีอยู่ในโลกธาตุทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าเหล่านั้น
สำเร็จการศึกษาที่สมควรแก่พระองค์แล้ว ก็ดำรงอยู่ในทิศทั้งปวง
ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ.

ถูกถามว่า พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในปรัตติมทิศหรือ ปรวาทิตอบ
ปฏิเสธ เพราะหมายเอาพระสักขมุนี. ถูกถามซ้ำอีกก็ตอบรับรอง เพราะ
หมายเอาพระพุทธเจ้าผู้ดำรงอยู่ในโลกธาตุอื่นด้วยสามารถแห่งลัทธิ
ของตน. คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงพระนามว่าอะไร
เป็นต้น สกวาทิกล่าวแล้ว เพื่อท้วงว่า คิดว่า ท่านไม่ทราบ ท่านก็ไม่ควร
กล่าวถึงพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยสามารถแห่งพระนามเป็นต้น. บัณฑิต
พึงทราบ เนื้อความในที่ทั้งปวง โดยอุบายนี้.

อรรถกถาสัพทิสากถา จบ

ธรรมกถา

[๑๘๔๗] สกวาที ธรรมทั้งปวงเป็นนียตะ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจฉัตตนิยตะ ได้แก่ แน่นอนโดยความผิด หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนิยตะ ได้แก่ แน่นอนโดยความถูก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กองอันเป็นนียตะ คือไม่แน่นอน ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กองอันเป็นนียตะมีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กองอันเป็นนียตะมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า
ธรรมทั้งปวงเป็นนียตะ.

[๑๘๔๘] ส. ธรรมทั้งปวงเป็นนียตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกอง ๓ คือ กองอันเป็น
มิจฉัตตนิยตะ กองอันเป็นสัมมัตตนิยตะ ๑ กองอันเป็นนียตะ ๑ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกอง ๓ อย่าง คือ
กองอันเป็นมิจฉัตตนิยตะ ๑ กองอันเป็นสัมมัตตนิยตะ ๑ กองอันเป็น
นียตะ ๑ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ธรรมทั้งปวงเป็นนียตะ.

[๑๘๔๕] ส. รูป เป็นนิตยะ โดยอรรถารูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณเป็น

นิตยะ โดยอรรถาวิญญาณ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๕๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นนิตยะโดยอรรถารูป ฯลฯ
เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณเป็นนิตยะโดยอรรถา
วิญญาณ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. รูปเป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ
เวทนา สัญญา สังขาร ฯลฯ วิญญาณเป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา
เป็นสังขาร หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น รูปก็เป็นนิตยะโดยอรรถารูป เวทนา

๑๗๑ สัญญา ๑๗๑ สังขาร ๑๗๑ วิญญาณเป็นนิตตะโดยอรรถว่าวิญญาณ
นะสี.

ธรรมกถา จบ

อรรถกถาธรรมกถา

ว่าด้วย ธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องธรรม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะของนิกายอันธกะและอุตตราปถกะบางพวกว่า ธรรมทั้งหลาย
มีรูปเป็นต้น เป็นนิตตะ ก็เป็นสภาพเที่ยง เพราะสภาพแห่งรูปเป็นต้น
ย่อมไม่ละซึ่งสภาพนั้น เพราะฉะนั้น ธรรมทั้งหลายทั้งปวงจึงเป็นนิตตะ
ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า ธรรมทั้งปวง เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า เป็น
มิถิลัตตนิยตะ เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้าว่า ธรรมทั้งหลายมีรูปเป็นต้น
เหล่านั้น พึงเป็นสภาพแน่นอน ก็พึงเป็นมิถิลัตตนิยตะ หรือพึงเป็น
สัมมัตตนิยตะไซ้ เพราะชื่อว่า นิยามอื่นจากนี้ไม่มี ดังนี้. ในปัญหานี้
คำปฏิเสธและคำรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า รูปเป็นนิตตะโดยอรรถว่าเป็นรูป เป็นต้น สกวาทิกกล่าว
เพื่อจะท้วงด้วยสามารถแห่งรูปที่บุคคลกล่าวว่า เป็นนิตตะโดยอรรถ
อันใดนั้น ในข้อนี้ ท่านอธิบายไว้ว่า บุคคลพึงกล่าวด้วยความประสงค์ว่า
ก็รูปชื่อว่าเป็นของเที่ยง ด้วยอรรถว่าเป็นรูป เพราะฉะนั้น รูปจึงเป็น
รูปเท่านั้น ไม่ใช่เป็นภาวะธรรมมีเวทนาเป็นต้น ใคร ๆ ไม่พึงกล่าวโดย
ประการอื่นจากนี้ ถามว่า เพราะเหตุไร? แก้วว่า เพราะไม่มีรูปอื่น

นอกจากธรรมดาว่าเป็นรูป จริงอยู่ สภาพแห่งรูปมีรูปเป็นธรรมดาด้วย สภาพแห่งรูปเป็นรูปนั้นแหละด้วย มิใช่เป็นธรรมอื่นนอกจากรูป แต่ว่า โวหารนี้ย่อมมีเพื่อให้รู้ถึงความต่างกันของรูปกับธรรมทั้งหลายมีเวทนาเป็นต้น ดังนี้. เพราะฉะนั้น คำว่า **รูปเป็นนิตตะ** โดยธรรมดาเป็นรูป ดังนี้ ย่อมเป็นคำอันสกวาทีกกล่าวว่า **รูปเป็นนิตตะหรือ** ดังนี้ ก็ชื่อว่า นิตตะพึงเป็นมิจัตตนิยตะ หรือเป็นสัมมัตตนิยตะ เพราะนอกจากนิตตะนี้แล้ว นิยาม คือข้อกำหนดที่แน่นอนอย่างอื่นไม่มี. ถามว่า ครั้นเมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร? ท่านจึงตอบรับรอง. ว่า เพราะอำนาจความแตกต่างกันแห่งธรรมมีอยู่. จริงอยู่ ในคำว่า **รูปเป็นนิตตะ** โดยธรรมดาเป็นรูป นี้ท่านอธิบายว่า รูปก็เป็นรูปเท่านั้น ไม่เป็นสภาพธรรมมีเวทนาเป็นต้น ดังนี้. เพราะฉะนั้นท่านจึงตอบรับรอง.

อนึ่ง ความที่รูปนั้นเป็นนิตตะคือเที่ยงแท้โดยประการอื่นจากประการที่กล่าวมานี้ ย่อมไม่มี ดังนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า เป็นมิจัตตนิยตะ เป็นต้น เพื่อจะกล่าวทั่วโดยนัยนั้นแหละ. คำเหล่านั้นทั้งหมดมีธรรมดาตั้งนั้น. แม้ลัทธิว่า ถ้าอย่างนั้น รูปก็เป็นนิตตะ ดังนี้ ลัทธินี้ย่อมตั้งไว้ไม่ได้เลย เพราะตั้งไว้โดยไม่แยกกาย ดังนี้แล.

อรรถกถาฉัมมกถา จบ

กรรมกถา

[๑๘๕๑] สกวาที กรรมทั้งปวงเป็นนียตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจฉัตตนียตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจฉัตตนียตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนียตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กองอันเป็นนียตะไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กองอันเป็นนียตะมีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กองอันเป็นนียตะมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า
กรรมทั้งปวง เป็นนียตะ.

[๑๘๕๒] ส. กรรมทั้งปวงเป็นนียตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกอง ๓ คือ กองอันเป็น
มิจฉัตตนียตะ กองอันเป็นสัมมัตตนียตะ กองอันเป็นนียตะ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกอง ๓ คือ กองอัน

เป็นมิจัตตนิยตะ กองอันเป็นสัมมัตตนิยตะ กองอันเป็นอนิยตะ ก็ต้องไม่
กล่าวว่า กรรมทั้งปวงเป็นนิยตะ.

[๑๘๕๓] ส. ทิฏฐิธรรมเวทนิยกรรม เป็นนิยตะโดยอรรถว่า
ทิฏฐิธรรมเวทนิยะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อุปัชชเวทนิยกรรม ฯลฯ อปราปรียเวทนิยกรรม

เป็นนิยตะโดยอรรถว่า อปราปรียเวทนิยะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๕๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ทิฏฐิธรรมเวทนิยกรรม เป็นนิยตะ
โดยอรรถว่าทิฏฐิธรรมเวทนิยะ อุปัชชเวทนิยกรรม ฯลฯ อปราปรียเวท-
นิยกรรม เป็นนิยตะโดยอรรถว่าอปราปรียเวทนิยะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ทิฏฐิธรรมเวทนิยกรรมเป็นอุปัชชเวทนิยกรรม เป็น
อปราปรียเวทนิยกรรม ฯลฯ อุปัชชเวทนิยกรรมเป็นทิฏฐิธรรมเวท-

นียกรรม เป็นอปปรियเวทนียกรรม ฯลฯ อปรายปริญเวทนียกรรม เป็น
ทัญญุชธรรมเวทนียกรรม เป็นอุปปีชชเวทนียกรรม หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ทัญญุชธรรมเวทนียกรรมก็เป็นนียตะ

โดยอรรถว่าทัญญุชธรรมเวทนียะ อุปปีชชเวทนียกรรม ฯลฯ อปรายปริญเว-
ทนียกรรมก็เป็นนียตะ โดยอรรถว่า อปรายปริญเวทนียะ นะสิ.

กรรมกถา จบ

อรรถกถากัมมกถา

ว่าด้วย กรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกรรม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดู
ลักษณะของนิกายอันธกะและอุตตราปถกะบางพวกเหล่านั้นนั้นแหละว่า
ที่ตั้งแห่งทัญญุชธรรมเวทนียะเป็นต้น เป็นนียตะ คือเที่ยงแท้แน่นอน โดย
อรรถว่าเป็นทัญญุชธรรมเวทนียะ เพราะฉะนั้น กรรมทั้งปวง จึงเป็นนียตะ
ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ.

ในคำว่า ทัญญุชธรรมเวทนียกรรม เป็นนียตะ เพราะอรรถว่าให้ผล
ในภพปัจจุบัน นี้เป็น คำตอบรับรองของสกวาทิ หมายเอาเนื้อความนี้ว่า
ทัญญุชธรรมเวทนียกรรม ก็เป็นทัญญุชมิกเวทนียะ คือ เป็นกรรมที่ให้ผล
ในภพปัจจุบันนี้เท่านั้น ถ้าว่า ทัญญุชธรรมเวทนียกรรมนี้ ย่อมอาจให้ผลใน
ภพปัจจุบันได้ก็ย่อมให้ผิด ถ้าไม่อาจไซ้ริ่ ย่อมชื่อว่าเป็นอโหสิกรรมไป ดังนี้.
อนึ่ง ทัญญุชธรรมเวทนียกรรมนี้ ย่อมไม่เป็นนียตะด้วยสามารถแห่งนิยาม

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 686

มิจัตตะเทยว ดังนี้. ฟังทราบคำที่เหลือโดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลัง
นั้นแล.

อรรถกถากัมมกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. สาสกถา ๒. อวิวิตตกถา ๓. สัญโญชนกถา ๔. อิทธิกถา
๕. พุทธกถา ๖. สัพพทิสากถา ๗. กัมมกถา.

วรรคที่ ๒๑ จบ

วรรคที่ ๒๒

ปรีนิพพานกถา

[๑๘๕๕] สกวาที การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสัญญาชนันบางอย่างแล้วปรีนิพพาน มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสักกายทิฏฐิ ฯลฯ ยังไม่ละอินตตัปปะบางอย่างแล้วปรีนิพพาน มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๕๖] ส. การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสัญญาชนันบางอย่างแล้วปรีนิพพาน มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ยังมีราคะ ฯลฯ ยังมีกิเลสอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์หมดราคะแล้ว ฯลฯ หมดกิเลสแล้ว มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์หมดราคะแล้ว ฯลฯ หมดกิเลสแล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสัญญาชนันบางอย่างแล้วปรีนิพพานมีอยู่.

[๑๘๕๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสัญญาชนันบางอย่างแล้วปรีนิพพานมีอยู่ หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์รู้พุทธวิสัยทั้งปวง หรือ ?

ศ. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสัญญาโณชน

บางอย่าง แล้วปรินิพพานก็มีอยู่ นะสี.

ปรินิพพานกถา จบ

อรรถกถาปรินิพพานกถา

ว่าด้วย ปรินิพพาน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องปรินิพพาน. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น
ผิดจุดลัทธิของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า พระอรหันต์ มีสัญญาโณชนที่ยัง
ไม่ละในวิสัยของพระสัมพุทธุญพุทธะย่อมปรินิพพานฉะนั้นการปรินิพพาน
โดยไม่ละซึ่งสัญญาโณชนอย่างใดอย่างหนึ่งจึงมีอยู่ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
มุ่งถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปราวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ มีนัยคัง
ที่กล่าวไว้ในหนหลังนั่นแล.

อรรถกถาปรินิพพานกถา จบ

กุศลจิตตกตา

[๑๘๕๘] สกวาที พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศลปรินิพพาน หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์สร้างสมอยู่ซึ่งบุญญาภิสังขาร สร้างสมอยู่ซึ่งอเนกชาภิสังขาร ทำอยู่ซึ่งกรรมที่เป็นไปเพื่อคติ เพื่อภพ เพื่อความเป็นใหญ่ เพื่อความเป็นอธิบดี เพื่อสมบัติใหญ่ เพื่อบริวารมาก เพื่อความงามในเทพ เพื่อความงามในมนุษย์ ปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๕๙] ส. พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศลปรินิพพาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์สังสมอยู่ เลิกสะสมอยู่ ละขาดอยู่ ถือมันอยู่ ชำระล้างอยู่ หมักหมมอยู่ กำจัดอยู่ ฯลฯ อบอวลอยู่ ปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์สะสมอยู่ก็ไม่ใช่ เลิกสะสมอยู่ก็ไม่ใช่ แต่เป็นผู้เลิกสะสมแล้วดำรงอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์สะสมอยู่ก็ไม่ใช่ เลิกสะสมอยู่ก็ไม่ใช่ แต่เป็นผู้เลิกสะสมแล้วดำรงอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศล ปรินิพพาน.

ส. พระอรหันต์ละขาดอยู่ก็ไม่ใช่ ถือมันอยู่ก็ไม่ใช่ แต่เป็นผู้ละขาดแล้วดำรงอยู่ ชำระล้างอยู่ก็ไม่ใช่ หมักหมมอยู่ก็ไม่ใช่ แต่เป็นผู้ชำระล้างแล้วดำรงอยู่ กำจัดอยู่ก็ไม่ใช่ อบอวลอยู่ก็ไม่ใช่ แต่เป็น

ผู้กำจัดแล้วดำรงอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์กำจัดอยู่ที่มิใช่ อบอวลอยู่ที่มิใช่ แต่เป็นผู้กำจัดแล้วดำรงอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศลปรินิพพาน.

[๑๘๖๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศลปรินิพพานหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์มีสติตั้งมั่น มีสติสัมปชัญญะ ปรินิพพาน มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า พระอรหันต์มีสติตั้งมั่น มีสติสัมปชัญญะ ปรินิพพานด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศลปรินิพพาน.

กุศลจิตตกถา จบ

อรรถกถากุศลจิตตกถา

ว่าด้วย จิตเป็นกุศล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องจิตเป็นกุศล. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า พระอรหันต์เป็นผู้มีสติโง่เขลา แม้แต่เมื่อปรินิพพานก็มีสติสัมปชัญญะเที่ยว ย่อมปรินิพพาน เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงมีจิตเป็นกุศลปรินิพพาน ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึง

ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทีจึงกล่าว
คำว่า พระอรหันต์สร้างสมอยู่ซึ่งบุญญาภิสังขาร เป็นต้น เพื่อท้วงด้วย
อรรถว่า ชื่อว่า กุสลจิต ย่อมมีด้วยอำนาจการสร้างสมบุญญาภิสังขาร
เป็นต้นนั้น. คำที่เหลือในที่นี้ มีอรรถตั้งฟังทราบตามพระบาลีนั้นแล.

คำว่า พระอรหันต์...มีสติสัมปชัญญะ นี้ ปรวาทิกกล่าว เพื่อ
แสดงการมรณะของผู้ไม่หลงลืมด้วยสามารถแห่งสติสัมปชัญญะอันเป็น
กิริยา ในขณะที่แห่งขณะไม่ใช่แสดงว่า พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศลในขณะที่
ที่ปรินิพพาน เพราะฉะนั้น คำนี้จึงมิใช่ข้อพิสูจน์ว่าพระอรหันต์มีจิตเป็น
กุศลปรินิพพาน ดังนี้แล.

อรรถกถากุสลจิตตกถา จบ

อาเนญชกถา

[๑๘๖๑] สกวาที พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีจิต เป็นปกติ
ปรินิพพาน มิใช่หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีจิตเป็นปกติ ปรินิพพาน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีจิตเป็นปกติปรินิพพาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวปรินิพพาน.

[๑๘๖๒] ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวปรินิพพาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในกิริยมยจิต ได้แก่ จิตคือกิริยาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในวิปากจิตปรินิพพาน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในวิปากจิตปรินิพพาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นไม่หวั่นไหวปรินิพพาน ดังนี้.

[๑๘๖๓] ศ. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวปรินิพพาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในจิตที่เป็นอัพยากฤตฝ่ายกิริยาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ศ. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในจิตที่เป็นอัพยากฤตฝ่ายวิบากปรินิพพาน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. หากว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในจิตที่เป็นอัพยากฤตฝ่ายวิบาก ปรินิพพาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวปรินิพพาน.

[๑๘๖๔] ศ. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นไม่หวั่นไหวปรินิพพาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. พระผู้มีพระภาคเจ้าออกจากจตุตถฌานแล้วจึงปรินิพพาน ในลำดับอันกระชั้นชิด มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ศ. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าออกจากจตุตถฌานแล้วจึงปรินิพพาน ในลำดับอันกระชั้นชิด ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นไม่หวั่นไหวปรินิพพาน.

อานนชกถา จบ

อรรถกถาอานนชกถา

ว่าด้วย อานนชช

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอานนชช คือความเป็นผู้ไม่หวั่นไหว. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอุตตราปถะบางพวกว่า
พระอรหันต์ตั้งอยู่ในอานนชชแล้วจึงปรินิพพาน เพราะกำหนดเอา
พระสูตรว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าดำรงอยู่ในจุดถณานแล้วจึงปรินิพพาน
ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ.

คำว่า ในความเป็นผู้มีจิตเป็นปกติ คือปกติจิต ได้แก่ ภวังคจิต.
อธิบายว่า สัตว์ทั้งปวงผู้มีสัญญา ดำรงอยู่ในภวังคจิตแล้วย่อมทำกาละ
ด้วยจิตจิตอันมีภวังค์เป็นที่สุค. สกวาทิจึงกล่าวกะปรวาทินั้นอย่างนี้
เพื่อจะท้วงด้วยอรรถนี้ด้วยประการฉะนี้. ในปัญหานั้น แม้ปกติจิตอัน
ไม่หวั่นไหวของพระอรหันต์ในจุดโวการภมีอยู่แม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น
ปัญหานี้ท่านก็ยกขึ้นแสดงแล้วด้วยปัญจโวการภพ เพราะฉะนั้น สกวาทิ
จึงกล่าวคำว่า ...ก็ต้องไม่กล่าวว่า เป็นต้น. คำที่เหลือในที่นี้ มีอรรถตั้ง
ทั้งนั้นแล.

อรรถกถาอานนชกถา จบ

สัมมาภิสมยกถา

[๑๘๖๕] สกวาที การตรัสรู้ธรรมมีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. การแสดงธรรม การฟังธรรม การสนทนาธรรม การสอบถาม การสมาทานศีล ความสังวรระวังในอินทรีย์ทั้งหลาย ความรู้จักประมาณในโภชนะ การประกอบความเพียรเครื่องตั้งอยู่ในปฐมยาม และปัจฉิมยามแห่งราตรี มีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การแสดงธรรม ฯลฯ การประกอบความเพียรเครื่องตั้งอยู่ในปฐมยามและปัจฉิมยามแห่งราตรี ไม่มีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า การแสดงธรรม การฟังธรรม ฯลฯ การประกอบความเพียรเครื่องตั้งอยู่ในปฐมยามและปัจฉิมยามแห่งราตรี ไม่มีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า การตรัสรู้ธรรมมีแก่สัตว์ผู้
อยู่ในครรรค์

[๑๘๖๖] ส. การตรัสรู้ธรรมมีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัจจัยเพื่อความบังเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฏฐิ มี ๒ อย่าง คือ เสี่ยงจากผู้อื่น และโยนิโสมนสิการ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฏฐิ มี ๒

อย่าง คือ เสี่ยงจากผู้อื่นและโยนิโสมนสิการ ก็ต้องไม่กล่าวว่า การตรัสรู้
ธรรม มีแก่สัตว์อยู่ในครรภ์.

[๑๘๖๗] ต. การตรัสรู้ธรรมมีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. การตรัสรู้ธรรม มีแก่บุคคลผู้หลับแล้ว ผู้ประมาท
แล้ว มีสติหลง ผู้ไม่มีสัมปชัญญะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ธัมมภาติสมยกถา จบ

อรรถกถาธัมมภาติสมยกถา

ว่าด้วย ธัมมภาติสมย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องธัมมภาติสมย คือ การตรัสรู้ธรรม. ชนเหล่าใด
มีความเห็นผิดดุจลักษณะของนิกายอุตตราราปถะบางพวกว่า การตรัสรู้
ธรรมของสัตว์ผู้นอนอยู่ในครรภ์มีอยู่ เพราะถือเอาพระโศคาบันในภพ
อดีต ผู้อยู่ในท้องมารดาแล้วออกจากครรภ์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิ
จึงกล่าวคำว่า การแสดงธรรมเป็นต้น มีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์หรือ
เพื่อท้วงว่า ผิดว่า การตรัสรู้ธรรมมีอยู่ในที่นั้นไซ้ เหตุแห่งการตรัสรู้
ธรรมทั้งหลาย มีการแสดงธรรมเป็นต้น ก็พึงมีในที่นั้นได้ ดังนี้.

คำว่า การตรัสรู้ธรรมมีแก่บุคคลผู้หลับแล้ว เป็นต้น สกวาทิ
กล่าวหมายเอาภวังควาระ. จริงอยู่ ภวังค์ของสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์ย่อมเป็น
ไปมากมาย. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์นั้น ชื่อว่าหลับแล้ว

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 697

เพราะความไม่มีความเป็นไปแห่งเวลาที่จะพึงกระทำกิจ ชื่อว่าประมาท
แล้ว เพราะความไม่มีภาวนานุโยค ชื่อว่าผู้หลงลืมสติไม่มีสัมปชัญญะ
เพราะความไม่มีสติสัมปชัญญะของกำหนดกรรมฐาน เมื่อเป็นเช่นนี้
การตรัสรู้ธรรมของสัตว์ผู้เห็นปานนั้นจักมีแต่ที่ไหน.

อรรถกถาชั้นมหาภิสมยกถา จบ

กถาทัง ๓

[๑๘๖๘] สกวาที การบรรลอรหัตผลมีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. การบรรลอรหัตผล มีแก่บุคคลผู้หลับแล้ว ผู้ประมาท
ผู้มีสติหลง ผู้ไม่มีสัมปชัญญะ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การตรัสรู้ธรรมมีแก่บุคคลผู้ฝัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. การตรัสรู้ธรรมมีแก่บุคคลผู้หลับแล้ว ผู้ประมาทแล้ว
ผู้มีสติหลง ผู้ไม่มีสัมปชัญญะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การบรรลอรหัตผลมีแก่บุคคลผู้ฝัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. การบรรลอรหัตผล มีแก่บุคคลหลับแล้ว ผู้ประมาท
แล้ว ผู้มีสติหลง ไม่มีสัมปชัญญะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

กถาทัง ๓ จบ

อรรถกถาติสสันนัมปิ กถานัง

ว่าด้วย กถาทัง ๓

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกถาทัง ๓. กถาทัง ๓ คือ ชัมมาภิสมัย ที่ไม่มีแก่
บุคคล ๓ ประเภท คือ แก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ แก่บุคคลผู้หลับแล้วเป็นต้น

แก่บุคคลผู้ฝัน. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกาย
อุตตราปถะบางพวกเหล่านั้นนั้นแหละ แม้ในที่นี้ว่า การบรรลุพระ-
อรหันต์มีอยู่แก่สัตว์อยู่ในครรภ เพราะยึดถือเอาการบรรลุพระอรหันต์
ของพระโศดาบันเกิดแล้วไม่นาน และเห็นครรภตั้งอยู่ ๗ ปี ของนาง
สุปปวาสา อุบาสิกา ดังนี้ด้วย ว่า รัมมาภิสมัยมีอยู่ เพราะถือเอาความฝัน
อันเป็นที่ไปสู่ความว่างเป็นต้น ดังนี้ด้วย ว่า การบรรลุพระอรหันต์มีอยู่
ในที่นั้น ดังนี้ด้วย คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง
เป็นของปรวาที. คำที่เหลือในที่นี้เช่นกับเรื่องก่อนนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาติสสันนัมปิณฑานัง จบ

อัพยากกถา

[๑๘๖๕] สกวาที จิตของบุคคลผู้ฝันทุกอย่างเป็นอัพยากกฤต หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลพึงฝันฆ่าสัตว์ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลพึงฝันฆ่าสัตว์ได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่าจิตของบุคคลผู้ฝันทุกอย่างเป็นอัพยากกฤต.

[๑๘๗๐] ส. บุคคลพึงฝันลักทรัพย์ ฯลฯ พึงฝันพุดเท็จ พึงฝันพุดต่อเสียด พึงฝันพุดคำหยาบ พึงฝันพุดเพื่อเจ้า พึงฝันตัดที่ต่อ พึงฝันปล้นใหญ่ พึงฝันปล้นเฉพาะเรือนหลังหนึ่ง พึงฝันดักที่ทางเปลี่ยว พึงฝันผัดเมียท่าน พึงฝันทำการฆ่าชาวบ้าน พึงฝันทำการฆ่าชาวนิกม พึงฝันเสพเมถุนธรรม อสุจิของบุคคลผู้ฝันพึงเคลื่อนได้ บุคคลพึงฝันให้ทาน พึงฝันให้จิวร พึงฝันให้บิณฑบาต พึงฝันให้เสนาสนะ พึงฝันให้กิลาน-ปัจจยเภสัชชบิหาร พึงฝันให้ของเกี้ยว พึงฝันให้ของกิน พึงฝันให้น้ำดื่ม พึงฝันไหว้พระเจดีย์ พึงฝันยกขึ้นซึ่งมาลา พึงฝันยกขึ้นซึ่งของหอม พึงฝันยกขึ้นซึ่งเครื่องลูบไล้ ที่พระเจดีย์ ฯลฯ พึงฝันทำประทักษิณพระเจดีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลพึงฝันทำประทักษิณพระเจดีย์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตของบุคคลผู้ฝันทุกอย่าง เป็นอัพยากกฤต.

[๑๘๗๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า จิตของบุคคลผู้ฝันทุกอย่างเป็นอัพยากกฤต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจิตของบุคคลผู้ฝันว่า เป็น
อัพโพหาริก มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจิตของบุคคลผู้ฝันว่า
เป็นอัพโพหาริก ด้วยเหตุที่นั่นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า จิตของบุคคลผู้ฝัน
ทุกอย่าง เป็นอัพยากฤต.

อัพยากตกา จบ

อรรถกถาอัพยากตกา

ว่าด้วย เรื่องเป็นอัพยากฤต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเป็นอัพยากฤต. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอุตตราปถกะบางพวกนั้นแหละว่า จิตของบุคคล
ผู้ฝันทั้งปวงเป็นอัพยากฤต เพราะพระบาลีว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตนาของ
ผู้ฝันนั้นมีอยู่แต่เจตนาอันแล เป็นอัพโพหาริก (อัพโพหาริก แปลว่า
ไม่มีไวยาหาร คือหมายความว่า ไม่มีคำบัญญัติที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้
ในพระวินัยว่าจะต้องเป็นอาบัติอย่างไร) ดังนี้ คำถามของสกวาทิกหมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี่ ฟังทราบ
ตามบาลีนั้นแล.

คำว่า จิตของบุคคลผู้ฝันว่า เป็นอัพโพหาริก นี้ สกวาทิกกล่าว
หมายถึงอาบัติ คือ การต้องโทษทางวินัย. จริงอยู่ อกุศลจิตของผู้ฝัน
ย่อมเป็นไปด้วยอำนาจแห่งปาณาติบาตเป็นต้นแม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น การ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 702

ทำร้ายด้วยวัตถุหามีไม่ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่อาจเพื่อ
บัญญัติอาบัติในที่นั้นได้. ด้วยเหตุนี้ จิตที่เป็นอัปโหหาริกนั้น จึงไม่ใช่
อัปยาคฤต ดังนี้แล.

อรรถกถาอัปยาคคกถา จบ

อาเสวนปัจฉยตากถา

[๑๘๗๒] สกวาที ความ เป็นอาเสวนปัจฉยอะไร ๆ ไม่มีหรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาณาติบาต อ้นบุคคลช่งเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อนรัก เป็นไปพร้อมเพื่อกำเนิดดิรัจฉาน เป็นไปพร้อมเพื่่วิสัยแห่งเปรต วิบากของปาณาติบาตอย่างเบาที่สุดก็เป็นไปพร้อมเพื่อความ เป็นผู้มีอายุน้อยเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ความ เป็นอาเสวนปัจฉยบางอย่าง ก็มี อยู่ล่ะสิ.

[๑๘๗๓] ส. ความ เป็นอาเสวนปัจฉยอะไร ๆ ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อทินนทาน อ้นบุคคลช่งเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อนรัก เป็นไปพร้อมเพื่อกำเนิดดิรัจฉาน เป็นไปพร้อมเพื่่วิสัยแห่งเปรต วิบากของอทินนทานอย่างเบาที่สุดก็เป็นไปพร้อมเพื่อความฉิบหายแห่งโรคะเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ฯลฯ วิบากของกามสุมิจฉาจารอย่างเบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อความ เป็นผู้มีศัตรู มีเวรเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ฯลฯ วิบากของมุสาวาทอย่างเบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อความ

กล่าวคู่ด้วยคำไม่เป็นจริงเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ฯลฯ วิกาบทแห่งวาจาต่อเสียด
อย่างเบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อความแตกจากมิตร เมื่อเกิดเป็นมนุษย์
 ฯลฯ วิกาบทแห่งวาจาหยาบอย่างเบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อเสียงอัน
ไม่เป็นที่พอใจ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ฯลฯ วิกาบทแห่งการพูดเพื่อเจ้ออย่าง
เบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีวาจาอันไม่น่าเชื่อถือเมื่อเกิด
เป็นมนุษย์ ฯลฯ การดื่มสุราเมรัย อันบุคคลเสพแล้ว ฯลฯ วิกาบทแห่งการ
ดื่มสุราเมรัยอย่างเบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นคนบ้าเมื่อเกิด
เป็นมนุษย์ ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นอาเสวนปัจฉัยบางอย่างก็มีอยู่
นะสี.

[๑๘๗๔] ส. ความเป็นอาเสวนปัจฉัยอะไร ๆ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ความเห็นผิดอันบุคคลเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไป
เพื่อนรกเป็นที่ไปพร้อมเพื่อกำเนิดดิรัจฉาน เป็นไปพร้อมเพื่อวิสัยแห่ง
เปรต ดังนี้^๒ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นอาเสวนปัจฉัยบางอย่าง ก็มีอยู่
นะสี.

[๑๘๗๕] ส. ความเป็นอาเสวนปัจฉัยอะไร ๆ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ความดำริผิด ฯลฯ ความตั้งใจผิด อันบุคคลเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ฯลฯ เป็นไปพร้อมเพื่อวิสัยแห่งเปรต ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นอาเสวนปัจฉัยบางอย่าง ก็มีอยู่นะสิ.

[๑๘๗๖] ส. ความเป็นอาเสวนปัจฉัยอะไร ๆ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ความเห็นชอบอันบุคคลเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ข่อมหยังลง ล้อมตะ มีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นปริโยสาน ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าเช่นนั้น ความเป็นอาเสวนปัจฉัยบางอย่าง ก็มีอยู่นะสิ.

[๑๘๗๗] ส. ความเป็นอาเสวนปัจฉัยอะไร ๆ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**

ความดำริชอบอันบุคคลเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ฯลฯ ความ
ตั้งใจชอบ อันบุคคลเสพแล้วโดยมาก อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อม
หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะที่เป็นไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นปริโยสาน
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นอาเสวนปัจจัยบางอย่าง ก็มีอยู่
นะสิ.

อาเสวนปัจจัยตากถา จบ

อรรถกถาอาเสวนปัจจัยตากถา

ว่าด้วย ความเป็นอาเสวนปัจจัย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความเป็นอาเสวนปัจจัย คือ ความเป็นปัจจัย
เพราะการชองเสพ. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะ
นิกายอุตตราปถกะบางพวกนั้นนั่นแหละว่า ธรรมทั้งปวงเป็นชั่วขณะ
ธรรมอะไร ๆ ตั้งอยู่แม้ครู่หนึ่งแล้ว ชื่อว่า ชองเสพซึ่งอาเสวนปัจจัย
หาไม่มี เพราะฉะนั้นความเป็นอาเสวนปัจจัยไม่มีอยู่โดยแท้ อนึ่ง ธรรม
อะไร ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วหาความเป็นอาเสวนปัจจัย ก็ไม่ได้ ดังนี้ คำถาม
ของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น
สกวาทิเพื่อจะให้ปรวาทินั้นรู้ด้วยพระสูตรนั้นแหละ จึงนำพระสูตรมาว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาณาติบาตอันบุคคล
ชองเสพแล้ว ดังนี้เป็นต้น มิใช่หรือ ? พระสูตรทั้งปวงนั้น มีอรรถด้น
ทั้งนั้นแล.**

อรรถกถาอาเสวนปัจจัยตากถา จบ

ขณิกกถา

[๑๘๗๘] สกวาที ธรรมทั้งปวงเป็นไปในขณะจิตหนึ่ง หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. มหาปฐพี มหาสมุทร ขุนเขาสินธู น้ำ ไฟ ลม ภูเขา
ไม้ และไม้เจ้าป่า ล้วนดำรงอยู่ในจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๗๙] ส. ธรรมทั้งปวงเป็นไปในขณะแห่งจิตหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขยตนะเกิดพร้อมกับจักขุวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขยตนะเกิดพร้อมกับจักขุวิญญาณ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า อาวุโส จักขุ
อันเป็นธรรมภายใน ยังมีได้แตกไป แต่รูปอันเป็นธรรมภายนอกยังมีได้
มาสู่คล่อง และการประมวลที่สมกันก็ยังมี ความปรากฏแห่งความ
เป็นวิญญาณที่สมกันก็ยังมีก่อน จักขุอันเป็นธรรมภายในยังมีได้แตก
ไปด้วย รูปอันเป็นธรรมภายนอกมาสู่คล่องด้วย แต่การประมวลที่สมกัน
ยังไม่มี ความปรากฏแห่งความเป็นวิญญาณที่สมกันก็ยังมีก่อน กิณ
กาลใดแล จักขุอันเป็นธรรมภายในยังมีได้แตกไปด้วย รูปอันเป็นธรรม
ภายนอกก็มาสู่คล่องด้วย การประมวลที่สมกันก็มีด้วย อย่างนี้ความ
ปรากฏแห่งความเป็นวิญญาณที่สมกันจึงมี ดังนี้^๑ เป็นสูตรมีอยู่จริง

มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า จักขายตนะเกิดพร้อม
กับจักขุวิญญาณ.

[๑๘๘๐] ส. โสตายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ ฯลฯ ชิวหายตนะ ฯลฯ
กายตนะเกิดพร้อมกับกายวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายตนะเกิดพร้อมกับกายวิญญาณ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า อาวุโส กายอัน
เป็นธรรมภายในยังมีได้แตกไป แต่โผฏฐัพพะอันเป็นธรรมภายนอก
ยังไม่มาสู่คตลง และการประมวลที่สมกันก็ยังมี ฯลฯ กายอันเป็นธรรม
ภายในยังมีได้แตกไปด้วย โผฏฐัพพะอันเป็นธรรมภายนอกก็มาสู่คตลง
ด้วย แต่การประมวลที่สมกันก็ยังมี ฯลฯ ก็ในกาลใดแล กายอันเป็น
ธรรมภายในยังมีได้แตกไปด้วย โผฏฐัพพะก็มาสู่คตลงด้วย การประมวล
ที่สมกันก็มีด้วย อย่างนี้ ความปรากฏแห่งความเป็นวิญญาณที่สมกัน
จึงมี ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า กายตนะเกิดพร้อม
กับกายวิญญาณ.

[๑๘๘๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมทั้งปวงเป็นไปในขณะจิตหนึ่ง
หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. ธรรมทั้งปวง เทียง ยั้งยั้ง แน่นอน มีอันไม่แปรปรวน
ไปเป็นธรรมดา หรือ ?

ศ. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ธรรมทั้งปวงก็เป็นไปในขณะจิตหนึ่ง
นะสิ.

ขณิกกถา จบ

อรรถกถาขณิกกถา

ว่าด้วย ธรรมทั้งปวงเป็นไปชั่วขณะ

บัดนี้ ชื่อว่าธรรมทั้งปวงเป็นไปชั่วขณะ คือหมายถึงขณะจิต. ใน
ปัญหานั้น สังขตธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เพราะฉะนั้น สังขตธรรม
เหล่านั้น จึงเป็นไปชั่วขณะจิตหนึ่งเท่านั้น. ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดู
ลักษณะของนิกายปุพพเสลียะ และอปฺรเสลียะทั้งหลายว่า ก็เมื่อความไม่เที่ยง
มีอยู่ ธรรมอย่างหนึ่งแตกดับไปเร็ว ธรรมอย่างหนึ่งแตกดับไปช้า ดังนี้
เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็อะไรเล่าเป็นสภาพแตกต่างกันในที่นี้ ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิว่า ธรรมทั้งปวงเป็นไปในขณะแห่งจิตอันหนึ่งหรือ ดังนี้ หมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

ในคำทั้งหลายมีคำเป็นต้นว่า มหาปฺรฐพี.....ล้วนดำรงอยู่ในจิตหรือ
ปรวาทิเมื่อไม่เห็นการดำรงอยู่แห่งมหาปฐพีเป็นต้นเหล่านั้น ฉะนั้น จึง
ตอบปฏิเสธ. คำว่า จักขวยตนะ เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่อท้วงว่า ผิดว่า
ธรรมทั้งปวงพึงมีชั่วขณะจิตเดียวไซ้ อยตนะทั้งหลายมีจักขวยตนะ

เป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว ก็พึงดับไปพร้อมกับวิญญูณทั้งหลาย มีจักขุวิญญูณ เป็นต้นได้นะสี. แต่ปรวาที่ตอบปฏิเสธ หมายถึงเอาความเกิดขึ้นแห่งวิญญูณ ของสัตว์เกิดในท้องมารดา. ย่อมตอบรับรองหมายถึงเอาความเป็นไป คือ ปวัตติกาล ด้วยสามารถแห่งลัทธินั้นแหละ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถดั้น ทั้งนั้นแล. คำว่า ถ้าอย่างนั้น ธรรมทั้งปวงก็เป็นไปชั่วขณะจิตหนึ่ง ดังนี้ อธิบายว่า ปรวาที่ย่อมกล่าวการกระทำตามความชอบใจของตนว่า ธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นของเที่ยงไม่มี ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นจึงเป็น ไปในขณะแห่งจิตอันหนึ่ง ดังนี้. คำนั้นไม่เป็นเช่นกับคำที่ปรวาที่นั้น กล่าวแล้วแล.

อรรถกถาขณิกกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. ปรีนิพพานกถา
๒. กุศลจิตตกถา
๓. อาเนญชกถา
๔. รัมมาภิ-
สมยกถา
๕. ติสโสปีกถา
๖. อัพยาตกถา
๗. อาเสวนปีจัจยตากถา
๘. ขณิกกถา.

วรรคที่ ๒๒ จบ

วรรคที่ ๒๓

เอกชิปปายกถา

[๑๘๘๒] สกวาที บุคคลพึงเสพเมถุนธรรมด้วยความประสงค์
อย่างเดียวกันหรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. พึงเป็นผู้มิใช่สมณะ พึงเป็นผู้มิใช่ภิกษุ พึงเป็นผู้มี
รากอันขาดแล้ว พึงเป็นปาราชิก ด้วยความประสงค์อย่างเดียวกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๘๓] ส. บุคคลพึงเสพเมถุนธรรมด้วยความประสงค์อย่าง
เดียวกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงฆ่าสัตว์ พึงลักทรัพย์ พึงพูดเท็จ พึงพูดต่อเสียด
พึงพูดคำหยาบ พึงพูดเพื่อเจ้อ พึงตัดที่ต่อ พึงปลิ้นใหญ่ พึงปลิ้นเฉพาะ
เรือนหลังหนึ่ง พึงดักที่ทางเปลี่ยว พึงผิดเมียท่าน พึงทำการฆ่าชาวบ้าน
พึงทำการฆ่าขวานิคม ด้วยความประสงค์อย่างเดียวกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

เอกชิปปายกถา จบ

อรรถกถาเอกชิปปายกถา

ว่าด้วย ความประสงค์อย่างเดียวกัน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความประสงค์อย่างเดียวกัน. ในปัญหานี้ ชน
เหล่าใดมีความเห็นคุณลักษณะของนิกายอันธกะและเวตุลละทั้งหลายว่า

ความประสงค์อย่างหนึ่งของบุคคลมีอยู่ เพราะทำกิจทั้งหลายมีการบูชา
พระพุทธเจ้าเป็นต้น พร้อมกับหญิง ด้วยอำนาจแห่งความปรารถนาว่า
ขอความประสงค์อย่างเดียวกันจงมีด้วยความกรุณา หรือด้วยความ
ปรารถนาอย่างเดียวกัน หรือพวกเราจักร่วมกันในสังสารวัฏ ดังนี้ ชื่อว่า
มีความประสงค์อย่างเดียวกัน เมถุนธรรมอันความประสงค์อย่างเดีย
วกันเห็นปานนี้ ชนทั้ง ๒ นั้น พึงเสพ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือพึงพิจารณาดูใน
บาลีนั้น แล.

อรรถกถาเอกาธิปไตยกถา จบ

อรหันตวิณณกถา

[๑๘๘๔] สกวาที อมนุษย์ทั้งหลาย เสพเมถุนธรรมโดยเพศแห่ง
พระอรหันต์ทั้งหลายได้ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. อมนุษย์ทั้งหลาย มาสัตว์ ฯลฯ ลักทรัพย์ พุดเท็จ
พุดต่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจ้า คัดที่ต่อ ปล้นใหญ่ ปล้นเฉพาะเรือน
หลังหนึ่ง คักทางเปลี่ยว ผิดเมียท่าน ทำการฆ่าชาวบ้าน ฯลฯ ทำการ
ฆ่าชวานิคม โดยเพศแห่งพระอรหันต์ได้ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อรหันตวิณณกถา จบ

อรรถกถาอรหันตวิณณกถา

ว่าด้วย เพศของพระอรหันต์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเพศของพระอรหันต์ คือ การเสพเมถุนโดยเพศ
ของพระอรหันต์. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกาย
อุตตราปถะทั้งหลายว่า อมนุษย์ทั้งหลายเสพเมถุนธรรมด้วยเพศของ
พระอรหันต์ เพราะเห็นภิกษุผู้ลามก ผู้สมบรูณ์ด้วยอริยาบถ ผู้สมบรูณ์
ด้วยกิริยา ดังนี้ คำถามของสกวาทีหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง
เป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถดั้นทั้งนั้น แล.

อรรถกถา อรหันตวิณณกถา จบ

อิสริยกามการิกากถา

[๑๘๘๕] สกวาที พระโพธิสัตว์ ไปสู่วินิบาด เหตุกระทำความใคร่
ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์ ไปสู่นรก คือ ไปสู่สัตถุชีวนรก ไปสู่
กาลสุดตนรก ไปสู่ตปนนรก ไปสู่มหาดปนนรก ไปสู่สังฆาฏกนรก ไปสู่
โรรวนรก ฯลฯ ไปสู่อวิจินรก เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๘๖] ส. พระโพธิสัตว์ไปสู่วินิบาดเหตุกระทำความใคร่ใน
ความเป็นใหญ่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า พระโพธิสัตว์ไปสู่วินิบาด กระทำความใคร่ใน
ความเป็นใหญ่ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า คำว่า พระโพธิสัตว์ไปสู่วินิบาด เหตุกระทำ
ความใคร่ในความเป็นใหญ่ ดังนี้ ไม่เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า
พระโพธิสัตว์ไปสู่วินิบาด เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่.

[๑๘๘๗] ส. พระโพธิสัตว์หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรภ์ เหตุ
กระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์ พึงเข้าถึงนรก พึงเข้าถึงกำเนิดดิรัจฉาน
เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๘๘] ส. พระโพธิสัตว์หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรรค์ เหตุ
กระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์มีฤทธิ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระโพธิสัตว์มีฤทธิ์ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์ได้อบรมอิทธิบาทคือฉันทะหรือ ฯลฯ
ได้อบรมอิทธิบาทคือวิริยะ ฯลฯ อิทธิบาทคือจิตตะ ฯลฯ อิทธิบาทคือ
วิมังสา หรือ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระโพธิสัตว์ หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรรค์ เหตุ
กระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า พระโพธิสัตว์หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรรค์
เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า คำว่า พระโพธิสัตว์หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรรค์
ในครรรค์ เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ ดังนี้ ไม่เป็นสูตรมีอยู่
จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระโพธิสัตว์หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรรค์
เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่.

[๑๘๘๕] ส. พระโพธิสัตว์ได้ทำทุกกรกิริยา เหตุกระทำความใคร่
ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์กลับมาสู่ความเห็น ว่า โลกเที่ยง กลับ
มาสู่ความเห็น ว่า โลกไม่เที่ยง ว่าโลกมีที่สุด ๆ ล ๆ ว่าโลกไม่มีที่สุด ว่าชีพ
อันนั้นสรีระก็อันนั้น ว่าชีพเป็นอื่นสรีระก็เป็นอื่น ว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่
มรณะย่อมเกิดอีก ว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่มรณะย่อมไม่เกิดอีก ว่าสัตว์
เบื้องหน้าแต่มรณะเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี ฯลฯ ว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่
มรณะเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ ดังนี้ เหตุกระทำความใคร่ใน
ความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๘๖] ส. พระโพธิสัตว์ ได้ทำทุกกรกิริยา เหตุกระทำความ
ใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า พระโพธิสัตว์ ได้ทำทุกกรกิริยา เหตุกระทำ
ความใคร่ในความเป็นใหญ่ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า คำว่า พระโพธิสัตว์ ได้ทำทุกกรกิริยา เหตุ
กระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ ไม่เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า
พระโพธิสัตว์ได้ทำทุกกรกิริยา เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่.

[๑๘๘๗] ส. พระโพธิสัตว์ได้ความเพียรอย่างอื่นอีก อุทิศศาสดา
อื่น เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์กลับมาสู่ความเห็นที่ โลกเที่ยง ฯลฯ ว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่มีระเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ ดังนี้ เหตุกระทำกรรมใครในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระโพธิสัตว์ อุทิศศกดาอื่น เหตุกระทำกรรมใครในความเป็นใหญ่ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า พระโพธิสัตว์อุทิศศกดาอื่น เหตุกระทำกรรมใครในความเป็นใหญ่ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริงหรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า คำว่า พระโพธิสัตว์อุทิศศกดาอื่น เหตุกระทำกรรมใครในความเป็นใหญ่ ดังนี้ ไม่เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระโพธิสัตว์ อุทิศศกดาอื่น เหตุกระทำกรรมใครในความเป็นใหญ่.

อิสสริยกามการิกาถา จบ

อรรถถา อิสสริยกามการิกาถา

ว่าด้วย เหตุกระทำกรรมใครในความเป็นใหญ่

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเหตุกระทำกรรมใครในความเป็นใหญ่. ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันระกัทั้งหลายว่า พระโพธิสัตว์ ย่อมไปสู่วินิบาต พระโพธิสัตว์ยังลงสู่ความเป็นผู้อนในครรรภ์ พระ-

โพธิสัตว์ได้ทำทุกกรกิริยา พระโพธิสัตว์ได้ทำความเพียรอย่างอื่นอีก พระโพธิสัตว์อุทิศศาคอื่น เพราะเหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ โดยหมายเอาฉันทันตชาดกเป็นต้น ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในกถาแรกมีอรรถคั่นทั้งนั้น.

ในกถาที่ ๒ ว่า พระโพธิสัตว์มีฤทธิ์หรือ สกวาทิถามเพื่อท้วงว่า ฌิว่า พระโพธิสัตว์ พึงบรรลुเหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ ไชรี ก็พึงบรรลुด้วยฤทธิ์มิใช่ด้วยอำนาจกรรม ดังนี้ ก็ในปัญหาแรก ปรวาทิหมายเอาฤทธิ์อันสำเร็จด้วยภาวนา คืออิทธิบาท จึงตอบปฏิเสธ ในปัญหาที่ ๒ หมายเอาบุญฤทธิ์ จึงตอบรับรอง.

ในกถาที่ ๓ สกวาทิกล่าวคำว่า โลกเที่ยง เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ฌิว่า ชื่อว่า เหตุที่ทำความใคร่ในความเป็นใหญ่คือการกระทำทุกกรกิริยา พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมทำด้วยมิจฉาทิภูริไชรี พระองค์ก็พึงทำทุกกรกิริยานั้นอย่างเดียว พึงถือเอาซึ่งทิฏฐิทั้งหลายมีสัสสตทิฏฐิเป็นต้น. แม้ในกถาที่ ๔ ถิ่นยี่นั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาอิสริยการิกากถา จบ

รากปฎิรูปกาทิกถา

[๑๘๕๒] สกวาที ธรรมมิใช่ราคะ แต่เทียบด้วยราคะ มีอยู่หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ธรรมมิใช่ผัสสะ แต่เทียบด้วยผัสสะ มีอยู่หรือ ธรรมมิใช่เวทนา แต่เทียบด้วยเวทนา มีอยู่หรือ ธรรมมิใช่สัญญา แต่เทียบด้วยสัญญามีอยู่หรือ ธรรมมิใช่เจตนา แต่เทียบด้วยเจตนามีอยู่หรือ ธรรมมิใช่จิต แต่เทียบด้วยจิตมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่ศรัทธา แต่เทียบด้วยศรัทธามีอยู่หรือ ธรรมมิใช่วิริยะ แต่เทียบด้วยวิริยะมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่สติ แต่เทียบด้วยสติมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่สมาธิ แต่เทียบด้วยสมาธิมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่ปัญญา แต่เทียบด้วยปัญญา มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมมิใช่โทสะแต่เทียบด้วยโทสะมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่โมหะเทียบด้วยโมหะมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่กิเลส แต่เทียบด้วยกิเลสมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมมิใช่ผัสสะ แต่เทียบด้วยผัสสะ มีอยู่หรือ ฯลฯ ธรรมมิใช่ปัญญา แต่เทียบด้วยปัญญา มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

รากปฎิรูปกาทิกถา จบ

อรรถถาราคปฎิรูปภาทิกถา

ว่าด้วย ราคปฎิรูปกะเป็นต้น

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องราคปฎิรูปกะ คือธรรมที่เทียบด้วยราคะเป็นต้น. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจลลัทธิของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า ธรรมที่มีไชราคะเป็นราคะเทียมมีอยู่ เพราะหมายเอาเมตตา กรุณา และมุทิตาธรรมเป็นต้น ดังนี้ด้วยว่า ธรรมที่มีไช้โทสะเป็นโทสะเทียมมีอยู่ เพราะหมายเอาอิสสา มัจฉริยะ และกุกุจจะ ดังนี้ด้วย ว่า ธรรมที่มีไช้โมหะเป็นโมหะเทียมมีอยู่ เพราะหมายเอาหสิตูปปาทะดังนี้ด้วย ว่า ธรรมที่มีไช้กิเลสเป็นกิเลสเทียมมีอยู่ เพราะหมายเอาวาตะอันกระด้าง ที่ดำเนินบุคคลผู้เก้ออยากทั้งหลาย และอนุเคราะห์ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักทั้งหลาย อันเป็นถ้อยคำที่ดำเนินบาป สรรเสริญความดี ของท่านพระ-ปิณฑวัจจะ และถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า โมฆบุรุษ อันเป็นถ้อยคำเช่นกับเขพะ ดังนี้ด้วย คำถามในกถาทั้งปวงของสกวาทิ หมายถึง ชนผู้เห็นผิดเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิ จึงกล่าวคำว่า ธรรมที่มิใช่ผัสสะ แต่เทียบด้วยผัสสะมีอยู่หรือ เป็นต้น กะปรวาทินั้น เพื่อท้วงว่า ชื่อว่า ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น ของ ธรรมเทียมมีผัสสะเป็นต้น ย่อมไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนั้น แม้อาราคะธรรม เป็นต้นของธรรมเทียมมีราคะเป็นต้นก็ย่อมไม่มี ดังนี้. ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะความไม่มีแห่งสภาพธรรมเหล่านั้น. คำที่เหลือในที่ทั้งปวง มี อรรถดั้นทั้งนั้นแล.

อรรถถาราคปฎิรูปภาทิกถา จบ

อปฺริณิพฺพันฺนถา

[๑๘๕๓] สกฺวาที รฺูปเป็นอปฺริณิพฺพันฺนะ หรือ ?

ป. ปรฺวาที ฐกฺแล้ว.

ส. รฺูปมิใช่ของไม่เที่ยง มิใช่สังขตะ มิใช่ธรรมชาติที่
อิงอาศัยเกิดขึ้น มิใช่ธรรมชาติที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มิใช่ธรรมชาติ
ที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มิใช่ธรรมชาติที่มีความคลายไปเป็น
ธรรมดา มิใช่ธรรมชาติที่มีความดับไปเป็นธรรมดา มิใช่ธรรมชาติที่มี
ความแปรไปเป็นธรรมดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รฺูปเป็นของไม่เที่ยง เป็นสังขตะ อิงอาศัยเกิดขึ้น มี
ความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความคลายไป
เป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา มีความแปรไปเป็นธรรมดา
มิใช่หรือ?

ป. ฐกฺแล้ว.

ส. หากว่า รฺูปเป็นของไม่เที่ยง เป็นสังขตะ ฯลฯ มีความ
แปรไปเป็นธรรมดา ก็ต้องไม่กล่าวว่า รฺูปเป็นอปฺริณิพฺพันฺนะ ดังนี้.

[๑๘๕๔] ส. ทฺุกข์เท่านั้น เป็นอปฺริณิพฺพันฺนะ หรือ ?

ป. ฐกฺแล้ว.

ส. สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
เป็นทฺุกข์ และ รฺูปก็ไม่เที่ยง มิใช่หรือ ?

ป. ฐกฺแล้ว.

ส. หากว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า

ตรัสว่าเป็นทุกข์ และ รูปก็ไม่เที่ยง ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทุกข์เท่านั้นเป็น
ปรีปนิตินะ.

[๑๘๕๕] ต. เวทนา ฯลฯ สัญญา สังขาร วิญญาณ ฯลฯ
จักขายตนะ ฯลฯ ชัมมายตนะ ฯลฯ จักขุธาตุ ฯลฯ ชัมมธาตุ ฯลฯ
จักขุนทรีย์ ฯลฯ.

[๑๘๕๖] ต. อัญญาตาวิณทรีย์ เป็นอปรีปนิตินะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. อัญญาตาวิณทรีย์ มิใช่ธรรมชาติที่ไม่เที่ยง ฯลฯ มิใช่
ธรรมชาติที่มีความแปรไปเป็นธรรมดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. อัญญาตาวิณทรีย์ เป็นธรรมชาติไม่เที่ยง เป็นสังขตะ
 ฯลฯ มีความแปรไปเป็นธรรมดา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. หากว่า อัญญาตาวิณทรีย์เป็นธรรมชาติไม่เที่ยง
เป็นสังขตะอิงอาศัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไป
เป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา
มีความแปรไปเป็นธรรมดา ก็ต้องไม่กล่าวว่า อัญญาตาวิณทรีย์ เป็น
อปรีปนิตินะ.

[๑๘๕๗] ต. ทุกข์เท่านั้น เป็นปรีปนิตินะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
เป็นทุกข์ และ อัญญาตาวิณทรีย์ก็ไม่เที่ยง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
ว่าเป็นทุกข์ และ อัญญาตาวิทริย์ก็ไม่เที่ยง ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทุกข์
เท่านั้นเป็นปรินิปผันนะ.

อปรินิปผันนกา จ

อรรถกถาอปรินิปผันนกา

ว่าด้วย อปรินิปผันนะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง อปรินิปผันนะ คือธรรมที่ไม่สำเร็จแล้ว หมายถึง
ธรรมที่ไม่เกิดขึ้นมาเพราะปัจจัยปรุงแต่ง. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมี
ความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอุตตราปถะทั้งหลายบางพวก และเหตุวาทะ
ว่า ทุกข์เท่านั้นเป็นปรินิปผันนะ คือเป็นธรรมที่สำเร็จแล้วหรือเกิดขึ้น
แล้ว ส่วนธรรมที่เหลือ คือ ขันธ์ อายตนะ ธาตุ อินทริย์ เป็นอปรินิปผันนะ
คือไม่สำเร็จแล้ว ไม่เกิดขึ้นแล้ว โดยอาศัยพระพุทธรพจน์ว่า ก็ทุกข์เท่านั้น
ย่อมเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นย่อมตั้งอยู่ด้วย ย่อมดับไปด้วย นอกจากทุกข์
ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า
รูปเป็นอปรินิปผันนะหรือ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็น
ของปรวาที. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า **รูปมิใช่ของไม่เที่ยง**
เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้ารูปเป็นอปรินิปผันนะไซ้ รูปนั้นก็พึงมิใช่เป็น
ของไม่เที่ยงเป็นต้น. ปรวาที เมื่อไม่เห็นรูปเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธ.

สกวาที ปฏิเสธลัทธิหนึ่งของปราวาทินั้น ด้วยคำเป็นต้นว่า **รูปเป็นของไม่เที่ยง...มิใช่หรือ?** เมื่อจะถามปัญหาที่ ๒ จึงกล่าวคำว่า **ทุกข์เท่านั้นเป็นปรินิปัตตนะหรือ** ดังนี้. ลำดับนั้น สกวาทีเพื่อจะปฏิเสธลัทธิของปราวาทิเช่นนั้นอีก จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นทุกข์...มิใช่หรือ.**

ในข้อนั้น มีอธิบายว่า สัจจะที่หนึ่งเท่านั้นเป็นทุกข์อย่างเดียวก็หาไม่ ก็ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่เที่ยง ธรรมนั้นก็เป็นที่ทุกข์ทั้งนั้น ทั้งรูปก็เป็นของไม่เที่ยง เพราะฉะนั้นรูปเช่นนั้น จึงเป็นปรินิปัตตนะ เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรกล่าวว่า **รูปเป็นอปรินิปัตตนะ** **ทุกข์เท่านั้นเป็นปรินิปัตตนะ** ดังนี้. การประกอบแม้ในธรรมทั้งหลายมีเวทนาเป็นต้น ก็นัยนี้แล. อนึ่ง ในอริยมรรค และอริยมรรคทั้งหลาย เว้นพระนิพพานแล้ว บัณฑิตพึงทราบว่ธรรมที่เหลือทั้งหมดเป็นอนิจจัง. อินทรีย์ทั้งหลายก็เป็นอนิจจังทั้งนั้น แล.

อรรถกถาปรินิปัตตนกกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. เอกาธิปายกกถา ๒. อรหันตวิมุตตีกถา ๓. อีสสริยการิกากถา ๔. รากปฏิรูปกาทิกถา ๕. อปรินิปัตตนกกถา.

วรรคที่ ๒๓ จบ

ขุททกปิณฑาสกั จบ

อุทาน

มหา นียาโม อนุสยา นิคฺคโห ชุทฺทกปฺลยมา

ปรปฺปวาทมทฺทนา สุตฺตมฺลสมาคิตา

อุชฺชิตฺตนา สตุตฺตสมเย กถาวตฺตูปฺกรณ

กถาวัตถุปกรณ์ มี ๕ ปัณณาสก์ คือ :-

(๑) มหาปัณณาสก์

(๒) นียามปัณณาสก์

(๓) อนุสยปัณณาสก์

(๔) นิคคหปัณณาสก์

(๕) ชุททกปัณณาสก์

อันพระโมคคัลลีนุตรดิศสเถระทำพระสูตรให้เป็นมูลตั้งไว้ ให้เป็นเครื่อง
ย่ำยีปรับปวาท รุ่งเรืองอยู่ในพระพุทธศาสนา.

กถาวัตถุปกรณ์ ๓๕ ภาณวาร จบ

นิคมกถา

ก็ด้วยถ้อยคำมีประมาณเท่านี้ พระพุทธโฆษาจารย์ได้รวบรวมกถาทิ้งปวง จากปิณาสกัทั้ง ๔ และวรรคทั้ง ๓ เท่านั้น แล้วจำแนกเป็นประเภทออกไปได้จำนวน ๓๐๐ หย่อน.^๑ พระชินพุทธเจ้าผู้ฉลาดในกถามรรคทั้งหลาย ทรงแสดงแล้วซึ่งกถาวัตถุปกรณ์ได้ การพรรณนาเนื้อความแห่งกถาวัตถุปกรณ์นั้นสำเร็จแล้ว.

ข้าพเจ้าร้อยกรองคัมภีร์นี้ไว้ มีประมาณ ๑๓ ภาณวาร จากจำนวน ๓๕ ภาณวาร เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม เพื่อเป็นแบบแผน ฉะนี้แล.

กุศลใด ที่ข้าพเจ้าบรรลุแล้ว ถึงพร้อมแล้วมีอยู่ ด้วยอำนาจแห่งกุศลนั้นขอสัตว์โลก คือ เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย จงรับรสแห่งพระสัทธรรมของพระธรรมราชานั้น เทอญ.

อรรถกถาแห่งกถาวัตถุปกรณ์ จบบริบูรณ์

๑. ในโยชนาว่าได้จำนวน ๒๓๐ ประเภท คือในปิณาสกัทั้ง ๔ ปิณาสกัละ ๕๐ เป็น ๒๐๐ และใน

วรรคทั้ง ๓ เป็นกถาอีก ๓๐ รวม ๒๓๐ ประเภท.